

РЕПУБЛИКА
СРБИЈА

ПОВЕРЕНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

ПОСЕБАН ИЗВЕШТАЈ О ДИСКРИМИНАЦИЈИ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА

Београд, април 2021.

*Старост је свима нама једина сигурна будућност, а
међугенерациска солидарност темељни уговор између свих
чланова друштва.*

*** Илустрација на насловној страни представља ликовни рад аутора Николе Красавца, ученика 6. разреда ОШ из Краљева, учесника наградног конкурса Повереника за заштиту равноправности „Мост разумевања – међугенерацјјска солидарност“ из 2017. године. У извештају су коришћене фотографије, ликовни радови и кратке форме литералних радова са наградног конкурса 2017, 2018. и 2019. године.

Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род
лица на која се односе

*Падала је хладна киша,
ка школи сам рано ишла.
На улици с моје стране
сретала сам кишобране.*

*Свако жури, негде јури,
и у другог слабо гледа,
а преда мном споро иде
један слаби, седи деда.*

*Ногу пред ногу, погнута глава,
застаје често као да спава.
Уморно лице, мокро од кише
као да каже: „Не могу више!“*

*Станем крај њега, за руку га држим
да њему уморном помоћ пружим,
а он ме гледа онако благо
и видим да му је било драго.*

*До свога прага најзад је стигао,
уморни поглед ка небу дигао.
Дрхтавом руком тешком тону
из џепа вади једну бомбону.*

*Пружа је мени и каже: „Хвала!“
што сам му своју помоћ дала.
Моје срце преплави срећа
и мислим да сам тако постала већа.*

Наградни конкурс „МОСТ РАЗУМЕВАЊА – МЕЂУГЕНЕРАЦИЈСКА
СОЛИДАРНОСТ – 2018“, Андријана Милосављевић, 8/2, Основна
школа „Бранко Радичевић“, Поповац, издвојено одељење Буљане,
Општина Параћин

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	6
САЖЕТАК	8
1. О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ	24
2. ПРЕГЛЕД СТАЊА И ПОЛОЖАЈ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА	27
2.1. ПРЕГЛЕД ПОДАТАКА – ОДРАЗ ДЕМОГРАФСKE СЛИКЕ	28
2.1.1. Трендови демографског старења становништва у свету	28
2.1.2. Демографски трендови у Републици Србији	30
2.1.3. Неки од последњих демографских података	33
2.1.4. Пројекције промена становништва за наредни период	37
2.2. НОРМАТИВНИ ОКВИР ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА СТАРИЈИХ ГРАЂАНА	38
2.2.1. Међународни нормативни оквир остваривања и заштите равноправности старијих грађана	38
2.2.2. Национални правни оквир	51
2.2.3. Преглед стања - остваривање права у пракси	56
Пензијско и инвалидско осигурање	58
Социјална заштита	62
Здравствена заштита	68
Заштита од насиља	71
2.2.4. Извештаји, анализе и истраживања о положају старијих	73
Извештаји, анализе и истраживања на међународном нивоу	74
Извештаји, анализе и истраживања домаћих институција и организација	87
2.2.5. Извештаји и истраживања о положају старијих у периоду кризе изазване коронавирусом	105
3. ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА – АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА	117
3.1. ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА – АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА	117
3.1.1. Поступање Повереника у периоду 2010-2014. године	122
3.1.2. Поступање Повереника током 2015. године	123
3.1.3. Поступање Повереника током 2016. године	129
3.1.4. Поступање Повереника током 2017. године	136
3.1.5. Поступање Повереника током 2018. године	141
3.1.6. Поступање Повереника током 2019. године	148
3.1.7. Поступање Повереника током 2020. године	158
3.1.8. Препоруке из редовних годишњих извештаја Повереника	175
3.2. ИСТРАЖИВАЊА ПОВЕРЕНИКА	185
3.2.1. Истраживање Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа	188
3.2.2. Истраживање Положај старијих на селу	191
3.2.3. Истраживање Старење у градовима – изазови савременог друштва	194
3.2.4. Истраживање Положај старијих жена у Србији	198
3.2.5. Истраживање Положај старијих у Србији - друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања	202
3.2.5.1. Увод	202
3.2.5.2. Извештаји и истраживања	203
Извештаји и истраживања на нивоу Уједињених нација, Европске уније и других тела и организација	203
Извештаји и истраживања домаћих институција и организација	206
3.2.5.3. Резултати истраживања	209
Методологија истраживања	210
Резултати квантитативног дела истраживања	211
Резултати анализе фокус група	266
Лепота истраживачког рада	267
Фокус група – представници организација цивилног друштва	270
Фокус група – представници академске заједнице	273
Фокус група – представници старијих особа из једног типичног сеоског подручја	276
Сprovedени интервјуи	278
3.2.5.4. Закључци и препоруке	280
Прилог уз истраживање	288
4. КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СТАЊА	298
ПРИЛОГ	320

УВОДНА РЕЧ

Поштоване народне посланице и народни посланици,
Поштоване читатељке и читаоци,

Повереник за заштиту равноправности није и не сме бити само посматрач ситуације у времену у коме делује. Улога институција за заштиту људских права је двострука – деловање у појединачним случајевима захтева грађана за заштитом од дискриминације али и превентивно, проактивно, указујући и упозаравајући на проблеме, изазове, пукотине у систему, бриге које муче грађане а нису нужно и повреде права. Одбрана и промовисање основних људских права, међу којима и право на равноправност, као услова за остваривање свих других права, подразумева континуиран рад уз коришћење свих законом расположивих механизма. Управо користећи једно од својих овлашћења из Закона о забрани дискриминације да по сопственој иницијативи може Народној скупштини поднети и посебан извештај, ако постоје нарочито важни разлози, пред вама је Посебан извештај о дискриминацији старијих грађана и грађанки.

Постоји више важних разлога за припрему овог извештаја. Сваки пети грађанин Србије (20,2%), односно више од 1.400.000 становника старији су од 65 година, а имајући у виду тренд опадања природног прираштаја из године у годину, са једне, и дужину просечног животног века, који је значајно продужен, као једно од највећих цивилизацијских достигнућа. Истовремено, положај старијих у Србији, на европском континенту и многим друштвима глобално је комплексан, и у многим сегментима није повољан, нарочито имајући у виду савремене друштвене вредности које фаворизују брзину, изглед, својеврсни „терор младости“, сталне промене и инстант решења у многим аспектима живота. У стварности, немали број старијих живи у сиромаштву или ризику да постану сиромашни, неки су изложени злостављању и занемаривању, самозанемаривању, непоштовању, маргинализацији, па и свођењу на „ствар“. Нису довољно брзи јер су се обликовали у неко друго време и није им паметни телефон ствар рутине са „два клика до успеха“, ма шта он значио. Различити облици њихове дискриминације присутни су у нашем окружењу. Ако су расизам и антисемитизам били доминантни облици дискриминације у прошлом веку, ејџизам би могао постати најприсутнији облик дискриминације XXI века. Могао би, кажем, али да ли ће постати зависи од нас и од нашег приступа и односа према старењу и старијима. И овај извештај је сачињен управо са намером да буде прилог ове институције спречавању таквог исхода у будућности. Да појасним и подсетим: ејџизам су стереотипи, предрасуде и дискриминација због година старости, а сам термин сковао је лекар, геронтолог Роберт Батлер, у ширу употребу ушао је прошле деценије на нашем континенту управо као упозорење за наилазећи негативан тренд у односу према старијима широм Европе. Сви ми који се данас боримо за владавину права, правду, равноправност и очување

индивидуалних слобода, које су у темељу наше демократије, имамо обавезу да учинимо све да те темеље учврстимо и наставимо даљу изградњу наше Србије као отвореног, демократског и толерантног друштва које свим грађанима гарантује остваривање једнакости пред законом, али иде и корак даље – ствара услове за истински једнаке шансе за све грађане и грађанке, свих генерација, без обзира на пол, године, живота, верску, националну и етничку припадност, имовно стање или било која друга лична својства.

Најчешћи приказ најстаријих грађана и тема у вези са старењем у јавности своди се на статистичке податке, уз неретко коришћени атрибут „алармантно“, „заstraшујуће“, „одумиремо“ - све нас је, дакле, мање а старијих све више и представљају терет за систем пензијско-инвалидног и здравственог осигурања, уз појединачне примере проблема најстаријих суграђана попут сиромаштва, самоће, насиља, преваре, крађе и сл. Најкраће речено - старијих грађана је много више у односу на нас остале и „скупи“ су. Измена оваквог начина приказивања стања је наша приоритетна обавеза, а извештај Повереника је допринос позамашном друштвеном подухвату. То је наша обавеза и према млађим генерацијама које сигурно не желе да гледају у своју будућу обесмишљену старост. Ми као друштво имамо велику предност и потенцијал, сходно нашем културном идентитету, доброј традицији и обичајима из прошлости који подразумевају поштовање старијих и односе солидарности и разумевања, ако такав однос очувамо и унапредимо у годинама које долазе. Међугенерациско разумевање, сарадња и солидарност уз стварање институционалних али неформалних начина за преношење и коришћење знања и искустава међу генерацијама доноси свима немерљиве предности. Међугенерациска солидарност је темељни друштвени уговор – на њему, уосталом, почива наш систем пензијско-инвалидног осигурања. Наши старији су „до јуче“ улаћивали доприносе - данас смо ми на реду, сутра данашња деца и млади.

Пракса Повереника и резултати различитих истраживања показују да се старији суочавају са бројним проблемима, али ређе обраћају надлежнима, јер сматрају да им управо такав положај неминовно припада. Због тога је нарочито важно указати на потребу да се и старијима мора омогућити пуно уживање свих права, равноправно са другим генерацијама, а нарочито у доба константне претње од новог облика „дигиталне дискриминације и искључености“. Управо путем овог извештаја желимо да подсетимо, укажемо, упозоримо, преиспитамо и обавестимо све друштвене актере о значајним изазовима и релевантним чињеницама и подацима за креирање јавних политика.

Намера нам је да се прикажу уочени проблеми и могући начини за њихово превазилажење. У извештају је дат преглед стања у погледу дискриминације и заштите равноправности старијих, демографска слика Србије, нормативни оквир, преглед различитих извештаја и истраживања о положају старијих у савременом друштву, уз приказ актуелне здравствене кризе и њених последица по живот и здравље наших најстаријих. Извештај садржи преглед праксе Повереника, хронолошки, по годинама, преглед наших најважнијих активности у погледу унапређења положаја старијих, као и истраживања која смо спроводили током година а која се односе на сагледавање положаја старијих грађана. У извештају смо указали на неизмерно велики потенцијал старијих грађана и у очувању многих привредних делатности, што уз употребу нових информационих технологија и знања средње и млађе генерације може добити нов квалитет и перспективу.

На крају, уверена сам да ће уважени народни посланици и посланице са пажњом приступити овом извештају, и да ће им користити у обављању важне функције представника грађана у највишем органу у држави. Такође, верујем да ће и други друштвени актери који се баве питањима старења и старијих пронаћи корисне информације и идеје, а у циљу стварања друштва по мери сваког животног доба.

Старост је свима нама једина сигурна будућност.

Бранкица Јанковић
повереница за заштиту равноправности

САЖЕТАК

Дискриминација представља сложену и друштвено опасну појаву, противправно понашање, неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање, искључивање, ограничавање или давање првенства у односу на лица или групе лица или њима блиска лица због неког њиховог стварног или претпостављеног личног својства. Дискриминација може бити усмерена према различитим категоријама лица или група лица, имајући у виду њихова лична својства, а може се јавити и у свим областима друштвеног живота. Уколико се дискриминација адекватно и правовремено не сузбија може озбиљно утицати на развој друштва у целини. Право на равноправност, као основно људско право, ужива посебну заштиту управо због величине друштвене опасности и значаја добра које се штити.

Разумевајући важност поштовања људских права и поштовања принципа равноправности, Република Србија је протеклих година изградила адекватан антидискриминациони оквир и ратификовала најважније универзалне и регионалне споразуме у области људских права и забране дискриминације.

Закон о забрани дискриминације прописује да је забрањено дискриминисати лица на основу старосног доба, као и да старији грађани имају право на достојанствене услове живота без дискриминације, а посебно, право на једнак приступ и заштиту од занемаривања и узнемиравања у коришћењу здравствених и других јавних услуга.

Анализирајући праксу Повереника кроз поднете притужбе и остала поступања, али и сагледавајући стање у погледу остваривања равноправности старијих грађана кроз бројне извештаје и истраживања домаћих и међународних тела и организација, може се констатовати да је дискриминација старијих грађана присутна у данашњем друштву и да је узрокована бројним чиниоцима које је потребно расветлити како би се пронашли ефикасни начини за побољшање стања и унапређење њиховог положаја. Ово су истовремено и основни разлози за сачињавање овог извештаја који је, уз истраживање *Положај старијих у Србији – друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања*, Повереник за заштиту равноправности спровео уз подршку Популационог фонда Уједињених нација.

Кроз овај извештај дат је приказ положаја старијих грађана пре свега кроз праксу и поступање Повереника, имајући у виду све активности које се предузимају у вези са унапређивањем и заштитом равноправности старијих грађана, са циљем пружања свеобухватног увида у стање у овој области. Пракса Повереника обухвата поступање по поднетим притужбама, на основу којих се сагледава степен распрострањености дискриминације, њених обележја и облика, најчешћих жртава и извршилаца дискриминације, остваривања и заштите равноправности. У извештају су дати и примери препорука мера за остваривање равноправности, иницијатива, саопштења, али су наведене и друге активности које су спровођене са циљем указивања на положај старијих грађана и његово унапређење, попут, примера ради, наградног конкурса за најбољи литерарни, ликовни рад и фотографију за ученике старијих разреда основних школа *Мост разумевања – међугенерациска солидарност*.

Фотографије, цртежи и кратке форме литерарних радова приказане у овом извештају дела су учесника овог конкурса.

Опис стања у извештају је дат најпре кроз преглед демографске слике и пројекција кретања становништва, који показују да Србија спада у демографски старе земље, са перспективом даљег старења становништва. У извештају је даље наведен међународни и домаћи нормативни оквир који се односи на остваривање различитих права од нарочитог утицаја на положај старијих грађана. Следи преглед појединих извештаја, анализа и истраживања међународних и домаћих тела, органа и организација, који се односе на положај старијих, са циљем указивања на поједине проблеме и начине њиховог превазилажења у савременим условима и у светлу демографских промена. Посебан осврт је дат на период кризе изазване корона вирусом и то како са аспекта међународних тела и организација, тако и домаћих. Након прегледа извештаја и истраживања дат је детаљнији преглед праксе Повереника по годинама, од почетка рада институције. Истраживања која је спровео Повереник, са најзначајнијим налазима, закључцима и препорукама, обрађена су у посебном делу овог извештаја. Ова истраживања су веома важна јер омогућавају увид у свеукупни положај старијих грађана и степен учесталости дискриминације по овом основу. Истраживање *Положај старијих у Србији - друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања* дато је у интегралном облику (с обзиром да је спроведено крајем 2020. године и да садржи најсвежије податке). На основу овако сагледаног стања изведени су кључни проблеми и препоруке за унапређење стања, који су дати уместо закључка на крају самог извештаја.

Чињеница је да Република Србија спада у демографски старе земље са перспективом даљег увећања популације старијих грађана, како показују релевантна предвиђања заснована на подацима. Процес демографског старења становништва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву. Удео лица старих 65 и више година 2019. године износио је 20,7%, а млађих од 15 година 14,3%. Неке од демографских карактеристика Србије су пад наталитета, висок морталитет, негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулација и интензивно старење становништва. Пројекције кретања становништва, без обзира на варијанте, указују на даље деловање процеса демографског старења, односно даље повећање броја старијих грађана и опадање учешћа младих, уз депопулацију села и уз повећање броја становника старијих од 80 година живота. Уочено је да се готово дуплира број жена у овој старосној категорији. Овакво стање неминовно доводи до умножавања изазова за економију и системе пре свега здравствене и социјалне заштите, као и пензијског и инвалидског осигурања. Како би се могао пружити адекватан одговор свих система на потребе које се старењем становништва мењају треба пре свега имати у виду наведене демографске податке.

И бројни извори на нивоу Уједињених нација наглашавају да демографске промене широм света, резултирају наглим повећањем броја старијих особа, које могу бити директно погођене старосном дискриминацијом и „ејџизмом“, повећавајући притисак на друштва да на њих одговоре. За положај старијих грађана нарочити значај имају бројне универзалне конвенције и декларације Уједињених нација о људским правима,

као и документа попут *Политичке декларације о старењу са Мадридским акционим планом о старењу и Принципа Уједињених нација за старије особе*. На нивоу Уједињених нација се већ дуго, а нарочито у протеклим годинама, у оквиру посебно формиране Отворене радне групе за старије, води полемика о потреби доношења новог инструмента заштите права искључиво старијих и борби против дискриминације на основу година старости. Од значаја су и *Циљеви одрживог развоја 2030* који се односе на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости, који су готово једнако важни за припаднике свих генерација. Кроз Циљеве одрживог развоја старији су препознати као нарочито важна група када се говори о окончању сиромаштва, обезбеђењу здравог живота и промоцији благостања за све генерације, омогућавању целоживотног учења, родној равноправности, стварању инклузивних, безбедних, отпорних и одрживих градова и других насеља. Старење становништва утиче на све сфере друштва која треба да се прилагоде социјалним и економским импликацијама тог процеса, како би искористила прилике и ублажила изазове међу којима су фискални притисци на системе социјалне заштите, промена динамике тржишта рада и породични и међугенерациски односи. То су уједно и разлози због којих се истиче значај увођења старења у јавне политике.

На нивоу Европе се, поред универзалних докумената попут *Повеље о основним правима* и *Ревидиране европске социјалне повеље* Савета Европе, издвајају и директиве Европске уније о једнаком третману и забрани дискриминације. Европска комисија је велику пажњу посветила демографским променама и изазовима које те промене носе. Тако се у *Зеленој књизи ЕУ о демографским променама*, старење становништва у комбинацији са све мањим бројем радно способног становништва описује као изазов који треба решити, јер ће утицати на економску и социјалну будућност целокупног друштва. У документу Европске комисије *Извештај о утицају демографских промена* је, поред осталог, најављено покретање консултативног процеса за израду два документа - *Green Paper on Ageing* и *Rural development – long-term vision for rural areas Roadmap*, која би требало на основу расположивих података, ближе да одреде потребан стратешки оквир и неопходне активности како би се могле искористити могућности и капацитети старијих, посебно у вези са сребрном економијом. Јануара ове године је усвојен *Green Paper on Ageing* у коме се наглашавају два концепта која могу омогућити успешност политика у старијим друштвима, и то здраво и активно старење и целоживотно учење. С друге стране, у извештају Европске комисије у коме је анализирана примена Европске конвенције о људским правима, између осталог је закључено да је потребно усвојити раније предложену Директиву о једнаком поступању на основу старости у областима социјалне заштите, образовања, становања, здравствене заштите и приступа робама и услугама.

Када је у питању национални правни оквир, поред прописа из области забране дискриминације, од значаја су прописи којима се уређују поједине области друштвених односа од непосредног утицаја на ову популацију, као што су пензијско и инвалидско осигурање, здравствена и социјална заштита. Такође, у најави је измена појединих прописа или доношење нових, попут измена Закона о социјалној заштити и Породичног закона, доношење Закона о родној равноправности и др. У Србији је постојећим антидискриминационим законодавством постављен темељ за унапређење

равноправности и сузбијање дискриминације, али је тај правни оквир потребно унапређивати и усклађивати са правним тековинама Европске уније и међународним стандардима. Тако је предвиђена потреба измене Закона о забрани дискриминације, којом би било обухваћено и успостављање јединственог система за праћење појаве дискриминације и начине функционисања система правне заштите, што би могло да допринесе познавању ситуације у нашем друштву, а тиме и промоцији борбе за остваривање равноправности, посебно имајући у виду да пракса Повереника у раду по притужбама указује да се старији грађани ређе обраћају надлежним органима. Од не мањег значаја је и стална едукација о појму и облицима дискриминације, као и о механизмима заштите, и то свих друштвених актера (запослених у центрима за социјални рад, здравственим установама, локалној самоуправи, полицији и др.) али и самих старијих, уз сарадњу са организацијама цивилног друштва које окупљају или се баве положајем старијих. Такође је важна медијска промоција и подстицање толеранције и разумевања, уз истицање примера добре праксе. Како би се ови принципи и међугенерациско поштовање прихватили као опште, универзалне вредности, а положај свих генерација унапредио, требало би да постану део наставних програма током школовања и образовања у најмлађем узрасту.

До 2015. године на снази је била и Национална стратегија о старењу, која је представљала путоказ за све актере система у погледу правца развоја различитих области указујући на начине за унапређење социјалног, економског, политичког и културног положаја и улоге старијих лица. Међутим, и после пуних пет година након истека ове стратегије, нови документ којим би се ове активности реализовале није донет. Повереник већ годинама, у редовним годишњим извештајима, указује на потребу доношења стратешких докумената којима је истекла важност, попут Националне стратегије о старењу. Потребу за доношењем новог стратешког документа који се односи на старије грађане не треба посматрати само са аспекта демографског старења становништва, него нарочито са аспекта општег прихватања пасивне улоге старијих грађана у нашем друштву. Овим документом би се, поред обрађивања свих питања од значаја за унапређење положаја старијих грађана, допринело промени ставова о њиховој пасивној улози, подстицало активно старење и коришћење капацитета ове генерације, уз промоцију међугенерациског разумевања и толеранције.

Пензијско и инвалидско осигурање у Републици Србији се темељи на међугенерациској солидарности и систему покривања расхода за пензије текућим приходима од доприноса за пензијско и инвалидско осигурање према којем запослени својим доприносима финансирају исплату пензија постојећим корисницима и тако сами стичу исто право. Међутим, у светлу демографских промена, овакав модел пензионог осигурања постаје неодржив у данашњем облику, а висине пензија се због тога смањују у поређењу са периодом када је овакав систем успостављен, када је три или четири осигураника уплаћивало износ осигурања за једног пензионера, што у великој мери утиче на финансијску сигурност старијих грађана и „гура“ их у сиромаштво. Према подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање из јануара 2021. године просечан износ пензије је 29.378 динара, док је просечан износ пољопривредне пензије 11.896 динара. Када се упореде расположиви подаци, месечни износ пензије мањи од износа минималне потрошачке корпе (у септембру

2020. године - 37.741,06 динара) прима преко 75% корисника пензија. Оваква примања не омогућавају економску сигурност у старости, него репродукују сиромаштво и зависност од других чланова породице и друштва као заједнице. Такође према расположивим подацима из *Извештаја о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*, стопа ризика од сиромаштва је 2018. године била 24,3%, односно имала тенденцију смањивања и указивала на благи напредак код свих старосних категорија осим код најстаријег становништва (65+) код којих се бележи умерени пад. Истовремено, према релевантним подацима више од половине корисника на евиденцији центара за социјални рад припада групи материјално угрожених корисника (проценат ове корисничке групе у 2019. години је порастао за 33,5% од 2011. године), док старији од 65 година чине удео од 10,9% од укупног броја прималаца новчане социјалне помоћи. Имајући у виду да велики број грађана не може да оствари право на новчану социјалну помоћ или им је остваривање овог права отежано, а помоћ им је неопходна, Повереник је упутио иницијативу за релаксирање услова за остваривање права старијих суграђана на материјалну подршку, кроз измену и допуну Закона о социјалној заштити.

Сиромашни грађани су међу групама које су у највећем ризику и међу највише дискриминисаним друштвеним групама. Борба против сиромаштва је кључна у области економских и социјалних права, а подразумева обезбеђивање економске и социјалне сигурности и квалитета живота у свим животним добрима, водећи посебно рачуна о сиромаштву старијих грађана. Повереник је у препорукама које даје у редовним годишњим извештајима, више година уназад, наглашавао да је потребно предвидети спровођење мера и активности у циљу смањења сиромаштва на свим нивоима, ради постизања пуне равноправности грађана и грађанки, нарочито рањивих и маргинализованих друштвених група. У том смислу је потребно посебно пратити индикаторе сиромаштва код старијих грађана и унапређивати постојеће програме и активности које омогућавају достојанствен живот у старости.

Пракса Повереника показује да је старосно доба као основ дискриминације међу најбројнијим личним својствима током целог периода рада институције. Овај основ дискриминације је био међу првих пет основа по учесталости поднетих притужби, са бројем притужби који се из године у годину увећава или у најмању руку остаје стабилан. Тако је старосно доба као основ дискриминације био други основ по броју притужби током 2016, 2017. и 2018. године. У 2019. години овај основ дискриминације је би четврти по учесталости али је наведен у приближно 10% од укупног броја притужби, од којих се највећи број односио на дискриминацију особа старијих од 65 година. И 2020. године, дискриминација на основу старосног доба је други основ по учесталости са 14,8% од укупног броја поднетих притужби. Када су у питању области друштвених односа, дискриминација старијих се испољава у готово свим областима, попут: поступка пред органима јавне власти, при пружању јавних услуга, у области социјалне и здравствене заштите, пензијског и инвалидског осигурања, рада и запошљавања, имовинских права, становања, образовања, културе и спорта, као и у области јавног информисања и медија.

Овај основ дискриминације се често појављује у и комбинацији са још неким личним својством – инвалидитет, здравствено стање, пол и др. што је нарочито случај код

дискриминације старијих особа са инвалидитетом у области пружања услуга и/или коришћења јавних површина. При томе треба имати у виду да број поднетих притужби не представља реалну слику о дискриминацији старијих у нашем друштву, будући да већина случајева дискриминације остаје непријављена. Старији суграђани често не препознају дискриминацију и не пријављују је услед слабије информисаности, недовољне упућености у значење дискриминације и механизме заштите, али и због чињенице да су због свог рањивог положаја неретко приморани да трпе одређена понашања или их сматрају породичном срамотом.

Дискриминација старијих грађана условљена је и положајем појединих категорија становништва без обзира на године живота. Чињеница је да су жене у Републици Србији и даље у неповољнијем положају у односу на мушкарце у свим областима друштвеног живота, не само по основу пола него и по основу брачног и породичног статуса. Дискриминација жена је посебно изражена на тржишту рада, у економској сфери и образовању, у учешћу у одлучивању, уз присутно родно засновано насиље према женама. Овакав положај жена током живота неминовно доводи и до лошијег положаја и дискриминације у старијем животном добу.

Поред родних разлика између мушкараца и жена које се рефлектују из ранијег животног доба, изражене су и друге разлике међу старијим грађанима. Старији нису хомогена група која има једнаке потребе и могућности - изражене су разлике између оних који живе у урбаним или у руралним срединама, између „старијих“ старих, односно оних који имају више од 80 година живота и млађих, оних који су на институционалном смештају или живе сами и сл. Због тога је унапређивању положаја старијих потребно приступати мултисекторски и свеобухватно, уз претходну анализу и дубинско сагледавање свих доступних извештаја и истраживања, уз спровођење широког консултативног процеса са свим релевантним актерима, водећи рачуна о потребама различитих група старијих грађана. Циљеве и активности треба реално дефинисати и обезбедити изворе финансирања. У ове активности, али и у спровођење конкретних мера потребно је активно укључити старије грађане и организације које се баве заштитом или унапређењем положаја старијих, посебно на нивоу локалне самоуправе.

Актуелна ситуација пандемије вирусом Ковид-19 на светском нивоу током 2020. године нарочито је указала на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања различитих последица које је здравствена криза изазвала. Бројни органи и организације широм света су већ у првим данима здравствене кризе, посебну пажњу посветили положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Као једна од најугроженијих група становништва у ванредним ситуацијама препознати су пре свега старији грађани, којима је у највећем броју земаља света било ограничено или забрањено кретање због рањивости и подложности зарази. Повереник је током ванредног стања интензивирао праћење стања у области заштите равноправности, те препорукама мера и иницијативама упућеним Влади и ресорним министарствима указивао на различите проблеме најугроженијих група грађана и предлагао конкретна решења за њихово превазилажење у пракси. Тако је, примера ради, у препорукама мера указивано на потребу преиспитивања мере забране кретања старијих нарочито у погледу дужине

трајања, адекватности термина одређених за кретање и њихову учесталост, узимајући у обзир и ризике по здравље старијих као осетљиве друштвене групе. Повереник је указивао и на отежану могућност комуникације старијих имајући у виду да нису свима доступни електронски видови комуникације, истовремено истакавши важност функционисања установљених телефонских линија за помоћ старима у јединицама локалне самоуправе, као и важност обезбеђивања континуитета у пружању услуга социјалне заштите. Током ванредног стања, Повереник је упутио 312 препорука мера и 12 иницијатива.

Како су старији грађани несразмерно погођени кризним ситуацијама требало би посветити посебну пажњу хетерогености ове популације и многим факторима који доприносе специфичној и повећаној рањивости њених чланова, те отклањању постојећих недостатака у заштити старијих особа. Задовољење повећаних потреба за подршком, изазови и препреке са којима се старије особе суочавају у остваривању права у ванредним ситуацијама нису у пракси правовремено препознати, што је искуство многих земаља, због чега је важно значајно укључивање старијих у све фазе циклуса управљања ванредним ситуацијама, истовремено осигуравајући да се одговору на ванредне ситуације приступи из перспективе засноване на људским правима. Са циљем креирања одговарајућег одговора на кризне ситуације потребно је претходно поседовање што прецизнијих сегрегисаних података о становништву како се не би догодило да неке групе грађана буду изостављене из појединих мера. Такође, потребна је блиска сарадња и укључивање што већег броја представника рањивих група у креирање одговарајућих одговора на кризне ситуације, као и подстицање волонтеризма и друштвене одговорности на свим нивоима.

Током претходне године нарочито је дошла до изражаја неопходност обезбеђивања свих потребних услуга у одговарајућем обиму. Наиме, остваривање права на здравствену заштиту не треба да представља проблем ни једном грађанину, без обзира на место пребивалишта, дијагнозу, године старости и друге карактеристике. Као последица депопулације и миграција, поједине здравствене установе посебно примарне здравствене заштите (здравствене станице и амбуланте) у руралним подручјима Србије су затворене, што доводи до отежане доступности ових услуга сеоском, углавном старијем становништву. Службе кућне неге и помоћи на овим подручјима се такође ретко формирају због малог броја становника и разуђености подручја. Интегрисане услуге на локалном нивоу које укључују помоћ геронтодомаћица, палијативну негу и збрињавање оболелих у терминалним фазама болести нису довољно развијене, недовољно је геријатријских постеља и могућности за институционално збрињавање ових особа. Повереник је током година упутио више препорука мера за остваривање равноправности и иницијатива које се односе на коришћење услуга здравствене заштите. У том смислу, неопходно је обезбедити континуирани, потпуни приступ услугама здравствене заштите за све грађане, у складу са потребама, на целој територији државе. Посебну групу корисника услуга чине они који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом заштитом, односно палијативном негом. За пацијенте који се суочавају са завршном фазом живота веома је важна палијативна нега.

Постоје одређени проблеми и у погледу остваривања права на услуге социјалне заштите, чији је континуитет важан, посебно у кризним ситуацијама. Према расположивим подацима, од услуга социјалне заштите, услуга смештаја је најзаступљенија и бележи увећање броја корисника у установама за смештај одраслих и старијих за 62,6% у 2019. години у односу на 2015. годину. У овим установама доминирају корисници старији од 80 година живота, према полној структури доминирају жене (са преко 65%), док је више од половине корисника пре смештаја живело у самачким домаћинствима. Ипак, укупан обухват старијих домским смештајем износи мање од 0,8%, што је далеко испод просека европских земаља. Када су у питању дневне услуге у заједници, у периоду 2015-2018. године се номинално више него удвостручио број корисника услуге помоћ у кући за одрасле и старије. Ипак, обухват старијих грађана овом услугом од 1,24% укупне популације 65+ је низак нарочито у поређењу са развијеним земљама. У 2018. години, услуга помоћ у кући за одрасле и старије се пружала свих 12 месеци у мање од 50% јединица локалне самоуправе, док се у 19 локалних самоуправа ова услуга пружала 6 и мање месеци.

Капацитете за пружање услуга подршке старијим лицима, помоћи и неге у кући и сл. као и услуге смештаја, треба обезбеђивати у потребном обиму у свакој општини и месту, уз настојање да се коришћење ових услуга омогући што већем броју лица и у мањим, односно удаљеним срединама у којима су ове услуге развијене у много мањем обиму, а потреба евидентна. Знатан број старијих лица је због присутног тренда преображаја породице, која је у старости све чешће самачка, као и због смањења животних капацитета, болести и инвалидитета, упућен на коришћење одговарајућих услуга социјалне заштите. Тренутна ситуација у нашој земљи показује да старији чланови породице углавном добијају негу од неформалних неговатеља, односно од других чланова породице и рођака, а питање капацитета и могућности за обављање таквих послова је отворено. Унапређење положаја и очување капацитета и здравља неформалних неговатеља уз унапређење система формалне подршке онима којима је помоћ потребна, начини су за превазилажење уочених проблема.

Стереотипи и предрасуде о неспособности старијих да доносе рационалне одлуке и непоштовање њихове аутономије су узрок дискриминације, а више поступака које је Повереник спровео претходних година се односио на особе које су противно својој вољи смештене у домове за старе. Поред ових, присутне су и друге предрасуде о капацитетима и могућностима старијих грађана. Старији грађани се у општој култури форсирања младости, лепоте и физичке спремности, посматрају као старомодни и неспособни да се прилагоде променама. Негативни стереотипи о старењу, укључујући и слику у медијима, приказују старије као болесне, зависне и скупе за друштво. Управо због ових стереотипа, друштво често остаје ускраћено за веома конструктивну слику међугенерациске солидарности, која омогућава позитивне промене и ствара социјалне иновације.

Притужбе Поверенику свакако јесу један од показатеља присутности дискриминације и степена поштовања принципа равноправности у друштву, али не и једини, на шта се континуирано указује у редовним годишњим извештајима. На стање у погледу заступљености дискриминације утичу и други фактори, међу којима су друштвени и културни контекст, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о

неопходности и значају поштовања прописа, спремност да се пријави њихово кршење, степен толеранције према различитостима, поверење у рад институција, познавање основа и облика дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др.

За успешно сузбијање дискриминације и остваривање равноправности неопходно је ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, пре свега институције Повереника и судова, али и пуна примена антидискриминаторног правног оквира од стране свих органа јавне власти, вођење јединствене евиденције о поступцима за заштиту од дискриминације у свим областима друштвеног живота, увид у сва релевантна истраживања, информације о распрострањености ове појаве, као и праћење међународне и домаће антидискриминационе праксе и политика. Од изузетног значаја је и висок ниво информисаности и свести грађана о забрани дискриминације, али и о значају остваривања принципа равноправности за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана. Такође, као не мање важно, неопходно је стварање таквог културног окружења у коме се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава.

У Републици Србији не постоји јединствена база података, односно јединствени систем праћења појаве дискриминације који би обухватио све случајеве дискриминације, укључујући и поступање судова. Повереник већ годинама на то указује, а изменама Закона о забрани дискриминације се предвиђа оваква евиденција.

Истраживања о положају старијих која је Повереник спровео претходних година (која су детаљније обрађена у овом извештају попут *Старење у градовима – изазови савременог друштва*, *Положај старијих на селу*, *Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа* и *Положај старијих жена у Србији*), као и истраживање које је у овом извештају дато у интегралном облику *Положај старијих у Србији - друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања* (с обзиром да је ово истраживање спроведено крајем 2020. године и да садржи најсвежије податке), од изузетне су важности јер омогућавају увид у свеукупни положај старијих грађана и степен учесталости дискриминације по овом основу. Спроведена истраживања нам дају шири контекст слике о положају старијих у Србији имајући у виду да обухватају различите аспекте њиховог живота, чиме омогућавају боље спровођење и креирање јавних политика које имају за циљ да отклоне узроке дискриминације и да креирају мере за достизање равноправности старијих суграђана. Оваква истраживања нам дају и дубљи увид у проблеме старијих и њихову перцепцију сопственог положаја. Често се старији осећају као непродуктивни терет у друштву, а суочавају се са сиромаштвом, лошим здрављем, отежаним самосталним функционисањем, као и усамљеношћу које је делимично продукт међугенерациског јаза. Резултати истраживања су показали да сваки десети испитаник има приходе испод апсолутне линије сиромаштва, а на „граници” апсолутног сиромаштва је готово исто толико старијих у градским срединама. Старији се највише осећају дискриминисано од стране млађих и институција, а сматрају да су посматрани као оптерећење и као особе које више нису вредне пажње и неге. Начин на који једно друштво доминантно посматра старије је од изузетне важности, пошто он одређује како ће старији суграђани бити третирани, да ли као вишак и терет или као вредан и равноправан део друштва. Истраживања потврђују

да се старији најчешће не обраћају надлежним органима поводом дискриминације, иако релативно велики број сматра да је дискриминација на основу старосног доба учестала и да су је и сами осетили.

Сметњу за равноправну укљученост старијих и особа које се отежано крећу представља неприступачност јавних објеката и површина, али и услуга, информација и комуникација. Приступачност се везује са подручјем људских права и разним правним механизмима њихове заштите, јер немогућност физичког приступа или недостатак информација онемогућава остваривање низа предвиђених права. Прилагођавање животне средине која је доступна свим узрастима, удобан, безбедан и интегрисани стамбени простор, где старији могу да буду активни и аутономни, где могу да учествују у социјалном и културном животу, олакшавају положај старијих грађана и чине друштва инклузивнијим. У циљу обезбеђивања приступачности, Повереник је, поступајући по притужбама грађана, донео више мишљења у којима је утврдио дискриминацију због постојања физичких баријера које онемогућавају самосталан приступ објектима и услугама, информацијама и комуникацијама, а примери су дати у самом извештају.

С друге стране, убрзани развој технологије, пре свега дигитализација и роботика који представљају велики цивилизацијски напредак јер нам нова знања у великој мери олакшавају свакодневни живот и рад, истовремено постављају и изазове у погледу равноправног укључивања свих генерација, пре свега старијих ради коришћења нових технологија на општу добробит. Старијима су неретко недоступни нови канали комуникације, што их оставља без правовременог и комплетног информисања о свим друштвеним токовима. Недоступност подразумева и недостатак вештина за напредно коришћење информационих технологија – нпр. електронско банкарство, е-управа, е-пријаве за заказивање и сл. Стога је принцип целоживотног учења, уз прилагођене програме, посебно када је реч о обукама за дигиталне вештине, пут ка већој друштвеној укључености старијих грађана, а трансфер знања међу генерацијама од кључног је значаја за менталну и емотивну стабилност појединца имајући у виду да размена знања и искустава подстиче међусобно разумевање и јача осећај заједништва. Поштовање људских права старијих грађана и грађанки значи њихово истинско укључивање у заједницу на свим нивоима и у свим областима, а држава треба да им пружа континуирану подршку и, када је потребно, помоћ у остваривању права и коришћењу услуга. Дигитална укљученост старијих грађана има велики потенцијал за трансгенерацијско коришћење знања и искустава свих генерација и тиме утицај на развој економије. Често смо сведоци употребе старих заната приказаних и продаваних на различитим дигиталним платформама на веома креативан начин, што је велики потенцијал за развој привреде (пример је здрава храна, стари рецепти, стари занати, етно села у здоровој животној средини и др).

Здрава животна средина је од кључног значаја за развој и стабилност сваког друштва и појединаца у свим генерацијама, што наравно важи и за старије грађане. Старији грађани би у очувању и унапређењу здраве животне средине могли имати улогу чувара, али и иноватора, заједно са младима, с обзиром да имају „стара“ знања која се могу употребити и стање модификовати у складу са савременим потребама. Потреба очувања здраве животне средине и развоја екологије, као посебно значајне друштвене

области, чини се данас као императив за напредак. У том смислу охрабрује и свест старијих о значају очувања животне средине у каквој сви желимо да живимо, а активизам старијих грађана по овом питању је користан и мотивишући за све генерације.

Мештанке Топлог Дола у одбрани река Старе планине

Старији се неретко суочавају и са насиљем, злостављањем и занемаривањем а управо усамљеност, здравствено стање или зависност од туђе помоћи их чини посебно подложним овим ризицима. Насиље се дешава и у оквиру саме породице, због предрасуда да су старији оптерећење, да не доприносе заједници и/или да њихов допринос није довољно вредан. Један од учесталијих видова је финансијско насиље старијих, будући да неретко не одлучују о томе на који начин ће трошити средства којима располажу или издржавају и друге чланове домаћинства. Насиље над старијима представља озбиљан проблем у друштву, а истовремено је тема о којој се мало говори и која се често из срамоте крије и не пријављује. Оваква ситуација представља знатну препреку за решавање проблема насиља над старијима. Јачање система подршке жртвама и јачање институција надлежних за подршку, уз константно сузбијање родних стереотипа и сексизма, оснаживање жена, превенције насиља кроз промовисање равноправности, уз превенцију насиља у кризним ситуацијама, као и друге мере, неопходно је спроводити како би оваквих случајева било што мање.

На основу увида у релевантне расположиве податке о стању у погледу остваривања равноправности старијих грађана, сагледавајући кључне проблеме који су се испољавали током година у пракси Повереника, као и резултате спроведених истраживања, дају се следеће препоруке:

ПРЕПОРУКЕ

Социјална сигурност старијих:

Формирати посебан одбор/пододбор у Народној скупштини за питања унапређења положаја старијих грађана или делегирати ова питања у оквиру постојећих одбора.

Сви органи на републичком, покрајинском и локалном нивоу да при креирању и спровођењу различитих мера и активности које се односе на смањење сиромаштва посебну пажњу посвете статистичким показатељима и подацима из релевантних истраживања, као и анализи већ предузетих мера, уз сагледавање дугорочних ефеката примене свих мера у пракси на старије грађане, нарочито оне који припадају вишеструко рањивим групама, попут „старијих“ старијих, старијих жена, материјално недовољно обезбеђених, старијих из руралних подручја и сл.

Јединице локалне самоуправе да развију системе подршке старијим грађанима у локалним заједницама.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања да предложи мере за обезбеђивање подршке финансијској сигурности у старости кроз реформу пензијског система и система социјалне заштите у правцу побољшања ефикасности и квалитета финансијске подршке ради савладавања социјалних и животних тешкоћа (нпр. проширењем постојећих програма новчаних социјалних помоћи за најугроженије старије грађане, релаксирањем имовинских услова за остваривање ових права, увођењем „социјалних пензија“ за оне који нису остварили право на старосну или другу врсту пензије).

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарство финансија да предложи мере за стимулисање флексибилних облика рада који омогућавају веће учешће на тржишту рада и подстичу радно ангажовање старијих у складу са њиховим могућностима.

Стратешка документа:

Надлежна министарства, пре свега Министарство за демографију и популациону политику, у сарадњи са министарствима надлежним за здравље и социјалну заштиту и људска и мањинска права, да израде свеобухватни стратешки документ о питањима старења и унапређења квалитета живота старијег становништва, заснован на свим релевантним подацима и анализама, водећи рачуна о хетерогености ове друштвене групе и укључености свих релевантних актера у процес израде.

Влада да донесе стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло у претходном периоду, уважавајући постојећу демографску ситуацију и њене перспективе и обухватајући питања старења и старијих (попут стратегије превенције и заштите од дискриминације, развоја социјалне заштите, здравствене заштите и палијативне неге, целоживотног образовања, менталног здравља, развоја инфраструктуре и саобраћаја и сл).

Приликом израде стратешких докумената, акционих планова и других аката којима се предвиђају мере и активности релевантне за старије, као и у спровођење ових мера и активности посебно на нивоу локалне самоуправе, укључити представнике старијих грађана и организација које се баве људским правима старијих. Вршити редовну евалуацију спровођења предвиђених мера и активности ради сагледавања њиховог ефекта на различите групе старијих грађана и евентуалне потребе за њиховим изменама.

Измене прописа:

Надлежна министарства да приступе раду на изменама постојећих или доношењу нових прописа у одговарајућим областима, усаглашених са међународним стандардима, водећи рачуна о унапређењу положаја и остваривања равноправности свих друштвених група, посебно старијих грађана (попут измене прописа у вези са пословном способношћу, о социјалној заштити, спречавању насиља у породици, доношења прописа о родној равноправности и друго).

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог да кроз измене Закона о забрани дискриминације, у циљу постизања усклађености са правним тековинама ЕУ и превазилажења проблема уочених у досадашњој примени, предвиди решења за успостављање и операционализовање јединственог, централизованог и стандардизованог система за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације.

Кризне ситуације:

Влада да донесе пропис којим се установљавају јасне, прецизне и примењиве процедуре за поступање у свим фазама трајања кризних догађаја, базиране на квалитетним и дисагрегираним подацима о становништву, након анализе одговора надлежних органа на кризу изазвану коронавирусом. У процес израде ових процедура укључити стручњаке из различитих области и представнике рањивих друштвених група пре свега старијих грађана, односно њихових организација као и институција за заштиту људских права.

Сви надлежни органи и организације да сагледају начине и раде на обезбеђивању приступа адекватним, свеобухватним и правовременим информацијама у кризним догађајима, као и начинима за њихово превазилажење.

Сви органи на републичком, покрајинском и локалном нивоу да предузму активности на промоцији волонтеризма и подстицања волонтерског рада свих генерација, уз олакшавање процедура за организацију волонтерских сервиса и подстицање друштвене одговорности не само у кризним ситуацијама, него и у редовним свакодневним активностима.

Систем здравствене заштите:

Министарство здравља да предузме активности на унапређивању система здравствене заштите и интензивира рад на повећању доступности и развоја мобилних и иновативних услуга за старије грађане попут кућног лечења и неге, патронажних служби за обилазак и помоћ старима, саветовања путем телефона и сл, нарочито у руралним и неприступачним подручјима.

Републички фонд за здравствено осигурање да настави рад на обезбеђивању ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет тог фонда.

Установе здравствене заштите да интензивирају активности које се односе на превентивну заштиту, скрининг прегледе и подизање свести и информисаности о здравственим ризицима међу старијим грађанима.

Министарство здравља да предузме мере на обезбеђивању веће доступности психолошке подршке и заштите менталног здравља целокупног становништва, посебно старијих грађана, водећи рачуна о кризним ситуацијама.

Министарство здравља да ради на обезбеђивању равномерног приступа палијативној нези у склопу права на здравствену заштиту, без дискриминације, уз поједностављивање процедура за остваривање палијативне неге и побољшања коришћења информационих технологија у сврху помоћи.

Систем социјалне заштите:

Ојачати квантитативне и квалитативне капацитете центара за социјални рад и других установа социјалне заштите како би у пуној мери обезбедили квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи старијим грађанима.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања да предложи начине за боље повезивање новчаних давања са услугама социјалне заштите, обезбеди јачање контролних механизма и праћење и оцену квалитета услуга социјалне заштите.

Јединице локалне самоуправе у сарадњи са министарством надлежним за социјалну заштиту да активно раде на равномерном повећавању обухвата и континуитета у пружању одговарајућих услуга/сервиса подршке старијим грађанима, са посебним акцентом на рурална и удаљена подручја и посебно ризичне групе (нпр: оболели од деменције, сиромашни, у ризику од насиља и друго).

Подстицати даљи развој и креирање услуга коришћењем иновативних технологија (телеасистенција) и других иновативних услуга попут повременог и привременог смештаја и сл.

Релаксирати услове за лиценцирање пружалаца услуга социјалне заштите, обезбедити одговарајуће олакшице и подстицаје пружаоцима услуга у циљу стимулisaња развоја капацитета и унапређења система формалне подршке.

Предузети конкретне активности на унапређењу положаја и јачању капацитета неформалних неговатеља, сагледавањем њихових потреба, увођењем услуга подршке, обука за обављање послова, умрежавања и др.

Обезбедити одговарајући капацитет и квалитет услуга институционалног смештаја примењујући приступ заснован на људским правима, подстицати развој алтернативних облика смештаја (попут економски одрживих заједница становања).

Спречавање дискриминације и насиља:

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог да интензивира рад на Нацрту закона о родној равноправности у коме ће бити предвиђене мере за отклањање стереотипних улога полова и остваривање пуне родне равноправности жена у свим областима.

Влада да предузме мере за унапређење координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља уз развој сервиса за подршку жртвама.

У систем заштите од насиља увести обавезу вођења родно осетљиве статистике и статистике по годинама живота, која се односи на пријаве насиља и процесуиране случајеве, уз спровођење континуираних активности на подизању свести о препознавању и обавезности пријаве насиља од стране свих актера.

Активно и континуирано отклањати предрасуде и стереотипе о улози и доприносу старијих особа заједници, посебну пажњу посветити медијски одговорном извештавању без дискриминације и контроли објављивања недозвољених медијских садржаја.

У медијском простору, укључујући и друштвене мреже, подстицати интегрисање тема које развијају културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, међугенерациске солидарности, међусобног поштовања, родне равноправности и недискриминације и постојања механизма за заштиту од дискриминације.

Континуирано спроводити адекватне обуке за препознавање и реаговање у случајевима дискриминације.

Друштвена укљученост:

Сви органи на републичком, покрајинском и локалном нивоу да интензивирају рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима.

Јединице локалне самоуправе да раде на обезбеђивању инфраструктуре и јавног превоза без баријера у урбаним и нарочито у руралним подручјима, приступа службама за хитне интервенције, услугама обавештења, СОС линијама и сл. Различитим мерама на нивоу локалне заједнице промовисати и подстицати међугенерациски дијалог и размену знања и искустава између припадника различитих генерација, спроводити активности на превенцији усамљености.

Промовисати целоживотно учење и укључивање што већег броја старијих у различите, прилагођене програме у складу са могућностима и жељама старијих.

Министарство трговине, туризма и телекомуникација да приступи изradi Акционог плана за спровођење Стратегије развоја дигиталних вештина у Републици Србији, у коме се детаљно разрађује начин оспособљавања старијих грађана за употребу савремених информационах и комуникационих технологија, са посебним акцентом на безбедност на интернету.

Сви органи на републичком, покрајинском и локалном нивоу да подстичу активности и пројекте у којима се равноправно и плански врши укључивање старијих у различите области друштвеног живота, културне, спортске и друге активности. Обезбедити активну сарадњу са организацијама цивилног друштва и активно учешће старијих грађана на спречавању ризика од социјалног искључивања, подстицати различите облике самоорганизовања и самопомоћи старијих грађана, уз истовремено подизање свести о личној одговорности за достојанствено, активно и здраво старење.

1. О ПОВЕРЕНИКУ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

Повереник за заштиту равноправности (у даљем тексту: Повереник) је установљен Законом о забрани дискриминације¹ као самосталан, независан, специјализовани државни орган надлежан за заштиту грађана од дискриминације и унапређење равноправности.

Усвајањем Закона о забрани дискриминације, других антидискриминационих закона и установљавањем Повереника, Република Србија је учинила значајан корак ка имплементацији међународних и европских антидискриминационих стандарда. Због тога је и надлежност Повереника широко одређена, у складу са међународним стандардима, како би се омогућило ефикасно и делотворно сузбијање и заштита од дискриминације и пружио допринос остваривању и унапређивању равноправности.

Независност и самосталност институције Повереника представљају основне постулате и кључне претпоставке за успешно остваривање њене друштвене улоге и мисије.

Повереник своју надлежност реализује разматрањем појединачних, конкретних случајева дискриминације, давањем мишљења да ли је дошло до повреда одредаба Закона о забрани дискриминације и издавањем препорука за њихово отклањање, опомена, упозорења, препорука органима јавне власти и другим лицима мера за остваривање равноправности, покретањем

¹ „Службени гласник РС”, број 22/09

судских поступака, извештајима, мишљењима на нацрте закона и других аката, законодавним иницијативама и др.

Једна од основних надлежности Повереника јесте поступање по притужбама због дискриминације. Притужбу може поднети свако физичко и правно лице, група лица, као и организације које се баве заштитом људских права. У поступку по притужбама Повереник даје мишљење да ли је дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације, даје препоруке о начину отклањања повреде права и изриче законом утврђене мере за случај да дискриминатор не поступи по датој препоруци. Потребно је напоменути да се по препорукама Повереника поступа у великом броју случајева – просечно у преко 80 до 90% случајева.

Законом о забрани дискриминације прописано је да Повереник не поступа по притужби када је по истој ствари покренут поступак пред судом или је поступак пред судом правноснажно окончан; када је очигледно да нема дискриминације на коју подносилац притужбе указује; када је у истој ствари већ поступао, а нису поднети нови докази, као и када је због протеча времена од учињене повреде права немогуће постићи сврху поступања. У овим случајевима се подносиоци притужбе обавештавају о разлозима за одбацивање притужбе, а дају им се и информације о томе који је орган надлежан у конкретном случају. Што се тиче притужби које су биле непотпуне, најчешће подносиоци притужбе не назначе све неопходне податке да би се по притужби могло поступати, или не доставе доказе, односно не допуне документацију у остављеном року. Сваки подносилац непотпуне притужбе обавештава се о разлозима због којих је притужба непотпуна, као и о томе које податке је неопходно да достави и/или шта треба да приложи уз притужбу, уз остављање рока за допуну притужбе. Уколико у остављеном року подносилац не отклони недостатке, Повереник не поступа даље по притужби.

У случајевима када није овлашћен да поступа, Повереник пружа информације подносиоцу притужбе о његовом праву и могућности покретања судског или другог поступка заштите, односно о начинима заштите права, а овлашћен је да препоручи и посредовање.

Повереник је законом овлашћен да у јавном интересу подноси тужбе суду, односно покреће тзв. стратешке парнице за заштиту од дискриминације. Повереник бира случајеве у којима ће затражити грађанскоправну заштиту од дискриминације пред судом, а то су најчешће случајеви учестале и широко распрострањене дискриминације, као и случајеви који изазивају тешке последице на припаднике маргинализованих друштвених група, а у погледу којих постоје добри изгледи за успех и потенцијал за остваривање циљева стратешког парничења. С друге стране, циљ, односно сврха стратешких парница је и да се путем судске праксе појасни смисао одређене норме, или да се путем ове праксе укаже на то да је одређени пропис потребно изменити, допунити, односно унапредити. Поред тога, Повереник је овлашћен на подношење захтева за покретање прекршајног поступка, а може подносити и кривичне пријаве. Такође, подноси и предлоге за оцену уставности и законитости.

Повереник је овлашћен да упозорава јавност на најчешће, типичне и тешке случајеве дискриминације.

Једно од овлашћења Повереника је и да препоручује органима јавне власти и другим лицима предузимање мера за остваривање равноправности. Механизми заштите од дискриминације пред Повереником су се показали нарочито важним за грађане током пандемије Ковид-19. Поверенику су на располагању различити механизми деловања, пре свега могућност упућивања препорука мера за остваривање равноправности, давање упозорења, иницијатива, саопштења и сл. Оно што се показало значајним у оваквим ситуацијама јесте да је поступак пред Повереником бесплатан и грађанима брже и лакше доступан. Механизми и начин рада, брзо реаговање које је Повереник користио су у доброј мери допринели лакшем решавању проблема, као и исправљању одређених пропуста у ходу.

Повереник је овлашћен и да прати спровођење закона и других прописа, иницира доношење или измену прописа ради спровођења и унапређивања заштите од дискриминације и даје мишљења о одредбама нацрта закона и других прописа који се тичу забране дискриминације. Имајући у виду значај који донети прописи имају на превенцију дискриминације и унапређење равноправности, Повереник даје мишљења на нацрте и предлоге аката. Приликом давања мишљења, указује се на неопходност измена или допуна одређених одредаба важећих прописа које нису обухваћене предложеним изменама, у циљу њиховог усклађивања са одредбама Закона о забрани дискриминације. Интегрални текстови датих мишљења објављени су на интернет страници Повереника. Поред тога, Повереник у свакодневном раду сагледава примену појединих прописа у пракси и, са аспекта неопходности остваривања равноправности свих грађана, одговарајућим органима или телима подноси иницијативе за измене постојећих или креирање нових прописа којима се омогућава унапређење положаја осетљивих друштвених група, а поједини примери ових иницијатива су дати у тексту овог извештаја.

Повереник подноси редован годишњи извештај о раду Народној скупштини Републике Србије, који садржи оцену стању у области заштите равноправности, а ако постоје нарочито важни разлози, може самоиницијативно или на захтев Народне скупштине да поднесе и посебне извештаје. Сваки извештај садржи препоруке за предузимање мера чији је циљ превазилажење уочених слабости и делотворније спречавање и сузбијање дискриминације.

Поред редовних годишњих извештаја, Повереник је до сада поднео Народној скупштини четири посебна извештаја – о дискриминацији особа са инвалидитетом, о дискриминацији деце, дискриминацији жена и дискриминацији у области рада и запошљавања. Овај извештај је пети посебан извештај Повереника и специфичан је по томе што указује на дискриминацију старијих грађана у условима у којима је демографско старење присутно у великом броју држава нарочито на европском континенту. Република Србија такође спада у демографски старије земље, које се суочавају се са сличном перспективом - популација која постаје све старија: стопа рађања опада, а очекивани животни век расте, што у великој мери утиче на појединце, породице, заједнице и друштво. Начин понашања према старијим грађанима и креирање одговарајућих могућности за задовољење права и потреба у пуном обиму,

омогућавају не само остваривање равноправности старијих суграђана, него свих генерација, имајући у виду процес старења, који неминовно, протеком времена, обухвата све генерације.

Важан део активности Повереника односи се и на успостављање и одржавање сарадње са органима надлежним за остваривање равноправности и заштиту људских права на територији аутономне покрајине и локалне самоуправе.

У циљу унапређивања равноправности, као и бољег информисања грађана и грађанки о појму и облицима дискриминације, начинима заштите и раду институције, Повереник у континуитету спроводи обуке и тренинге о појму дискриминације и механизмима заштите, што је веома важна активност на пољу не само едукације него и превенције дискриминације и остваривања равноправности. Повереник такође објављује извештаје, приручнике и брошуре, а сва поступања, информације, мишљења, као и препоруке мера за остваривање равноправности, мишљења на нацрте аката у којима је Повереник дао примедбе, као и иницијативе доступни су на званичној интернет презентацији: www.ravnopravnost.gov.rs (равноправност.упр.срб).

2. ПРЕГЛЕД СТАЊА И ПОЛОЖАЈ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА

У овом делу извештаја представљен је положај старијих грађана имајући пре свега у виду демографску слику и трендове старења становништва у нашој земљи, нормативни оквир, како међународни тако и домаћи, али и остваривање појединих права у пракси. У овом поглављу је дат и преглед различитих публикација - извештаја, истраживања и анализа о положају старијих грађана и могућностима за његово унапређење. Посебан аспект, имајући у виду актуелну ситуацију изазвану коронавирусом, представљају документа која се односе на здравствену кризу и могућности заштите старијих грађана као једне од најугроженијих група у овом периоду.

Андреа Лешевић VII3, Краљево, 2018.

2.1. Преглед података – одраз демографске слике

2.1.1. Трендови демографског старења становништва у свету

Демографско старење становништва је једна од карактеристика савременог друштва која је присутна широм света, а пре свега у Европи. О демографском старењу становништва се све више говори, превасходно имајући у виду импликације које овакво стање има на укупан развој сваке земље, али и неопходност проналажења начина за задовољење потреба старијих грађана. Процес даљег демографског старења ће се очигледно наставити, како показују статистичка предвиђања и анализе, што условљава потребу креирања и спровођења одговарајућих мера државне политике у различитим областима и на свим нивоима, нарочито водећи рачуна о убрзаним променама у свим областима друштвеног живота.

Процес демографског старења становништва уопште резултат је све мањег удела младог становништва (0–14 година) у укупном становништву, имајући у виду да стопа рађања опада, а животни век становништва расте. Према подацима Уједињених нација, број особа старијих од 60 година је 2000. године премашао број деце узраста до пет година, а процена је да ће 2050. године број старијих од 60 година премашити број деце до 15 година старости. То стање у великој мери утиче на појединце, породице, заједнице и друштво у целини и узрокује потребе за нарастајућим специфичним социјалним, здравственим и економским политикама. Демографска ситуација је у целом свету довела до укупне промене слике становништва, а самим тим поставила извесне захтеве пред системе социјалне и здравствене заштите, пензионе системе и економију, које је потребно прилагодити повећаном броју старијих

особа у друштву, нарочито имајући у виду негативан природни прираштај, продужење животног и радног века, екстремно увећање градског у односу на сеоско становништво, брз технички и технолошки напредак... Глобално посматрано, значајну карактеристику демографског старења представља „његова феминизација“. У свету на 100 жена старијих од 60 година долази 84 мушкарца, а на 100 жена старијих од 80 година долази 61 мушкарац, при чему су жене у лошијем економском положају и у већој мери изложене дискриминацији и насиљу од мушкараца, што додатни фокус ставља на положај старијих жена.

Питање демографских промена и старења становништва је последњих година високо постављена тема на политичкој и друштвеној агенди Европске уније.

Европска унија је конгломерат са више од 500 милиона људи, од којих је 19,2% (приближно 100 милиона) старијих особа. Старење становништва покреће драматичне демографске, епидемиолошке и антрополошке промене, истичући значај активног и здравог старења. У Европи је најчешћи тип самачко домаћинство (33,4% од укупног броја домаћинстава), које је забележило највећи пораст од 2005. до 2015. године, што истиче неколико питања, како из појединачне тако и из јавне перспективе, које се односе на то ко ће бринути о тренутној генерацији како постајемо старији, које врсте здравствених и социјалних организација треба развијати како би се очувао квалитет живота старијих и одржали системи здравствене и социјалне заштите на средњи и дужи рок. Подржавање активног и здравог старења део је одговора на ова питања, јер смањује захтеве ка наведеним системима, а поред тога, у многим случајевима старије одрасле особе у добром здрављу могу подржати своје колеге и представљају снагу посвећену заједничком благостању.²

Пандемија која је обележила 2020. годину показала је рањивост старијег становништва, што говори о неопходности унапређења међугенерациске солидарности и изградње равноправнијег и отпорнијег друштва. У жељи да постави чврсту квалитативну и квантитативну основу за даље активности, Европска комисија је 2020. године израдила *Извештај о утицају демографских промена*³, у коме се сагледавају старење становништва, миграције, дужи животни век, мобилност и тренд смањења броја становника. Примера ради, очекује се да просечан животни век у ЕУ 2070. године буде 86 година, док ће 30% становништва бити старије од 65 година, у односу на данашњих 20%. Медијална старост становништва ће достићи 49 година, што је за пет година више у односу на данашње резултате. Важно је поменути и да се очекује да ће се тренд повећања броја становника наставити до 2025. године, када се очекује даљи тренд смањења, који ће до 2070. године достићи 5%, односно 424 милиона становника. Коначно, наводи се да ће проценат радно активног становништва опати за 18% до 2070. године, што може довести до поремећаја на тржишту рада.

Сви наведени подаци указују на потребу прилагођавања датим околностима, односно спровођења инклузивног приступа према групама којима је тржиште рада до сада било теже доступно, а пре свега у односу на жене, старије особе и особе са инвалидитетом.

²Active Ageing in Europe: Adding Healthy Life to Years, April 2018, доступно на интернет страници:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5946166/>

³Report on the Impact of Demographic Change, European Commission, 2020, доступно на интернет страници:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

Снажно је наглашено да ће борба против свих облика дискриминације бити кључна у овом процесу уз побољшање равнотеже између пословног и приватног живота, улажући у усавршавање и препознавање нових вештина и квалификација. Родна перспектива није обухваћена само у области запошљавања већ и у вези са старосним приходима и сиромаштвом у старости.

У извештају се истиче и потреба за побољшањем приступа здравственој заштити, дијагнози и лечењу за све, указујући на Европски стуб социјалних права, посебно његов принцип посвећен дуготрајној нези. Такође се указује на правичност у односу на системе социјалне заштите, извештај наглашава чињеницу да ће се системи социјалне заштите суочити са великим изазовима, које треба правовремено решавати. Када је у питању регионална и локална димензија, подаци показују да ће се наставити тенденција урбанизације становништва, где ће нешто мању стопу депопулације достићи руралне области у околини градова. Као посебно рањива група, а нарочито по питању ризика од сиромаштва, наводе се старије особе. Да би се овај процес успорио, наглашена је потреба за изградњом инфраструктуре и приступа услугама, али и формирањем свеобухватних кохезионих јавних политика, које се сматрају кључним.

Наглашена је и борба против изолације и дигиталне искључености. С тим у вези, најављена је израда Акционог плана за дигиталну едукацију, од које се очекује да допринесе решењу овог питања. На крају, али не најмање важно, у овом извештају се разматра међусобна повезаност дигиталне и зелене транзиције и демографског изазова - свеобухватан приступ који је пресудан за постизање фер и одрживих решења током генерација.

2.1.2. Демографски трендови у Републици Србији

Република Србија спада у групу земаља у којој је присутно демографско старење и висока просечна старост становништва као резултат крупних промена које су се дешавале у старосној структури у 20. веку проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета, затим висином стопе морталитета, као и миграционим кретањима. Према неким од доступних података, у 2019. години, Србија је била осма земља у Европи по уделу старијег становништва⁴, док је у светским размерама, у 2018. години била на 11. месту са 20,2% од укупног становништва старијих од 65 година живота (Јапан је био на првом месту са 28,2% а остало су све европске земље)⁵.

⁴Share of population that are aged 65 years and older in European countries in 2019, доступно на интернет страници: <https://www.statista.com/statistics/1105835/share-of-elderly-population-in-europe-by-country/>

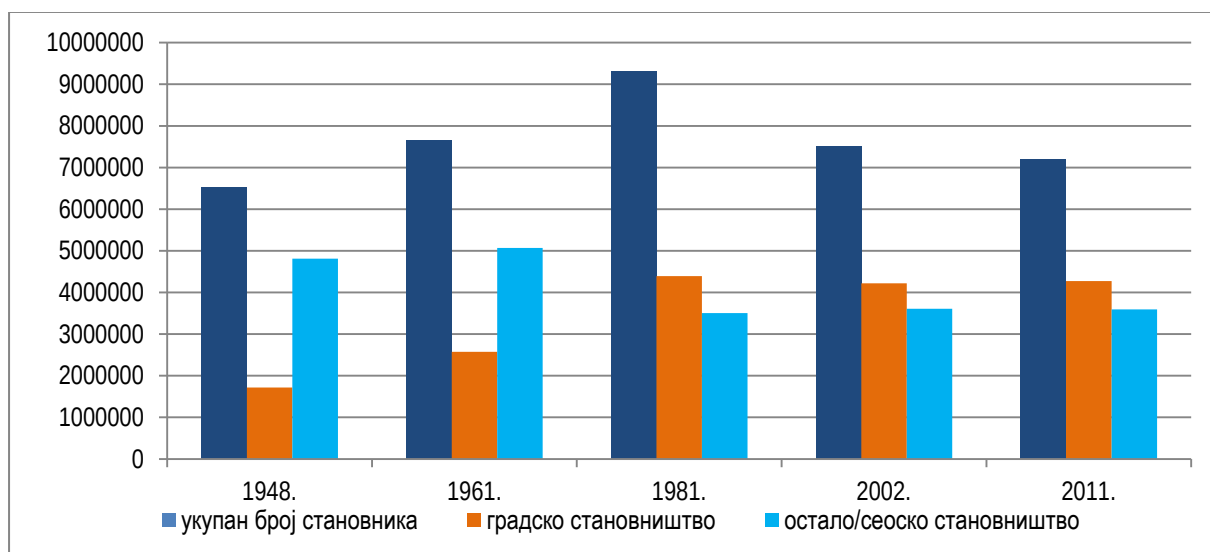
⁵Countries With the Oldest Populations in the World, Population Reference Bureau, March 23, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.prb.org/countries-with-the-oldest-populations/>

Фотографија са наградног конкурса „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“, 2017.

Пратећи спроведене пописе становника, број становника Републике Србије у последњим деценијама континуирано опада. Према подацима Републичког завода за статистику, поредећи пописе становништва, имајући у виду да се попис становништва ради на десетогодишњем нивоу и да је последњи урађен 2011. године, укупан број становника опада и то од 1981. године, уз смањење броја сеоског становништва.

Графикон 1: Упоредни преглед броја становника⁶

⁶Упоредни преглед броја становника, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis/popis-2011/popisni-podaci-eksel-tabele>

На нивоу Републике Србије стопа наталитета је од 1971. до 2011. пала са 14,4 на 9,1 - стопа mortalитета је порасла са 9,1 на 14,3 а стопа природног прираштаја је од позитивне (5,2) прешла у негативну (-5,2‰). У периоду 2001–2011. бележи се и пад природног прираштаја (укупни пад од -337.066 становника, а просечно годишњи пад природног прираштаја је био -30.642 становника)⁷. Стопа природног прираштаја је према резултатима Пописа становништва, домаћинства и станова из 2011. године у неградским (осталим/сеоским) насељима пала на -9,8 становника, а оваквих насеља има све више.

Неке од најважнијих демографских карактеристика Републике Србије у периоду од 2001. до 2011. године су пад наталитета, висок mortalитет, негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулација и интензивно старење становништва.

Табела 1: *Старосна структура становништва (без КиМ), 2002-2011.*

СТАРОСТ	2002.		2011.	
	број	%	број	%
Укупно становништво	7.498.001	100	7.186.892	100
0-14 година	1.176.770	15,8	1.025.278	14,3
15-64 године	5.032.805	67,6	4.911.268	68,3
65 и више година	1.240.505	16,7	1.250.316	17,4
Индекс старења	1,05		1,22	
Просечна старост	40,2		42,2	

Поред тога, и у периоду 2002–2018. број становника Републике Србије континуирано опада. На регионалном нивоу једино Београдски регион бележи раст броја становника, док је најизраженији пад у Региону Јужне и Источне Србије. Притисак оваквих демографских трендова највише осликава коефицијент зависности старог становништва (број старих 65 и више година на 100 лица старости од 15 до 64 године), који је према проценама у 2018. години, у Републици Србији износио 30,8.⁸

⁷ *Села у Србији, промене структуре и проблеми одрживог развоја*, Републички завод за статистику, Београд, 2015, доступно на интернет страници: http://media.popispoljoprivrede.stat.rs/2015/11/Sela_u_Srbiji.pdf

⁸ *Процене становништва 2019, Саопштење*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/?a=18&s=1801>

Посебан изазов представља брзо смањивање сеоског становништва (депопулација села) које превазилази темпо смањивања пољопривредног становништва (деаграризацију) и укупног становништва у целини. То су села са старијим становништвом, која имају мањи наталитет, већу смртност, негативан природни прираштај, односно изразито изражену депопулацију. Удео пољопривредног становништва у укупном становништву стално опада, тако да је 1991. године износио 17%, а 2011. године 6,84%. Према резултатима Пописа из 2011. године, села са мање од 100 становника има чак 1034 (2001. године их је било 717, а 1981. године 281). То су насеља из којих се већ одселила маса младих, репродуктивно способних, а остали су старији и они који нису могли никуда да оду. Нарушена је балансирана пирамида становништва по старости и по полу, а смањена је и критична маса која обезбеђује нормалну репродукцију једне популације.

2.1.3. Неки од последњих демографских података

Према проценама Републичког завода за статистику, у Републици Србији у 2019. години има 6.945.235 становника⁹. Посматрано по полу, 51,3% чине жене, а 48,7% мушкарци.

Према истим проценама, наставља се тренд депопулације, што значи да је и стопа раста становништва, у односу на претходну годину (2018), негативна и износи -5,4‰.

Природни прираштај је, према подацима из Месечног статистичког билтена Републичког завода за статистику из јула 2020. године¹⁰, у јануару 2019. године био -6,5 док је у јулу 2020. године био -7,1.¹¹ У првих шест месеци 2019. године, просечан природни прираштај је био -6,1 док је у првих шест месеци 2020. године -6,5.

Према последњем попису становништва (2011), чак 160 локалних самоуправа има негативан природни прираштај. Подаци изведени из тог пописа становништва говоре да је 30% жена између 30 и 34 године без деце, а у Београду чак 43%. Поређења ради, према подацима Републичког завода за статистику, природни прираштај је 1953. године био 14,5 док је просечна старост становништва била 29,4 године, а очекивана дужина живота је исте године за мушку децу била 58,7 а за женску децу 60,4 године.

Према подацима из Месечног статистичког билтена Републичког завода за статистику¹² јула 2020. године рођено је 5.927 беба, док је умрлих 10.023 лица, што значи да је умрлих готово дупло више него рођених. На годишњем нивоу више умре него што се роди око 35.000-40.000 лица, а то практично значи да на годишњем нивоу у Србији нестане по један град.

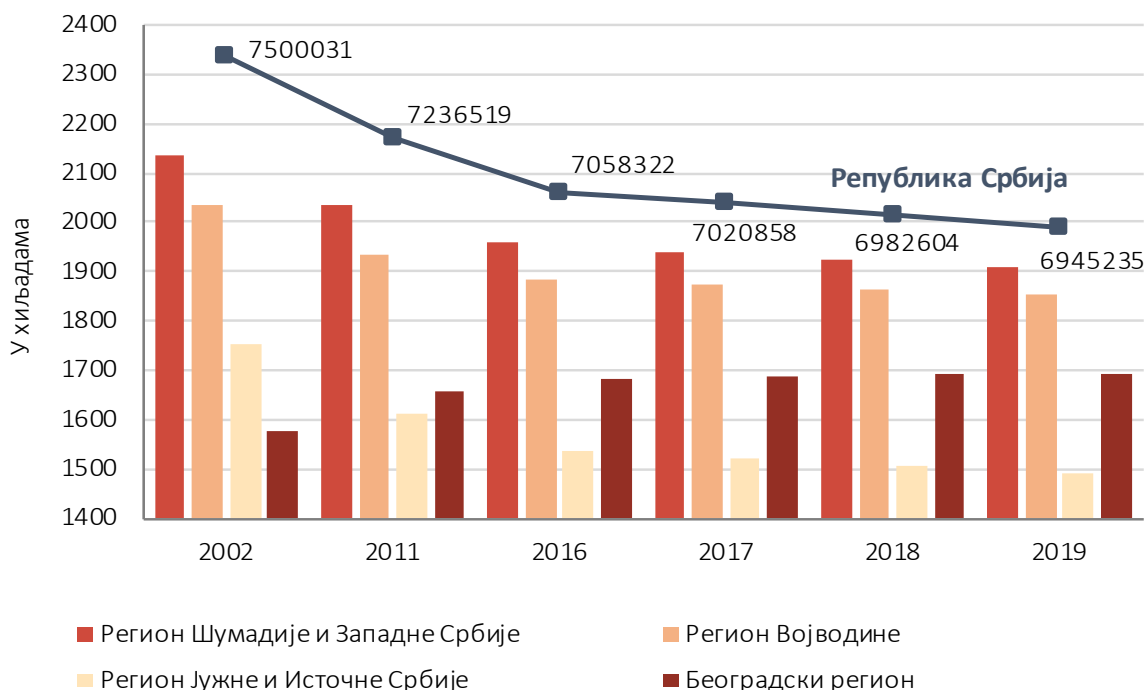
⁹База података, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

¹⁰Статистички календар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikatori/>

¹¹Месечни статистички билтен, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo>

¹²Статистички календар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikatori/>

Графикон 2: Процењен број становника (годишњи просек), 2002–2019, по регионима¹³

Просечна старост становништва је 2019. године 43,3 године, а очекивана дужина живота за мушкарце је 73,1 а за жене 78,3 године. Индекс старења, односно однос старог (60 и више година) и младог (0–19 година) становништва је 144,1.

У периоду 2002–2019. године, просечна старост становништва је порасла са 40,2 на 43,3 године. На повећање броја старијих свакако утиче и највеће цивилизацијско достигнуће - продужење очекиваног трајања живота, које за укупно становништво износи 3,4 године, од 72,3 године у 2002, до 75,7 година у 2019.¹⁴

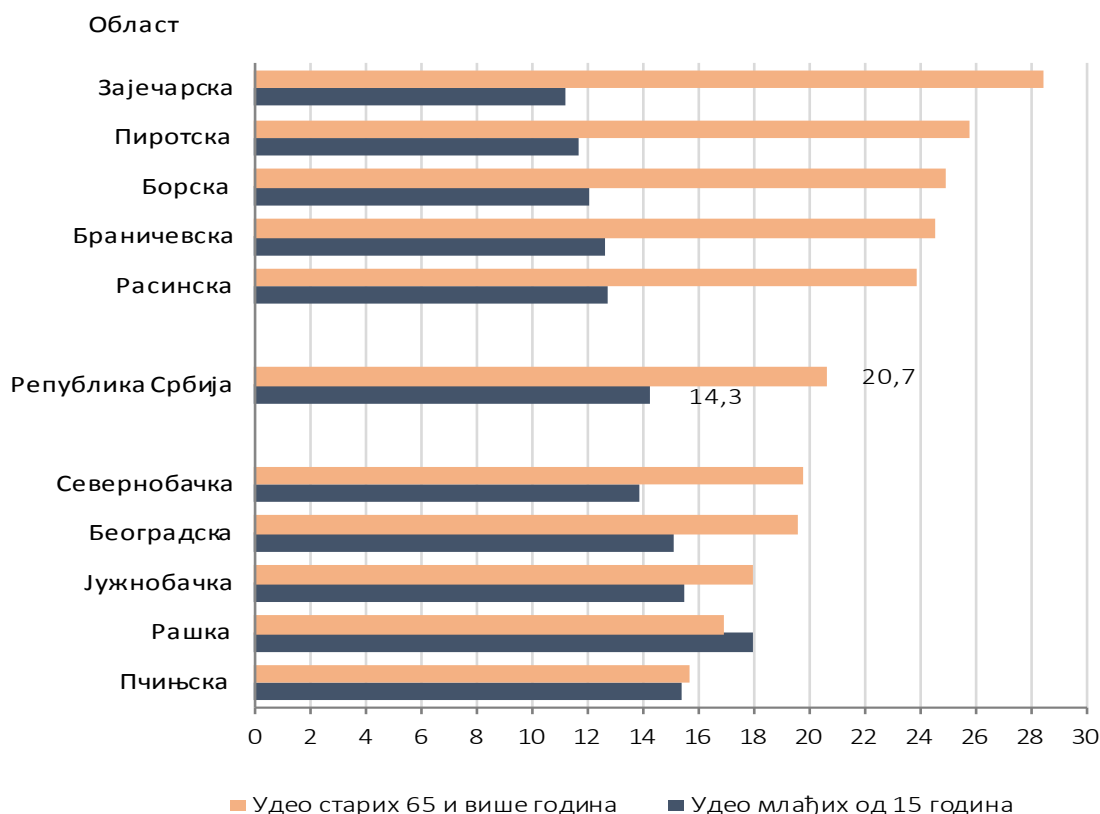
Овакви трендови утичу и на смањење учешћа становништва радног узраста (15–64) у укупној популацији, са 67,3% (2002) на 65% (2019).

Процес демографског старења становништва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву. Удео лица старих 65 и више година 2019. године износи 20,7%, а млађих од 15 година 14,3%.

¹³ *Процене становништва 2019, Саопштење*, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

¹⁴ *База података*, Републички завод за статистику, доступно на интернет страници: <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>

Графикон 3: Удео младог и старијег становништва у укупном становништву, процена средином 2019.¹⁵

Коефицијент зависности старог становништва¹⁶, највише осликава притисак наведених демографских трендова (број старих 65 и више година на 100 лица старости од 15 до 64 године). Према проценама, коефицијент зависности старијег становништва у 2019. години износи 31,8 и најизразитији је у Зајечарској - 47,2 и Пиротској области - 41,2 док је најмање оптерећење радне снаге у Пчињској области - 22,8 (на графичком приказу представљено је првих и последњих пет области у којима је удео старог становништва (65+) највећи, односно најмањи, респективно).

Посматрано на нивоу општина/градова, највећи раст броја становника се десио у седам београдских општина и у Новом Саду, али и у Новом Пазару, Тутину и Прешеву, а највећи губитак у Црној Трави, Гацином Хану и Бабушници.

Промена у старосно-полној структури становништва је евидентна, поред промене у укупном броју становника. У 2002. години најзаступљенија је популација старосне доби 45–49 година, док је у 2019. години највећи удео мушкараца 40–44 година и жена 65–69 година у укупној популацији.

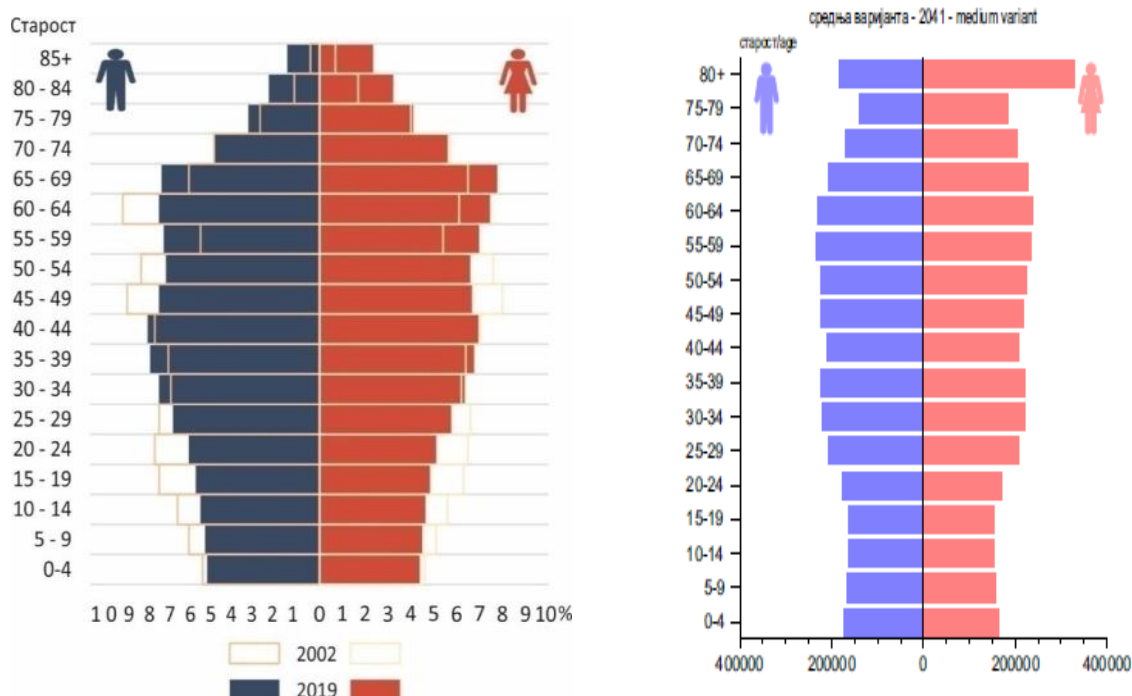
У периоду 2002–2019. године удео лица млађих од 15 година је смањен са 16,1% на 14,3%, док је истовремено удео старих (65 и више година) повећан са 16,6% на 20,7%.

¹⁵Графикон преузет из Саопштења Републичког завода за статистику Процене становништва 2019.

¹⁶Извор: Саопштења Процене становништва 2019, Републички завод за статистику

Учешће женског фертилног становништва (15–49 година) у укупном становништву у истом периоду је смањено за 2,4%.

Графикон 4: Старосна пирамида становништва 2002-2019. и средња варијанта пројекција за 2041. годину¹⁷

Најновији подаци из публикације *Жене и мушкарци у Републици Србији*¹⁸ Републичког завода за статистику сведоче да у Републици Србији живи чак 180.000 жена више него мушкараца, међутим упркос чињеници да су бројније и образованије, жене се теже запошљавају, лакше отпуштају и имају мању плату од мушкараца. Према подацима у академској 2019/2020. години високе школе и факултете уписало је 137.910 девојака и 104.058 младића, од којих су девојке углавном изабрале факултете друштвених, уметничких и медицинских смерова, док су младићи претежно уписивали електротехнички, машински, грађевински, пољопривредни, шумарски и ветеринарски факултет. У истој академској години дипломирале су 25.002 жене и 17.947 мушкараца, а докторат је одбранило 448 жена и 334 мушкараца. Такође, бројке указују и да свега 971.000 жена у односу на 1.333.000 мушкараца има посао, а јаз у зарадама износи 8,8% у корист мушкараца. То значи да би жена морала да ради додатних 35 дана сваке године како би имала исту зараду. Када је реч о запослености, највећи родни јаз на тржишту рада је забележен у узрасту од 55 до 64 године где се уочава да је свега 40% жена и чак 61% мушкараца у радном односу. По броју удовица Србија се налази у

¹⁷ Графикон преузет из Саопштења Процене становништва 2019 и публикације Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041, Републички завод за статистику

¹⁸ *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>

самом европском врху – у нашој земљи живи око 560.000 удовица и око 150.000 удоваца. Очекивано трајање живота је 78,3 година за жене и 73,1 година за мушкарца. У 2019. години 2.014 мушкараца било је жртва убиства, самоубиства и несрећних случаја и 819 жена, у саобраћајним несрећама погинуло је 404 мушкарца и 130 жена, а повређено 12.525 мушкараца и 7.881 жена. Исте године за кривична дела против брака и породице (запуштање и злостављање малолетника, насиље у породици, недавање издржавања) осуђене су 472 жене и 3.701 мушкарац. Починиоци насиља у породици су у 90% случајева мушкарци – за ово кривично дело осуђен је 4.561 мушкарац и 462 жене.

2.1.4. Пројекције промена становништва за наредни период

Пројекције Републичког завода за статистику¹⁹ које су урађене за период 2011-2041. године указују да ће у наредних тридесет година становништво Републике Србије и даље демографски старити, без обзира на варијанте пројекција. Удео младих је низак и са тенденцијом даљег пада, док је удео старих висок и стално расте. Према ниској варијанти, где се уочава најинтензивнији процес старења, учешће становништва млађег од 15 година би опало са 14,4% на 11,7%, док би учешће старијих од 65 година порасло са 17,3% на 25,2%.

Посматрано по регионима, у наредних тридесет година, процес депопулације био би избегнут једино у Београдском региону. Највеће смањење становништва (око 30%) било би забележено у Региону Јужне и Источне Србије. За тридесет година, удео лица старијих од 65 година би се, према ниској варијанти, повећао за 8%, тако да би на крају пројекционог периода више него сваки четврти становник Србије (25,2%) био старији од 65 година (истовремено повећање броја становника „старијих“ старијих, од 80 година живота, као и повећање броја старијих жена). Истовремено, удео лица млађих од 15 година у укупном становништву би се смањио са 14,4% на 11,7%.

Такође, према свим варијантама пројекција, неминовно је смањење учешћа радно способног становништва (15–64) у укупној популацији, а пад би се кретао од 3% до 8,2%, зависно од варијанте пројекције, што свакако представља озбиљан изазов за економију и развој друштва и говори у прилог томе да се што пре треба посебно посветити креирању оптималних јавних политика како би се избегле теже последице.

Поред смањења укупног броја становника, може се очекивати и даља повећана депопулација становника у мањим насељима – селима. Од око 4.700 села, преко 1.200 је већ у фази нестајања. Мање од 100 становника има у око 1.000 села, док мање од 50 становника има у преко 500 села, више од 100 села је празно, а у више од 200 нема ниједног становника млађег од 20 година.

Све варијанте пројекција упућују и на повећање броја становника старијих од 80 година живота, нарочито готово дуплирање броја жена у овој старосној категорији.

¹⁹ Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041, Републички завод за статистику, 2014, доступно на интернет страници: <https://popis2011.stat.rs/?p=3403>

2.2. Нормативни оквир за остваривање права старијих грађана

Како Република Србија спада у ред демографски старих држава, са перспективом даљег старења и продужења животног века становништва, динамичне и значајне демографске промене постављају велике друштвене изазове који се односе како на финансијску стабилност старијих (покривеност одговарајућим пензијама и социјалном заштитом) и здравствену заштиту, тако и на пружање различитих услуга за ову групу становништва у потребном обиму. Начин понашања према старијим грађанима и креирање одговарајућих могућности за задовољење њихових потреба омогућава не само остваривање равноправности старијих суграђана, него свих генерација, имајући у виду неизбежан процес старења. Системи пензијског и инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите, одговарајући на изазове овакве демографске структуре, и уз праћење европских трендова у јавним политикама и, наравно, пре свега потреба и могућности домаће економије, у последње две деценије мењају/пооштравају услове за остваривање права на пензију. Покривеност различитим услугама социјалне заштите, изузимајући поједине општине, повећава се ограничено.

С друге стране, актуелна здравствена криза изазвана пандемијом Ковид-19, погодила је несразмерно старије грађане, нарочито поједине из ове најхетерогеније групе. Специфичне потребе, изазови и препреке са којима се старије особе суочавају у остваривању права у ванредним ситуацијама нису у пракси препознате, што је искуство многих земаља, због чега је важно значајно укључивање старијих у све фазе циклуса управљања ванредним ситуацијама, истовремено осигуравајући да се одговору на ванредне ситуације приступи из перспективе засноване на људским правима.

2.2.1. Међународни нормативни оквир остваривања и заштите равноправности старијих грађана

У **Универзалној декларацији о људским правима**²⁰, у оквиру међународног права, старије особе нису изричито препознате као посебна група са својим специфичним потребама и ресурсима. У оквиру Уједињених нација се већ дуго, а нарочито у протеклим годинама, води полемика о потреби доношења новог инструмента заштите права искључиво старијих, посебно имајући у виду да се само једна међународна конвенција о људским правима (*Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица*) залаже против дискриминације на основу година старости. Поборници доношења нове конвенције о људским правима старијих наглашавају да постоје квалитетни документи, попут **Мадридског акционог плана о старењу**²¹, међутим овакви документи нису правно обавезујући и због тога

²⁰ *Universal Declaration of Human Rights*, The General Assembly, Decembre 1948, доступно на интернет страници: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

²¹ *Водич за националну имплементацију Мадридског интернационалног плана акције о старењу*, Одељење за економска и социјална питања УН, 2008, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1254/vodic-za-nacionalnu-implementaciju-mipaa.pdf>

намећу само моралне обавезе државама у вези са економским, социјалним, грађанским, културним и политичким правима старијих, те сматрају да је неопходна нова конвенција Уједињених нација која би осигурала да старије жене и мушкарци могу да остваре сва своја права. Поборници израде нове конвенције наглашавају да демографске промене широм света резултирају наглим повећањем броја старијих особа, које могу бити директно погођене старосном дискриминацијом и „ејџизмом“, повећавајући притисак на друштва да на њих одговоре. Због тога би нова конвенција требало да обухвати одредбе које би утицале на смањење старосне дискриминације и „ејџизма“, обавезала државе које ратификују конвенцију да усвоје антидискриминационе прописе, скренула пажњу на многе облике дискриминације којима су изложене старије особе, створила основ за заступање, подизање свести и образовање у вези са правима старијих, ојачала одговор друштава на изазове демографских промена и унапредила солидарност међу генерацијама.

Препознајући значај подизања свести међу државама о важности спровођења Мадридског међународног плана акције о старењу, Генерална скупштина УН усвојила је 2010. године **Резолуцију 65/182**²², којом се оснива Отворена радна група за старије²³, чији је задатак јачање заштите људских права старих, као и указивање на могуће недостатке у међународном правном оквиру. Ова радна група има посебну важност, јер је једини међународни механизам у оквиру Уједињених нација успостављен да ради на најбољем начину унапређења заштите људских права старијих особа. Надаље, *Резолуцијом Генералне скупштине УН 67/449*²⁴, Отвореној радној групи се даје мандат да размотри могућности израде предлога међународног правног инструмента за заштиту људских права старијих, користећи холистички приступ, на принципима друштвеног развоја, људских права и недискриминације. Данас се Отворена радна група за старије састоји од представника држава чланица, релевантних организација цивилног друштва и националних организација за заштиту људских права са статусом А по Париским принципима.

На седницама које се одржавају једном годишње, са изузетком 2011. године када су одржане две седнице, рад ове радне групе је посвећен ситуацији у вези са остваривањем људских права старијих, разматрању постојећег међународног и регионалног оквира и механизма људских права, размењивању информација о најновијим достигнућима, идентификовању бројних недостатака у системима заштите, оснаживању старијих особа да захтевају своја права, њиховом учешћу у развоју и креирању политика и признавању њиховог доприноса друштву. Социјална заштита у облику јавних и социјалних пензија за спречавање или борбу против сиромаштва и приступ раду и образовању такође се сматрају важним питањима људских права. Као растући сегмент становништва, старије особе чине друштвену групу за коју се очекује да има највећу стопу раста у наредним деценијама. Убрзано старење становништва представља низ нових изазова, како друштвеном, тако и одрживом развоју свих друштава. С тим у вези, наглашава се важност разматрања старијих као активне групе

²²Resolution 65/182. Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, General Assembly, February 2011, доступно на интернет страници: <https://undocs.org/A/RES/65/182>.

²³Open-ended Working Group on Ageing for the purpose of strengthening the protection of the human rights of older persons, UNDESA, доступно на интернет страници: <https://social.un.org/ageing-working-group/index.shtml>

²⁴A/RES/67/139 - Towards a comprehensive and integral international legal instrument to promote and protect the rights and dignity of older persons, General Assembly, December 2012, доступно на интернет страници: <https://undocs.org/A/RES/67/139>.

која може дати значајан допринос друштвеном развоју све док постоје одређене гаранције које ће омогућити њихово пуно учешће у друштву, односно размотрити старије особе као посебне носиоце права и чинилац промене и пружити гаранције у погледу пуног и ефикасног уживања људских права и основних слобода, како би се омогућило њихово учешће у друштвеном, економском, културном, грађанском и политичком животу и искористило њихово искуство и потенцијал за допринос свим областима развоја.

Свака од седница је организована око појединих тема па су тако од оснивања ове Радне групе обухваћене теме: старосна и вишеструка дискриминација; право на уживање највишег достижног стандарда физичког и менталног здравља; насиље и злостављање; социјална заштита и право на социјално осигурање; старост и социјална искљученост; аутономија, независан живот и здравствена заштита; живот у достојанству; приступ правди; дугорочна и палијативна нега; образовање, обука, целоживотно учење и јачање капацитета. У вези са социјалном искљученошћу старијих особа је указано да су значајни фактори недостатак информација, знања и разумевања права старијих особа, механизма учешћа, образовања за све без обзира на старосно доба и адекватних консултација у одлучивању.

Септембра 2013. године Савет за људска права је усвојио *Резолуцију 24/20* којом је установио мандат Независног експерта за уживање свих људских права старијих особа, чији мандат допуњује мандат Радне групе. Формирана је и Међурегионална група пријатеља старијих особа као носиоца људских права и актера развоја, која има за циљ да надогради дискусије Радне групе и трансформише их у конкретне акције.

Такође, на седници Радне групе за старење усвојена је *Одлука о модалитетима за учешће националних институција за људска права у раду ове радне групе*. На основу ове одлуке, националне институције за људска права су у могућности да се акредитују за учешће на седницама Радне групе, да заузму одвојена места међу државама чланицама и посматрачима, да се изјасне (без права гласа) о било којој тачки дневног реда и подносе документе Радној групи у вези са свим тачкама дневног реда.

Уједињене нације сарађују са свим актерима на спровођењу нових политика усмерених на побољшање животних услова старијих особа широм света. Тако је на 13. годишњем састанку под називом „Живети, учити и зарађивати дуже: пословни случај разнолике радне снаге“²⁵, наглашено да је свет обележен брзим старењем становништва, да старијих особа сада има више него деце млађе од пет година. Серија брифинга ААРП²⁶ у Уједињеним нацијама користила је кључну глобалну платформу за укључивање лидера у развоју и заинтересованих страна у политички дијалог који је фокусиран на глобално старење и акцију за остваривање међународно договорених развојних циљева. Изгледи за економију дугог живота су позив да се преиспитају ставови о старењу, мултигенерацијској радној снази, могућностима и изазовима, посебно онима које доносе нове технологије. Наглашена је улога влада на локалном, националном и међународном нивоу да осигурају адекватне политике и институционалне системе за уклањање препрека које могу повећати дискриминацију

²⁵Briefing Series Executive Summary, 2020 AARP-DESA, February 2020, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/development/desa/ageing/news/2020/03/14049/>

²⁶ААРП је непрофитна, нестраначка организација која омогућава људима да бирају како ће живети током старења

старијих радника. Општи је закључак да су од изузетне важности питања попут међугенерациске размене знања, вештина и искустава, као и да је важно истовремено водити рачуна о родним разликама, технолошком напретку, континуираном учењу, пензионим шемама итд, што ће све утицати на будућност рада.

Како дебата о правима старијих особа унутар УН система траје већ више од десет година, комисија која надгледа реализацију CEDAW (Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена) дала је **Опште препоруке о правима старијих жена**²⁷, у којима се препознају различити облици дискриминације са којима се суочавају жене док старе, истиче садржај обавеза које су преузеле државе потписнице по питању старења са достојанством и права старијих жена, и дају препоруке које имају за циљ да одговор на проблеме старијих жена постане главна тема у националним стратегијама, развојним иницијативама и деловању како би оне могле у потпуности да учествују у друштву без дискриминације и равноправно са мушкарцима. Саветодавни одбор при Савету људских права је 2010. године представио практичне препоруке како да се права старијих боље заштите.

До евентуалног усвајања нове међународне конвенције о старијима, на снази су досадашњи кључни универзални међународни документи, а пре свега: **Повеља Уједињених нација** из 1945. године, а затим и поменута **Универзална декларација о људским правима**²⁸ из 1948. године, **Међународни пакт о грађанским и политичким правима** из 1966. године²⁹, као и **Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима** из 1966. године³⁰, **Конвенција о укидању свих**

²⁷ Општа препорука бр. 27 – Старије жене и заштита њихових људских права, Комитет за елиминисање дискриминације жена, децембар 2010, доступно на интернет страници:

https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/27_opsta_preporukacedaw.doc

²⁸ Universal Declaration of Human Rights, The General Assembly, Decembre 1948, доступно на интернет страници:

https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

²⁹ „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, број 7/71

³⁰ „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, број 7/71

облика расне дискриминације из 1965. године³¹, **Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена** из 1979. године³², као и **Факултативни протокол** уз ову конвенцију од 6. октобра 1999. године³³ и **Конвенција против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни и поступака из 1984. године**.³⁴

Изузетно важна за положај старијих грађана је и потврђена **Конвенција о правима особа са инвалидитетом**³⁵, која у члану 16. прописује обавезу држава да предузму мере како би спречиле експлоатацију, насиље и злоупотребе, водећи рачуна о специфичности мера у односу на старост, пол и инвалидитет. Ова конвенција обавезује државу да обезбеди здравствене услуге са циљем превенције даљег инвалидитета, укључујући децу и старе, као и мере заштите од насиља и експлоатације, уз уважавање посебности потреба и подршке у зависности од пола и старости. Такође, и ратификована Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, у члану 11. налаже државама да раде на елиминисању дискриминације, а посебно у односу на права у оквиру социјалне заштите и плаћеног одсуства.

Део међународног правног оквира искључиво посвећена старијим лицима су три документа, и то: **Међународни план акције о старењу**³⁶, **Принципи Уједињених нација за старије особе**³⁷ и **Политичка декларација о старењу са Мадридским међународним планом акције о старењу**³⁸. Упркос томе што наведени документи припадају категорији „меког“ права, односно необавезујућег су карактера, ипак дају смернице о односу према старијима и упућују државе како да формулишу своје политике у области њихове заштите. Ови међународни документи не дају дефиницију појма „старија особа“. Међутим, **Водич за националну имплементацију Мадридског међународног плана акције о старењу**³⁹ даје објашњење да је стандардни критеријум да се особе које имају више од 60 година сматрају старијим особама. **Међународни план акције о старењу**, усвојен на Првој светској скупштини о старењу 1982. године у Бечу, био је први важан корак у скретању пажње на проблеме, потребе и могућности доприноса старијих лица друштву у коме живе. Бечки међународни план акције о старењу подсећа на чињеницу да су фундаментална права која јемчи Универзална декларација о људским правима неотуђива у односу на старосну доб и позива да се свакоме, без обзира на узраст, омогући уживање права на породични живот, безбедност, здравље и партиципацију у друштву. Такође, овај документ скреће пажњу на значај утицаја развоја на старију популацију и даје препоруку да би требало развити међународни план акције који ће гарантовати економску и социјалну сигурност старијих и дати им шансу да се боље интегришу у друштву и тиме допринесу његовом

³¹ „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, број 31/67

³² „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, број 11/81

³³ „Службени лист СРЈ- Међународни уговори“, број 13/02

³⁴ „Службени лист СФРЈ- Међународни уговори“, број 9/99

³⁵ „Службени гласник РС-Међународни уговори“, број 42/09

³⁶ *Report of the world assembly on ageing – The Vienna International Plan of Action on Ageing*, United Nations, 1982, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/vienna-international-plan-of-action.html>.

³⁷ *United Nations Principles for Older Persons*, December 1991, доступно на интернет страници:

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OlderPersons.aspx>

³⁸ *Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations, April 2002, доступно на интернет страници:

<https://www.un.org/development/desa/ageing/madrid-plan-of-action-and-its-implementation.html>.

³⁹ *Guide to the National Implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations - Department of Economic and Social Affairs, May 2008, доступно на интернет страници:

<https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/papers/guide.pdf>.

развоју. **Принципи Уједињених нација за старије особе** позивају државе да укључе старије у своје програме и планове развоја. Принципи које садржи овај документ наводе права старијих особа на независност, достојанство, заштиту од злостављања и експлоатације, као и бригу у складу са друштвеним посебностима. Иако такође необавезујући, овај документ посвећује значајну пажњу партиципацији старијих у друштву кроз рад, волонтирање или преношење знања млађима, уз развој сопствених могућности.

Политичка декларација о старењу са Мадридским међународним планом акције о старењу потврђује посвећеност Бечком међународном плану акције о старењу, Принципима Уједињених нација за старије особе и Миленијумским циљевима, као и усвајању заједничког плана акције као одговору на демографске промене у 21. веку и све дужи животни век. Мадридски међународни план акције о старењу представља напредак у превенцији дискриминације старијих лица. Општи оквир овог документа чине следећа питања: однос друштвеног развоја и старијих, уживање права на партиципацију у друштву, стварање подстицајног окружења и побољшање здравља и добробити старијих особа. Овим планом акције се сугерише одговорност држава да специфичне проблеме и права старијих уврсте у националне и међународне правне оквире којима се регулишу људска права и друштвени и економски развој - како би се тој популацији омогућило уживање права у складу са специфичностима њиховог животног доба. Такође је препозната и важност елиминације насиља и родне дискриминације старијих особа.

Циљеви одрживог развоја⁴⁰ усвојени су под окриљем Уједињених нација за период од 2015. до 2030. године и представљају скуп циљева који се односе на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости. Они су заменили Миленијумске циљеве развоја који су престали да важе крајем 2015. године. Постоји 17 главних циљева, а у оквиру њих 169 посебно одређених подциљева, који су готово једнако важни за припаднике свих генерација. Ипак међу овим циљевима се могу издвојити поједини од нарочитог значаја за старије особе, и то: Циљ број 1 који се односи на окончање сиромаштва, Циљ број 3 којим је предвиђено да се до 2030. године реализацијом посебно одређених циљева обезбеди здрав живот и промовише благостање за људе свих генерација, Циљ број 4 којим се промовише квалитетно образовање и могућност целоживотног учења, Циљ број 5 – родна равноправност, Циљ број 11 који се односи на потребу да се градови и друга насеља учине иклузивним, безбедним, отпорним и одрживим, Циљ број 16 који промовише мирољубива и инклузивна друштва за одрживи развој и налаже да се обезбеди приступ правди за све, те предвиђа изградњу делотворних, одговорних и инклузивних институција на свим нивоима.

⁴⁰The Sustainable Development Goals, The United Nations, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

У извештају Економске комисије Уједињених нација за Европу (UNECE) **Guidelines For Mainstreaming Ageing**⁴¹ се наводи да је тренутно у UNECE региону свака шеста особа старија од 65 година, до 2030. године то ће бити случај са сваком петом особом, док ће до 2050. године свака четврта особа бити старија од 65 година. Старење становништва утиче на све сфере друштва и одвија се у контексту климатских промена и убрзане дигитализације. Ове сложене и међусобно повезане појаве захтевају иновативна решења у складу са Агендом Уједињених нација за одрживи развој. Због тога, друштва треба да се прилагоде социјалним и економским импликацијама старења становништва и продуженог животног века, како би искористила прилике и ублажила изазове ове демографске трансформације, међу којима су фискални притисци на системе социјалне заштите, промена динамике тржишта рада и породични и међугенерациски односи. Приликом дизајнирања јавних политика, важно је осигурати да свако може равноправно да оствари свој пуни потенцијал током живота и старости, безбедно и достојанствено. У извештају се истиче значај увођења старења у јавне политике (*mainstreaming ageing*), што представља „стратегију, процес и вишедимензионалан напор да се питања старења интегришу у сва поља јавних политика на свим нивоима“⁴². Као бенефит укључивања

Повереник већ годинама у својим редовним годишњим извештајима указује на потребу доношења свеобухватног стратешког документа о старијима којим би била обрађена сва питања од значаја за унапређење њиховог положаја.

старења у јавне политике наводи се развој политика које су релевантније за друштво, јер омогућавају ефикасније одговоре на потребе свих старосних група. Узимајући у обзир све генерације и препознајући хетерогеност и разноликост унутар и међу старосним групама, увођење старења у јавне политике промовише унутар и међугенерациску солидарност и социјалну кохезију, што је посебно истакла пандемија Ковид-19.

И у актима уговорних тела Уједињених нација се обрађују питања у вези са старијима. Тако се **Општи коментар бр. 6 Комитета за економска, социјална и културна права**⁴³, донет 1995. године, сматра једним од најсвеобухватнијих прегледа међународног правног оквира људских права старијих особа. Такође, важно је споменути и друге опште коментаре (14,19, 20 и 21), у којима су такође заступљена питања заштите људских права старијих особа.

Активности у циљу унапређења права старијих предузимао је и Савет за људска права Уједињених нација, усвојивши *Резолуцију 21/23*⁴⁴ из 2012. године и *Резолуцију 24/20*⁴⁵

⁴¹Guidelines For Mainstreaming Ageing, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), Geneva, 2021, доступно на интернет страници: https://unece.org/sites/default/files/2021-03/ECE-WG.1-37_Guidelines_for-Mainstreaming_Ageing_1.pdf

⁴²Guidelines For Mainstreaming Ageing, стр. 7

⁴³CESCR, General Comment No. 6, The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons, 1995, доступно на интернет страници: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838f11.pdf>.

⁴⁴HRC Resolution 21/23 - The Human Rights of Older Persons, Human Rights Council, October 2012, доступно на интернет страници: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/176/57/PDF/G1217657.pdf?OpenElement>.

⁴⁵HRC Resolution 24/20: The Human Rights of Older Persons, Human Rights Council, October 2013, доступно на интернет страници: <https://www.unescap.org/resources/hrc-resolution-2420-human-rights-older-persons>.

из 2013. године, у којима, пре свега, позива на пуну имплементацију Мадридског међународног плана акције о старењу и релевантних резолуција Генералне скупштине.

Од значајних међународних докумената треба поменути **Декларацију из Торонта о превенцији злостављања старијих људи**⁴⁶ из 2002. године у којој се први пут дефинише појам злостављања, **Пекиншку декларацију** и **Платформу за акцију**⁴⁷ које су усвојене 1995. године на Четвртој Светској конференцији о женама у којима се посебно помињу старије жене које су препознате као посебно рањива група у решавању проблема насиља.

Међу најзначајнијим документима Међународне организација рада (МОР), као специјализоване агенције Уједињених нација у погледу унапређивања социјалних и економских права радника, у овој области су **Конвенција бр.128 о инвалидитету, старости и породичној пензији**⁴⁸, у којој се посебно уређују новчана издвајања за старе, након одређене старосне границе за коју се препоручује да не буде виша од 65 година. МОР је дао и **Препоруку бр. 162. о старим радницима**⁴⁹, која је у вези са правима и актуелним проблемима старијих радника који се суочавају са проблемима у запошљавању због својих година. Државама се препоручује да обезбеде постепени прелазак из радног живота у период пензионисања, да се на одређени начин изврши и прилагођавање радног времена, као што је увођење могућности постепеног смањења радног времена, повећање времена годишњег одмора, увођење флексибилног и полчасовног радног времена и др. Потребно је да државе, у складу са овом препоруком уведу и припремне програме за одлазак у пензију пре самог одласка. Наведене препоруке нису од великог значаја за циљну групу којом се бави ова публикација, али се може увидети колико би били значајни одређени адекватни програми припреме за овај период живота и за људе који живе на селу, и за које не постоји формални прелазак са тржишта рада у статус пензионера/ке.

Од регионалних механизма заштите људских права старијих особа, за Републику Србију су најрелевантнији они које су успоставили Савет Европе и Европска унија.

Од релевантних аката Савета Европе, Република Србија је потврдила **Ревидирану европску социјалну повељу**⁵⁰, која прописује права старијих на социјалну заштиту, обавезујући државе потписнице да предузму мере како би старијима омогућиле слободу избора начина живота и могућност равноправног учешћа у друштвеном животу (члан 23). **Резолуција Савета Европе о Могућностима и изазовима демографских промена у Европи: допринос старијих особа економском и социјалном развоју**, усвојена 2007. године, нагласила је потребу за повећањем могућности за активно учешће старијих људи, укључујући волонтерски рад и нове

⁴⁶ *The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse*, World Health Organization, 2002, доступно на интернет страници: https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/alc_toronto_declaration_en.pdf.

⁴⁷ *The Beijing Platform for Action*, UN Women, 1995,

https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf.

⁴⁸ *C128 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention*, ILO, 1967, доступно на интернет страници:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C128/Document.

⁴⁹ *Recommendation No. 162 concerning Older Workers*, ILO, 1980, доступно на интернет страници:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162

⁵⁰ „Службени гласник РС-Међународни уговори“, број 42/09

економске перспективе („сребрна економија“) створене растућом потражњом старијих људи за одређеним робама и услугама, као и значајем позитивне јавне слике о старијима.

Међу најважнијим документима Европске уније који се односе на ову област треба поменути **Повељу о основним правима**⁵¹, која забрањује дискриминацију по било ком основу и експлицитно помиње животно доба, а у члану. 25. посебно признаје право старијих особа на достојанствен и независан живот и учешће у друштвеном и културном животу. Ова повеља је добила снагу обавезујућег правног акта ступањем на снагу Уговора из Лисабона, 1. децембра 2009. године. Релевантне су и **Директива 2004/113/ЕЦ**⁵² **о једнаком третману мушкараца и жена у приступу и обезбеђивању добара и услуга**, **Директива 78/2000/ЕЦ**⁵³ **о забрани дискриминације у области рада и запошљавања** и **Директива 24/2011/ЕУ**⁵⁴ **о правима пацијената на прекограничну здравствену заштиту**.

Европска унија је усвојила и **Стратегију 2020 – за здравију ЕУ**⁵⁵, која представља стратегију за стварање паметне, одрживе и инклузивне економије, која води ка остваривању високог нивоа продуктивности, запошљавања и социјалне кохезије. За старије становнике Европске уније значајна је *Стратегија о доброти и достојанству старијих особа којима је потребна нега и помоћ* и у којој се посебно наводи да се економска криза одражава на неповољнији положај старијих и на неформалне неговатеље, посебно жене због традиционалних родних улога, јер је дошло до смањења државне помоћи у кући. Због свега тога од држава се тражи да донесе европски стандард за квалитетну дуготрајну негу, законски оквир за сузбијање свих облика дискриминације лица која имају потребу за негом, формалним и неформалним неговатељима и волонтерима, укључујући и прекограничну сарадњу, као и да створе одговарајуће пријатељско окружење за старије грађане.

У Европској унији се велика пажња посвећује демографским променама. Тако је Европска комисија 2005. године усвојила **Зелену књигу о демографским променама** која се свеобухватно бави природом изазова са којима се Европа суочава и хитношћу да се крене у акцију. Користе се изрази попут „невиђена ... промена“, резимира да се „структура друштва ... радикално мења“ и закључује да имамо посла са „...хитним питањима која имају заједнички интерес на који треба да одговоре све државе чланице“. Паралелно са тим, у саопштењу „Заједничке акције за раст и запошљавање“ (Европска комисија, 2005.) старење становништва у комбинацији са све мањим бројем радно способног становништва описује се као изазов који треба решити, јер ће утицати на економску и социјалну будућност, а промоција активног старења се сматра доприносом укупном циљу Европске комисије за побољшање животног стандарда.

⁵¹ *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, European Commission, October 2012, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_en

⁵² *Council Directive 2004/113/EC*, December 2004, доступно на интернет страници: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:373:0037:0043:en:PDF>.

⁵³ *Council Directive 2000/78/EC*, November 2000, доступно на интернет страници: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>.

⁵⁴ *Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council*, March 2011, доступно на интернет страници: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:088:0045:0065:en:PDF>.

⁵⁵ *Europe 2020 – for a Healthier EU*, Public Health - European Commission, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/health/europe_2020_en

Европска комисија је 2006. године у свом саопштењу *Демографска будућност Европе - од изазова до прилика* изјавила да је потребно претворити изазове у могућности дизајнирањем и применом адекватних политика за управљање демографским променама. Као основни правци политике, између осталог су идентификовани: побољшање услова за добробит породице и побољшано усклађивање радног и породичног живота; подстицање запошљавања - више радних места и дужи, квалитетнији радни живот; повећање продуктивности и улагање у образовање и истраживање; интеграција миграната; осигурање одрживих јавних финансија и гаранција одговарајућих пензија, здравствене заштите и дуготрајне неге.

Нађа Љубисављевић VIII-2, Крушевац, 2019.

Приоритети адекватних и одрживих пензијских система се огледају у *Белој књизи Агенда за адекватне, сигурне и одрживе пензије*, коју је Европска комисија представила 2012. године. Бела књига представља тренутне пензијске изазове, који се углавном виде у контексту старења становништва, и укључују: финансијску одрживост пензијских система; адекватност пензија, које су главни извор прихода за све већи део становништва; повећање учешћа жена и старијих радника на тржишту рада, што у великој мери може неутралисати ефекте старења становништва на учешће пензија у БДП-у. Да би се одговорило на ове изазове, Бела књига препоручује: повезивање старосне границе за одлазак у пензију са повећањем очекиваног живота; ограничавање приступа превременом пензионисању и другим путевима раног изласка са тржишта рада; подржавање дужег радног века пружањем бољег приступа целоживотног учењу, прилагођавање радних места разноврснијој радној снази, развијање могућности запошљавања старијих радника и подржавање активног и здравог старења; изједначавање старосне границе за пензионисање мушкараца и жена; и подршка развоју допунске пензионе штедње ради повећања пензионих прихода.

Наведени приступ практично подразумева концепт активног старења који укључује физичку функционалност, одговарајући начин живота, урбано окружење и социјалну инклузију.

У документу Европске комисије **Извештај о утицају демографских промена**⁵⁶ је, поред осталог, најављено покретање консултативног процеса за израду два документа, **Green Paper on Ageing**⁵⁷ и **Rural development – long-term vision for rural areas Roadmap**⁵⁸, која би требало на основу расположивих података, ближе да одреде потребан стратешки оквир и неопходне активности како би се наведени циљеви постигли. *Green Paper* обухвата начин на који ЕУ може максимално да искористи могућности које нуде старије особе, посебно у вези са сребрном економијом. Мапа пута, одређена од Европске комисије, дефинише временски оквир по ком ће бити спроведене консултације у вези са два поменута документа, чије се усвајање очекује у другом кварталу 2021. године. Реакције цивилног друштва на активности Европске комисије по овом питању су биле опрезно позитивне, уз изражена очекивања да се извуку поуке из тренутне ситуације пандемије и предузму мере које ће у већој мери заштити оне групе које су се показале посебно рањивим, укључујући и старије особе. Европска комисија је представила *Green Paper on Ageing* и отпочела је јавна расправа крајем јануара 2021. године⁵⁹. У овом документу је наведено да постоје два концепта политике која могу омогућити успешно старење друштава, и то здраво и активно старење и целоживотно учење. Оба приступа најбоље функционишу када започну у раном добу, јер су релевантна за читав животни циклус. Од важности је да се висок ниво образовања и добро здравље међусобно ојачавају. Здраво и активно старење се односи на промоцију здравих животних стилова током целог живота и укључује како начин потрошње и исхране, тако и ниво физичке и социјалне активности, у чему јавне политике могу имати значајну улогу. У овом документу је такође наглашено да континуирано улагање у образовање има мноштво позитивних ефеката: стицање и ажурирање вештина помаже повећању запошљивости, у професионалном напредовању, задржавајући их на раду и повећавајући задовољство послом. У свету који се брзо мења целоживотно учење је неопходно, јер се каријере и могућности образовања брзо мењају. Континуирано учење, такође, може помоћи да се одложи почетак деменције и спречи когнитивни пад повезан са старењем. То је, такође, начин за старије људе да играју активну улогу у друштву.

На актуелне трендове у законодавству ЕУ указује се и у **Извештају о основним правима 2020**⁶⁰, Агенције за основна права Европске уније. У овом извештају је наведено да се дуго очекивано усвајање Директиве о једнаком третману није догодило ни током 2019. године, остављајући правни оквир ЕУ о недискриминацији непотпуним, али именовање новог повереника за заштиту равноправности и усвајање нових правних инструмената повезаних са европским стубом социјалних права унапредили

⁵⁶ *Report on the Impact of Demographic Change*, European Commission, 2020, доступно на интернет страници:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf

⁵⁷ *Green Paper on Ageing Fostering solidarity and responsibility between generations*, European Commission, January 2021,

доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/1_en_act_part1_v8_0.pdf

⁵⁸ *Rural development – long-term vision for rural areas - Roadmap*, European Commission, 2020, доступно на интернет страници: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12525-Long-term-vision-for-rural-areas>

⁵⁹ *Green Paper on Ageing Fostering solidarity and responsibility between generations*

⁶⁰ *The Fundamental Rights Report 2020*, European Union Agency for Fundamental Rights, доступно на интернет страници: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-fundamental-rights-report-2020_en.pdf

су агенду једнакости (ЕУ је усвојила два нова правна инструмента која се односе на принцип 3. и то о равнотежи између пословног и приватног живота и о приступачности).

У овом извештају је указано да државе треба да осигурају да тела за равноправност могу ефикасно да испуњавају постављене задатке у вези са недискриминацијом, што подразумева независност и довољне ресурсе. Такође, државе би, између осталог, требало да омогуће координисан приступ прикупљању података о равноправности и да осигурају да санкције против дискриминације буду довољно ефикасне, пропорционалне и одвраћајуће.

У извештају *Age discrimination law outside the employment field*⁶¹ Европске комисије анализирана је примена Европске конвенције о људским правима и закључено да је потребно:

- усвојити предложену Директиву о једнаком поступању на основу старости ван тржишта рада у областима социјалне заштите, образовања, становања, здравствене заштите и приступа робама и услугама;
- спровести заштиту од виктимизације и информисати заинтересоване о њеном штетном утицају путем истраживања и информативних кампања;
- осигурати да разлике у поступању на основу старости не представљају дискриминацију;
- спровести заштиту старијих од вишеструке дискриминације;
- промовисати истраживање и информисање о старосној дискриминацији у области образовања.

Од посебног значаја за остваривање равноправности у пракси појединих европских земаља су и одлуке **Европског суда за људска права**. Повереник већ више година прати праксу Европског суда за људска права у области дискриминације и повреде члана 14. Европске конвенције, а Савет Европе је у сарадњи са Институтом за упоредно право, на српском језику, објавио публикације **Мишљења Консултативног већа европских судија и Magna Carta судија, Мишљења Консултативног већа европских тужилаца, Одабрана документа Венецијанске комисије и Комитета министара Савета Европе, као и Одабрану судску праксу Европског суда за људска права и Суда правде Европске уније**, са циљем даљег подстицања креирања политика заснованих на знању. Публикације су на располагању свим заинтересованим субјектима на интернет страници:

https://www.coe.int/sr_RS/web/belgrade/news/

⁶¹ *Age discrimination law outside the employment field*, European Commission, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.age-platform.eu/publications/age-discrimination-law-outside-employment-field>

У предмету **Поповић и други против Србије** (пресуда од 30. јуна 2020. године), подносиоци представке су поднели тужбе за накнаду нематеријалне штете због претрпљених душевних болова услед дискриминације у односу на „војне инвалиде“, који добијају многоструко већи додатак за негу и помоћ другог лица од њих. Европски суд је прихватио наводе Републике Србије да се различито поступање државе према две категорије особа са инвалидитетом сматра оправданим због разлике у начину настанка инвалидитета. Наиме, „војни инвалиди“ су задобили инвалидитет вршећи војну дужност, што подразумева изложеност већем ризику, док код „цивилних инвалида“ инвалидитет настаје услед несреће, здравственог обољења или на други начин. Европски суд је закључио да је избор законодавца у Србији у погледу различите висине социјалних давања имао објективно и разумно оправдање. Пресудом је утврђено да није било повреде члана 14. Конвенције у вези са чланом 1. Протокола број 1. уз Конвенцију.

Као пример наводимо и предмет **Фабијан против Мађарске** (пресуда од 5. септембра 2017. године), подносилац представке је био запослен као полицијски службеник до 1. јануара 2000. године, када је испунио услов за превремену пензију и пензионисао се пре навршене 47. године живота. Међутим, почео је поново да ради у приватном сектору од 2000. до 2012. године, а након тога био запослен као државни службеник од 2012. до 2015. године. Током 2013. године, у мађарско законодавство унета је измена према којој је обустављена исплата старосних пензија корисницима који су били запослени у државној служби и истовремено примали пензију, што није важило за кориснике старосне пензије који су радили у приватном сектору. Када га је надлежна управа обавестила да ће исплата његове пензије бити обустављена од јула 2013. године, подносилац представке је упутио жалбу тврдећи да његова пензија представља стечено право, те да је дискриминисан у односу на кориснике пензија који раде у приватном сектору. Став Европског суда био је да је у области финансија, социјалне политике и запошљавања, спорна забрана којом је онемогућено право на пензију и право на плату из државног буџета у исто време, уведена као део реформе за постизање одрживости пензијског система Мађарске, те да држава, у својству послодавца, одређује услове рада за своје запослене, а као управљач пензијског фонда одређује услове за исплату пензија. Суд је закључио да није дошло до повреде члана 1. Протокола 1. (заштита имовине) самостално и члана 1. Протокола 1. у вези са чланом 14. Европске конвенције.

Европски суд је у предмету **Карвалхо Пинто де Соуса Мораис против Португалије**, пресуда од 25. јула 2017. године, утврдио да је Одлука португалског суда заснована на претпоставци да сексуалност није важна за педесетогодишњу жену и мајку двоје деце у мери у којој је важна за особе млађег доба дискриминисала подносиатељку представке. Наиме, подносиатељка представке је у својој педесетој години била подвргнута гинеколошкој интервенцији, након које је трпела јаке болове, отежано се кретала и седела, и није могла да има сексуалне односе. Због претрпљених физичких и душевних болова покренула је судски поступак за накнаду штете, а суд је у првостепеном поступку пресудио у њену корист, док је другостепени суд умањио износ накнаде штете између осталог наводећи да губитак способности за обављање кућних послова подносиатељке притужбе није утврђен, те да је њен

једини задатак вероватно био да се стара о свом супругу. Португалски суд је упозорио и да је у време операције подносиатеља представке имала педесет година и двоје деце, а у тим годинама сексуални односи нису важни у мери у којој су важни млађим особама. Европски суд је у овом предмету констатовао да претпоставка да сексуалност није важна за педесетогодишњу жену и мајку двоје деце у мери у којој је важна за особе млађег доба, одражава традиционалну идеју о женској сексуалности која је суштински везана за рађање деце. Према мишљењу Европског суда, пол и старосно доба представљали су одлучујући фактор да португалски суд донесе коначну одлуку ове садржине и указао да овакви ставови одражавају предрасуде које владају у правосуђу Португалије. Европски суд је такође указао на разлике у приступу који је португалски суд заузео у ранијим предметима који су се односили на наводе о медицинским злоупотребама пацијената мушког пола, старости педесет пет и педесет девет година, када је суд закључио да је чињеница да мушкарци више не могу да имају нормалне сексуалне односе утицала на њихово самопоштовање и резултирала „огромним и снажним менталним шоком“. Португалски суд у тим случајевима није разматрао чињеницу да ли тужиоци имају децу или немају, нити је разматрао остале факторе.

2.2.2. Национални правни оквир

Република Србија је протеклих година изградила адекватан антидискриминациони оквир. Разумевајући важност поштовања људских права и поштовања принципа равноправности, ратификовани су најважнији универзални и регионални споразуми у области људских права и забране дискриминације.

Успостављен је целовит и кохерентан систем правне заштите од дискриминације, који обухвата механизме грађанскоправне, кривичноправне и прекршајно правне заштите, у коме важно место припада и Поверенику.

Уставом Републике Србије⁶², члан 21, прописано је да су пред Уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Поред тога, Уставом је прописано да се не сматрају дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.

У Уставу се старији грађани посебно помињу и у члану 68. као посебна друштвена група којој се поред деце, трудница, мајки током породилског одсуства и самохраних родитеља са децом до седме године, гарантује право на здравствену заштиту из јавних прихода, уколико је не остварују по неком другом правном основу, као и у члану

⁶² „Службени гласник РС”, број 98/06

70. који се односи на пензијско осигурање и који утврђује обавезу Републике Србије да се стара о економској сигурности пензионера.⁶³

Уставна забрана дискриминације ближе је разрађена **Законом о забрани дискриминације**⁶⁴, који на детаљан начин уређује општу забрану дискриминације, облике и случајеве дискриминације, као и поступак заштите од дискриминације и који је у највећој мери хармонизован са прописима Европске уније који уређује ову област. Овим законом је, као посебан случај дискриминације, чланом 23. уређена дискриминација на основу старосног доба и то тако што је забрањено дискриминисати лица на основу старосног доба, те да стари имају право на достојанствене услове живота без дискриминације, а посебно, право на једнак приступ и заштиту од занемаривања и узнемиравања у коришћењу здравствених и других јавних услуга. Поред овог, за заштиту од дискриминације, значајни су и други закони, попут Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом⁶⁵ и Закона о равноправности полова⁶⁶.

Према општој оцени, важећи прописи пружају добар правни оквир и адекватне инструменте за заштиту од дискриминације, њено спречавање и сузбијање у складу с међународним и европским стандардима. Ипак, у извештајима међународних организација и Европске комисије указано је на потребу да се поједина законска решења унапреде. Тако је, између осталог, 2020. године Европска комисија објавила *Non-paper*⁶⁷, односно полугодишњи извештај о тренутном стању у Поглављу 23 (Правосуђе и основна права) и Поглављу 24 (Правда, слобода и безбедност). У овом документу је, између осталог, наведено да је Стратегија борбе против дискриминације истекла почетком 2018. године и тек би требало да се обнови, усклађивање Закона о забрани дискриминације са правним тековинама ЕУ озбиљно касни, као и усвајање новог Закона о равноправности полова, а одложено је и усвајање Националне стратегије за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима.

За даљи развој и унапређење антидискриминационог законодавства и политика, поред усаглашавања законодавства са правним тековинама Европске уније, од велике је важности је и правовремена и адекватна примена важећих прописа, као и укључивање свих релевантних актера у процес израде прописа, уз прибављање мишљења свих органа у складу са законом.

Положај старијих грађана је регулисан и другим прописима којима се уређују поједине области друштвених односа од непосредног утицаја на ову популацију, као што су: **Закон о пензијском и инвалидском осигурању**⁶⁸, **Закон о социјалној заштити**⁶⁹, **Закон о здравственој заштити**⁷⁰, **Закон о здравственом осигурању**⁷¹, **Закон о**

⁶³„Службени гласник РС“, број 98/06

⁶⁴„Службени гласник РС“, број 22/09

⁶⁵„Службени гласник РС“, бр. 33/06 и 13/16

⁶⁶„Службени гласник РС“, број 104/09

⁶⁷Non-paper о стању у поглављима 23 и 24 за Србију, Европска комисија, јун 2020, доступно на интернет страници: <https://www.mei.gov.rs/sr/dokumenta/eu-dokumenta/>

⁶⁸„Службени гласник РС“, бр.34/03, 64/04 – одлука УС, 84/04 – др.закон, 85/05, 101/05 – др. закон, 63/06 – одлука УС, 5/09, 107/09, 101/10, 93/12, 62/13, 108/13, 75/14, 142/14, 73/18, 46/19 – одлука УС и 86/19

⁶⁹„Службени гласник РС“, број 24/11

⁷⁰„Службени гласник РС“, број 25/19

⁷¹„Службени гласник РС“, број 25/19

заштити лица са менталним сметњама⁷², **Закон о планирању и изградњи**⁷³, **Закон о службеној употреби језика и писма**⁷⁴, **Закон о бесплатној правној помоћи**⁷⁵, **Уредба о Националном програму за очување и унапређење здравља старих**⁷⁶ и др. Такође, у најави је измена појединих прописа или доношење нових, попут измена Закона о забрани дискриминације, доношење Закона о родној равноправности, Закона о социјалној заштити, Породичног закона и др.

Закон који се у великој мери односи на старије грађане је **Закон о пензијском и инвалидском осигурању** којим се обезбеђују и детаљно уређују права за случај старости, инвалидитета, смрти и телесног оштећења. Законом се уређује обавезно пензијско и инвалидско осигурање, ко су осигураници, услови и начин стицања, добровољно пензијско осигурање, одређују се лица којима се обезбеђују права за случај инвалидитета и телесног оштећења проузрокованих повредом на раду или професионалном болешћу, дефинишу се права из пензијско и инвалидског осигурања и то: за случај старости право на старосну пензију и право на превремену старосну пензију; за случај инвалидитета право на инвалидску пензију; за случај смрти право на породичну пензију и право на накнаду погребних трошкова; за случај телесног оштећења проузрокованог повредом на раду или професионалном болешћу право на новчану накнаду за телесно оштећење; за случај потребе за помоћи и негом другог лица право на новчану накнаду за помоћ и негу другог лица.

Прописи из области здравствене заштите и здравственог осигурања су такође веома значајни за заштиту и положај старијих грађана. Тако су **Законом о здравственом осигурању** лица старија од 65 година сврстана у групацију становништва која је изложена посебном ризику од оболевања и која ужива посебне услове у погледу здравственог осигурања. Законом о здравственој заштити се друштвена брига за здравље, под једнаким условима, остварује обезбеђивањем здравствене заштите групација становништва које су изложене повећаном ризику оболевања, здравственом заштитом лица у вези са спречавањем, сузбијањем, разним отклањањем и лечењем болести од већег социјално – медицинског значаја, као здравственом заштитом социјално угроженог становништва, а лица старија од 65 година су препозната као посебна друштвена групација. Здравствена заштита се пружа у складу са начелима приступачности здравствене заштите, правичности, свеобухватности, континуираности, сталног унапређења квалитета здравствене заштите и ефикасности.

Закон о социјалној заштити уређује делатност и циљеве, начела, права и услуге из система социјалне заштите, поступке за остваривање права, права и обавезе корисника, оснивање и рад установа социјалне заштите и од великог је значаја за положај старијих грађана, нарочито узимајући у обзир да су старији популација која је посебно изложена ризику од сиромаштва и социјалне искључености. Социјална заштита се, сходно закону, обезбеђује у складу са начелима поштовања интегритета и

⁷² „Службени гласник РС”, број 45/13

⁷³ „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09 -испр., 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13 – одлука УС, 98/13 – одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19 и 37/19 - др. закон

⁷⁴ „Службени гласник РС”, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 – др.закон, 30/10, 47/18 и 48/18 - исправка

⁷⁵ „Службени гласник РС”, број 87/18

⁷⁶ „Службени гласник РС”, број 8/17

достојанства корисника, забране дискриминације, најбољег интереса корисника, најмањег рестриктивног окружења, ефикасности, благовремености, целовитости, унапређења квалитета социјалне заштите, јавности рада, доступности и индивидуализације социјалне заштите⁷⁷, а корисници имају посебно утврђена права на: информисање, на учешће у доношењу одлука, на слободан избор услуга, на поверљивост података, на приватност и право на притужбу.⁷⁸ Услуге социјалне заштите које старијим грађанима треба да буду омогућене, у складу са овим законом су: услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, које су и најчешће у пракси, поред услуга смештаја (пре свега домски смештај, смештај у прихватилиште), заступљене када су у питању старији грађани а које подразумевају услуге помоћи у кући, дневни боравак, свратиште и друге услуге које подржавају боравак корисника у породици и непосредном окружењу, даље – услуге подршке за самосталан живот и саветодавно-терапијске и социјално-едукативне. Закон о социјалној заштити детаљно регулише и сам поступак за коришћење услуга социјалне заштите⁷⁹, као и материјалну подршку, односно материјална давања која су веома значаја за положај циљне групе којом се ова публикација бави, а у та давања спадају: новчана социјална помоћ, додатак за помоћ и негу другог лица, увећани додатак за помоћ и негу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад, једнократна новчана помоћ, помоћ у натури и др.⁸⁰

Поред наведених закона, старији се, као посебна групација становника, помињу и у другим прописима чије одредбе на посредан или непосредан начин имају утицај на положај старијих, али и у стратешким документима и акционим плановима којима су утврђени циљеви и приоритети деловања у појединим областима. Међу најважнијим стратегијама у овој области су: *Стратегија јавног здравља у Републици Србији 2018-2026. године*⁸¹, *Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године*⁸², *Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима*⁸³, *Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године* и др.

Једном броју стратешких докумената и акционих планова који се делом или у потпуности односе на положај старијих, истекао је период за који су донети. То се првенствено односи на: *Стратегију превенције и заштите од дискриминације, Стратегију развоја социјалне заштите, Стратегију за палијативно збрињавање, као и Националну стратегију о старењу*. Нови стратешки документи треба да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе.

У **Националној стратегији о старењу**⁸⁴, чија је важност истекла 2015. године, као стратешки правци постављени су: афирмација и остваривање целовитог приступа старењу кроз координирано функционисање свих надлежних републичких органа и

⁷⁷чл. 24-33.

⁷⁸чл. 34-39.

⁷⁹чл. 68-78.

⁸⁰чл. 79-112.

⁸¹„Службени гласник РС“, број 61/18

⁸²„Службени гласник РС“, број 4/16

⁸³„Службени гласник РС“, број 27/11

⁸⁴„Службени гласник РС“, број 76/06

конзистентан приступ свих учесника у предметној проблематици, као и реафирмација улоге породице и породичне солидарности у унапређивању квалитета живота старијих особа у развоју друштвене заједнице. Ови правци су се реализовали кроз 10 постављених стратешких циљева. У документу **Евалуација примене Националне стратегије о старењу Владе Републике Србије, 2006-2015. и предлози за нови стратешки оквир**⁸⁵ је, између осталог, као закључак наведено да је одређен напредак постигнут, али да је процес имплементације ове стратегије текао спорије него што се очекивало и него што је испланирано. Између осталог, у овом документу је наведено да старијим женама није омогућено учешће у раду институција јавне власти у адекватној мери, да су несразмерно оптерећене обавезама неге болесних и немоћних чланова породице и генерално несразмерно оптерећене кућним пословима и много чешће жртве насиља у породици. Такође, положај старијих жена на селу је изразито угрожен с обзиром на недостатке пензијског система у односу на пољопривреднице.

У овом документу је такође наведено да би стратешки оквир развоја у вези са старењем становништва требало и даље задржати у оквиру задатих циљева, јер они покривају све приоритете друштва у прилагођавању последицама старења становништва и истовремено су садржани у Европској стратегији имплементације Мадридског међународног плана акција у вези са старењем. У овом документу је такође наведено да смањење сиромаштва старијих особа има свакако приоритет у предузимању акција у вези са старењем, односно, уклањање апсолутног сиромаштва и предузимање акција на смањењу ризика за живот старијих испод прага сиромаштва, као и креирање политика дугорочног збрињавања, односно организовање, финансирање и пружање услуга социјалне и здравствене заштите и других услуга и права ради пружања неопходне свакодневне помоћи и подршке. Посебна пажња је посвећена уређивању начина координације и сарадње здравства са социјалном заштитом уз дефинисање одговарајућих права и услуга, начина њиховог финансирања и повећања капацитета постојећих услуга. У овој евалуацији је наглашена и потреба преузимања мера превенције, заштите од дискриминације, занемаривања и насиља над старијим особама, као и прилагођавања животне средине специфичним способностима старијих.

Имајући у виду наведено, односно чињеницу да је стратешком документу о старењу истекао период, потребно је поменути одредбе важеће **Уредбе о Националном програму за очување и унапређење здравља старих**⁸⁶. Овај национални програм, који је саставни део уредбе, се заснива на интегративном концепту пружања заштите старијим особама, а обухвата здравствене услуге на примарном, секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите, социјалну подршку и услуге из области социјалне заштите, окупационе и подржавајуће активности, упућује на повезивање свих који учествују у заштити старих у циљу стварања друштва за сва старосна доба и промовисања квалитетног живота и активног старења. У овом програму је прописано да у делу који се односи на друштвену подршку старима здравствена заштита старијих лица не треба да буде препуштена само здравственим службама, већ треба да буде

⁸⁵ *Евалуација примене Националне стратегије о старењу Владе Републике Србије, 2006-2015. и предлози за нови стратешки оквир*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2016, доступно на интернет страници:

<http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/analize-i-istra%C5%BEivanja/evaluacija-primene-nacionalne-strategije-o-starenju/>

⁸⁶ „Службени гласник РС”, број 8/17

брига целе заједнице. У оквиру активности и ангажовања целокупне заједнице неопходно је успостављање међуресорне сарадње, укључивање органа локалне самоуправе, установа образовања, социјалне заштите, као и ангажовање удружења. Посебно се наглашава повећање доступности и равномерности здравствене заштите што је од нарочитог значаја за све старе, посебно за оне који живе у најудаљенијим и руралним подручјима. У тесној вези са доступношћу је „ејџизам“ као облик дискриминације због година старости, а који је раширен у многим сферама живота. Да би се спречила дискриминација старијих (енг. „ageism“) у области пружања услуга здравствене заштите неопходно је њихово укључивање у процесе доношења одлука, периодична провера и иновација препорука, упутстава и водича добре клиничке праксе у лечењу старијих особа⁸⁷.

Стратегијом развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године⁸⁸ између осталог је наведено да је неопходно посебну пажњу посветити предузимању мера како би се створиле инклузивније и праведније могућности за групе које су имале мање могућности да користе дигиталне технологије и да развију основне дигиталне вештине из разлога старосног доба, физичке способности, свести, географског подручја, нивоа образовања, цена и др. и извршити акредитацију програма обука за развој дигиталних вештина грађана уз развој модела повећаног приступа грађанима који припадају осетљивим категоријама, међу којима су и старији грађани. У овој стратегији је наведено и да одређени број старијих грађана нема основне дигиталне вештине, а потреба праћења информација на савременим уређајима, као и потреба остваривања контакта и приступа различитим услугама у друштву, налаже неопходност развоја ове врсте дигиталних интерактивних вештина. Због тога би старије грађане у што већем броју требало обучити основним дигиталним вештинама, које обухватају учење основа о томе како паметни телефони и интернет заједно функционишу у достављању апликација, информација и порука, укључујући вештине подешавања нових налога и креирања лозинки, истраживања, претраге, преузимања и коришћења мрежних и мобилних апликација. У овој стратегији је наведено и да је потребно спроводити кампање које за циљ имају подизање нивоа свести грађана о потреби усвајања дигиталних вештина и подизања нивоа заинтересованости нарочито појединих осетљивих друштвених група, као и да ће кључни показатељи учинка предвиђених циљева бити детаљно разрађени у оквиру акционих планова.

2.2.3. Преглед стања - остваривање права у пракси

Актуелни демографски подаци и посебно пројекције промена становништва за наредни период који указују да Република Србија спада у демографски старе земље, са перспективом даљег старења и продужења животног века, нужно имају импликације пре свега на системе пензијског и инвалидског осигурања. Нарастајући број корисника и продужење животног века становништва, као највеће цивилизацијско достигнуће

⁸⁷ Део 2. Водећи принципи, Одељак 2.2 Друштвена подршка старима

⁸⁸ „Службени гласник РС“, број 21/20

стављају поменуте системе у свим друштвима која старе пред изазове одрживости. Због тога се последњих година траже решења којима би се што мање утицало на стандард пензионера и врше интервенције у погледу постепеног продужења радног века, односно поштравања услова за остваривање права на пензије.

Поред пензијског и инвалидског осигурања исти проблеми су и пред системима социјалне и здравствене заштите. Ови проблеми се пре свега односе на покривеност и обухват услугама потребним старијим лицима, која све чешће у старости живе сами, нарочито жене, услед промена у структури породице, краћег животног века мушкараца и миграција млађег становништва у градове. Све наведено узрокује потребу за већом подршком друштва. Оно на шта је такође потребно посебно указати јесте дискриминација, насиље, злостављање и занемаривање коме су старији грађани неретко изложени. Овакво стање је последица предрасуда да су старији оптерећење за друштво и да не доприносе заједници и/или да њихов допринос није довољно вредан ни за породицу, ни за заједницу. Овакви ставови су у великој мери и предуслов дискриминације старијих.

Поштовање људских права старијих грађана и грађанки значи њихово истинско укључивање у заједницу на свим нивоима и у свим областима, а држава треба да им пружа континуирану подршку и, када је потребно, помоћ у остваривању права и коришћењу услуга.

Богдана Арсић VII-4, Београд, 2018.

Пензијско и инвалидско осигурање

Систем пензијског и инвалидског осигурања Републике Србије суочава се са изазовима, као и слични системи других европских земаља, услед убрзаног старења становништва и раста броја пензионера у односу на економски активно становништво.

Реформом пензијског система, која се, почев од 2001. године, спроводи у више фаза, значајно су промењене карактеристике и структура овог система. Тако су 2014. године усвојене измене Закона о пензијском и инвалидском осигурању, којима се постепено изједначава старосна граница за оба пола на 65 година, уведен је институт превремене старосне пензије, који подразумева смањење висине пензије у случају превременог пензионисања, а значајне измене су учињене и у области бенефицираног стажа. Додатне мере, које се односе на висину пензија, усвојене су у последњем кварталу 2014. године, у склопу програма фискалне консолидације. Све пензије више од 25.000 динара прогресивно су смањене за око 39% пензионера.

Према подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање⁸⁹, однос броја корисника пензија и броја осигураника је 1:1,3 (обухваћене су све категорије сигураника), док је овај однос 2000. године износио 1:1,8.

Број осигураника из 2000. године од скоро 2.800.000 пао је на 2.200.000 у 2019. години, док је број пензионера у истом периоду порастао за око 200.000. Повећавају се и просечне године коришћења старосне пензије, па су тако 2012. године жене просечно користиле старосне пензије 18 година, а мушкарци 16, док су 2019. године жене просечно користиле старосне пензије 20 а мушкарци 17 година.

Када се посматрају подаци о коришћењу других права, попут новчаних накнада за телесно оштећење, у 1997. години је ових корисника било укупно 168.337, док је у 2019. години ових корисника било укупно 55.469 што говори о великом смањењу права у односу на укупан број корисника. С друге стране, новчаних накнада за помоћ и негу другог лица је у 1997. години било укупно 59.443 док је у 2019. години ових корисника било укупно 79.949⁹⁰.

Према подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање за децембар 2019. године⁹¹, укупан број корисника пензија у Републици Србији 1.708.293 укључујући запослене и професионална војна лица, самосталне осигуранике и пољопривреднике, док је просечан износ пензије 26.336 динара. Најмањи је просечан износ пензија за пољопривреднике (11.265 динара) а највиши за запослене и професионална војна лица (28.165 динара).

Према подацима из септембра 2020. године⁹², укупан број корисника пензија је 1.693.642 лица, а просечан износ пензије је 27.764 динара. Просечан износ старосне

⁸⁹ *Статистички годишњи билтен 2019*, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, доступно на интернет страници: <https://www.pio.rs/sr/godishni-bilten>

⁹⁰ *Статистички годишњи билтен 2019*, стр. 34

⁹¹ *Број корисника и просечан износ пензије по филијалама и општинама за децембар 2019. године*, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, доступно на интернет страници: <https://www.pio.rs/sr/ostalo>

⁹² *Статистички месечни билтен*, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, новембар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.pio.rs/sr/mesechni-bilten>

пензије је 29.873 динара, инвалидске пензије 26.043 динара (15,9% корисника), док је просечан износ породичне пензије 22.290 динара (19,8% корисника).

Према доступним подацима из новембра 2020. године⁹³, највећи број корисника прима пензију у висини 15-20.000 динара (19%), као и да испод тог износа пензију прима још 19,3% корисника, док највиши износ пензије у Републици Србији прима свега 0,2% корисника.

Табела 2: Висина пензија, подаци РФ ПИО, новембар 2020.

Висина пензије	Број корисника	Процент корисника
До 10.000 динара	103.598	6,1
10-15.000 динара	223.055	13,2
15-20.000 динара	321.047	19
20-25.000 динара	238.504	14,1
35-40.000 динара	128.447	7,6
Највише пензије (100.000 и више)	4.194	0,2

Према подацима из јануара 2021. године⁹⁴ просечан износ старосне пензије је 31.611 динара, инвалидске 27.520, а породичне 23.590 динара. Када су у питању пољопривредници, просечан износ старосне пензије је 13.024 динара, инвалидске 13.405, а породичне 9.259 динара. Кумулативно, за све пензионере, просечан износ пензије је 29.378 динара.

Када се подаци о висини пензија и броју корисника упореде са износом минималне нето зараде која, у зависности од броја радних сати у току месеца, износи око 30.000 динара (у јануару 2020. године 31.747 динара, а у јануару 2021. године 30.900,24 динара), може се лако закључити да месечни износ пензије који је мањи од износа минималне зараде прима 65,6% пензионера.

Ови подаци показују да је већи број пензионера у тежој материјалној ситуацији, нарочито када се упореди износ просечне потрошачке корпе, која је за месец децембар 2019. године износила 71.992,61 динара, или минималне потрошачке корпе која је за децембар 2019. године износила 37.287,05 динара.⁹⁵ Просечна потрошачка корпа за месец септембар 2020. године износила је 73.336,79 динара, док је минимална потрошачка корпа у истом месецу износила 37.741,06 динара. Према овим

⁹³ Статистички месечни билтен, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, новембар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.pio.rs/sr/mesechni-bilten>

⁹⁴ Статистички месечни билтен, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јануар 2021, доступно на интернет страници: <https://www.pio.rs/sr/mesechni-bilten>

⁹⁵ Потрошачка корпа, Министарство трговине, туризма и услуга, доступно на интернет страници: <https://mtt.gov.rs/informacije/potrosacka-korpa/>

подацима, месечни износ пензије који је мањи од износа минималне потрошачке корпе прима преко 75% корисника пензија.

Потребно је, међутим, напоменути да се у складу са прописима из области пензијског и инвалидског осигурања средства РФ ПИО могу користити за друштвени стандард корисника пензија, највише до 0,1% укупних прихода по основу доприноса. Тако се сnose трошкови рехабилитације за кориснике чија је пензија испод просечне, уколико немају друга лична примања и уколико ово право нису користили у току године. У 2020. години, ово право је искористило 14.229 пензионера.

Такође, као посебан вид друштвеног стандарда, РФ ПИО обезбеђује солидарну помоћ која се додељује у типизираним пакетима, чији садржај чине основне животне намирнице и средства за хигијену за кориснике пензија чија висина не прелази износ најниже пензије.

У извештају **Реалност сиромаштва и социјалне искључености старијих**⁹⁶ AGE Platform Europe Policy Statement из 2018. године је наведено да на нивоу Европске

уније стопа ризика од сиромаштва и социјалне искључености особа старијих од 65 година лагано опада, али да стопа сиромаштва расте са годинама чему је главни разлог недовољна индексација пензија током дужег периода, због чега њихова вредност опада са растом година живота. У овом извештају се напомиње и разлика у очекиваном трајању живота жена и мушкараца, имајући у виду да старије жене чешће живе саме, као и да су разлике у пензијама између мушкараца и жена 37% у корист мушкараца (у 2017. години)⁹⁷ што ће проузроковати даље проблеме у вези са растом стопе сиромаштва у старости.

Милица Обрадовић VII-4, Шабац, 2018

⁹⁶ *Poverty Watch 2018 Older persons' poverty and social exclusion – a reality*, AGE Platform Europe Policy Statement, October 2018, доступно на интернет страници: https://www.age-platform.eu/sites/default/files/AGE_Poverty_Watch_2018.pdf

⁹⁷ Исто, стр. 4

Према подацима из **Трећег националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017. године**⁹⁸, покривеност становништва старијег од 65 година пензијом 2017. године износила је близу 88%, при чему је виша за мушкарце – 95%, док за жене износи 82,5%. Према овом извештају, минималну пензију из осигурања запослених/самосталаца, која је крајем децембра 2016. године износила 13.655 динара, примало је 106 хиљада пензионера – око 60 хиљада старосних и 40 хиљада инвалидских пензионера. Када су у питању старосни пензионери корисници минималне пензије, више од 80% њих није радило дуже од 25 година, а то су претежно жене са радним стажом између 15-25 година. Ови подаци указују да су жене, које просечно дуже живе и дуже користе пензије, у неповољнијем положају, што даље узрокује већу и дужу потребу за различитим услугама и пружањем помоћи и подршке ради обезбеђења њихових основних животних потреба. Овде је такође потребно напоменути да је од новембра 2014. године на снази било и привремено умањење пензија чија је висина већа од 25.000 динара.

У **Извештају о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији**⁹⁹, Републичког завода за статистику, праћен је напредак у остваривању Циљева одрживог развоја (ЦОР) као важан аспект имплементације Агенде за одрживи развој до 2030 наводећи кључне налазе за све циљеве, од којих као примере издвајамо кључне налазе који се односе на остваривање првог циља - ЦОР 1 којим се предвиђа окончање сиромаштва у свим облицима. У извештају је наведено да је Република Србија дугорочно остварила умерен (2013–2018), а краткорочно (2015–2018) значајан напредак у смањењу ризика од сиромаштва и социјалне искључености. У 2018. години у односу на 2013. годину, када је први пут спроведена Анкета о приходима и условима живота на основу које се мери релативно сиромаштво, стопа ризика од сиромаштва је смањена за 0,2 процентна поена (са 24,5% на 24,3%). Када су у питању трендови посматрани према старосним групама, дугорочни трендови указују на значајан напредак смањења сиромаштва код свих старосних категорија осим најстаријег становништва (65+) код којих се бележи умерено удаљавање од циља. Значајан напредак остварен је и у односу на потциљ који предвиђа примену одговарајућих националних система социјалне заштите, услед повећања удела корисника социјалне заштите у укупној популацији. У периоду 2011–2019 забележено је континуирано повећање удела становништва обухваћених системима социјалне заштите у укупном броју становника, и то за 2,6 процентних поена.

⁹⁸ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, Београд, новембар 2018, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacrt.pdf>

⁹⁹ Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, децембар 2020, доступно на интернет страници: http://sdg.indikatori.rs/media/1545/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf

Социјална заштита

Сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба, имају право на социјалну заштиту у складу са Законом о социјалној заштити. Право на социјалну заштиту обезбеђује се пружањем услуга социјалне заштите и материјалном подршком.

У даљем тексту дат је кратак преглед најзаступљенијих услуга социјалне заштите када су у питању старији грађани, као и кратак преглед материјалне подршке, усмерене ка најсиромашнијим грађанима.

Услуге социјалне заштите у Републици Србији обухватају услуге процене и планирања, дневне услуге у заједници, услуге подршке за самостални живот, саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге, као и услуге смештаја. Услуге су једним делом у надлежности републичког нивоа (услуге процене и планирања, резиденцијални и породични смештај, склоништа за трговину људима и заштићено становање за особе са инвалидитетом, осим у најразвијенијим градовима и општинама), а делом у надлежности локалних самоуправа.

Услуга смештаја је најзаступљенија услуга социјалне заштите. Према подацима из 2016. године међу корисницима домског смештаја у јавном сектору доминирају старије особе, које су већином смештене у четрдесетак домова за стара и одрасла лица (приближно 6.700 корисника).¹⁰⁰ У последњој декади развила се и услуга смештаја за старије у приватном сектору, углавном у домовима мањег капацитета до 30 корисника. Крајем 2016. године приближно 3.000 корисника старијих од 65 година је боравило у преко стотину приватних лиценцираних домова.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту из 2018. године¹⁰¹ у 247 установа за смештај одраслих и старијих, на дан 31.12.2018. године, било је 14.531 корисника, што је 16% више у односу на 2017. годину и 87% више у односу на 2015. годину. Током 2018. године услугу домског смештаја за одрасле и старије је користило 23.415 корисника, од којих је половина корисника старијих од 80 година. Ова група корисника испољава тенденцију раста.

Посматрани петогодишњи тренд показује увећање броја корисника у установама за смештај одраслих и старијих за 62,6%, па је у 2019. години у установе за одрасле и старије смештено 15.297 корисника. У односу на 2015. годину број корисника у јавном сектору повећан је за 4,2%, док је у општем сектору повећан за 425,5% што је резултат повећања броја пружалаца ове услуге. У 2019. години доминирају корисници преко 80 година, а када се посматра полна структура доминирају жене, са преко 65%.¹⁰² Што се тиче породичног статуса, више од половине корисника је пре смештаја у дом живело у самачким домаћинствима. Редовне контакте са сродницима остварује око 60%

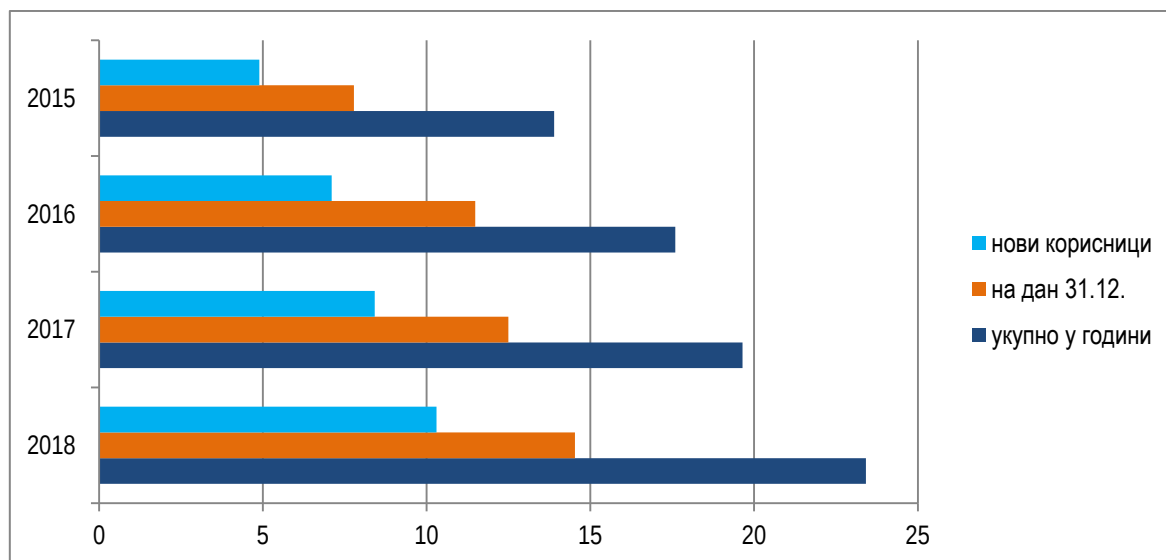
¹⁰⁰ Исто, стр. 108

¹⁰¹ *Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2018. годину*, Републички завод за социјално осигурање, Београд, септембар 2019, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1878/izvestaj-o-rad-u-ustanova-za-sme%C5%A1taj-odraslih-i-starijih-u-2018.pdf>

¹⁰² *Пунолетни у систему социјалне заштите 2019*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2019/>

корисника. Најзаступљенији разлог напуштања установе је смрт корисника (око 75%) што је вредност која се није мењала током последње три године.

Графикон 5: Број корисника домског смештаја за одрасле и старије 31.12.2015.-31.12.2018. ¹⁰³

Укупан обухват старијих домским смештајем у Републици Србији износи око 0,8%, што је далеко испод просека европских земаља (приближно обухвату једино у Португалији, док се у већини европских ОЕЦД земаља обухват становништва 65+ институционалним ванболничким смештајем креће између 4 и 5%¹⁰⁴). Према извештајима домова за старије и одрасле у јавном сектору, наведено је у Трећем националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, иако постоје листе чекања, капацитети за самосталније кориснике су непопуњени. И у извештајима приватних домова се наводи да се корисници опредељују за смештај тек у „поодмаклом стадијуму болести и немоћи“, док један број само привремено користи услугу, на пример након болничког лечења.¹⁰⁵

Подаци Републичког завода за социјалну заштиту¹⁰⁶ показују да ће се у наредних тридесет година интензиван процес демографског старења наставити, те да ће се удео радно способне популације у блиској будућности смањити и прећи у категорију старијег, зависног становништва којем ће бити потребна помоћ државе, на шта указују и досадашњи трендови. У 2019. години број корисника социјалне заштите износио је 741.205, чиме је настављен тренд раста броја корисника социјалне заштите у Србији

¹⁰³ Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2018. годину, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, септембар 2019, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1878/izvestaj-o-radu-ustanova-za-sme%C5%A1taj-odraslih-i-starijih-u-2018.pdf>

¹⁰⁴ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, стр. 207

¹⁰⁵ Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2018. годину, стр. 108

¹⁰⁶ Пунолетни корисници у систему социјалне заштите у 2018. години, Републички завод за социјалну заштиту, јул 2019, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1879/punoletni-korisnici-u-sistemu-socijalne-za%C5%A1tite-2018.pdf>

који се у периоду 2010 – 2019. повећао за 22,9%.¹⁰⁷ Број пунолетних корисника је 543.492 и повећао се за 25,2% у периоду од десет година. У 2019. години просечно 7,3% становника Србије је на евиденцији центара за социјални рад, тј. користи услуге социјалне заштите. Према истом извору, континуирано највише корисника на евиденцији припада корисничкој групи материјално угрожених корисника – корисника новчане социјалне помоћи и једнократних новчаних помоћи. Проценат ове корисничке групе у 2019. години износи 52,4%, а од 2011. године број пунолетних материјално угрожених корисника је порастао за 33,5%. Велика заступљеност ове категорије грађана у систему социјалне заштите је у складу са статистичким истраживањима која се баве сиромаштвом. Према Анкети о потрошњи домаћинства, проценат становништва у апсолутном сиромаштву у Републици Србији у 2019. години износио је 7,1%, а чак 24,3% становништва је у ризику од сиромаштва.¹⁰⁸

Дневне услуге у заједници су најразвијеније услуге за старије особе, гледано у односу на остале групе услуга, осим услуга смештаја. У овој групи услуга се налазе и три појединачно посматрано најраспрострањеније услуге: помоћ у кући за одрасле и старије, лични пратилац детета и дневни боравак за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. Дневне услуге у заједници су се током 2018. године пружале у укупно 135 општина и градова, од којих су се у 126 локалних самоуправа ове услуге пружале за одрасла и старија лица. Корисници дневних услуга у заједници чине готово 90% од укупног броја корисника свих услуга. Према подручју на коме живе, корисници ових услуга су преовлађујуће из урбане средине, а више од половине укупног броја корисника услуга помоћ у кући за одрасле и старије и дневних боравака за одрасле и старије чине кориснице женског пола.

У периоду 2015. до 2018. године се, номинално гледано, више него удвостручио број корисника услуга помоћ у кући за одрасле и старије. Међутим различити модели и обим пружања ове услуге утичу на разлику између стварног и еквивалентног броја корисника, али не у мери колико на то утиче број месеци пружања услуге током године. У 2018. години, услуга помоћ у кући за одрасле и старије се пружа свих 12 месеци у мање од 50% јединица локалне самоуправе, док се у 19 локалних самоуправа ова услуга пружа шест и мање месеци, што се одражава на број еквивалентних корисника (индикатор величине програма за услуге исказују се као укупан (стваран) број корисника услуга и као еквивалентан број корисника. Еквивалентан број корисника рачуна се на основу претпоставке да сви корисници у свим јединицама локалне самоуправе добијају једнак степен/интензитет подршке и то свих 12 месеци током године). Од услуга које су постојале у 2012. године заправо је једино повећан број корисника помоћ у кући за старија лица (4,2%), док је број корисника свих осталих услуга смањен у распону од – 21%.¹⁰⁹

У 2018. години обухват услугом помоћ у кући је био 16.678 корисника просечно месечно, од чега лица старија од 65 година чине 90,25% у укупном броју корисника. Обухват старијих грађана овом услугом (1,24% укупне популације 65+) је низак

¹⁰⁷ Пунолетни корисници у систему социјалне заштите у 2019. години, Републички завод за социјалну заштиту, јул 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/>

¹⁰⁸ Пунолетни корисници у систему социјалне заштите у 2019. години, стр.8

¹⁰⁹ Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2020, <http://csp.org.rs/sr/publikacije/>

нарочито у поређењу са развијеним земљама. Једна петина од укупног броја корисника услуге је из Београда. Број локалних самоуправа које пружају ову услугу је готово идентичан годинама уназад (2012-122, 2018-123). Хипотетичка стопа обухвата, удео броја еквивалентних корисника старијих од 65 година у популацији 65+ у 123 јединица локалне самоуправе износи 0,7%.¹¹⁰ Доступност ове услуге је посебно недовољна у руралним подручјима.

Извештај о дуготрајној нези у Србији 2018¹¹¹ Европске комисије даје општи опис националних система дуготрајне неге у 35 европских земаља међу којима је и Република Србија, те чине упоредну анализу националних система дуготрајне неге. У овом извештају је наведено да Србија нема свеобухватну политику дуготрајне неге која би одговарала потребама старије популације. Садашња решења и инструменти у овој области осмишљени су пре неколико деценија и нису реформисани у условима брзог старења становништва. Јавна формална нега обухвата институционално збрињавање у јавним домовима за старије особе, услуге неге у кући на дневном нивоу и новчане накнаде за оне којима је потребна туђа нега и помоћ. Покривеност овим услугама је изузетно мала: у 2016. години само 0,5% старијих особа било је покривено јавним институционалним збрињавањем, 1% је било покривено услугама дневног боравка и кућне неге, а око 7% је добијало новчану накнаду за туђу негу и помоћ. Поред тога, у извештају је наведено да постоје сталне листе чекања за пријем у институције и за услуге дневног боравка у већим градовима. Са малим обимом пружања услуга формалне неге, јавни издаци су мали, па је тако у 2017. само 0,45% БДП-а трошено на све услуге дуготрајне неге и бенефиције за старије особе.¹¹²

С друге стране, ради сагледавања целокупне слике, у публикацији **Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији**¹¹³ наведено је да су укупни расходи за услуге социјалне заштите у надлежности јединица локалне самоуправе 2018. године износили 3,65 милијарди динара, односно свега 0,07% БДП-а. Поређења ради, расходи за центре за социјални рад у 2017. години износили су 0,06% БДП-а, а укупни расходи за најраспрострањеније услуге социјалне заштите – резиденцијални и породични смештај, износили су 0,14% БДП-а. Расходи за услуге социјалне заштите у надлежности локалних самоуправа по становнику износе у просеку приближно 454 динара годишње, а готово 70% општина и градова издвајало је мање од тог износа. У осам локалних самоуправа уопште нису забележени расходи за услуге социјалне заштите.

У истој публикацији је наведено и да су наменски трансфери додељени за локалне услуге социјалне заштите 2018. године износили приближно 622,4 милиона динара (чиме је финансирано 17,1% укупних расхода). Наменске трансфере добило је 105, а

¹¹⁰ *Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*, стр. 20

¹¹¹ *ESPN Thematic Report on Challenges in long-term care Serbia 2018*, The European Social Policy Network, European Commission, February 2018, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?pager.offset=25&advSearchKey=espnltc_2018&mode=advancedSubmit&catId=22&policyArea=0&policyAreaSub=0&country=0&year=0

¹¹² *ESPN Thematic Report on Challenges in long-term care Serbia 2018*, стр. 4

¹¹³ *Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2020, доступно на интернет страници: <http://csp.org.rs/sr/publikacije/>

није их добило 40 јединица локалне самоуправе, међу којима је осам које веома мало улажу у локалне услуге (мање од 0,5% локалног буџета), као и шест најнеразвијенијих општина. Такође се наводи и да су, према саопштењу надлежног министарства, 2018. године без трансфера остале јединице локалне самоуправе које нису поднеле извештаје о трошењу средстава, али и оне које нису обезбедиле одговарајуће учешће средстава из локалних буџета или које су санкционисане због ненаменског трошења средстава.¹¹⁴

Посебно је питање задовољења потреба за спровођењем различитих мера социјалне заштите у ванредним ситуацијама, каква је ситуација изазвана пандемијом Ковид-19. Према извештају **Мреже социјалне сигурности у време Ковид-19 кризе**¹¹⁵ Република Србија током кризе није повећала адекватност или обухват програма који су усмерени на најсиромашније, а једна је од пет земаља у свету (пored Хонг Конга, Јужне Кореје, Сингапура и Јапана) која је свим пунолетним грађанима доделила новчану помоћ (100 евра), али тек након што је укинута ванредна ситуација. Укупни расходи за ове намене су износили 1,3% БДП-а из 2019. године. На основу међународног прегледа одговора система социјалне заштите на Ковид-19 Светске банке до 10. јула, 200 земаља/територија је имплементирало 1.055 мера социјалне заштите у ширем смислу (интервенције у области социјалне помоћи, социјалног осигурања и интервенције на тржишту рада). Најчешћа врста интервенције односила се на социјална давања која се не заснивају на доприносима, финансирана из буџета.

Материјална подршка, у складу са прописима из области социјалне заштите, предвиђа права на: новчану социјалну помоћ, додатак за помоћ и негу другог лица, увећани додатак за помоћ и негу другог лица, посебну новчану накнаду, оспособљавање за рад и једнократну помоћ.

Социјална давања треба да помогну онима чија су примања испод утврђеног минимума, тако што ће им предвиђена новчана помоћ олакшати живот. На тај начин се грађанима који се суочавају са тешкоћама омогућава да живе са више достојанства, уз свест о томе да се држава стара о њима и њиховим потребама.

Сиромаштво је мањак материјалних добара потребних за задовољење најважнијих потреба појединца, породице или веће друштвене групе. Према дефиницији Уједињених нација, сиромашни су сви они чији је начин живота, комфор и достојанство испод стандарда који се сматрају нормалним у друштву у којем живе.

У **Трећем националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017**¹¹⁶ наведено је да је основни показатељ за праћење спровођења Стратегије „Европа 2020” у домену социјалног укључивања и смањења сиромаштва стопа ризика сиромаштва или социјалне искључености. Овај индикатор представља комбинацију три индикатора – стопе ризика сиромаштва, стопе изразите материјалне депривације и стопе веома ниског

¹¹⁴ Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији, стр. 34

¹¹⁵ Мреже социјалне сигурности у време Ковид – 19 кризе, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, јул 2020, доступно на интернет страници:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/category/dokumentacii/>

¹¹⁶ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, стр. 35-36

интензитета рада. Међутим, поједини аутори указују да овај индикатор не обезбеђује нужно фокусирање на најугроженије међу угроженима, да не подразумева суштински мултидимензионални приступ смањењу сиромаштва. Иако је наизглед становништво које је изложено свим наведеним факторима ризика (пресек три скупа) најугроженије, треба имати у виду да због дефиниције ниског интензитета рада у пресеку не могу да се нађу старији од 60 година¹¹⁷, чак и када су без дохотка и изразито материјално депривирани.

Према подацима истраживања *SILC* (2016), 38,7% становништва Републике Србије (2,72 милиона) изложено је ризику сиромаштва или социјалне искључености (просек 28 земаља ЕУ је 23,5%).¹¹⁸ Посматрано према факторима ризика, укупно 25,5% (1,79 милиона) становништва Републике Србије је у ризику од сиромаштва, 19,5% (1,37 милиона) је изразито материјално депривирано и 15,7% живи у домаћинствима са ниским интензитетом рада (1,01 милиона). Приближно 40% становништва, које је изложено ризику сиромаштва или социјалне искључености, суочено је са комбинацијом два или три фактора ризика, тј. налази се у пресеку сва три индикатора. Према овим подацима стопа ризика сиромаштва опада са годинама старости и достиже најнижу вредност за лица стара 65 и више година (19,1%) и поред тога што се старији од 60 година не могу наћи у пресеку индикатора због ниског интензитета рада. Међутим, уколико се ради о старим лицима која живе у једночланим домаћинствима, онда је стопа ризика сиромаштва знатно већа, изнад просека укупне популације (27,2%), што указује на изразито сиромаштво старијих грађана и потребу за различитим видовима помоћи и подршке друштва.¹¹⁹

Према подацима Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања¹²⁰ право на новчану социјалну помоћ је 2017. године остварила 105.051 породица, односно укупно 257.354 лица, право на помоћ и негу другог лица је остварило 50.815 лица, а посебну новчану накнаду је остварило 526 лица, док је према подацима Републичког завода за социјалну заштиту¹²¹, у 2019. години право на новчану социјалну помоћ користило укупно 226.897 корисника, односно 92.673 породица, а настављен је тренд смањења броја корисника овог права који у односу на 2017. годину износи 12,9%.

Висина новчане помоћи зависи од броја чланова домаћинства подносиоца захтева и прихода које породица остварује. Према решењу о номиналним износима новчане социјалне помоћи¹²², социјална помоћ од 1. априла 2019. године износи 8.508,00 динара.

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту¹²³, континуирано највише корисника на евиденцији центара за социјални рад припада корисничкој групи

¹¹⁷ Старији од 60 година не могу истовремено да припадају свим трима категоријама јер скуп појединаца који живе у домаћинствима са ниским интензитетом рада обухвата само млађе од ове старосне границе

¹¹⁸ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, стр. 34

¹¹⁹ Исто, стр. 37

¹²⁰ Социјална давања, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, доступно на интернет страници: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329833/socijalna-zastita.php>

¹²¹ Пунолетни у систему социјалне заштите 2019, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2019/>

¹²² „Службени гласник РС“, број 36/19

¹²³ Пунолетни у систему социјалне заштите 2019, стр.55

материјално угрожених корисника – корисника новчане социјалне помоћи и једнократних новчаних помоћи. Проценат ове корисничке групе у 2019. години износи 52,4%, а од 2011. године број пунолетних материјално угрожених корисника је порастао за 33,5%. Према истом извору, у 2019. години међу корисницима права на новчану социјалну помоћ, старији од 65 година старости чине удео од 10,9% од укупног броја прималаца ове врсте помоћи.

Што се тиче права на једнократну новчану помоћ, према истом извештају Републичког завода за социјалну заштиту, у 2019. години је донето 163.602 решења којима се признаје ово право, што је за 2,4% више у односу на 2015. годину.

Поред наведених права постоје и друге олакшице усмерене ка старијим грађанима (65+) и сиромашним старијим (од комуналних услуга до цене јавног превоза) које су уведене и практикују се у већини општина и градова у Републици, а посебно у Београду, где, примера ради за сиромашне старије грађане који примају сталну новчану помоћ Град обезбеђује повећање тог износа за нешто мање од 1/5, има бесплатне услуге јавног превоза за старије (65+) и неке друге услуге у попут: коришћења библиотека, смањене цене улазница за неке манифестације и слично. Финансирање народних кухиња је обезбеђено у Београду, као и свим већим урбаним центрима.

Из наведених података следи да континуирано висока заступљеност материјално угрожених корисника у систему социјалне заштите, процеси старења становништва, повећавање коефицијента зависности између радно активне и неактивне популације и повећавање стопе зависности, имају значајне импликације на систем социјалне заштите.

Здравствена заштита

Организација система здравствене заштите у Републици Србији, друштвена брига за здравље становништва, општи интерес и друга питања од значаја за организацију и спровођење здравствене заштите регулисани су Законом о здравственој заштити. Здравствена заштита се обезбеђује здравственом делатношћу и спроводи кроз систем здравствене заштите. Лица старија од 65 година живота су обухваћена друштвеном бригом за здравље. Здравствена делатност се обавља на примарном, секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите.

На примарном нивоу здравствене заштите се, у складу са законом, између осталог образују и завод за геријатрију и палијативно збрињавање и завод за палијативно збрињавање. Завод за геријатрију и палијативно збрињавање је здравствена установа која обавља здравствену заштиту старијих лица и спроводи мере за очување и унапређење здравља и превенцију болести, делатност кућног лечења, здравствене неге и рехабилитације старих лица, као и послове палијативног збрињавања старих лица, односно лица свих старосних доби. Завод за палијативно збрињавање обавља послове палијативног збрињавања лица свих старосних доби. Оба завода могу имати и стационар, као и амбуланту за бол.

Према подацима из ранијих година¹²⁴, дуготрајна нега и лечење у Републици Србији се обавља у 13 установа здравствене заштите на секундарном нивоу, у којима су формиране јединице за палијативно збрињавање са 140 постеља. Посебне здравствене институције за палијативну негу и збрињавање пацијената у терминалној фази болести не постоје. На примарном нивоу здравствене заштите посебно организовану службу кућног лечења и неге има свега 40% домова здравља у Србији, чије су услуге усмерене на општу популацију. Једино у Београду постоји специјализована установа за кућно лечење, негу и палијативно збрињавање старих лица – Градски завод за геронтологију и палијативно збрињавање.

О стању и потребама у погледу пружања здравствене заштите (увођење свеобухватне геријатријске процене и формирање тима за процену и координацију потреба старих), али и интерсекторском координацијом, високим степеном сарадње здравственог и социјалног сектора, као и свих других релевантних чинилаца у заштити старих (организације цивилног друштва, јединице локалне самоуправе итд), говоре резултати истраживања¹²⁵ о процени здравља, разликама у здрављу и коришћењу здравствене заштите код особа старости 65 и више година на територији Војводине. Резултати овог истраживања су показали, између осталог, да су имали већу шансу да процене своје здравље као лошије жене и сиромашни, да су предиктори посете лекару опште медицине били виши ниво образовања, боље материјално стање и веће издвајање из сопствених прихода за ванболничку здравствену заштиту, док су чешће били хоспитализовани мушкарци, особе нижег нивоа образовања, испитаници који су процењивали своје здравље као лоше или веома лоше. Истраживање је потврдило да постоје значајне неједнакости у здрављу и коришћењу здравствене заштите код старих особа у Војводини, које је потребно смањити свеобухватним јавноздравственим политикама и интервенцијама. Изражене неједнакости у здрављу старих повезане су са социјално-економским карактеристикама, те је указано да је неопходно спровођење мера усмерених ка смањењу сиромаштва, повећању животног стандарда пензионера и других старих лица. Поред тога, резултати овог истраживања указују на неравноправан положај жена, јер је међу женама било значајно више оних које припадају категорији необразованих, као и сиромашних у односу на мушкарце. Сваки трећи испитаник из овог истраживања је имао неостварену потребу за здравственом заштитом. Лекара опште медицине и лекара специјалисту чешће посећују особе које имају виши ниво образовања и они који су бољег материјалног стања, због чега је евидентна потреба за превентивним активностима и спровођењем мера и активности са циљем повећања приступачности и доступности здравствене заштите старим особама. Имајући у виду демографске процесе, које карактерише старење популације, неопходно је и прилагођавање система здравствене заштите и друштва у целини потребама популације старијих, наведено је у извештају.

Стратегијом за палијативно збрињавање (усвојена 2009. године), на нивоу примарне здравствене заштите предвиђено је да се у домовима здравља, у оквиру служби

¹²⁴ Социјална заштита у старости: дуготрајна нега и социјалне пензије, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2014, доступно на интернет страници: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf

¹²⁵ Детерминанте здравља и коришћења здравствене заштите старих особа на територији Војводине, докторска дисертација, др Соња Чанковић, Нови Сад 2017, доступно на интернет страници: <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/8658>

кућног лечења и неге, формирају тимови за палијативно збрињавање, а на нивоу секундарне здравствене заштите предвиђено је формирање посебних јединица за палијативно збрињавање. До 2015. године, у складу са овом стратегијом, предвиђено је оснивање још јединица за палијативно збрињавање у болницама и клиничким центрима, као и оснивање Центра за развој палијативног збрињавања при Институту за онкологију и радиологију.

Према ***Извештају о унапређењу квалитета рада у здравственим установама Републике Србије у 2018. години***, Института за јавно здравље Србије „Др. Милан Јовановић Батут“¹²⁶, између осталог су сагледани и показатељи квалитета здравствене заштите старих лица који се односе на дужину чекања од пријаве до изласка комисије за пријем пацијента на кућно лечење, број пацијената са декубиталним ранама које су настале током лечења и неге, проценат пацијената којима је при пријему на палијативну негу вршена процена бола. Према достављеним подацима процентуално најмање новонасталих декубиталних рана има код пацијената из Дома здравља Ниш, а највише из Дома здравља Нови Сад. Просечна дужина чекања од пријаве до изласка комисије за пријем пацијента на кућно лечење у Градском заводу за геронтологију Београд износи 11 дана, у Дому здравља Ниш два дана, док се у осталим домовима здравља не чека на излазак комисије.¹²⁷

Међутим, као последица депопулације и миграција, поједине здравствене установе посебно примарне здравствене заштите (здравствене станице и амбуланте) у руралним подручјима Србије су затворене, што доводи до отежане доступности ових услуга сеоском, углавном старијем становништву. Службе кућне неге и помоћи на овим подручјима се, такође, ретко формирају због малог броја становника и разуђености подручја. Интегрисане услуге на локалном нивоу које укључују помоћ геронтодомаћица, палијативну негу и збрињавање оболелих у терминалним фазама болести нису развијене у потребном обиму, недовољно је геријатријских постеља и могућности за институционално збрињавање ових особа.

У раније поменутој *Уредби о Националном програму за очување и унапређење здравља старих* је, између осталог, наведено да сваки појединац треба да развија свест да је старење природан процес који траје читав живот и да је инвестирање у здравље и његова промоција једини начин да се осигура здраво и успешно старење, да већина људи доживи старост у добром здрављу, и да буду физички и интелектуално способни да допринесу, како свом личном благостању, тако и друштву у целини. Стога је неопходно код сваког појединца, у свим узрастима, развијати свест о потреби преузимања бриге и одговорности за сопствено здравље. У овом националном програму је, такође, наведено да здравствена заштита старијих лица не треба да буде препуштена само здравственим службама, већ треба да буде брига целе заједнице, те да је неопходно успостављање међуресорне сарадње, укључивање органа локалне самоуправе, установа образовања, социјалне заштите, као и ангажовање удружења. Такође, да би се спречила дискриминација старијих у области пружања услуга здравствене заштите неопходно је њихово укључивање у процесе

¹²⁶ *Извештај о унапређењу квалитета рада у здравственим установама Републике Србије у 2018. години*, Институт за јавно здравље Србије „Др. Милан Јовановић Батут“, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20kvalitet%202018.pdf>

¹²⁷ *Извештај о унапређењу квалитета рада у здравственим установама Републике Србије у 2018. години*, стр. 91

доношења одлука, периодична провера и иновација препорука, упутстава и водича добре клиничке праксе у лечењу старих.

Заштита од насиља

Под насиљем у породици, у складу са чланом 197. Породичног закона¹²⁸ подразумева се наношење или покушај наношења телесне повреде; изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу; присиљавање на сексуални однос; навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14. годину живота или немоћним лицем; ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима; вређање и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање. Насиље у породици се може манифестовати као физичко, психичко, сексуално и економско. Заштита од насиља је уређена Законом о социјалној заштити, Породичним законом, Законом о спречавању насиља у породици, а као кривично дело одређено је и Кривичним закоником.

Насиље, злостављање и занемаривање најстаријих суграђана је посебан феномен и већи изазов за систем заштите од насиља због њиховог личног односа према овом недопустивом понашању, али и због дубоких предрасуда и стереотипа о мањој друштвеној вредности ове друштвене групе и присутног става да они морају слушати друге и да нису способни да саи доносе одлуке о свом животу. Исти узроци доводе до дискриминације на основу година старости, која у најтежим случајевима доводи до различитих облика насиља. Тамна бројка случајева насиља над старијим особама веома је висока јер се оно не препознаје, а често га и саме жртве негирају и прикривају због срамоте, потребе да заштите насилника, осећања да су саме криве за насиље, због страха од насилника, сумње у могућност да изађу из ситуације насиља и др. У већини случајева више облика насиља јавља се заједно, попут физичког, економског, емоционалног и друге врсте насиља, занемаривања или злостављања.

О феномену насиља у трећем животном добу нема много истраживања и података како у свету тако ни у Републици Србији. Подаци Светске здравствене организације показују да 4% до 6% старијих трпи неки од облика злостављања у својој кући, али се претпоставља да много више има оних који никада нису били регистровани као жртве насиља. У **Студији о насиљу у породици Насиље над старијим особама**¹²⁹ је указано да патријархални модел породичних односа, међугенерациска трансмисија насиља, али и низ других социо-економских фактора, као што су опште осиромашење друштва, ратови у окружењу, негативни ефекти друштвене транзиције и сл. доприносе повећању насиља у породици. Оно што се као један од закључака у **Практикуму за јавност - Зауоставимо дискриминацију и насиље над старијим женама**¹³⁰ указује јесте да су старије жене у односу на старије мушкарце у већем ризику од злостављања, занемаривања и насиља и то најчешће породичног, те је неопходно

¹²⁸ „Службени гласник РС“, бр.8/2005, 72/2011 - др. закони 6/2015

¹²⁹ „Насиље над старијима - Студија о насиљу у породици, Црвени крст Србије, Београд, 2012, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/sr/resursi/%C5%A1tampane-publikacije/nasilje-nad-starijim-osobama/>

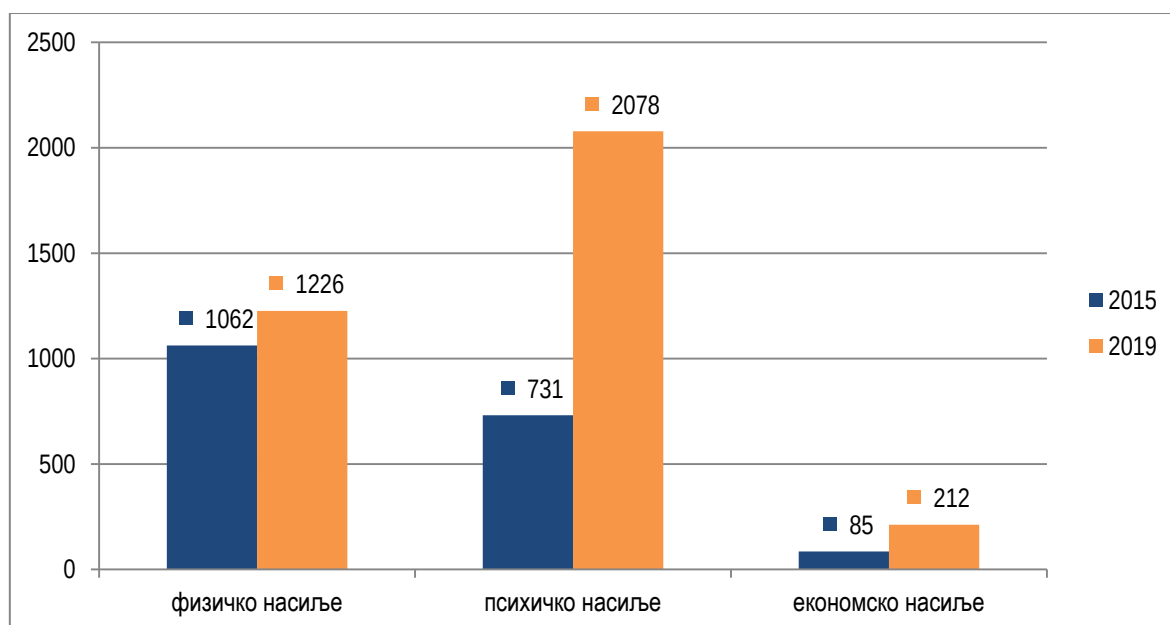
¹³⁰ „Практикум за јавност - Зауоставимо дискриминацију и насиље над старијим женама, Удружење грађана „Снага пријатељства“ –Amity, Београд, доступно на интернет страници: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/08/ZaustavimoNasiljeDiskriminacijuNadStarima20170821.pdf>

предузимање свих потребних мера у охрабривању старијих жена да о насиљу не ћуте, као и ефикасних мера заштите.

Према подацима из Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања из 2017. године, у протеклих пет година број пријава насиља над старим особама повећао за 153%, при чему се највећи број њих односио на физичко и психичко насиље.¹³¹ Само у првих шест месеци 2018. године, у Србији је убијено 12 старијих особа. Од тог броја, десет се односи на жене старије од 60 година које су живот изгубиле у породичном насиљу, а да претходно случајеви нису били пријављени службама.¹³²

Према подацима Републичког завода за социјалну заштиту¹³³ укупан број пријава насиља је у континуираном порасту у претходних пет година. У 2019. години укупан број пријава за све старосне категорије износио је 36.227 што је у односу на 2015. годину више за 93,2%.

Графикон 6: Број пријава насиља над старијим особама 2015-2019

Број пријава насиља је за старије грађане порастао за готово 80% у односу на 2015. годину. Од укупног броја пријава за физичко насиље у 2019. години, 73,4% пријава су за жене што указује да је реч о родно заснованом насиљу. Жене су чешће жртве и економског насиља у свим старосним категоријама. Више него удвостручен је и број пријава сексуалног насиља над старијим особама (у 2015. години 14 пријава, док је у 2019. години 36 пријава).

¹³¹Насиље над старима и даље један од највећих проблема друштва, јун 2017, доступно на интернет страници:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/nasilje-nad-starima-i-dalje-jedan-od-naivejih-problema-drustva/>

¹³²Насиље над старима - Убиства, плјачке и батине, октобар 2018, доступно на интернет страници:

<http://penzija.org.rs/nasilje-nad-starima-ubistva-pljacke-i-batine/>

¹³³Пунолетни у систему социјалне заштите 2019, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2019/>

У **Извештају о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018**¹³⁴ анализирани су подаци добијени из здравствених установа Републике Србије за период од 1. јануара до 31. децембра 2018. године и сачињена је анализа одговора здравственог сектора на родно засновано насиље. У извештају се наводи да је у централној Србији у 2018. години било 3054 пријављених случајева насиља над женама у систему здравствене заштите, а у Војводини 828¹³⁵. Као најугроженије групе жена у овом извештају су препознате старије жене које се сусрећу са дискриминацијом и по основу пола и старосног доба, затим труднице, жене са хроничним оболењима и жене са инвалидитетом¹³⁶. Број евидентираних жена које припадају овим најугроженијим групама, а биле су изложене насиљу, у 2018. години већи је у односу на 2017. и 2016. годину. У овом извештају се напомиње и да је праћење евидентирања и пријављивања ових жена веома значајно, јер су оне у већем ризику од насиља и суочене су са већим препрекама на путу до здравствених и других услуга које су им потребне. Констатовано је да је недостатак у раду здравствене службе Србије представља велика неуједначеност у приступу прегледу жена које су доживеле насиље и писању медицинских налаза различитих лекара, те да су лекарски налази често непотпуни и штур, па због тога неупотребљиви у судским процесима, те је потребно обезбедити адекватну едукацију лекара о препознавању и адекватном документовању породичног и родно заснованог насиља.¹³⁷

Истраживање **Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа**¹³⁸ је показало да је неки облик злостављања или занемаривања доживело 19,8% старијих, а последњих годину дана искуство злостављања имало је 11% старијих који су учествовали у истраживању. У публикацији насталој на основу истраживања истакнуто је да злостављању старијих особа често претходи дискриминација до које доводе предрасуде, стереотипи и идеја о непродуктивности старијих особа, као и слика да су старији пасивни примаоци помоћи и терет за друштво. О феномену насиља над старијим особама нема довољно података, како у свету тако ни у Србији, а ово истраживање је показало да највећи ризик постоји од финансијског злостављања (11,5% анкетираних пријавило је макар један од облика финансијског злостављања, док чак 13,5% старијих изјављује да не одлучује у потпуности о томе на који начин троши средства којима располаже).

2.2.4. Извештаји, анализе и истраживања о положају старијих

Положај старијих је, како у свету, тако у код нас, посматран у бројним извештајима, анализама и истраживањима, пре свега са циљем указивања на поједине проблеме и

¹³⁴ *Извештај о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Godisnji%20izvestaji%20rodno%20nasilje%202018.pdf>

¹³⁵ *Извештај о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018*, стр. 10

¹³⁶ Исто, стр. 26

¹³⁷ Исто, стр. 31

¹³⁸ *Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа*, Црвени крст Србије, 2015, доступно на интернет страници: http://www.redcross.org.rs/slika_4096_Dobro%20cuvana%20porodica%20tajna%20e-knjiga.pdf

начине њиховог превазилажења у савременим условима и у светлу демографских промена.

Извештаји, анализе и истраживања на међународном нивоу

У **Извештају о модалитетима четвртог прегледа и процене примене Мадридског међународног акционог плана о старењу**¹³⁹ указано да је прошло више од 15 година од када је на Другој светској скупштини о старењу (*Second World Assembly on Ageing*) изнета свеобухватна визија и усвојен овај значајан документ за изградњу инклузивног друштва, који је и даље основни свеобухватни оквир за развој политика и програма који се тичу старења становништва и старијих људи. У сва три досадашња циклуса оцењивања примене овог документа, регионалне комисије су наставиле да извештавају о значајним изазовима у праћењу примене Мадридског акционог плана, који укључују: недостатак расположивих података у многим земљама, посебно података разврстаних по годинама; немогућност спровођења упоредних анализа између земаља у појединим регионима, због непостојања договорених показатеља на регионалном нивоу; потешкоће у прикупљању прилога свих релевантних актера у земљама у којима не постоје координационе јединице за старење; недостатак капацитета и ограничени национални институционални оквир у неким земљама и регионима за укључивање у процес праћења примене овог документа на националном нивоу.

Посебна пажња у овом извештају је посвећена старијим женама, које доживљавају вишедимензионалну дискриминацију, при чему је старост сложени фактор укрштен са другим облицима дискриминације, попут рода, етничке припадности, инвалидитета, степена сиромаштва и брачног и породичног статуса. Напори држава морају бити усмерени у интеграцију родне перспективе у све политике, програме и законодавство, узимајући у обзир потребе и искуства старијих жена. У том смислу су потребна додатна истраживања како би се боље разумеле и решавале укрштајуће неједнакости са којима се суочавају жене у старости.

Шансе за унапређење имплементације Мадридског акционог плана о старењу се виде, пре свега, кроз: имплементацију концепта дуготрајне неге (око 48% глобалне популације није обухваћено ниједном врстом услуга на националном нивоу, а само 5,6% земаља у свету има законски регулисану дуготрајну негу за све којима је потребна); будућност рада и корист коју би старије особе требало да имају од промена на тржишту рада, промоција активности и ефикасне укључености старијих кроз флексибилне радне аранжмане, повећане могућности за делимично пензионисање и прилагођавање послова и радних места различитим потребама старијих особа, уз омогућавање приступа целоживотном учењу; повећање приступа ИКТ уз промоцију дигиталне писмености старијих, имајући у виду да познавање технолошких достигнућа омогућава њихову независност и побољшава благостање; јачање здравствених политика и

¹³⁹ Modalities for the fourth review and appraisal of the implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002, report of the UN Secretary-General, 2020, доступно на интернет страници: <https://undocs.org/E/CN.5/2020/4>

програма превенције, откривања, дијагностике, лечења и неге незаразних болести, укључујући Алцхајмерову болест и деменцију.

Међународни извештај о старењу¹⁴⁰ подноси се у складу са резолуцијом Генералне скупштине 73/143 о праћењу Друге светске скупштине о старењу а обухвата анализу политика и приоритета који се односе на старење у оквиру Циљева одрживог развоја 2030. године. У овом извештају је наведено да многи национални планови и стратегије одрживог развоја још увек немају приоритете везане за старење, али да су државе чланице Уједињених нација питање старења уврстиле у примену Агенде 2030. Такође, у овом извештају је наведено да су различите ванредне ситуације све чешће, а старије особе су једна од најугроженијих група, међу којима су старије жене нарочито угрожене и изложене вишеструким облицима дискриминације, што се може додатно погоршати током ванредних ситуација. Упркос одређеном напретку у том погледу, често изостаје фокус на специфичне потребе и изазове са којима се сусрећу старије особе, као и њихов капацитет и допринос у кризним ситуацијама.

Препоруке које су у овом извештају упућене државама чланицама Уједињених нација односе се на интензивирање напора у правцу промене парадигме која користи старење као прилику и препознавање старијих особа као активних чиниоца који већ дају значајан допринос развоју друштва. Посебно је указано на постојање ризика и рањивост старијих жена, нарочито у кризама, у циљу осигурања да се не погорша невидљивост, маргинализација или искључење старијих жена, односно да се осигура да њихове специфичне потребе и приоритети буду адекватно решавани.

У извештају **Age discrimination law outside the employment field**¹⁴¹, Европска комисија анализира утицај прописа на регионалном (директиве ЕУ и Европска конвенција о људским правима) и на националном нивоу (27 држава чланица), на равноправност на основу старосног доба и указује да постоје забрињавајућа подручја која захтевају мере усклађивања (пол и раса). Упркос напорима у борби против дискриминације, постојеће правне заштите против дискриминације на основу старосног доба на нивоу ЕУ везују се само за област запошљавања и стручног оспособљавања, док предложена Директива о равноправном третману и на основу старости у областима социјалне и здравствене заштите, становања, образовања и приступа робама и услугама, од представљања 2008. године, није прихваћена.

Кључне препоруке које произлазе из овог извештаја су: усвајање предложене Директиве о једнаком поступању на основу старости, спровођење заштите од виктимизације спровођењем истраживања и информативних кампања, осигурање да разлике у поступању на основу старости не представљају дискриминацију, спровођење заштите од вишеструке дискриминације старијих, промовисање истраживања и информисања о старосној дискриминацији у области образовања.

¹⁴⁰Follow-up to the International Year of Older Persons: Second World Assembly on Ageing, Report of the Secretary-General, July 2019, доступно на интернет страници: <https://undocs.org/A/74/170>

¹⁴¹Age discrimination law outside the employment field, European Commission, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.age-platform.eu/publications/age-discrimination-law-outside-employment-field>

У извештају **Сиромаштво у старости – приоритет развојне политике** (UNDESA)¹⁴², наведено је да су старије особе посебно осетљиве на економску несигурност и сиромаштво, јер у многим земљама одсуство система социјалне заштите са високом покривеношћу и адекватним накнадама, као и лична имовина и уштеда обично нису довољни да гарантују одговарајућу сигурност до краја живота, због чега старење представља значајан, додатни ризик од сиромаштва.

Тачне информације о сиромаштву у старости отежавају непостојање међународне хармонизоване базе података о степену сиромаштва који су рашчлањени по годинама. Докази о стопи сиромаштва код старијих особа ограничени су на поједине студије на нивоу држава или региона. Према расположивим подацима, стопа сиромаштва међу особама старијим од 60 година кретала се у распону од 2% у Холандији 2013. године и 3% у Чешкој у 2012. години, до 34% у Аустралији у 2012. години и 50% у Републици Кореји у 2009. години, достижући и до 80% у Замбији 2005. године. У просеку је ниво сиромаштва код особа старијих од 75 година у земљама ОЕЦД-а 14,7%, што је 3,5% више од нивоа сиромаштва међу особама старости 66-75 година.¹⁴³

Ризик од повећања стопе сиромаштва у старости се повећава уколико се не изврше промене важећих политика. С обзиром на чисту величину раста старосне популације на глобалном нивоу, посебно у земљама са ниским и средњим приходима, окончање сиромаштва у свим његовима облицима, како то захтева Агенда одрживог развоја 2030, зависи од међународне заједнице и националних влада које су у обавези да препознају и решавају ове проблеме.

Социјалне пензије су постале основно средство осигурања да старије особе имају стабилан приход након завршетка радног века и током старости. Међутим, многе старије особе настављају да живе без одговарајуће заштите, па тако током 2010/12 године скоро половина људи изнад пензијског доба није примала пензију.¹⁴⁴ Чињеница да две трећине старијих људи на свету живи у регионима у развоју у којима неформална економија чини велики део укупног запослења изазива забринутост, јер ови радници обично нису довољно или никако покривени социјалном заштитом. Уколико се не уложе значајни напори за ширење обухвата социјалном заштитом увођењем шема без доприноса за помоћ, већина радника у неформалном сектору суочиће се са несигурношћу прихода у старости. Истовремено и у земљама где је покривеност пензијама већа, адекватност пензионих давања и даље остаје изазов. Многе старије особе примају пензије које су неадекватне за живот и зато настављају да раде у старости. У многим случајевима, комбиновање механизма за индексирање без доприноса и са доприносима кључни су за осигуравање адекватних нивоа пензија и гарантовање сигурности прихода људима у старости. Одржавање нивоа пензија такође је значајан изазов за развијеније земље, посебно имајући у виду да неке владе настоје да пронађу мере уштеде трошкова кроз реформе јавних пензијских политика као део политике фискалне консолидације. Таква прилагођавања нарушавају адекватност пензијских система и стога смањују њихову способност да спрече сиромаштво у старости. Алармантно је да према постојећим законима и прописима

¹⁴² *Income Poverty in Old Age: An Emerging Development Priority*, UN Department of Economic and Social Affairs programme on ageing, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/PovertyIssuePaperAgeing.pdf>

¹⁴³ *Income Poverty in Old Age: An Emerging Development Priority*, стр. 1

¹⁴⁴ Исто, стр. 2

глобално само 42% будућих пензионера може очекивати да прима адекватну пензију¹⁴⁵.

Поред тога, сигурност прихода у старости зависи од расположивости и приступа безбедним и приступачним јавним услугама, укључујући здравствене системе и дугорочну негу. Осим што осигурава добро здравље, праведан приступ и коришћење здравствених услуга пружа сигурност од сиромаштва у каснијем животном добу, као последице великих трошкова за обезбеђење здравља.

Као посебан проблем у овом извештају је наведено да је приступ социјалној сигурности у старости уско повезан и са постојећим родним неједнакостима. Оваква ситуација је резултат нижег учешћа жена у радној снази, великог броја жена које су самозапослене и чињенице да жене често имају краћу и прекинуту каријеру због порођаја и одгајања деце. Слично томе, у развијеним земљама старије жене које живе саме или у домаћинствима са једном особом имају већу вероватноћу да ће живети у сиромаштву за разлику од мушкараца. Такође, у многим земљама породичне пензије су једини извор прихода за старије жене.

Policy brief - Gender equality in ageing societies¹⁴⁶ је једна од публикација посвећених теми родне равноправности у друштвима која одликује демографско старење Економске комисије Уједињених нација за Европу. У овој публикацији је наведено да се правичан приступ просечном демографском старењу становништва који се заснива на људским правима не може постићи без одговарајућег реаговања на родне разлике између мушкараца и жена које обликују и различита искуства у старењу, а које су често резултат нагомиланих неједнакости током читавог животног века. Неки од података у овом документу говоре да су жене и даље недовољно заступљене на позицијама доношења одлука и лидерским позицијама што доприноси њиховим нижим приходима, па је тако удео жена у 2017. години међу менаџерима варирао од 15% у Турској до 47,6% у Белорусији, док је у Србији 30%. Поред тога, родни пензиони јаз се кретао од 0,1% у Естонији до 44,4% Холандији, док је тај јаз у Србији 18,3%.¹⁴⁷ Животни стандард многих старијих жена зависи од прихода супруга и породичних пензија. Ризик од пада у сиромаштво и социјалну искљученост у старијој доби нарочито је висок код старијих особа које живе саме, што укључује самохране жене и удовице, посебно имајући у виду дужи животни век жена. Удео старијих у ризику од сиромаштва и социјалне искључености према типу домаћинства (проценат домаћинства са једним одраслим од 65 или више година) је највећи у Естонији (82,1%), најмањи у Холандији (12,7%), док је у Србији 45,2%.¹⁴⁸

У овој публикацији је препоручен тространи приступ унапређењу родне равноправности у старим друштвима, кроз: спречавање нагомилавања родних недостатака током живота решавањем неједнакости на свим нивоима и спречавањем родног јаза у образовању, запошљавању, бризи, зарадама и пензијама; ублажавање ризика родне неједнакости старијих особа путем праведне расподеле

¹⁴⁵ Исто, стр. 3

¹⁴⁶ Policy brief - Gender equality in ageing societies, UNECE, March 2020, доступно на интернет страници:

https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE_WG-1_34.pdf

¹⁴⁷ Policy brief - Gender equality in ageing societies, стр. 14-15

¹⁴⁸ Исто, стр. 19

подршке; предвиђање утицаја тренутних реформи на будуће генерације интегрисањем узраста и пола у креирање конкретних мера.

New job opportunities in an ageing society¹⁴⁹ је заједнички документ Међународне организације рада и Организације за економску сарадњу и развој, у коме је наведено да дужи животни век и веће стопе излечења хроничних болесника подразумевају да старији могу дуже да доприносе економском и социјалном бољитку. Како становништво стари, очекује се даље опадање потенцијалне понуде радне снаге у односу на повећану потражњу за дуготрајном негом. Коефицијент зависности старијих од особа радне доби ће се до 2050. преполовити, па ће се током наредних деценија земље суочити са значајним изазовима у запошљавању. У овом раду су истакнути изазови и интервенције политика за решавање недостатака у области дуготрајне неге. Друштва која брзо старе покрећу све већу потражњу за дуготрајном негом, која може бити важан извор стварања радних места у будућности.

Јулијана Ирић, Ужице, 2017.

Закључци у овом документу се односе на стварање фискалног простора за улагање у политике услуга и инфраструктуру квалитета што може да допринесе отклањању недостатака у покривености услугама дуготрајне неге и дефициту достојанственог рада у овој области, да је потребно приступ овим услугама омогућити свима којима је то потребно, без ризика од сиромаштва и незадовољних потреба, чему могу да допринесу универзални системи здравствене и социјалне заштите. Професионализација сектора неге, боље почетне обуке, уз употребу одговарајуће технологије и могућности за напредовање у каријери, могу привући више људи у овај сектор и омогућити задовољење нарастајућих потреба.

Recruitment and Retention in European Social Services - State of play, ways forward and the role of European social dialogue – joint position paper¹⁵⁰ је документ у којем се указује да су слични демографски трендови забележени широм Европе: очекивани животни век расте, становништво је све старије, стопе инвалидитета и болести се повећавају, повећава се учешће жена у радној снази, промене на тржишту рада

¹⁴⁹*New job opportunities in an ageing society*, International Labour Organization (ILO) and Organization for Economic Co-operation and Development, February 2019, Tokyo, Japan, доступно на интернет страници:

<https://www.oecd.org/g20/summits/osaka/ILO-OECD-G20-Paper-1-3-New-job-opportunities-in-an-ageing-society.pdf>

¹⁵⁰*Recruitment and Retention in European Social Services - State of play, ways forward and the role of European social dialogue – joint position paper*, European Public Service Union and Federation of European Social Employers, June 2020, доступно на интернет страници: http://socialempleyours.eu/files/doc/SEM%20001-20%20position%20paper_screen%20VS3.pdf

повећавају несигурност на послу производећи већу потражњу за различitim услугама, мењају се обрасци неге. Сектор услуга социјалне заштите један је од највећих твораца послова у Европи у коме се директно запошљава скоро 11 милиона људи, што представља 4,7% укупне радне снаге у ЕУ. Заједно са услугама здравствене заштите, ове услуге представљају 7% укупне економске производње у ЕУ.¹⁵¹ Током протеклих десет година отворено је више од два милиона радних места, а даљи раст се очекује током наредних деценија. Упркос растућој потражњи, многи послодавци имају потешкоће у проналажењу, обуци и задржавању одговарајуће квалификоване радне снаге. За многе рад у сектору социјалних услуга није жељени избор каријере, јер је такав посао често повезан са флексибилним радним временом, нижим платама и емоционално и физички захтевним условима рада. Тешки услови рада доводе до високих стопа одсуства због болести, па се закључује да је побољшање услова рада од суштинског значаја. Рад у области пружања неге се често сматра „женским послом“. Гледајући званичне податке ЕУ, примећује се да су области образовања, здравства и услуга социјалне заштите родно најсегрегиранији сектори. Данас је у ЕУ највише родно сегрегирано занимање посао личне неге, а жене чине 90% запослених у тој области. Супротно томе, ниво управљања у социјалним службама углавном чине мушкарци. Још један кључни елемент промена у последњих неколико година била је штедња: социјалним службама често недостају ресурси за решавање растуће потражње у друштву. Политике штедње довеле су до смањења финансирања од стране влада и локалних власти, које ограничавају ниво плата. Поред тога, и радна снага у сектору социјалних услуга стари. Са повећањем удела радника старијих од 50 година, са 28,63% у 2009. на 36,12% у 2018. организације се суочавају са специфичним изазовима у одговору на потребе старијих радника, али и у обезбеђивању нове, млађе радне снаге која ће заменити ону која одлази у пензију.

У тренутном демографском контексту, обезбеђивање довољног броја добро обученог особља за пружање услуга социјалне заштите је од високог приоритета, а запошљавање и задржавање новозапослених у социјалним службама су питања која захтевају хитне одговоре.

Извештај *Ageing Europe – Looking at the lives of older people in EU*¹⁵² обухвата широк спектар показатеља из здравственог, социјалног и економског домена и даје детаљну слику живота старијих људи у земљама чланицама Европске уније. У извештају се наводи да је почетком 2018. године 19,7% становништва Европске уније спадало у категорију старијих особа (65+), те да се предвиђа да ће до 2050. године тај проценат порасти на 28,5%¹⁵³. Поред тога, скоро једна трећина (32,8%) укупног становништва је старија од 55 година. Констатовано је да, с обзиром на све мањи број радно способног становништва и све већи број старијих и врло старих људи у друштву, једна од најважнијих брига за креаторе политика је подстицање старијих људи да што дуже остану део радне снаге. Што се тиче односа међу половима, наводи

¹⁵¹Recruitment and Retention in European Social Services - State of play, ways forward and the role of European social dialogue – joint position paper, стр. 3

¹⁵²Ageing Europe – Looking at the lives of older people in EU, Eurostat, 2019, доступно на интернет страници: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%91EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>

¹⁵³Ageing Europe – Looking at the lives of older people in EU, стр. 8

се да је у 2018. години у Европској унији у просеку било 1,32 старије жене, за сваког мушкарца исте старости. Резултати показују да се ова разлика последњих година смањује, из разлога што све већи број мушкараца живи дуже.¹⁵⁴ Коефицијент старосне зависности у 2018. години износи 30,5%, што значи на једну старију особу дође нешто више од три радно способне, а предвиђања су да ће до 2050. тај однос бити две радно способне особе на једну старију.¹⁵⁵ У извештају је констатовано да чињеница да је све већи број врло старих људи (старијих од 85 година) има низ последица, попут трошкова пружања одговарајуће здравствене и дугорочне неге.¹⁵⁶ Такође, све већи број (и удео) старијих људи у Европској унији живи сам (посебно старије жене) и чини посебно рањиву групу у друштву, у повећаном ризику од сиромаштва, социјалне искључености или изолације, те 12,5% особа старијих од 75 година има симптоме депресије¹⁵⁷. Између 2008. и 2016. године удео корисника пензија у укупном становништву порастао је у великој већини земаља, па је у 2016. години скоро једна четвртина (23%) укупног становништва била корисник пензије.¹⁵⁸ Последње деценије карактерише пад просечне величине домаћинства, па је тако у Европској унији све већи број (и удео) старијих људи који живе сами, а посебно старијих жена. Таква структура домаћинства чини их посебно рањивом групом у друштву, са повећаним ризиком од сиромаштва или социјалне искључености. Поред тога што су старије жене те које углавном живе саме, такође је вероватније да оне живе у старачким домовима. У 2011. години, проценат старијих жена у ЕУ које живе у старачким домовима је био 3,8%, што је било двоструко веће од одговарајућег удела за старије мушкараце (1,9%), одражавајући бар делимично дуговечност жена¹⁵⁹. Традиционална подела улога између мушкараца и жена рефлектује се и на коришћење пензија, па се тако старије жене чешће ослањају на приход који им обезбеђује партнер. Што се тиче висине прихода, наводи се да су нивои прихода особа старијих од 65 година нижи од просека, као и да старије жене имају ниже приходе од старијих мушкараца¹⁶⁰. Међу становништвом старијим од 55 година, у највећем ризику од сиромаштва су жене старије од 75 година¹⁶¹. Такође се наводи да постоји дигитални јаз међу генерацијама, 2/5 становништва узраста 65-74 године никада није користило рачунар и мање од 1/5 користи друштвене мреже.

Демографска ситуација у Европској унији потакнула је дебате око економских импликација старења становништва. Две главне бриге доносиоца одлука у овој области односе се на: висину издатака за пензије - за које се очекује да се повећавају и у апсолутном износу и као удео у бруто домаћем производу; адекватност пензија - другим речима, како тренутне и будуће пензије могу помоћи у спречавању сиромаштва у старости и одржавању прихода старијих особа током пензије. Чињеница је да ће се повећати број корисника пензија, док ће се смањивати број уплатилаца доприноса.

¹⁵⁴ Исто, стр 17

¹⁵⁵ Исто, стр. 19

¹⁵⁶ Исто, стр. 21

¹⁵⁷ Исто, стр. 68

¹⁵⁸ Исто, стр. 99

¹⁵⁹ Исто, стр. 34

¹⁶⁰ Исто, стр. 108 и 109

¹⁶¹ Исто, стр. 112

Стање у области остваривања основних права у државама чланицама ЕУ, анализирано је у **Извештају за 2018. годину**¹⁶² Агенције за основна права Европске уније (ФРА) – у којем је наведено да је остварен извесан напредак у промовисању равноправности и недискриминације у Европској унији. Пре свега, прокламован је Европски стуб социјалних права који се заснива на принципу недискриминације. У овом извештају се констатује да остваривање основних права подразумева једнак третман свих, без обзира на године старости, сагледавајући и уважавајући индивидуалне потребе управо грађана старије генерације. Ејџизам, уобичајено дефинисан као негативан друштвени приступ одређеној старосној групи, може утицати на људе у било којој животној фази. Међутим, старост носи посебно негативне конотације и „стари људи“ се често посматрају као да немају никакву вредност за друштво. За разлику од других облике дискриминације, попут расизма или сексизма, ејџизам често има тенденцију да се „нормализује“ и прихвата. Није неуобичајено да су такви стереотипи оправдање за прављење разлике у лечењу, постављању старосних ограничења или искључење људи из одређених третмана или услуга – што онемогућава право старијих да воде достојанствен и независан живот и учествују у друштвеном и културном животу, како стоји у члану 25. Повеље Европске уније о основним правима.

У овом извештају је наведено да на нивоу Европске уније још увек није успостављен свеобухватан правни оквир који осигурава суштинску једнакост за старије, са изузетком Директиве о равноправности у области запошљавања. Области од посебног значаја за старије, попут социјалне заштите, здравствене заштите, приступа роби и услугама или становање - нису обухваћене. Предлог директиве о једнаком третману представљен од Европске комисије 2008. године би могао да попуни овај јаз, кроз хоризонтално ширење принципа недискриминације на основу различитих основа до свих области важних за старије.

AGE Barometer 2019¹⁶³, AGE Platform Europe, представља процену друштвено-економске ситуације старијих широм ЕУ и њеног утицаја на поштовање људских права, на годишњем нивоу. Публикација је фокусирана на родну равноправност, подршку проналажењу посла, радна места прилагођена годинама старости, равнотежи између радног и приватног живота, борби против сиромаштва и социјалне искључености, као и нивоу адекватних прихода. Када се говори о родној равноправности у барометру је наведено да се жене, иако постоји свеобухватан правни оквир за недискриминацију, и даље суочавају са великим неједнакостима, остварују већину неплаћеног посла за негу чланова породице, рањивије су у погледу ризика од сиромаштва и социјалне искључености. Оно што је уочено јесте да мало земаља чланица ЕУ разматра потребе старијих жена у својим националним политикама. Родне неједнакости у стопама запослености и платни јаз се повећавају с годинама живота, што резултира и родним разликама у пензијама, која износи 37% са тенденцијом повећавања у наредним годинама, као ефекат реформи пензијских система. Такође, овај родни јаз у пензијама је још више забрињавајући јер

¹⁶² *Fundamental Rights Report 2018*, European Union Agency for Fundamental Rights, Luxembourg 2018, доступно на интернет страници: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/fundamental-rights-report-2018>

¹⁶³ *AGE Barometer 2019*, AGE Platform Europe, доступно на интернет страници: https://www.age-platform.eu/sites/default/files/AGE_Barometer_2019-Final2_0.pdf

представља и већи ризик од сиромаштва и социјалне искључености старијих жена, који је седам процентних поена већи од сиромаштва и социјалне искључености мушкараца. Овај јаз се још више повећава за жене старије од 75 година.¹⁶⁴ Стопе сиромаштва и социјалне искључености за старије особе су још израженије за време кризе, којима су нарочито жене које живе саме, особе са здравственим сметњама и мигранте. Пензиони системи би требало да се усклађују са повећањем животних трошкова. Имајући у виду да се политике прилагођавања пензијских система демографским променама фокусирају углавном на повећање старосног доба за пензионисање и даље су присутни изазови у погледу адекватности будућих пензија.

У овом барометру је указано и да демографске промене повећавају притисак на неформалну негу, јер облици дуготрајне неге нису у довољној мери прилагођени све већим потребама. Као последица тога, потребно је креирати политике за решавање потреба неформалних његоватеља, а нови прописи који се односе на дозволе за неговатеље на европском нивоу нису довољна подршка.

У извештају Европске комисије **Health and long-term care workforce - demographic challenges and the potential contribution of migration and digital technology**¹⁶⁵ је наведено да се, као последица демографских промена, национални здравствени и системи дуготрајне неге унутар ЕУ данас суочавају са незапамћеним изазовом. Услед прогресивног старења становништва, повећава се потреба за здравственим и услугама дуготрајне неге, што за последицу има појаву да се земље суочавају са

Налази извештаја између осталог показују да јачање потенцијала телемедицине за старије особе захтева додатне напоре у промовисању дигиталне инклузије, посебно за старије особе које живе саме, са ниским нивоом образовања и оне који живе у руралним и удаљеним областима.

потешкоћама у обезбеђивању довољног броја адекватно квалификованих радника у наведеним секторима. Унутар ЕУ петина становништва је старије од 65 година, а процене су да ће се тај удео повећати на једну трећину до 2060. године¹⁶⁶. У просеку, старије особе имају преостали животни век од 20 година, али половина тог времена проводи се у лошем здравственом стању. Један од главних изазова све већег броја старијих за здравствени

систем ЕУ је повећана потражња за лечењем хроничних болести. Израчуната вероватноћа оболевања од хроничне болести у ЕУ расте са годинама, достижући врхунац у популацији старости 75-84 године, након чега се стабилизује или благо смањује. Истовремено, сектор дуготрајне неге суочава се са све већим бројем старијих људи који пате од озбиљних функционалних ограничења (или инвалидитета). У извештају је истакнуто да је здравствено стање обележено родним и територијалним разликама. Жене живе дуже, али у лошијим здравственим условима, а приметне су и

¹⁶⁴ AGE Barometer 2019, стр. 11

¹⁶⁵ Health and long-term care workforce - demographic challenges and the potential contribution of migration and digital technology, European Commission, Luxembourg, 2021, доступно на интернет страници: https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/23-02-2021_health_and_longterm_care_workforce_online.pdf

¹⁶⁶ Health and long-term care workforce, стр. 30

разлике у квалитету здравља старијих особа међу државама чланицама. Поред тога, постоји и веома велика концентрација запослених жена у здравству, те још већа у сектору дуготрајне неге. Готово три четвртине здравствених радника и сарадника су жене, док међу пружаоцима личне неге жене чине готово 90% радне снаге¹⁶⁷. У циљу побољшања неге на економичан начин, здравствени системи земаља ЕУ пролазили су кроз сложен процес трансформације који подразумева преусмеравање активности из болница у установе примарне здравствене заштите, домове и институције дуготрајне неге. Када је реч о дигиталним технологијама, попут телемедицине, закључак је да оне имају велики потенцијал за побољшање приступа становништва здрављу и дуготрајној нези.

Human rights of older persons the data gap¹⁶⁸ се подноси Савету за људска права у складу са резолуцијом 42/12 о људским правима старијих особа. У извештају је испитан значај података за остваривање људских права старијих особа, као предуслов за доношење одлука заснованих на доказима и информисано и нормативно деловање. Независни стручњак посебно анализира тренутну празнину података о старијим особама, њене узроке и утицаје на уживање свих људских права старијих особа, као и изгледе и ризике повезане са револуцијом података у овом контексту. Постојећи међународни оквир људских права тренутно не укључује посебну обавезу да се подаци о старијим особама прикупљају ради ефикасног праћења и мерења примене њихових права. Тренутно постоји озбиљна празнина у доступним подацима како би се стекла реална слика положаја старијих особа, укључујући и ону у погледу уживања људских права. Овај недостатак значајних података и информација о старијим особама сам по себи је алармантан знак искључености и практично онемогућава смислено креирање политике и нормативне акције. Да би се превазишле ове препреке у остваривању права старијих особа потребан је темељни концептуални помак у методи и процесу који узимају у обзир преплетеност дигиталне и аналогне стварности или такозвану дигиталност.

Прикупљање података је пресудно за стварање видљивости и изградњу базе података о препрекама у погледу људских права за старије особе и потенцијалним одговорима, за разбијање стереотипа који хране ејџизам, стигму и дискриминацију као и за помоћ креаторима политике у формулисању мера у борби против дискриминације, изолованости и неадекватног приступа здравственој заштити.

Студија Међународног монетарног фонда ***Ризици демографских промена у Централној и Источној Европи***¹⁶⁹ бави се импликацијама које ће велики демографски притисци са којима се суочавају земље овог региона имати. У студији је истакнуто да се очекује да ће се број становника земаља овог региона (изузев Турске) значајно смањити током наредних 30 година, услед негативних или ниских стопа

¹⁶⁷ Исто, стр. 78

¹⁶⁸ *Human rights of older persons the data gap*, Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, July 2020, доступно на интернет страници: <https://undocs.org/A/HRC/45/14>

¹⁶⁹ *Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund, European Department, Washington, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/07/11/Demographic-Headwinds-in-Central-and-Eastern-Europe-46992>

наталитета и миграција. Процењује се да ће скоро половина земаља Централне и Источне Европе доживети укупне нето губитке у броју становника од 5% до 2030. године и 15% до 2050. године.¹⁷⁰ Те промене ће имати значајан утицај на раст, животни стандард и фискалну одрживост, услед смањења понуде радне снаге, старења становништва које ће повећати захтеве за здравственом заштитом и пензијама. За Србију и Словачку, процене су да ће се проценат радне снаге до 2050. године смањити за 20%¹⁷¹. Такође, у половини анализираних земаља пројекције су да ће однос старијих према онима старости од 20 до 64 године премашити 50%.¹⁷² Такође је констатовано да ће доносиоци политика бити суочени са тешким изборима да, између осталог, обуздају издатке повезане са старењем, као што је опсег покривености здравственом заштитом и ниво пензија, као и да ће одговарајући пакет политика морати да буде прилагођен свакој земљи.

С обзиром да је Република Србија у процесу евроинтеграција, оцена стања у свим областима сублимирана је у извештајима о напретку, које сваке године сачињава Европска комисија. С тим у вези, представљени су и поједини делови ових извештаја, а у циљу бољег сагледавања стања,

превазилажења недостатака и проблема који предстоје, као и упоређивања података током дужег временског периода.

Тако је у **Извештају о напретку Републике Србије за 2015. годину**¹⁷³ наведено да је систем социјалних услуга, укључујући и оне за старије особе, још увек у великој мери институционализован. Поступак лишавања правне способности лица са психосоцијалним и интелектуалним тешкоћама треба ускладити са међународним стандардима. Кад је реч о социјалној заштити, у овом извештају је наведено да је дефицит пензијског фонда из 2014. године и даље висок. Као део мера фискалне консолидације, све пензије изнад 25.000 динара (око 210 евра) постепено су смањене у новембру 2014. године, а ова мера је утицала на око 39% пензионера. Измене и допуне Закона о пензијском и инвалидском осигурању и Закона о буџетском систему које су усвојене у децембру предвиђају да пензије неће бити повећане док однос расхода за пензије у односу на БДП не падне испод 11%.

¹⁷⁰Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe, стр. 61

¹⁷¹Исто, стр. 16

¹⁷²Исто, стр. 62

¹⁷³Извештај о напретку Републике Србије за 2015 годину, Европска комисија, доступно на интернет страници: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godinj_izvestaji_15_final.pdf

У **Извештају за 2019. годину**¹⁷⁴ наведено да је у области социјалне укључености и заштите, у 2017. години, за 7,2% становништва се сматрало да живи у апсолутном сиромаштву (7,3% у 2016. години). Око пола милиона људи у Србији није у могућности да задовољи основне животне потребе. Као и претходних година, има више сиромаштва у руралним подручјима него у урбаним (10,5% према 4,9%), док су региони јужне и источне Србије нарочито погођени сиромаштвом. Неједнакост у расподели дохотка у Србији је највећа међу свим европским земљама које воде статистику о приходима и животним условима (SILC), а износи 37,8% коефицијента Ђини (*GINI*) у 2017. години. Стопа ризика од сиромаштва износи 25,7%, што подразумева да око 1,8 милиона људи живи у сиромаштву. У припреми је нова стратегија за социјалну заштиту у Србији за период 2019–2025. и измене и допуне Закона о социјалној заштити. Поред тога, потребно је побољшати квалитет услуга, и треба појачати надзор и регулаторне механизме, праћење и евалуацију.

Такође, у овом извештају је наведено да није било напретка у погледу услуга социјалне заштите на локалном нивоу или процеса децентрализације. Систем наменских трансфера који је уведен 2016. године и даље се не спроводи систематично и транспарентно. Буџетска издвајања су доступна на годишњем нивоу, али без вишегодишњих обавеза које би омогућиле континуитет пружања услуга на локалном нивоу и систем заснован на показатељима за утврђивање приоритета и праћење резултата.

У **Извештају за 2020. годину**¹⁷⁵, у погледу равноправности жена и мушкараца, наведено је да је усвајање новог прописа о родној равноправности озбиљно одложено, као и стратегије и акционог плана против насиља, а да надлежност за ова питања треба разјаснити. Поред тога, у извештају је наведено да је стопа запослености мушкараца (15-64 године) већа је за 12,8 процентних поена, а њихова стопа активности је за 13,6 процентних поена већа од оне за жене. Неактивност жена одражава: обављање кућних послова за које нису плаћене, укључујући бригу о деци, болесним и/или старијим особама; неадекватну подршку у усклађивању радних и породичних обавеза; дискриминаторско понашање послодаваца према младим женама; постојеће разлике у платама; нижу законску старосну границу за одлазак у пензију; и постојање законске минималне основице за доприносе за социјално осигурање, што обесхрабрује запошљавање са непуним радним временом.

У Извештају Европске комисије за 2020. годину, када је реч о подстицању и спровођењу људских права, наведено је да се о годишњим извештајима независних тела расправљало на пленарној седници Народне скупштине и закључци су 2020. године усвојени први пут након шест година, тачније од 2014. године.

¹⁷⁴ *Извештај за 2019. годину*, Европска комисија, доступно на интернет страници:

http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR-REVIDIRANO.pdf

¹⁷⁵ *Извештај за 2020. годину*, Европска комисија, доступно на интернет страници:

<https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

У области социјалне инклузије и социјалне заштите, наведено је да се у 2018. години сматрало да 7,1% становништва живи у апсолутном сиромаштву (7,2% у 2017. години), да је према истраживању о приходима и условима живота (СИЛК) стопа ризика од сиромаштва износила 24,3% (ЕУ-28 17,1%), а да је ризик од сиромаштва или стопа социјалне искључености износила 34,3% (ЕУ-28 21,8%). Сиромаштва има више у руралним него у урбаним срединама (10,4% према 4,8%). Око 10% запослених је у ризику од сиромаштва, што значи да не могу да испуне своје основне потребе, упркос раду. Око 58,4% становништва је субјективно сиромашно, сврставајући Србију на дно листе европских земаља које спроводе СИЛК анкету.

У овом извештају је наведено и да нова Стратегија социјалне заштите у Србији за 2019-2025. године још увек није донета, и даље недостаје стратегија деинституционализације услуга социјалне заштите, а није донет ни нови Закон о социјалним картама и измене Закона о социјалној заштити. Обухват и адекватност новчаних накнада за задовољење основних потреба су недовољни за њихово покривање. Квалитет и покривеност услугама треба побољшати, а надзорне и регулаторне механизме, праћење и евалуацију треба ојачати. Није постигнут напредак у службама социјалне заштите на локалном нивоу, систем наменских трансфера се још увек не примењује систематски и транспарентно. Буџетска издвајања су доступна на годишњем нивоу, али без вишегодишњег омогућавања континуитета пружања услуга на локалном нивоу.

У извештају је такође наведено да је приликом проглашења ванредног стања 15. марта 2020. године Влада усвојила уредбу којом се ограничавају, како то дозвољава Устав Србије, одређена људска права и основне слободе, конкретно слобода кретања – укључујући скоро потпуну забрану кретања за особе старије од 65 година у урбаним и старије од 70 година у руралним областима, слобода окупљања, као и право гласа. После три недеље, 6. априла, власти су обавестили Савет Европе о одступању у ванредном стању према члану 15. Европске конвенције о људским правима, али нису пружиле детаље о предузетим мерама како је предвиђено тим чланом.

Студија **Квалитет живота — Живот и друштво у земљама кандидатима за чланство у ЕУ**¹⁷⁶, коју је објавио Eurofound, настала је као резултат сагледавања Анкете о квалитету живота и даје преглед стања о квалитету живота, квалитету јавних услуга и стању у друштву пет земаља кандидата за чланство у Европској унији - Албаније, Црне Горе, Северне Македоније, Србије и Турске. Резултати ове студије показују да је ниво задовољства животом и срећа у земљама кандидатима и даље је на ниској позицији у односу на државе чланице Европске уније. Када је реч о Србији, у овој студији је наведено да су основи за економски раст и макроекономску стабилност позитивно оцењени од Европске комисије. Старосна структура у земљама кандидатима се брзо мења и изазови који се односе на старење радне снаге, будућност пензионих система и адекватност прихода у старости, као и пружање услуга старијој популацији, односно однос лица којима је потребна помоћ и нега у овим земљама је подједнак као у земљама чланицама. У овој студији је указано на тешкоће

¹⁷⁶Quality of life – Life and society in the EU candidate countries, Eurofound, Luxembourg, 2019, доступно на интернет страници: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18032en.pdf

са којима се сусрећу старији грађани, који трпе због лошег менталног благостања и високог нивоа потешкоћа у остваривању свакодневних потреба. У студији је, између осталог, наведено да да 62% испитаника у Србији исказује забринутост око несигурности приходавања у старијем добу¹⁷⁷. Такође, у студији је указано да је социјална кохезија у друштву оптерећена бројним проблемима јер су поједине друштвене групе, попут старијих, сиромашних и жена, искључене.

Извештаји, анализе и истраживања домаћих институција и организација

У **Другом националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011-2014**¹⁷⁸, наведено је да су посебно изложене дискриминацији и још увек имају тешкоћа у остваривању Уставом загарантованих људских права особе са инвалидитетом, старије особе, Роми, сиромашни и друга лица која припадају угроженим и осетљивим групама становништва. Између осталог, у извештају је наведено да је запошљавање недоступно за особе старије од 50 година, да недостатак и отежана доступност здравствених и услуга социјалне заштите доприноси искључивању и дискриминацији посебно рањивих категорија старијег руралног становништва, те да су социјално искључени и старији и деца, а посебно деца са инвалидитетом.

Удео старијих у укупној популацији је 19,2% и на нивоу је просека за ЕУ. Више од 1.350.000 лица у Републици Србији у 2016. години је имало 65 и више година. Ови подаци сврставају Републику Србију међу старије популације у Европи, наведено је у овом извештају.

Према подацима из поменутог **Трећег националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017**¹⁷⁹ у односу на претходни извештајни период, није остварен значајан помак у сфери развоја услуга социјалне заштите које обезбеђују јединице локалне самоуправе. Услуга смештаја је најзаступљенија

услуга социјалне заштите, док су ваниснтитуционалне услуге у мандату локалних самоуправа недовољно и неравномерно развијене. Број општина и градова у којима се услуге пружају, укупно издвојена средства, па и број корисника, готово су остали непромењени. Међу услугама најраспрострањеније су дневне услуге у заједници и то помоћ у кући за старе и одрасле (у 122 локалне самоуправе) и дневни боравци за децу са сметњама у развоју и са инвалидитетом (у 68 општина и градова). Ове две услуге обухватају преко 17 хиљада корисника. Обухват старих услугом помоћ у кући (1,1% укупне популације 65+) је низак, чак и у поређењу са европским земљама које се

¹⁷⁷ Исто, стр. 40

¹⁷⁸ Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011-2014, октобар 2014, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/07/Pregled-2.-nac.-izvestaja-CIR.pdf>

¹⁷⁹ Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smnjenju-siromastva-nacr.pdf>

претежно ослањају на сличан модел дуготрајне неге у погледу односа између новчаних давања и услуга, а доступност је посебно недовољна у руралним подручјима. Осим ове две, све остале услуге су обезбеђене у малом броју општина и градова.

Евалуација Националне стратегије о старењу Републике Србије за период 2006 – 2015 и предлози за нови стратешки оквир,¹⁸⁰ је показала да је одређен напредак постигнут, али да је процес имплементације текао спорије него што се очекивало и него што је испланирано. Између осталог, евалуација је показала да старијим женама није омогућено учешће у раду институција јавне власти у адекватној мери, да су несразмерно оптерећене обавезама неге болесних и немоћних чланова породице и генерално несразмерно оптерећене кућним пословима и много чешће жртве насиља у породици. Такође, положај старијих жена на селу је изразито угрожен с обзиром на недостатке пензијског система у односу на пољопривреднице.

Положајем старијих у нашем друштву се у великој мери бавио Црвени крст Србије, који је спровео читав низ истраживања на ову тему. У истраживању **Социјална укљученост старијих особа (65+) у Србији**¹⁸¹, на основу статистичких података из званичних евиденција као и из других доступних података, сагледан је ниво социјалног укључивања старијих особа узимајући у обзир материјалне услове живота, приступ ресурсима и услугама, друштвену партиципацију и социјалне мреже, слободно време, животни стил, културу и комуникације, квалитет живота и субјективно задовољство. Подаци показују да становништво у нашој земљи спада међу најстарије популације глобално, са прогнозом даљег интензивног старења услед ниског наталитета, фертилитета и миграција млађег становништва. У истраживању се наводи да слика о старијим женама и мушкарцима у Србији, различитим аспектима њиховог положаја и условима живота говори да је њихов статус релативно неповољан, у поређењу са старијим особама које живе на подручју Европске уније. Продужен животни век и повећан удео старијих у становништву у развијеним државама благодања пропраћени су значајним променама у схватању процеса старења, могућности и потреба старијих особа, као и програмима који подржавају квалитетан живот у старијим животним фазама. Такође, у овом истраживању је указано да Србија, суочена са тешкоћама постсоцијалистичких промена, реформи ограничених домета и промена економских и социјалних услова, није створила услове за квалитетан живот старијих, па се старије особе суочавају са бројним економским, социјалним и здравственим изазовима. У овом истраживању су испитана и искуства старијих особа када је реч о дискриминацији и предрасудама, а резултати указују да се старији осећају дискриминисано нарочито од институција и младих. Старији напомињу и осећај потпуне изолованости од друштва, јер сматрају да их други виде као особе на крају живота, које више нису вредне пажње и неге, те да више не могу да допринесу друштву.¹⁸²

¹⁸⁰ *Евалуација Националне стратегије о старењу Републике Србије за период 2006 – 2015 и предлози за нови стратешки оквир*, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Популациони фонд Уједињених нација у Србији, јануар 2016, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1253/evaluacija-primene-nacionalne-strategije-srpski.pdf>

¹⁸¹ *Социјална укљученост старијих особа (65+) у Србији*, Црвени крст Србије, Београд, 2018, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/4437/socijalna-ukljucenost-starijih-u-srbiji-e-knjiga.pdf>

¹⁸² Исто, стр. 58

На основу овог истраживања кључне области у којима је приоритетно унапредити стање јесу: унапређење институционалних механизма за праћење услова живота старијих особа, праћење спровођења политика и мера и оцена њихових ефеката, унапређење услуга социјалне и здравствене заштите, унапређење дигиталне инклузије старијих, као и смањење родног јаза међу старијима кроз унапређење заштите старијих жена.

Мајда Хаџимуртезић VIII-3, Нова Варош, 2019.

У публикацији **Иницијатива за социјално укључивање старијих особа – успеси и научене лекције**¹⁸³ коју је такође спровео Црвени крст Србије, са циљем да се искористи снага цивилног сектора у пет земаља Западног Балкана као одговор на демографско старење, указано је на подршку иницијативама на локалном нивоу за социјалну инклузију старијих лица у оквиру пројекта са истим називом као и публикација. У оквиру пројекта су обезбеђена средства за формирање модела инклузије старијих лица уз њихово активно учешће. У овој публикацији је обухваћено и истраживање које је спроведено у периоду 2017- 2018. године са циљем сагледавања тренутне ситуације, давања препорука за промене у политикама које носе ризик од

Значајан податак из овог истраживања јесте да 20% старијих жена не може да самостално користи сопствена средства, што указује на учесталост финансијске злоупотребе као најчешћег вида злостављања старијих лица у Србији.

¹⁸³ Иницијатива за социјално укључивање старијих особа – успеси и научене лекције, Црвени крст Србије, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/5817/socijalna-inkluzija-srb.pdf>

социјалног искључивања старијих, али и дефинисања профила социјално укључених и искључених старијих, те представљања фактора ризика повезаних са социјалном искљученошћу ове популације. Према резултатима овог истраживања, поред финансијског, злостављање је доживело 19,8% лица старијих од 65 година, психичко злостављање 7,8%, а физичко 3,9%. Скоро две трећине старијих лица, односно 64%, живи у домаћинству без млађих чланова, што указује на неопходност развоја социјалних активности и мрежа подршке. Посматрајући начин на који старије жене и мушкарци живе у Србији, у овој публикацији је наведено да је њихов општи статус неповољан у односу на статус старијих особа у Европској унији, јер само 15% становника старијих од 65 година ради, а у истој старосној групи 8% мушкараца и 17% жена није покривено ниједним обликом пензије.

Као главне препоруке које проситичу из овог истраживања издвајају се: потреба за усвајањем националне Стратегије о старењу ради успостављања и координације мера и активности за побољшање њиховог економског статуса и приступа људским правима; побољшање портфолија услуга социјалне заштите за старија лица; уклањање разлика у пензијама међу половима уз стварање модела за решавање ризика од сиромаштва међу старијим женама које живе саме и имају ниске пензије; обезбеђење да онлајн услуге буду прилагођене потребама и могућностима старијих особа.

У публикацији **Слобода да одлучујемо сами – Шта старије особе говоре о својим правима на аутономију и независност, дуготрајну и палијативну негу**¹⁸⁴ које су спровели HelpAge International и Црвени крст Србије, указано је да се многе старије особе суочавају са ускраћивањем права на аутономију и независност у смислу доношења сопствених одлука и управљања сопственим свакодневним животом у сваком животном добу, што произлази из стереотипа да старије особе нису у стању да самостално доносе одлуке. Извештај је сачињен на основу одговора 450 особа из 24 земље међу којима је и Србија. Из одговора испитаника и испитаница произлази да је свест о праву старијих особа на аутономију, независност, дуготрајну и палијативну негу ниска, како међу самим старијим особама, тако и међу члановима њихових породица па и међу пружаоцима услуга. Један од одговора наведених у овој публикацији који је дао осамдесетогодишњи испитаник из Србије односи се на чињеницу да он има приступ кућној нези и терапији, али да то покрива само мали део његових потреба. Из овог истраживања произлази и да иако нема значајне разлике међу половима у пруженим одговорима, неки од учесника сматрају да старији мушкарци имају више аутономије и контроле над породичним питањима од старијих жена. Такође, многе старије особе немају приступ или немају могућност избора и контроле услуга неге и подршке које им могу бити потребне како би водиле независне животе, а у оквиру међународног законодавства у вези са људским правима не постоје експлицитни стандарди о праву на негу и подршку за независно живљење.

¹⁸⁴ Слобода да одлучујемо сами – Шта старије особе говоре о својим правима на аутономију и независност, дуготрајну и палијативну негу, HelpAge International и Црвени крст Србије, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/4441/sloboda-da-odlucujemo.pdf>

Пола Димитријевић VII-4, Сокобања, 2018.

Унапређење људских права кроз развој услуга палијативног збрињавања¹⁸⁵

Удружења правника за медицинско и здравствено право Србије – СУПРАМ је публикација која обухвата неколико сегмената и наводи да је палијативна медицина усмерена на свеобухватно збрињавање пацијента – корисника на крају живота, а сама негу омогућава приступ који побољшава квалитет живота пацијената и њихових породица. У фокусу дела овог истраживања који се односи на перцепцију испитаника о стандардима поштовања људских права у погледу доступности и квалитета услуга палијативног збрињавања је наведено да у реалности постојећег здравственог и друштвеног система ово право често остаје само могућност коју већина пацијената и чланова њихових породица не успева да конзумира, а највећи број испитаника се жали на елементарни недостатак информација и географску локацију ових центара. Неке од препорука се односе на то да је потребно омогућити да специјалиста палијативне медицине може да преписује лекове, потребно је формулисати и усвојити одговарајућу регулативу (смернице који пацијент је за који смештај и у ком временском трајању), а требало би и изоставити ограничење посета за пацијенте смештене у јединицама за палијативно збрињавање.

Када је реч о делу који се односи на палијативно збрињавање кроз асистенцију судских и управних поступака, у овом извештају је наведено да иако су Законом о правима пацијената и другим општим актима прописани право на олакшавање патње и бола, те општа брига за терминално оболеле пацијенте и чланове њихових породица, стандарди за адекватну реализацију овог права за сада нису прописани ни оставрени у пракси. Поступци су превише компликовани и захтевни, а како се не би

¹⁸⁵ Унапређење људских права кроз развој услуга палијативног збрињавања, Удружење правника за медицинско и здравствено право Србије – СУПРАМ, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.supram.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/CD-izdanje.pdf>

исцрпљивали материјални и животни ресурси ове осетљиве групе, треба да постану једноставнији и доступнији.

У погледу заштите од дискриминације, у овом извештају је наведено да Закон о забрани дискриминације као посебне облике прописује дискриминацију на основу старосног доба и дискриминацију с обзиром на здравствено стање и предвиђа вансудску и судску заштиту, што би се могло користити и у заштити права на палијативно збрињавање, али је потребно да се шира јавност боље упозна са могућношћу и начином њиховог коришћења. Оно што ови поступци не могу да пруже, наведено је у истраживању, јесте брзина у поступању, посебно када је у питању судска заштита која се по Закону о уређењу судова пружа пред грађанским одељењима виших судова у парничном поступку, који су због преоптерећености и изузетно широке стварне надлежности често спори. Наводи се и члан 43. Закона о забрани дискриминације као суштински делотворно правно средство, које се међутим може показати временски недовољно ефикасним с обзиром на интервале у којима судови заказују рочишта. Правно средство којим би се најбрже могло остварити право на палијативно збрињавање јесте привремена мера из члана 44. истог закона. Сва набројана правна средства се могу користити само ако су лица која траже ову врсту заштите дискриминисана у односу на остале пацијенте.¹⁸⁶

У овом извештају је наведено да је за пацијенте који се суочавају са завршном фазом живота веома важно да им се пруже све алтернативе, а једна од њих је свакако палијативна нега на крају живота, због чега треба имати у виду да се палијативно збрињавање не односи само на старе особе, већ на оболеле од неизлечивих болести свих животних доба и не само на оне који су оболели од канцера, већ и на оболеле од других неизлечивих болести. Поред тога, тежак положај особа које су на крају живота никако не сме да због њихове слабости умањи и њихову правну и социјалну заштиту, већ је њима потребна додатна заштита у сваком погледу.

Положај старијих жена сагледан је у публикацији **Алтернативни извештај Комитету за елиминацију свих облика дискриминације жена о дискриминацији старијих жена у Републици Србији**¹⁸⁷ који је припремило Удружење „Снага пријатељства“ – Amity, истиче се да је постоји значајан родни јаз у стопама активности и запослености старијих жена. У Републици Србији се спроводи низ мера у областима запошљавања теже запошљивих лица у која спадају и жене старије од 50 година, али је питање ефеката тих мера имајући у виду да је према информацијама Националне службе за запошљавање, у 2017. години, у мере активне политике запошљавања било је укључено кумулативно 13.164 жена старијих од 50 година, а да је од овог броја, радни однос засновало: 843 старије жене (на јавним радовима у трајању од неколико месеци), субвенције за запошљавање незапослених из категорије теже запошљивих добила је 731 старија жена, а субвенције за samozapošljavanje добило је њих 406.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Унапређење људских права кроз развој услуга палијативног збрињавања, стр. 82-86

¹⁸⁷ Алтернативни извештај Комитету за елиминацију свих облика дискриминације жена о дискриминацији старијих жена у Републици Србији, Удружење Снага пријатељства – Amity, Београд, 2018, доступно на интернет страници: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2018/07/Amity-Alternativni-Izvestaj-o-diskriminaciji-starijih-zena-u-Srbiji.pdf>

¹⁸⁸ Исто, стр. 5

Такође, извештај указује да су старије жене, нарочито оне које живе на селу, дискриминисане искључивањем из доношења одлука чак и у својим породицама, да су ретко власнице имовине, као и да су најчешће без пензије и других примања. Највећи проценат неписмености је међу Ромкињама (од укупног броја Ромкиња, око 80% је формално неписмено или без икакве квалификације), а комбинација сиромаштва и патријархалне традиције често доводи до тога да Ромкиње остају у зачараном кругу сиромаштва.¹⁸⁹

Неда Лукић VIII-5, Шабац, 2019.

Квалитет живота старијих из старачких домаћинстава у градским срединама у Републици Србији био је предмет истраживања ***Пригушена светла града - Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда***¹⁹⁰. Ово истраживање представља допринос повезивању теорије и праксе у области старења кроз коришћење сврсисходних програма подршке у свакодневном животу. Резултати истраживања показују да је проценат особа којима је потребна помоћ при кретању у очекиваном порасту са годинама живота, и креће се од 9% оних у старосној доби од 65 до 69 година, до 55,9% оних који су старији од 85 година¹⁹¹. Најважнијим од постојећих програма подршке старији сматрају помоћ у кући, међутим у 23 локалне самоуправе ове услуге уопште нису успостављене, док се у 30 локалних самоуправа оне не пружају у континуитету. Услуге дневног боравка за старије особе, у 2015. години

¹⁸⁹ Исто, стр. 8

¹⁹⁰ *Пригушена светла града - Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда*, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity, Београд, октобар 2017, доступно на интернет страници: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/10/Prigusena-svetla-grada.pdf>

¹⁹¹ Исто, стр. 13

функционисале су у свега десет локалних самоуправа, а број корисника износио је 559. Потребне за услугама и сервисима подршке за старе знатно су веће од постојећих капацитета.¹⁹² На питање о томе да ли су они лично били дискриминисани у неком погледу у току последњих годину дана, три четвртине испитаника одговорило је одрично, за разлику од једне шестине која је одговорила потврдно. Међу онима који су изјавили да имају лично искуство дискриминаторног понашања, најочљивија разлика је међу старијима са становишта прихода-старији са најнижим приходима, налазе се у најлошијем положају. Највећи број старијих који су изјавили да су дискриминисани, ово искуство доживели су у установама здравственог система, а затим и у државној администрацији. У овом истраживању се указује да се старији често, али неоправдано, осећају као терет друштву, а њихов свакодневни живот детерминисан је бројним оскудицама, суочавају се са изазовима на личном плану (лоше здравље и отежан приступ здравственим службама, отежано самостално функционисање и усамљеност), инфраструктурном (лоша уређеност њихове животне околине), те на друштвено-политичком (који се уопштено односи на и даље незавршену транзицију у друштву). Свесни су дубине међугенерациског јаза, као и његовог продубљивања, чак и унутар породице.

Међугенерациска размена у Републици Србији¹⁹³ је истраживање које је спровео Црвени крст Србије, имајући у виду чињеницу да пост-индустријска ера у већини земаља доноси велике демографске промене, увећавајући удео становника старијих од 65 година, док удео становника старости до 20 година константно опада. Полазећи од одређења да је међугенерациска размена било који трансфер материјалних добара и услуга, новца или емоционалне подршке између особа које су у могућности да пруже и оних којима је помоћ овог типа потребна, под условом да припадају различитим

У овом истраживању је наглашено да је веома важно да друштво промовише позитивну слику о старијима и старењу као целоживотног процесу, као и о свим генерацијама у друштву и концепту међугенерациске солидарности, као делу свих јавних политика, укључујући оне што се баве здравством, социјалном заштитом, финансијском сигурношћу, образовањем, тржиштем рада и запошљавањем. Посебно је потребно активно сузбијати ејџизам и негативне, дискриминаторске стереотипе и предрасуде које постоје за све генерације путем едукације, медијске кампање, истицањем примера добре праксе и кроз социјалне мреже.

генерацијама, у истраживању су обухваћене све три димензије ове размене: практична помоћ и подршка у свакодневном животу, примање и давање финансијске помоћи и поклона и социјална подршка испољена кроз учесталост контаката, емоционалну блискост и квалитет односа између родитеља и деце. Према овом истраживању, међу

¹⁹² Исто, стр. 22

¹⁹³ *Међугенерациска размена у Републици Србији*, Црвени крст Србије, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-razmena-u-Republici-SrbijiB5-knjizni%20blok.pdf>

генерацијама је знатно учесталија размена новца него подршка у активностима (54% прима или је примило новчану помоћ, 65% је даје или је давало, а 25% прима или даје подршку у активностима)¹⁹⁴. Све три генерације (млади, средовечни и старији) скоро потпуно равномерно дају новчану помоћ (преко 60%), али је примају више припадници младе генерације (70% наспрам 44% код средње и 49% код старије генерације)¹⁹⁵. Старији највише примају подршку у спровођењу активности (40%)¹⁹⁶, док 26% старијих прима и финансијску помоћ за лекове и трошкове лечења¹⁹⁷. Редовна финансијска помоћ је и најприсутнији облик давања средстава. Што се тиче размене времена, чак 20% старијих каже да своју децу виђа ретко.¹⁹⁸ Указујући на повезаност између демографског старења, пораста ризика од функционалне зависности и важности неформалних услуга подршке, у истраживању је наведено да 30% старијих особа има потребу за услугом помоћи у кући¹⁹⁹, уз процену да се 90% старијих у Србији у већој мери ослања на подршку породице²⁰⁰. Испитаници у просеку током једног месеца добијају 328 часова подршке (директна помоћ, послови у кући, помоћ око деце, послови око куће, транспорт и набавка) што је еквивалент вредности рада од 112.000 динара по тржишној цени рада и показује значај подршке неформалних пружалаца услуга и неопходност системског улагања у обуке и услуге за овај део популације, као и у здравствено-превентивне програме за читаво становништво у склопу концепта здравог и активног старења.²⁰¹

Међугенерациска солидарност између породице и државе²⁰² представља покушај да се разуме и објасни значај који међугенерациска солидарност има у оквиру породице те да да препоруке на који би начин држава требало да разним подстицајним јавним политикама у већој мери промовише међугенерациску сарадњу и подржи породице и солидарност унутар породице. Истраживање које је спроведено са циљем да се истраже системи породичне подршке који омогућавају аутономију и одлажу зависност старијег члана породице, али и промовишу квалитет живота у старости.

Демографске промене које доносе увећање удела старијих особа у популацији доводе и до тога да се повећава број особа којима је због различитих форми функционалне зависности неопходна помоћ и подршка.

Како се и структура породице мења, наталитет опада и смањује број неформалних породичних неговатеља који могу пружати различите врсте подршке и помоћи, неопходно је сагледати који ће обим потребе за услугама подршке постојати у будућности, те да се припреми стратешки одговор утемељен на концепту људских права. Такође је

¹⁹⁴ Међугенерациска размена у Републици Србији, стр. 26

¹⁹⁵ Исто, стр. 27

¹⁹⁶ Исто, стр. 28

¹⁹⁷ Исто, стр. 38

¹⁹⁸ Исто, стр. 43

¹⁹⁹ Исто, стр. 29

²⁰⁰ Исто, стр. 8

²⁰¹ Исто, стр. 51

²⁰² Међугенерациска солидарност између породице и државе, Црвени крст Србије, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-solidarnost-web.pdf>

потребно обезбедити и системску подршку за породичне неговатеље који пружају услуге и подршку хронично болесној деци или старијим особама и то путем јавних политика које ће предвидети различите олакшице - рад од куће, више дана плаћеног одсуства, усклађивање обавеза на послу и у породици, коришћење плаћеног одсуства у случају хитности, флексибилно радно време, уз истовремено развијање услуга подршке у заједници (едукација неговатеља, информативне услуге, услуга предаха), али и услуга које промовишу добробит неговатеља (попут група за узајамну помоћ и подршку).

У публикацији

Међугенерациска

солидарност за

почетнике²⁰³ је

наведено да је

међугенерациска

солидарност

комплексан појам

присутан у свим

областима у друштву.

Солидарност међу

генерацисама не треба

схватити само у

финансијском смислу,

већ као врло важну

међусобну сарадњу,

разумевање и суживот

генерациса.

У истраживању које се односи на ставове у оквиру ове публикације анализирани су ставови различитих генерациса једних о другима и о својој генерациси. 68% младих, 80% средовечних и 76% старијих сматра да старији не представљају оптерећење за економију своје државе, што представља добру основу за даљи рад на подстицању међугенерациске сарадње, али је потребно још радити на промовисању улоге старијих особа у друштву, пре свега код младих. На једној фокус у оквиру овог истраживања је речено да постоје два нивоа солидарности - техничка и стручна подршка које су домен државе, док је емпатија и емоционална подршка породична.

У истраживању **Старење и међугенерациска солидарност у институционалном смештају, изазови и перспективе**²⁰⁴ испитан је квалитет живота старијих који живе у домовима за старије и међугенерациска сарадња са њиховим члановима породице. Циљ овог истраживања био је да се израде препоруке за побољшање квалитета живота старијих који живе у домовима, као и да се израде препоруке за унапређење међугенерациске сарадње између старијих који живе у домовима за старије и њихових

²⁰³ Међугенерациска солидарност за почетнике, Центар за одговорну акцију, Београд, март 2019, доступно на интернет страници: [https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5\(2\).pdf](https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5(2).pdf)

²⁰⁴ Старење и међугенерациска солидарност у институционалном смештају, изазови и перспективе, Центар за одговорну акцију, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.mdpp.gov.rs/doc/starenje-i-medjugeneracijska-solidarnost-u-institucionalnom-smestaju.pdf>

чланова породице. Веза са члановима породице је врло важна за квалитет живота старијих особа, без обзира где старије особе живе.

Овим истраживањем обухваћено је 373 испитаника – 309 из државних домова за старије и 64 из приватних домова. Истраживање је показало да велика већина корисника домова за старије као разлог преласка у дом наводи немогућност да живе сами (49,7%), изненадну болест (17,3%) и жељу да се не буде на терету својој деци (21,2%), што говори у прилог томе да је капацитет услуга у заједници за помоћ у кући недовољан. Жеља да се деци не буде на терету показује да због демографског старења и мањег наталитета постоји мањи број деце која у улози неформалних неговатеља могу да помогну својим родитељима, што значи да она деца која такву услугу пружају морају за то да одвоје више времена, а све ово без системске подршке која би им била пружена. С друге стране, 64,2% корисника на институционалном смештају су удовице или удовци, а 18,1% су разведени или раздвојени што указује да је за велику већину корисника домова супружник, односно партнер, био главни извор подршке за самосталан живот и када ове подршке више нема, старија особа веома често нема други избор осим смештаја у установу.

У публикацији ***Унапређење положаја неформалних неговатеља у Републици Србији – истраживање свеобухватних потреба у циљу креирања препорука за јавне политике***²⁰⁵ је указано да неформално неговатељство добија све већу друштвену улогу, да се у развијеним земљама ради на развоју интервентних стратегија и обезбеђивању финансијских и других ресурса, као и система формалне подршке и сагледавања потреба самих неформалних неговатеља. У Србији је процена потреба неформалних неговатеља питање од ширег друштвеног значаја, јавне политике треба да буду засноване на истраживачким доказима, актуелној регулативи и могућностима њихове имплементације. Од испитиваног узорка у овом истраживању, највећи део (више од три четвртине) су биле жене, углавном удате, у радно активном периоду живота (од 35 до 64 године), половина привремено или трајно запослена. Неформална нега је захтевна активност, најчешће лоцирана у старијој животној доби, а може трајати дужи низ година. Према резултатима истраживања, 74% испитаника је бринуло о својим ближњима који имају више од 66 година, 77,2% најмање осам сати дневно, 76,1% дуже од годину дана, од чега је чак 34,1% испитиваних дуже од пет година. Неформални неговатељи/це су најчешће неговали своје најближе крвне сроднике: родитеље, децу или супружнике. Значајан сегмент су питања која се односе на финансије, а 56% испитаних неговатеља/ца изјавило је да им финансијска средства којима располажу нису довољна, 41% да повремено или стално прима додатну материјалну подршку од особа из окружења, а материјалну надокнаду за помоћ и негу другог лица прима свега 28,4% негованих особа.²⁰⁶

²⁰⁵ Унапређење положаја неформалних неговатеља у Републици Србији – истраживање свеобухватних потреба у циљу креирања препорука за јавне политике, Центар за подршку и инклузију HELP NET, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://helpnet.rs/wp-content/uploads/2020/02/Unapredjenje-polozaja-neformalnih-negovatelja-istrazivanje.pdf>

²⁰⁶ Унапређење положаја неформалних неговатеља у Републици Србији – истраживање свеобухватних потреба у циљу креирања препорука за јавне политике, стр. 69

Препоруке које проистичу из ове публикације односе се на: могућност увођења флексибилног радног времена, финансијски доступних центара за дневни боравак, повећања броја неговатељица, геронтодомаћица и персоналних асистената, унапређење међусекторске сарадње и информисања из домена здравствене и социјалне заштите, оснаживање поливалентне патронажне и других служби на нивоу примарне здравствене заштите, смањење односно субвенционисање цене основних потребних производа, оснаживање механизма за успостављање одговорног родитељства, волонтеризам, увођење различитих врста услуга подршке, као и повећање видљивости ове теме.

Водич **Ја, неформални неговатељ**²⁰⁷ намењен је свим оним особама које брину о својим остарелим родитељима и који су растрзани између различитих обавеза и емоционалних и етичких дилема, попут – „Да ли добро бринем?“, „Да ли сам учинио све што је у мојој моћи?“, „Они су бринули о мени, морам и ја о њима“. Свако ко је имао искуство неформалног неговатеља, може да каже да никада није довољно припремљен да се суочи са ситуацијом да су родитељи остарели, да им је потребна додатна помоћ, да неке ствари не могу више сами да ураде. С друге стране, у друштву постоји врло мало подршке неформалним неговатељима, а подршка која постоји није доступна свима или није довољно видљива. Ако желимо здраву функционалну породицу, морамо развити и услуге помоћи неформалним неговатељима. Овај водич је настао као израз потребе да се дају једноставна, кратка упутства, како што боље бринути о старијим члановима породице, али и о себи. Водич је намењен, како члановима породице који живе заједно, у неким случајевима и четири генерације под истим кровом, тако и оним породицама чији чланови живе одвојено и који су принуђени да „брину на даљину“. Водич садржи кратке практичне савете за неформалне неговатеље како да што боље негују старију особу, која је хронично болесна или функционално зависна, али уједно садржи и савете како да што боље брину о себи. Уједно садржи и савете за здраво старење, који омогућавају да се старије жене и мушкарци мотивишу да што дуже остану укључени у породичне односе и друштво и да што дуже остану активни, да не одустају од здравих стилова живота које упражњавају у складу са својим капацитетима, чиме се број година проведених у болести смањује.

У публикацији **Град прилагођен старијим особама – Путоказ за активно старење у граду Београду**²⁰⁸ испитивана је прилагођеност Града Београда потребама старијих суграђана и суграђанки како би се створили предуслови за креирање јавних политика, програма и услуга, као и техничка и друштвена инфраструктура за унапређење квалитета живота и промовисања активног старења. Резултати овог истраживања су показали да су старије особе у Београду углавном задовољне условима живота и бригом заједнице, али је идентификован низ области које се могу унапредити како би Београд у значајнијој мери постао град прилагођен старијим особама, попут јавног простора и зграда, саобраћаја, становања, социјалне партиципације и подршке, поштовања и социјалне инклузије, грађанске партиципације

²⁰⁷ *Ја, неформални неговатељ*, Центар за подршку и инклузију HELP NET, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.mdpp.gov.rs/doc/ja-neformalni-negovatelji.pdf>

²⁰⁸ *Град прилагођен старијим особама – Путоказ за активно старење у граду Београду*, Институт за јавну политику и ПАЛГО смарт, 2019, доступно на интернет страници: <https://indd.adobe.com/view/42bbea10-ffe3-43e3-8514-e71e27e5dc3a>

и запошљавања, комуникација и информисаности, подршке заједнице и приступа здравственим услугама. У овој публикацији су наведени подаци који се односе на старост становништва Србије, које се већ дуже време сврстава међу најстарије у Европи, а на светској листи старости становништва заузима 26. место, са просечном старошћу од 43,2 године. У Београду живи 315.664 (18,7%)²⁰⁹ становника старијих од 65 година, а старосна група између 63 и 73 године старости, најзаступљенија је старосна група.²¹⁰ Према овом истраживању, старији грађани сматрају да им је јавни простор у Београду приступачан (76,9%), 78% њих се осећа сигурно у крају у којем живи²¹¹, 73% испитаних сматра саобраћај приступачним, без обзира на чињеницу да се готово 50% фаталних саобраћајних повреда међу пешацима дешава у старосној категорији лица изнад 65 година²¹². Као неке од проблема са којима се суочавају, испитаници у истраживању су навели трошкове становања – из најмање финансијски оптерећене старосне групе од 65-69 година, 36% се изјаснило да их финансијски трошкови становања оптерећују. Две трећине испитаних осећа да припада заједници (61,7%), док 8,5% сматра да нису поштовани.²¹³ У активности у заједници укључено је 23,1% из старосне групе од 65-69 година, што се смањује са годинама, тако да је само 6,3% старијих од 85 година укључено у активности заједнице.²¹⁴ 71,5% испитаника је задовољно квалитетом живота, док 28,7% квалитет живота оцењује као лош или веома лош.²¹⁵ Релативно велики број испитаних (12%) је навело да је у последњих годину дана у односу на тренутак испитивања доживело неки облик насиља. Испитаници у овом истраживању сматрају да су све чешће маргинализовани и социјално искључени, уз опште прихваћену перцепцију да старији представљају хомогену групу која не доприноси развоју друштва. На настанак негативних стереотипа, утиче и однос према старијим радницима који се често перципирају као истрошена и непродуктивна радне снаге, за коју би најбоље било да што пре оде у пензију, што доприноси настанку тзв. „ејџизма“.²¹⁶

Препоруке из овог истраживања се односе на подржавање иницијатива које наглашавају очување и развој капацитета старијих особа, укључивање старијих у све аспекте свакодневног живота, као и развој локалних политика у сусрет старењу, вреднујући позитивне аспекте овог животног процеса.

²⁰⁹ Исто, стр. 13

²¹⁰ Исто, стр. 27

²¹¹ Исто, стр. 70 и 71

²¹² Исто, стр. 41

²¹³ Исто, стр. 84

²¹⁴ Исто, стр. 88

²¹⁵ Исто, стр. 114

²¹⁶ Исто, стр. 58

Мирко Вељковић VIII-1, Мелница, 2019.

Црвени крст Србије и Институт друштвених наука спровели су и истраживање **Старење и дигитална укљученост**²¹⁷, чији је циљ био да се утврди степен дигиталне укључености старијих особа у Србији, њихова свест о постојању различитих онлајн сервиса и учесталост коришћења. Општи утисак је да старије особе у Србији не користе нове технологије у довољној мери, те да особе старије од 65 година живота спадају у једну од категорија под највећим ризиком од дигиталне искључености. Иако је ова узрасна група показала велико интересовање да научи да користи информационе и комуникационе технологије, њихове дигиталне вештине су минималне.²¹⁸ Као значајан податак наведено је да 43% испитаника не користи интернет, а да од 57% оних који се њиме служе више од 90% не користи е-услуге.²¹⁹ У истраживању се истиче да је један од најзначајнијих елемената борбе против дигиталне искључености рад на едукацији старијих. Истраживање је показало и велике разлике између старијих са вишим и нижим нивоом образовања у погледу дигиталне укључености (78% старијих са високим нивоом образовања поседује рачунар, а 74%

²¹⁷ *Старење и дигитална укљученост*, Црвени крст Србије и Институт друштвених наука, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/6183/starenje-i-digitalna-ukljucenost-web.pdf>

²¹⁸ *Старење и дигитална укљученост*, стр. 6

²¹⁹ Исто, стр. 57

паметан телефон, док 79% старијих са основним образовањем не поседује рачунар, а 86% њих нема паметан телефон).²²⁰ Место становања такође је повезано са опремљеношћу рачунаром (63% градског старијег становништва има рачунар, а 57% паметан телефон, док свега 11% сеоског има рачунар, а свега 9% паметан телефон).²²¹ Иако свега 18% испитаника самостално користи интернет, чак 74% сматра да им се никада није десило да нису могли остварити одређено право/обавезу због помањкања дигиталних знања и вештина.²²²

С обзиром да дигитална инклузија подразумева опремљеност ИКТ уређајима, приступ интернету и поседовање дигиталних вештина и знања, уколико се изгуби из вида да старија популација мора да се оснажи за коришћење дигиталне технологије, даљи развој дигитализације допринеће њиховој друштвеној искључености и отежати приступ правима.

Питање насиља над старијима је такође било предмет појединих истраживања и публикација. Тако су, у публикацији **Насиље над старијима - Студија о насиљу у породици**²²³, дефинисани појмови дискриминације и насиља, указано на различите врсте насиља, на то ко су најчешћи извршиоци и које су то особе које се налазе у већем ризику, као и које су то институције надлежне за превенцију. Други део публикације односи се на истраживање насиља над старијима у породичном контексту у Нишу и Новом Саду и на препоруке за смањење насиља над старијима у Републици Србији. У истраживању су прикупљени и анализирани подаци који се односе на пријављене случајеве насиља над старијим особама у породичном окружењу током 2010. године. О феномену насиља у трећој животном добу нема много података како у свету тако ни у Србији. Подаци Светске здравствене организације показују да 4% до 6% старијих трпи неки од облика злостављања у својој кући, али се претпоставља да много више има оних који никада нису били регистровани као жртве насиља. Оскудност јавних информација о насиљу над старијима у породици указује да је то још увек табу не само у Србији, већ широм Европе.

²²⁰ Исто, стр. 35

²²¹ Исто, стр. 36

²²² Исто, стр. 48

²²³ *Насиље над старијима - Студија о насиљу у породици*, Црвени крст Србије, Београд, 2012, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/sr/resursi/%C5%A1tampane-publikacije/nasilje-nad-starijim-osobama/>

Петра Вулета, Обреновац, 2017.

Увод у старење и људска права старијих – пилот студија о финансијском злостављању старијих²²⁴ је публикација садржи основне податке о старењу популације широм света и начине на које демографско старење утиче на друштво. Број старијих особа широм света расте великом брзом. Данас на планети живи 760 милиона људи старијих од 60 година, до 2050. године тај број биће већи од две милијарде. Процена је да ће се број „старијих старијих“ увећати четири пута те да ће број старијих од 80 година износити 395 милиона до 2050. године. Друга значајна карактеристика је феминизација старења. Жене чине 54% старијих од 60 година, а 63% старијих од 80 година. Демографско старење повећава ризик од дискриминације на основу година, повећава ризик од насиља над старијима и ризик од угрожавања људских права. Процес старења становништва са собом носи низ друштвено-економских, здравствених, културних и научних последица и потребу да се изазови претворе у могућности. Све земље света мораће да прилагоде своје политике, економије, здравствене и социјалне услуге потребама старијих особа, како би им се обезбедила квалитетна нега, сигуран приход и приступ добрима, флексибилније запошљавање и боље и укључивање старијих у све сфере друштва. Међу главним достигнућима у последњих неколико деценија је дизајн политика које су усмерене да се смање неједнакости и унапреди социјална инклузија. Посебно је важно обезбедити поштовање људских права старијих.

У оквиру ове публикације извршено је и пилот-истраживање у коме су прикупљени и анализирани одговори старијих на тему финансијског злостављања и дате препоруке за доносиоце одлука. Испитивањем је обухваћено 140 случајно изабраних испитаника - особа старијих од 65 година, из десет градова/општина у Србији. Поред помоћи око

²²⁴Увод у старење и људска права старијих – пилот студија о финансијском злостављању старијих, Црвени крст Србије, Београд, 2015, доступно на интернет страници:

https://www.redcross.org.rs/media/1666/uvod_u_starenje_i_ljudska_prava_starijih.pdf

одгајања унука, старије особе и финансијски помажу породице своје деце. То чини чак 65,7% испитаника, а само око 1/4 њих не пружа овај вид помоћи.

У **Извештају о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018.**²²⁵ анализирани су подаци добијени из здравствених установа Републике Србије на основу Упитника који је сачинило Министарство здравља о броју случајева насиља над женама за период од 1. јануара до 31. децембра 2018. године и сачињена је анализа одговора здравственог сектора на родно засновано насиље. У извештају се наводи да је у централној Србији у 2018. години било 3054 пријављених случајева насиља над женама у систему здравствене заштите, а у Војводини 828²²⁶. Поред тога, полиција је обавештена о евидентираним случајевима насиља у 90% случајева на нивоу Србије. Поред тога, у овом извештају је наведено да су засебно евидентиране жене које су биле изложене родно заснованом насиљу, а потичу из посебно осетљивих група, као што су труднице, породилје, жене са инвалидитетом и старије жене и да је забележено 11,5% оваквих случајева, од којих се 46% изјаснило да су припаднице ромске националне мањине.²²⁷ Такође, у овом извештају је наведено да су евидентирана 22 случаја насиља над особама мушког пола у три здравствене установе у Србији.²²⁸ Као најугроженије групе жена у овом извештају су препознате старије жене које се сусрећу са дискриминацијом и по основу пола и старосног доба, затим труднице, жене са хроничним оболењима и жене са инвалидитетом²²⁹. Констатовано је да је недостатак у раду здравствене службе Србије представља велика неуједначеност у приступу прегледу жена које су доживеле насиље и писању медицинских налаза различитих лекара, те да су лекарски налази често непотпуни и штур, па због тога неупотребљиви у судским процесима, те је потребно обезбедити адекватну едукацију лекара о препознавању и адекватном документовању породичног и родно заснованог насиља.²³⁰

У истраживању **Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања**²³¹ истиче се потреба укључивања самих старијих особа у раправу о остваривању њихових права, те је, у оквиру Платформе – Старење захтева деловање - сачињен упитник у коме је учествовало 250 жена из 19 земаља (међу којима је и Република Србија) у вези са питањима која се односе на недискриминацију и равноправност, као и слободу од насиља, злостављања и занемаривања. Овај извештај практично сумира одговоре самих испитаница, а резиме одговора је да старије жене наводе да су биле мета дискриминације у области запошљавања, здравствене заштите, финансијских услуга, приступа развојним програмима, власништву над имовином и управљања имовином и заоставштином; да

²²⁵ *Извештај о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2019, доступно на интернет страници: <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Godisnji%20izvestaj%20rodno%20nasilje%202018.pdf>

²²⁶ *Извештај о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018*, стр. 10

²²⁷ Исто, стр. 18

²²⁸ Исто, стр. 23

²²⁹ Исто, стр. 26

²³⁰ Исто, стр. 31

²³¹ *Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања*, Црвени крст Србије и HelpAge, 2017, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

су дискримишући ставови посебно изражени када су у питању удовице или старије жене које живе саме, старије жене са инвалидитетом, са села и мигранткиње.

Испитанице су навеле да су биле изложене насиљу, злостављању и занемаривању, и то како у кућама у којима живе, али и у установама и у јавном превозу. У овом извештају се између осталог закључује да је потребно да државе обезбеде једнакост у пракси и за старије, као и превенцију насиље старијих, као и услуге подршке и приступ правди. Посебно је истакнуто да треба радити на информисаности, подизању нивоа свести и истраживању.

Удружење грађанки FemPlatz је, у партнерству с удружењем „Снага пријатељства – Amity”, реализовало истраживање **Положај и учешћу старијих жена у политичком и јавном животу у Србији**²³². Према кључним налазима истраживања старије жене у Србији су у лошијем положају у поређењу са старијим мушкарцима, као и у поређењу са женама и мушкарцима из других старосних група. Преко 80% старијих жена сматра да друштво не води довољно рачуна о њиховом положају и потребама, при чему као највећи проблем са којим се суочавају истичу лош социо-економски положај. Старије жене, такође, у недовољној мери учествују у организованим активностима у заједници, а посебно је евидентна њихова искљученост у сеоским заједницама, наведено је у овом истраживању. Политичка партиципација старијих жена је на веома ниском нивоу. У Скупштини Србије, међу 39% жена, старијих жена је само 1,2%. Највише их је у Скупштини Београда, где је међу 46% жена 3,63% оних са 65 и више година, док у скупштинама Новог Сада и Бора старијих жена уопште и нема.

Поред наведеног, у **Практикуму за јавност - Зауставимо дискриминацију и насиље над старијим женама**²³³ указује се да су старије жене у односу на старије мушкарце у већем ризику од злостављања, занемаривања и насиља и то најчешће породичног, те је неопходно предузимање свих потребних мера у њиховом охрабривању да о насиљу не ћуте и на предузимању ефикасних мера заштите од насиља. У овој публикацији је наведено да старије жене не представљају хомогену групу, већ се одликују великом разноликошћу искустава, знања, способности и вештина, из чега произлази да нису све у подједнаком ризику. Даље је наведено да се насиље чешће јавља код жена са 85 и више година, које пате од когнитивних сметњи и кориснице су неке од услуга неге, било у кућним условима или у установама, као и да су у већем ризику од финансијске злоупотребе старије жене удовице, које су разведене, усамљене или изоловане, а кориснице су неке од услуга неге. Такође, у већем ризику од физичког, сексуалног или психолошког насиља су жене старости 65-74 године, које имају симптоме депресије или које живе са насилником, као и да када је у питању партнерско насиље, оно некада траје 40 и више година. Поред тога, истакнуто је да су старије жене чешће на мети џепароша од старијих мушкараца, да старије жене иначе, а посебно оне које су слабијег образовног статуса ређе пријављују насиље, као и да су учиниоци најчешће деца и то у скоро половини случајева, затим супружници/партенери или бивши партнери и остали чланови породице.

²³² Положај и учешћу старијих жена у политичком и јавном животу у Србији, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity и удружење грађанки FemPlatz, Београд и Панчево, октобар 2020, доступно на интернет страници: http://www.femplatz.org/library/publications/2020-12_Polozej_i_ucesce_starijih_zena.pdf

²³³ Практикум за јавност - Зауставимо дискриминацију и насиље над старијим женама, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity, Београд, доступно на интернет страници: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/08/ZaustavimoNasiljeDiskriminacijuNadStarima20170821.pdf>

2.2.5. Извештаји и истраживања о положају старијих у периоду кризе изазване коронавирусом

Већ у првим данима наступеле здравствене кризе услед епидемије изазване пандемијом Ковид-19, бројни органи и организације широм света су посебну пажњу посветили положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Као једно од најугроженијих група становништва у оваквим ванредним условима препознати су пре свега старији грађани, којима је у највећем броју земаља света било ограничено или забрањено кретање због рањивости и подложности зарази. У даљем тексту су дати примери појединих извештаја и истраживања, а положај старијих током Ковид-19 кризе, као једне од најугроженијих група становништва, обрађиван је и у низу других текстова на ову тему.

Имајући у виду актуелну ситуацију пандемије Ковид-19, Уједињене нације су током 2020. године посебну пажњу посветиле положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Старије становништво је препознато као једно од најугроженијих широм света у оваквим условима. Тако је у **Извештају Независног експерта о уживању свих људских права старијих особа**²³⁴ испитана заштита људских права старијих особа у ванредним ситуацијама, што је питање за које Независни експерт сматра да је од кључног значаја приликом отклањања постојећих

недостатака у заштити старијих. У извештају је наглашено да су старији несразмерно погођени у ванредним ситуацијама и да би због тога требало посветити посебну пажњу хетерогености ове популације и многим факторима који доприносе специфичној и повећаној рањивости њених чланова. У извештају се наглашава потреба да се у фазама планирања, реаговања и опоравка од управљања ванредним ситуацијама узме у обзир чињеница да су старије

особе најчешће последње које напуштају своја места боравка, а када су из тих места расељени, ризикују да остану у ситуацији дуготрајног расељавања. Такође, постоји потреба за систематским приступом прикупљању података и анализама на свим нивоима. Специфичне потребе, изазови и препреке са којима се старије особе суочавају у остваривању права у ванредним ситуацијама нису у пракси препознате. Зато је важно значајно укључивање старијих у све фазе циклуса управљања ванредним ситуацијама (укључујући планирање и буџетирање, као и праћење и процену), истовремено осигуравајући да се одговору на ванредне ситуације приступи из перспективе засноване на људским правима. Тако је од пресудне важности консултација са старијим особама ради препознавања и решавања препрека приступу

²³⁴ *Enjoyment of all human rights by older persons*, Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, July 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/204/21/PDF/G1920421.pdf?OpenElement>

помоћи, попут приступа технологијама, ограничења мобилности, али и различитих административних препрека.

Независни експерт, такође, истиче недовољан број истраживања о преваленцији и ризику од злостављања старијих особа у хитним ситуацијама. Општа тенденција недовољног пријављивања случајева злостављања, малтретирања и насиља над старијим особама се појачава током ванредних ситуација, услед мноштва фактора, те је потребно приступити развоју механизма за препознавање и идентификовање фактора ризика. Важно је подићи свест међу хуманитарним актерима о заштити и ризицима са којима се старији суочавају, али и побољшати приступачност механизма пријављивања за особе са оштећењем слуха, вида или когнитивних способности, као и за оне који користе локалне или мањинске језике или су у повећаном ризику из других разлога.

Кратко издање о старијим особама и КОВИД-19: тренутак за информисање, инклузивни и циљани одговор²³⁵, Одељења за економска и социјална питања УН (УНДЕСА) је документ настао као последица суочавања света са неупоредивом здравственом кризом и чињенице да су старије особе постале једна од њених видљивијих жртава. Пандемија се шири међу особама свих узраста и услова, али расположиви подаци говоре да су старије особе изложене већем ризику од озбиљних болести и смрти од болести Ковид-19 (у Кини се око 80% смртних случајева догодило међу одраслима од 60 и више година)²³⁶. Оно што се појавило као пратеће ове ситуације и алармантно јесте прожимајући ефекат раширене дискриминације старијих, која се креће од повећане изолације до кршења права на здравље и живот на једнакој основи са другима.

Социјална стигма може резултирати етикетирањем, стереотипима, дискриминацијом и друго, што може имати негативне последице на болесне и њихове неговатеље, породицу и заједнице. Дискриминација на основу старосног доба може имати директан и често погубан утицај на могућност старијих особа да приступе различитим услугама и добрима, због чега је потребно обезбедити консултације са старијим особама и њихово учешће у политичким одлукама и креирању мера подршке. Пре свега је неопходно обезбедити равноправан приступ здравственој заштити, имајући у виду да су услед кризе, стручњаци за људска права са забринутостју приметили да су у појединим земљама одлуке које се односе на коришћење оскудних медицинских средстава засноване искључиво на старосној доби и онемогућавању старијима да их користе, те се апелује на владе да развију и поштују протоколе који

Јавни дискурси око Ковид-19 који пандемију приказују као болест старијих могу довести до друштвене стигме и погоршати негативне стереотипе, наведено је у овом документу, што је и повереница истакла на самом почетку након увођења ванредног стања.

²³⁵ Issue Brief on Older Persons and COVID-19: A Defining Moment for Informed, Inclusive and Targeted Response, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2020/04/POLICY-BRIEF-ON-COVID19-AND-OLDER-PERSONS.pdf>

²³⁶ Issue Brief on Older Persons and COVID-19: A Defining Moment for Informed, Inclusive and Targeted Response, стр. 1

осигуравају да се медицинске одлуке заснивају на медицинским потребама, етичким критеријумима и најбољим расположивим научним доказима.

Такође, у овом документу је указано да је неопходно ојачати социјалну подршку током примене физичке дистанце. Иако је физичко дистанцирање неопходно да би се смањило ширење болести, оно може довести до повећане социјалне изолације старијих у тренутку када им је највише потребна подршка. Поред тога, много старијих особа живи у установама за дуготрајно збрињавање где постоји већи ризик од заразе. Из тог разлога уводи се политика забране посета и групних активности што такође може имати негативан утицај на физичко и ментално здравље и добробит корисника. Зато је важно уравнотежити заштиту старијих и ризичних становника са њиховим потребама за породицом и повезаношћу са заједницом. Старије особе суочавају се са препрекама у ангажовању у заједници, при чему можда неће моћи да добију приступ информацијама о сопственој заштити и приступу релевантним услугама, што може погоршати стање или довести до маргинализације.

За многе старије особе су интернет и дигиталне технологије постале прозор у свет и начин да буду у контакту са породицом, пријатељима и заједницом, те је онима који имају ограничен приступ технологији или недовољно знање да користе савремене сервисе то потребно омогућити што би могло бити пресудно тамо где се примењују ограничења физичког дистанцирања, један је од закључака у овом документу.

У извештају Светског економског форума **COVID and Longer Lives: Combating ageism and creating solutions**²³⁷ је наведено да је пандемија коронавируса разоткрила дугогодишње изазове и неједнакости у начину на који дефинишемо и штитимо права старијих људи широм света. Неспорно је да постоји потреба за већом сарадњом међу заинтересованим странама у јавном, приватном и социјалном сектору за одржива решења у брзи о старијима током и после Ковида. Стереотипи да су старији људи крхки, беспомоћни и терет за друштво довели су до предрасуда и дискриминације у начину на који су политике и одговори на Ковид-19 креирани и операционализовани. Старији људи морају бити у центру колективног деловања, а када се они укључе у стварање решења, читава заједница постаје отпорнија на будуће катастрофе. Простори који укључују различите узрасте су одличан начин заштитити од социјалне изолације и усамљености, као и одржања физичког и менталног ангажовања.

Последице КОВИД-19 за старије особе: одговор на пандемију²³⁸ је кратак преглед који је развила УНФПА Глобална мрежа за старење ради допуне документа **Кратко издање о старијим особама и КОВИД-19: тренутак за информисање, инклузивни и циљани одговор**, који наглашавају хуманитарни императив решавања специфичних потреба старијих особа у оквиру спремности и реаговања на пандемију Ковид-19. Пандемија је значајан изазов свим владама и представља глобалну претњу јавном здрављу и глобалној економији, а подаци којима се располаже тренутно су

²³⁷ COVID and Longer Lives: Combating ageism and creating solutions, World Economic Forum, October 2020, доступно на интернет страници: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Combating_ageism_and_creating_solutions_2020.pdf

²³⁸ Implications of COVID-19 for Older Persons: Responding to the Pandemic, UNFPA, 2020, доступно на интернет страници: https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Older_Persons_and_COVID19_final.pdf

крајње несигурни, јер се поједине државе увелико разликују у обиму тестирања на вирус и начину извештавања, као и о познатом броју заражених случајева. Оно што је евидентно је да је ризик од заразе Ковид-19 за старије особе повишен по свим националним подацима. Такође, доступни подаци сугеришу да постоје додатни ризици за старије мушкарце у односу на старије жене, а Светска здравствена организација и академски истраживачи помно прате ову полну разлику јер пандемија генерише више података о случајевима широм света.

Старије особе се такође могу у великој мери ослањати на пружаоце дуготрајне неге код куће или у установама како би задовољиле своје основне потребе, постављајући јединствене захтеве према својим породицама, здравственим радницима и неговатељима који покушавају да смање сопствену изложеност и сачувају старије. Према извештајима Тима за реаговање на Ковид-19 из Империјалног колеџа у Лондону за особе у седамдесетим годинама потреба за хоспитализацијом је двадесет пута већа од потребе за хоспитализацијом оних у двадесетим годинама. Стопе смртности случајева из Кореје, Италије и Холандије сугеришу велики скок ризика за старосну групу од 70 до 79 година у овим земљама, као и још драматичније повећање броја у групи старијих од 80 година, а тамо где су доступни подаци о разграничењу по полу, ризик је већи за мушкарце.²³⁹

Приликом планирања и примене стратегија реаговања на пандемију мора се узети у обзир чињеница да је највећи удео старијих живе сами или у старачким домовима, да се суочавају са бројним препрекама у остваривању квалитетне здравствене заштите укључујући приступачност, доступност, дискриминацију на основу старосног доба и стигму. Старије особе које живе у установама за дуготрајно збрињавање, као што су старачки домови и рехабилитациони центри, посебно су рањиве на неповољне исходе и инфекције Ковид-19. С друге стране, они који живе сами могу се суочити са препрекама за добијање тачних информација, хране, лекова и др. током карантинских услова. Брига о унуцима, улога коју имају неке старије особе може повећати ризик, као и већа мобилност млађих чланова породице који живе под истим кровом. Иако се чини да старији мушкарци имају већу стопу смртности од жена, према доступним подацима и старије жене могу бити изложене посебном ризику од Ковид-19. Старије особе, нарочито у изолацији и особе са когнитивним падом, деменцијом и особе које су високо зависне од неге, могу постати анксиозне, љуте, под стресом, узнемирене или се повуку док су у изолацији, због чега сви актери у друштву морају бити упознати са чињеницом да усамљеност представља озбиљан здравствени ризик за старије особе које су приморане да избегавају социјални контакт. Континуитет практичне и емоционалне подршке кроз неформалне мреже (породице),

У већини земаља политике за смањење преноса Ковид-19 подразумевају физичко дистанцирање, што може представљати додатно оптерећење за старије особе, јер је мање вероватно да се ослањају на социјалну интеракцију путем интернета, посебно најстарији (особе старије од 80 година).

²³⁹ *Implications of COVID-19 for Older Persons: Responding to the Pandemic*, стр. 8

здравствене раднике, неговатеље и волонтере је потребно свакако обезбедити. Коначно, старије особе ризикују и злостављање током пандемије, које укључује физичко, психичко, сексуално, финансијско злостављање/искориштавање и занемаривање.

УНФПА Глобална мрежа за старење позвала је на хитну јавно-здравствену акцију ради заштите права старијих особа, сакупљање демографских података ради приправности, надгледања и праћења, заговарања и олакшавања координације у вези са остваривањем права на здравље и заштиту старијих особа, информисање о ризицима и ангажовање читаве заједнице, као и спречавање дискриминације засноване на старосној доби уз подстицање међугенерациске солидарности. Приликом планирања и примене стратегија реаговања на пандемију мора се узети у обзир чињеница да највећи удео старијих живе сами или у старачким домовима, да се суочавају са бројним препрекама у остваривању квалитетне здравствене заштите укључујући приступачност, доступност, дискриминацију и стигму. Старије особе, нарочито у изолацији и особе са когнитивним падом, деменцијом и особе које су високо зависне од неге, могу трпети додатне последице изолације, због чега сви актери у друштву морају свесно радити на обезбеђивању континуитета практичне и емоционалне подршке кроз неформалне мреже (породице), здравствене раднике, неговатеље и волонтере, наведено је у овом документу.

У документу ***Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons***²⁴⁰ Уједињених нација, наведено је да пандемија Ковид-19 изазива неизрециви страх и патњу старијих људи широм света, због чега је потребно осигурити да одлуке о здравственој заштити које погађају старије људе буду вођене посвећеношћу достојанством и правом на здравље. Посебни ризици са којима се старије особе суочавају у приступу здравственој заштити, укључујући дискриминацију, занемаривање, злостављање и насиље у стамбеним установама, морају се правилно надгледати. Поред тога, потребно је оснажити социјалну укљученост и солидарност током физичког дистанцирања, јер ограничења слободе кретања и физичко дистанцирање могу довести до поремећаја основне неге и подршке старијим особама. Такође, оно што је истакнуто као важно јесте потпуно интегрисање фокуса на старије особе у друштвено-економски и хуманитарни одговор на Ковид-19 и током кризе али и у фази опоравка. Потребно је решити структуралне узроке који су старије учиниле рањивим ако се жели опоравак и осигурање неге и подршке, укључујући улагање у универзалну здравствену покривеност, социјалну заштиту и јачање националног и међународног правног оквира за заштиту људских права старијих особа.

Ова криза је указала на невидљивост старијих особа у анализама јавних података, те су за ефикасно креирање јавне политике потребни докази и подаци рашчлањени по старосној доби, полу и другим релевантним социо-економским карактеристикама, а потребно је водити рачуна и о чињеници да пандемија може у значајној мери умањити приходе старијих особа и њихов

²⁴⁰Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons, United Nations, May 2020, доступно на интернет страници: <https://www.un.org/development/desa/dspd/2020/05/covid19-older-persons/>

животни стандард, да физичка дистанца може имати значајан утицај на ментално здравље и да се насиље над старијима може знатно повећати.

У истраживању **Искусство сектора дуготрајне неге у време пандемије**²⁴¹ које је спроведено у 17 земаља ОЕЦД регије наведено је да су државе које су примениле конкретне, обавезне мере превенције у сектору дуготрајне неге уз истовремено увођење опште обавезе остајања код куће и затварања јавних простора (Аустралија, Аустрија, Холандија, Мађарска, Словенија) имале мањи број случајева заражавања коронавирусом, као и нижу стопу смртности у овом сектору. Те мере укључивале су непосредне мере контроле ширења инфекције, попут општег тестирања и обуке особља, изолацију корисника како би се управљало кластерима, као и додатну подршку запосленима у виду повећања броја особља, специјализованих тимова и личну заштитну опрему.

Older Persons in the Republic of Serbia and COVID-19 Pandemic - Research Of The Impact Of Covid-19 And Subsequently Introduced Mitigation Measures On The Health, Rights, And Overall Well-Being And Vulnerability Of Older People²⁴², представља истраживање УНФПА Србија у коме је наведено да је Ковид-19 позив за узбуну државама и релевантним заинтересованим странама да ојачају сарадњу у одговору на ванредне ситуације и катастрофе, осигуравајући правовремени, циљани и инклузивни одговор. Оно што посебно треба ојачати је систем социјалне заштите, наведено је у овом истраживању јер јачи системи услуга социјалне заштите смањују рањивост становништва, укључујући старије особе. Препознавање важности система социјалне заштите као интегралног дела приправности за ванредне ситуације пресудан је корак за планирање приправности, дизајнирање адекватних мера и изградњу отпорности становништва. Требало би да га прати боља координација свих система како би се смањиле постојеће неједнакости, које драстично повећавају рањивост током ванредних ситуација, понекад излажући одређене групе у укупној популацији старијих особа много већем ризику.

Препоруке из ове публикације се односе на:

- прикупљање и анализу података у вези са здравственом и социјалном заштитом али и другим секторима, рашчлањених према полу и старости избегавајући везивање свих старијих од 65 година у исту категорију;
- улагања у здравство морају дати приоритет превенцији и превентивним здравственим мерама;
- системи здравствене и социјалне заштите би требало да могу брзо да пређу на пружање услуга на даљину (путем телефона, СМС-а, интернета);
- изградњу капацитета за пружање услуга путем мобилних тимова уз побољшање приступа старијим особама које живе у удаљеним и руралним областима;

²⁴¹Pandemic experience in the Long-Term Care Sector, Canadian Institute for Health Information, Ottawa, 2020, доступно на интернет страници: <https://www.cihi.ca/sites/default/files/document/covid-19-rapid-response-long-term-care-snapshot-en.pdf>

²⁴²Older Persons in the Republic of Serbia and COVID-19 Pandemic - Research Of The Impact Of Covid-19 And Subsequently Introduced Mitigation Measures On The Health, Rights, And Overall Well-Being And Vulnerability Of Older People, UNFPA Serbia, доступно на интернет страници: <https://Oserbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/older-persons-and-covid-19-01-12.pdf>

- активно придруживање иницијативи СЗО Декада здравог старења и прихватање свих препорука и смерница у циљу проактивног бављења феноменом демографског старења и обезбеђивања бољег квалитета живота свих генерација;
- услуге подршке менталном здрављу за старије особе и неформалне и формалне неговатеље треба увести у здравствени систем на нивоу примарне здравствене заштите, посебно у хитним случајевима, како би се смањили негативни ефекти;
- услуге дуготрајне неге треба да буду интегрисане у јединствени, добро координисани систем;
- статус неформалних неговатеља требало би да буде формално и званично признат, праћен различитим врстама структуриране подршке: обука за вештине неге, саветовање, подршка предаху, слободни дани током године, флексибилно радно време и сл; потребно је побољшати подршку старијима који су доживели насиље и оснажити их за пријаву насиља;
- препознавање групе старијих које су у већем ризику;
- дигитално укључивање старијих особа побољшати оспособљавањем за употребу савремених информационих и комуникационих технологија, као и избегавање замки повезаних са преварама, лажним вестима итд;
- укључити старије у дизајн софтвера и дигиталних услуга тако да одговарају њиховим потребама и да им буду подједнако доступне; осигурати различите канале информација и комуникације, посебно у хитним случајевима и за оне групе старије популације које су у већем ризику;
- улагати и промовисати међугенерациску солидарност;
- радити са медијима који појачавају ејџизам и стереотипе и протекционистички дискурс који говори о старијим особама као групи коју треба заштитити и сачувати;
- хитне и епидемиолошке мере којима се ограничавају одређена права старијих особа нису подразумевано неприхватљиве, али њихов обим и трајање треба врло јасно дефинисати и саопштити јавности, објашњавајући разлоге за њихово увођење и очекиване ефекте;
- реаговање у ванредним ситуацијама мора бити инклузивно, са прилагођеним мерама које одговарају потребама и капацитетима старијих особа;
- анализирати примере добре праксе и успешности у обухвату различитих група старијих особа;
- изградити додатни систем подршке или мрежу система за групе становништва који би се могли брзо прилагодити ванредним ситуацијама;
- усвојити нову Националну стратегију о старењу као свеобухватан и системски одговор на демографско старење и изазове које оно доноси;
- промовисати усвајање нове Конвенције УН-а о правима старијих особа на глобалном нивоу.

У бројним публикацијама указано је и на специфичан положај жена током кризе изазване епидемијом Ковид-19, имајући у виду да се ризик од повећања насиља у породици рапидно повећава у ситуацији изолације и дугог боравка у истом животном простору. У **Декларацији Комитета држава потписница Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици**

(Истанбулска конвенција) о примени Конвенције током пандемије Ковид-19²⁴³

која представља позив Комитета страна уговорница Истанбулске конвенције да државе које су ратификовале ову конвенцију поштују њене стандарде и препоруке у активностима током пандемије која је обележена скоком броја пријављених случајева насиља над женама и насиља у породици. Комитет наводи да насиље над женама и породично насиље имају тенденцију раста у временима криза и да нови подаци показују алармантни раст броја пријављених случајева таквог насиља широм света али и у бројним чланицама Савета Европе, те наглашава обавезу држава да буду нарочито ревносне како би спречиле, истражиле, казнили и омогућили одштету за дела насиља у овој ситуацији, уз истовремено поздрављање приступа појединих држава које „траже иновативне начине прилагођавања својих институционалних реакција на насиље“.

У овој декларацији се скреће пажња на избор одговарајућих одредаба Истанбулске конвенције и нуде примери могућих мера које треба предузети током пандемије, попут члана 6. (родно осетљиве политике) - водећи рачуна о могућим последицама на различите форме родно заснованог насиља током пандемије. Комитет указује и на примену чл. 7-8, 11-12, 15-17, 19-20 и 49-53. Истанбулске конвенције у условима пандемије и могућим одговорима на било који облик насиља. Тако је, примера ради, применом члана 19. (информисање) потребно водити рачуна о жртвама насиља које су у самоизолацији, а живе са насилним партнером или члановима породице, и омогућити им приступ информацијама о могућим сервисима подршке и развити одговарајуће информативне кампање.

У публикацији ***Covid-19 and the impact on human rights***²⁴⁴, је дат кратак преглед импликација борбе против Ковид-19 на заштиту људских права и сагледан утицај предузетих мера, посебно изолације, на права зајамчена Европском конвенцијом о заштити људских права. Такође је наведено да је пандемија Ковид-19 већ прерасла у једну од најтежих криза од Другог светског рата. У публикацији је наведено да према Европској конвенцији о заштити људских права, државе имају обавезу да предузимају одговарајуће мере како би заштитиле појединце од ширења епидемије и спречиле даље заражавање. С обзиром на значај заштите живота, државе могу с пуним оправдањем да предузимају сразмерне мере изолације делова или целокупног становништва у циљу успоравања заразе, а тиме и заштите основних права зајамчених конвенцијом, јер осим права на живот, остала права су увек ограничена.

Закључци из ове публикације су да је у кризним ситуацијама први приоритет заштита живота и здравља људи, те да државе имају обавезу да предузимају све мере у циљу заштите и пружања услуга, посебно помоћи људима чије се здравље налази у већој опасности. Државе су дужне да пажљиво процењују своје задирање у права и слободе грађана као и да ограниче ефекте тог задирања само на

²⁴³Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic, Council of Europe, Strasbourg, 20 April 2020, доступно на интернет страници: <https://rm.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-ic-covid-16809e33c6>

²⁴⁴Covid-19 and the impact on human rights, The Aire Centre, 28 April 2020, доступно на интернет страници: https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

неопходну меру. Друго, државе имају обавезу да поштују национално законодавство које уређује поступање у ванредним ситуацијама, тако да свака мера може бити подвргнута испитивању демократски изабраних тела и судова. На крају следи фаза поуке када се сагледава да ли су предузете све мере предострожности и да ли је требало учинити више. Обавезе држава према Европској конвенцији тичу се законитости, неопходности и пропорционалности усвојених ограничења, укључујући позитивне мере за заштиту посебно осетљивих категорија становништва. Нужно је успостављање равнотеже између колективне заштите и заштите појединачних права, која не би требало да буду жртвована. Европска конвенција о људским правима и судска пракса Суда у Стразбуру пружају одличан водич у тешкој ситуацији изазваној епидемијом Ковид-19, а придржавање одредаба конвенције може помоћи поштовању и заштити људских права, без обзира на изазове.

Одговори тела за равноправност на изазове Ковид-19 били су значајан извор информација за израду **Препорука за правичну и равноправну Европу: Обнова наших друштава након Ковида-19** Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ), чији је Повереник пуноправни члан. Препоруке Еквинета произашле су првенствено из чињенице су на кризу јавног здравља коју је покренуо Ковид-19, државе одговориле мерама које не погађају исто све друштвене групе и немају исти ефекат на групе које су углавном у неповољнијем друштвено-економском положају и у већем ризику од дискриминације.

Препознајући ризик од наступања тежих економских последица услед пандемије Ковид-19, **Европска мрежа тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) упутила је доносиоцима одлука на националном и европском нивоу препоруке за равноправну обнову друштва по завршетку кризе**²⁴⁵. Еквинет полази од чињенице да основна људска права, као што је право на равноправност, представљају фундамент сваког демократског друштва и могу бити ограничени само уз строго испуњавање услова неопходности, пропорционалности и ограниченог временског трајања. С тим у вези, поребно је да институције система и политичари јасно ставе до знања јавности да ће водити рачуна о заштити права свих грађана, а посебно оних грађана који припадају осетљивим друштвеним групама. Препорука даље наводи да би требало посебно водити рачуна о повећаном ризику од настанка говора мржње и доношења мера које садрже елементе посредне дискриминације. Надаље, када су у питању мере за ублажавање економских последица пандемије, препоручује се посебна пажња при сагледавању ефеката на већ постојеће економске и структуралне неједнакости. Такође, наглашава се потреба за ојачавањем система социјалне заштите и социјалне инфраструктуре уопште, као најважнијег механизма за смањење неједнакости у друштву. Поред тога, наглашава се важност поштовања принципа равноправности од послодаваца, пружалаца услуга, просветних радника и јавног сектора уопште. Најзад, неопходно је обезбедити грађанима приступ правди, између осталог и кроз ојачавање капацитета

²⁴⁵ Recommendation for a fair and equal Europe: Rebuilding our societies after Covid19, Equinet, 2020, доступно на интернет страници: <https://equineteurope.org/2020/11-recommendations-for-a-fair-and-equal-europe-rebuilding-our-societies-after-covid-19/>

тела за равноправност, ради што ефикаснијег надгледања спровођења антидискриминационог законодавства и контроле предузетих мера у циљу побољшања епидемиолошке ситуације и ублажавања очекиваних економских последица пандемије.

Остваривањем основних људских права током ванредног стања и кризе изазване коронавирусом су се бавиле и организације цивилног друштва у Републици Србији. Током трајања ванредног стања, али и након његовог укидања, пре свега због оптерећености здравственог система, доступност здравствене заштите је била ограничена, о чему се између осталог говори у публикацији **Људска права и КОВИД-19 - Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији**²⁴⁶ у којој је наведено да је здравствена заштита била ограничена као последица ограничења кретања. Лица којима је неодложно потребна здравствена помоћ и највише два лица у њиховој пратњи могла су да се крећу до установа здравствене заштите, без обзира на забрану кретања. Други начин ограничавања доступности здравствене заштите огледао се у ускраћивању услуга које нису повезане са сузбијањем епидемије, тако да су одложени готово сви облици пружања здравствене заштите, осим хитних услуга. Здравствене установе обавештавале су пацијенте о новом режиму рада, одлагане су све операције које нису хитне, контролни специјалистички прегледи и дијагностички прегледи. У већини медицинских установа лекари су пружали само хитну и неодложну медицинску

Пандемија је покренула деловање међународне организације за заштиту људских права с обзиром да ограничења људских права због потреба јавног здравља представљају глобални изазов, а Уједињене нације су, од почетка пандемије, државама чланицама благовремено издавале упутства на који начин да управљају епидемијом, уз поштовање међународних стандарда људских права, наведено је у овој публикацији.

помоћ. Републички фонд за здравствено осигурање је доносио одређене техничке мере у циљу олакшања приступа здравственој заштити, па је омогућено коришћење здравствене заштите без оверене исправе о здравственом осигурању (аутоматско продужење важења здравствене књижице), аутоматски је продужено боловање, а усвојен је и закључак Владе о продужењу важења рецепта за обновљиво издавање лекова за још девет издавања.²⁴⁷

У публикацијама је указивано и на друга права која су била ограничена током ванредног стања. Комитет правника за људска права – YUCOM је у публикацији

²⁴⁶ *Људска права и КОВИД-19 Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији*, Комитет правника за људска права (YUCOM), септембар 2020, стр. 27-28 – доступно на интернет страници: https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf

²⁴⁷ Исто, стр. 42

Ограничење кретања и суђења за време ванредног стања²⁴⁸ указао да Европска конвенција о људским правима у члану 15. који уређује одступање од Конвенције у ванредним околностима, наводи да у случајевима јавне опасности „која прети опстанку нације“, држава може предузети мере које одступају од њених обавеза, али само уколико то у најнужнијој мери изискује таква ситуација. Република Србија је ограничавала право на слободу кретања без обавештавања генералног секретара Савета Европе о одступању од појединих права, наведено је у овој публикацији, што је учинила тек 7. априла 2020. године, ретроактивно и без пропратног списка права која ће бити ограничена или временског оквира трајања ограничења. Иако се може рећи да је услов законитости ограничења права на кретање био испуњен, ограничење овог права трпели су сви грађани Србије, али не подједнако, те је постављено питање старосне дискриминације грађана преко 65, односно 70 година и оправданости мере потпуне забране кретања. За разлику од уставних судова у региону и широм Европе, који су се бавили проценом уставности сличних мера, Уставни суд у Србији је остао пасиван током целог трајања ванредног стања, допуштајући даљу правну несигурност и кршење права грађана, наведено је у публикацији. Управо због тога, али и честог мењања правила, дошло је до изразито високог броја предмета у којима су грађани окривљени за кривично дело *Непоступања по здравственим прописима*. Будући да је Народна скупштина потврдила све мере донете за време ванредног стања и донела Закон о важењу уредаба које је Влада донела за време ванредног стања, коначну оцену уставности спорних мера би требало да донесе Уставни суд Србије који ће дати одговор и на појединачна кршења људских права која ће се наћи пред њим, наведено је у овој публикацији.

У публикацији **Ментално здравље неформалних неговатеља**²⁴⁹, Црвеног крста Србије је наведено да тренутно неформални неговатељи/це играју централну улогу у пружању дуготрајне неге. Процењује се да између 70% до 95% свих потреба за негом пружају чланови породице, рођаци, пријатељи и комшије, покривајући тако празнине у краткорочном и дугорочном пружању формалне неге, што особама које имају потребу за негом омогућава достојанственији живот и одлагање потребе за институционалним збрињавањем. Неформални неговатељи/це својим ангажовањем представљају „невидљиву радну снагу“ која често не добија подршку од система или друштва и њихово оптерећење временско, финансијско, економско и здравствено недовољно се препознаје.

Током пандемије Ковид-19 неформални неговатељи/це нашли су се у још захтевнијој улози, постали су „брана заштите“ и један од стубова здравственог система и система социјалне заштите. Међутим, иако је то наглашавано, они и даље остају „невидљиви“ са становишта система, политика и услуга подршке наведено је у овој публикацији. С обзиром на демографске трендове у нашој земљи, може се очекивати да ће број неформалних неговатеља/ица наставити да се смањује, што ће увећати оптерећење и

²⁴⁸ *Ограничење кретања и суђења за време ванредног стања*, Комитет правника за људска права (YUCOM), доступно на интернет страници: <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/08/Ograni%C4%8Denje-kretanja-i-su%C4%91enja-za-vreme-trajanja-vanrednog-stanja-YUCOM-jul-2020..pdf>

²⁴⁹ *Ментално здравље неформалних неговатеља*, Црвени крст Србије, новембар 2020, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/6994/ment-zdravlje-neformalnih-negovatelja-web.pdf>

повећати ризик од депресивности, због чега би овој популацији требало пружити додатну подршку како би се умањио ризик по ментално здравље.

Неки од резултата истраживања које је спроведено и које је саставни део ове публикације говоре да су неформални неговатељи углавном жене (70,8%) док су мушкарци чинили 29,2% испитиваног узорка (што се уклапа у глобалне податке који говоре да је у Европи 76% неформалних неговатеља/ица женског пола). Животна доб анкетираних неговатеља се кретала у распону од 18 година, колико је имао најмлађи неговатељ, до 92 године, колико је имао најстарији. Ови подаци показују да неговатеља има заправо у веома широком распону што указује на потребу да се јавним политикама обезбеде посебне мере подршке различитим узрасним групама. Током пандемије неформалним неговатељима је била најпотребнија заштитна опрема, недостатак информација се такође јавио као проблем (у 29,3% случајева), услуге предаха биле су потребне скоро четвртини испитаника, потребу за додатном помоћи имало је готово петина испитаних, док су средства за хигијену била потребна код 14,8% испитаника.²⁵⁰

Ликовни рад са конкурса „Мост разумевања - међугенерацјска солидарност“, 2017.

²⁵⁰ Ментално здравље неформалних неговатеља, стр. 44 - 63

3. ПРАКСА ПОВЕРЕНИКА – АКТИВНОСТИ НА ЗАШТИТИ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И УНАПРЕЂИВАЊУ РАВНОПРАВНОСТИ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА

У овом делу извештаја дат је кратак преглед рада институције Повереника од његовог оснивања закључно са 2020. годином. Детаљни статистички и други подаци по годинама дати су у редовним годишњим извештајима о стању у области заштите равноправности, који су доступни на интернет страници Повереника.

Пракса Повереника је представљена пре свега кроз рад по притужбама грађана и датим мишљењима, упућеним препорукама мера за остваривање равноправности, иницијативама и осталим поступањима Повереника, а приказане су и друге активности које су спровођене са циљем указивања на положај старијих грађана и његово унапређење. Посебно су представљена истраживања, пре свега она која се непосредно односе на положај старијих, а истраживање *Положај старијих у Србији – друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања* је дато у интегралном облику, имајући у виду да је спроведено крајем 2020. године и да пружа јаснију слику о могућностима које нам стоје на располагању са аспекта најсвежијих података, као и да указује како сами старији грађани виде шта креатори политика треба да ураде, како би у наредном периоду омогућили достојанствену старост, уживање свих људских права и слобода и одговорили адекватно на њихове потребе, уважили потенцијале и тиме унапредили положај како старијих грађана тако и свих других друштвених група које ће такође остарити.

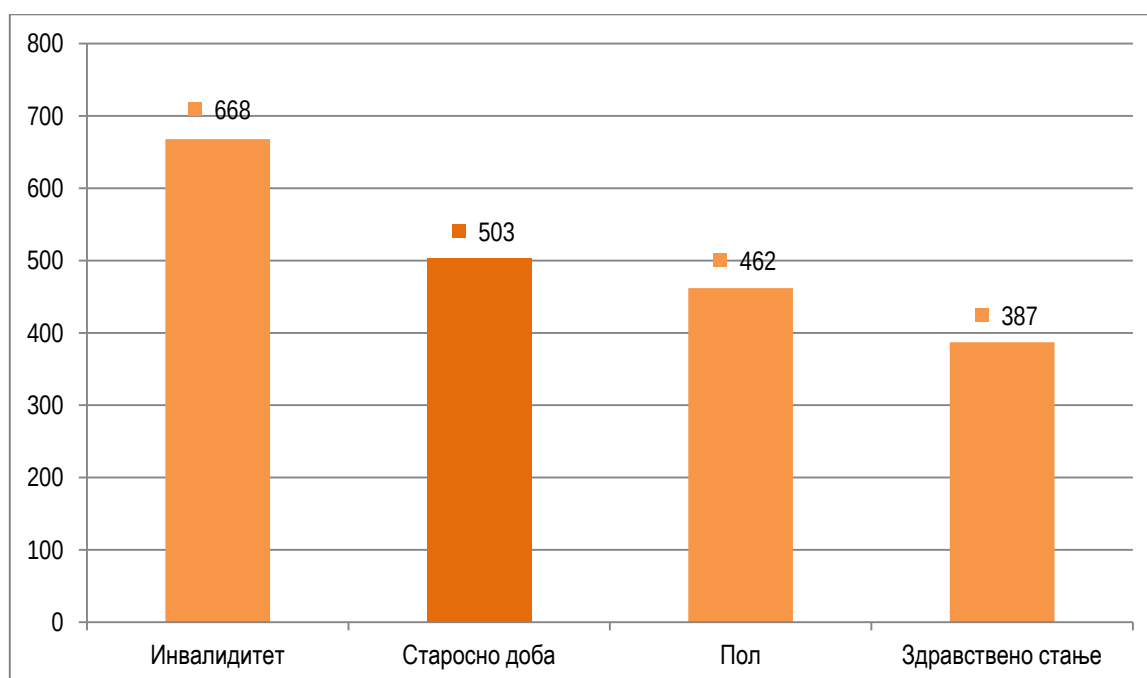
3.1. Пракса Повереника – Активности на заштити од дискриминације старијих грађана

Повереник је, у периоду од оснивања до данас, примио велики број притужби за дискриминацију на основу старосног доба. Овај основ дискриминације је, од почетка рада институције, међу првих пет основа по учесталости поднетих притужби. Дискриминација на основу старосног доба у складу са законом обухвата све старосне категорије и подразумева и дискриминацију деце и младих, дискриминацију лица која припадају тзв. средњој генерацији, али и дискриминацију лица старијих од 65 година живота. Дискриминација на основу старосног доба када су у питању млађе категорије становништва указује на неповољнији положај деце (углавном деце са инвалидитетом или потешкоћама у развоју) у области образовања, као и на неповољан положај грађана животног доба од 50 до 65 година нарочито у области рада и запошљавања. У погледу дискриминације старијих од 65 година живота, у овом животном добу се издвајају потребе за различитом подршком нарочито оних старијих грађана који живе сами, у сеоским срединама, са минималним примањима или оних који трпе неки облик насиља, злостављања или занемаривања.

Овим извештајем је обухваћен положај лица старијих од 65 година живота, због обимности материјала, али и проблема са којима се сусрећу. Детаљније сагледавање положаја млађих генерација ће бити задатак Повереника у наредном периоду јер унапређење квалитета живота свих грађана је нужно међузависно, и тиче се свих генерација. Иако на први поглед млади људи не морају бити нарочито заинтересовани, осим у случајевима личних афинитета, положај старијих је од изузетног значаја и за генерацију младих, како због сопствене будућности, тако и због читавог друштва.

У последњих пет година (2016-2020. година), када се посматра укупан број притужби поднетих Поверенику, старосно доба је други основ по учесталости. У овом периоду је поднето највише притужби по основу инвалидитета као личног својства, затим старосног доба, пола као личног својства и здравственог стања.

Графикон 7: преглед броја поднетих притужби Поверенику по основима, у периоду 2016-2020

Притужбе Поверенику свакако јесу један од показатеља присутности дискриминације и степена поштовања принципа равноправности у друштву, али не и једини, на шта се континуирано указује у редовним извештајима. На стање у погледу заступљености дискриминације у друштву утичу и други фактори, међу којима су друштвени и културни контекст, однос друштва према дискриминацији, грађанска свест о неопходности и значају поштовања прописа, спремност да се пријави њихово кршење, степен толеранције према различитостима, поверење у рад институција, познавање основа и облика дискриминације, као и активности цивилног друштва у заштити људских права и др.

На састанку са повереницом Бранкицом Јанковић председник Републике Србије Александар Вучић је нагласио да је у потпуности свестан изазова са којима се грађани свакодневно суочавају, али да верује да смо сви спремни да одговорно решавамо проблеме.

Председник је пружио подршку Поверенику као централној државној институцији за заштиту од дискриминације и активностима које спроводи у циљу достизања пуне равноправности свих наших грађана и грађанки, посебно у мањим местима Србије и истакао значај поступања државних органа по препорукама мера за отклањање дискриминације.

За успешно сузбијање дискриминације и остваривање равноправности неопходно је ефикасно функционисање свих механизма за заштиту од дискриминације, пре свега институције Повереника и судова, али и пуна примена антидискриминаторног правног оквира од стране свих органа јавне власти, вођење централне и јединствене евиденције о случајевима дискриминације у свим областима друштвеног живота, увид у сва релевантна истраживања, информације о распрострањености ове појаве, као и праћење међународне и домаће антидискриминационе праксе и политика. Од изузетног значаја је и висок ниво информисаности и свести грађана о забрани дискриминације, али и о значају остваривања принципа равноправности за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана. Такође, као не мање важно неопходно је неговање таквих културних образаца у којима се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава.

У Републици Србији не постоји јединствена база података, односно јединствени систем праћења појаве дискриминације који би обухватио све случајеве дискриминације, укључујући и поступање судова. Оваква ситуација отежава свеобухватно сагледавање појаве дискриминације, као и сагледавање ефеката примене законских инструмената за заштиту од дискриминације и примене посебних мера са циљем остваривања равноправности појединих осетљивих друштвених група.

Не постоје обједињени подаци о појави дискриминације, али је евидентно да је дискриминација присутна у свим областима друштвеног живота.

Повереник је у више годишњих извештаја дао препоруке о потреби успостављања јединственог система за прикупљање и анализу података за праћење дискриминације и ефикасности система заштите.

У првим годинама рада Повереника, подношен је мањи број притужби, што је разумљиво имајући у виду да се радило о новој институцији и да грађани нису били упознати са могућностима које им стоје на располагању када су у питању механизми заштите од дискриминације. Тако је 2010. године поднето 1,5% од укупног броја поднетих притужби по основу старосног доба, 2011. године је поднето 4,5%, 2012. године 7,8%, 2014. године 11,3% и 2015. године је поднето 6,1% од укупног броја притужби поднетих Поверенику.

Старосно доба као основ дискриминације био је други основ по броју притужби током 2016, 2017. и 2018. године. У 2019. години старосно доба је као основ дискриминације било на четвртном месту по броју поднетих притужби, иако је њихов број скоро идентичан броју поднетих притужби по овом основу у 2017. години. У односу на 2019. годину, број притужби поднетих по овом основу знатно је повећан, што је и очекивано с обзиром на епидемију Ковид-19 и последице које је имала на становништво различитих старосних категорија. С тим у вези у 2020. години старосно доба као основ дискриминације био је други основ након дискриминације по основу здравственог стања. Највећи број притужби је током 2020. године поднет због дискриминације лица старијих од 65 година, што је очекивано имајући у виду здравствену кризу узроковану епидемијом Ковид-19 и последице предузетих мера на положај старијих грађана.

Од укупног броја притужби поднетих Поверенику по основу старосног доба, око једне трећине се односи на дискриминацију старијих од 65 година живота.

Табела 3: Преглед броја притужби поднетих Поверенику по основу старосног доба у односу на укупан број поднетих притужби, у протеклих пет година

2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
11,8%	11,8%	16,5%	9,9%	14,8%

Постепени пораст броја поднетих притужби, између осталог, показује да институција, с једне стране, повећава своју видљивост и интензивније делује у сузбијању дискриминације у нашем друштву, а с друге стране, да се дискриминација као појава све више препознаје, при чему треба имати у виду да десет година постојања неког механизма заштите није довољно да се грађани у потпуности информишу о овом механизму. Такође, чињеница је да је присутна и погрешна употреба значења самог појма „дискриминације“, који се неретко користи у случајевима неостваривања појединих права из било ког разлога или у случајевима различитих неправди.

Када су у питању области друштвених односа, дискриминација старијих се испољава у готово свим областима, попут: поступка пред органима јавне власти, при пружању јавних услуга, у области социјалне и здравствене заштите, пензијског и инвалидског осигурања, рада и запошљавања, имовинских права, становања, образовања, културе и спорта, као и у области јавног информисања и медија.

Потребно је напоменути да постоји знатна разлика у броју пристиглих притужби и броју мишљења и препорука донетих након спроведених поступака, јер је један број

притужби одбачен или је поступак морао бити обустављен из разлога прописаних законом: било је очигледно да нема повреде права, поводом повреде на коју је у притужби указано покренут или окончан судски поступак или је Повереник већ поступао, а нису понуђени нови докази или је оцењено да због протекла времена, није могуће постићи сврху поступања. Број одбачених притужби и обустављених поступака указује да и даље треба информисати грађане и све друштвене актере, односно унапређивати знања о самом појму дискриминације с обзиром да се веома често дискриминација поистовећује са повредама других права, као и да многи подносиоци притужби сваки неједнак третман сматрају уједно и дискриминацијом.

На укупан број предмета Повереника и број примљених притужби на годишњем нивоу, поред познавања појма дискриминације и механизмима за заштиту од дискриминације, утиче и низ других фактора попут доношења или измене појединих прописа који су од непосредног утицаја на положај појединаца, медијског извештавања о појединим актуелним темама, ангажовања организација које се баве заштитом људских права, спроведених ситуационих тестирања и сл. Тако је, примера ради, током 2018. године Поверенику поднет већи број притужби у којима је као основ наведено рођење, а поводом доношења и почетка примене Закона о финансијској подршци породици са децом.

Евидентно је да је и даље потребно унапређивати информисање грађана с обзиром да се веома често дискриминација поистовећује са повредама других права, да многи подносиоци притужби сваки неједнак третман сматрају уједно и дискриминацијом. То, такође, показује да су грађани и грађанке посебно осетљиви на разне неправде, ситуације и догађаје који су повезани са остваривањем различитих права.

Потребно је нагласити да је дискриминација старијих грађана у вези са положајем појединих категорија становништва без обзира на године живота. Дискриминација у старости је условљена положајем друштвених група у млађем старосном добу. Тако су у пракси Повереника евидентни трендови према којима су жене у Републици Србији и даље у неповољнијем положају у односу на мушкарце у свим областима друштвеног живота, не само по основу пола него и по основу брачног и породичног статуса. Дискриминација жена је посебно изражена на тржишту рада, у економској сфери и образовању, у учешћу у одлучивању, уз присутно родно засновано насиље према женама, што није карактеристика само за нашу земљу. Изражене су и веома значајне разлике између мушкараца и жена у расподели неплаћених послова у домаћинству и послова старања. Жене дневно проводе у просеку скоро три пута више времена од мушкараца у неплаћеним пословима старања и пословима у домаћинству, чиме се ограничава њихово време за плаћени рад, образовање и слободно време и додатно се погоршава њихов родно засновани неповољни социјално-економски положај. Овакав положај жена неминовно доводи и до њихове дискриминације у старијем животном добу, о чему је било више речи у делу овог извештаја који се односи на извештаје и истраживања о положају старијих грађана.

Такође и дискриминација особа са инвалидитетом се рефлектује у свим животним добрима, а разноврсност и бројност проблема са којима се свакодневно суочавају особе са инвалидитетом сврставају их у једну од најугроженијих група становништва у свим аспектима друштвеног живота. Велики број особа са инвалидитетом је

сиромашан и/или у ризику од сиромаштва, тешко долази до запослења, нема одговарајуће образовање или има потребу за услугама у заједници које се не организују и спроводе доследно. Ови проблеми се додатно усложњавају са годинама живота.

Дискриминација на основу старосног доба често се појављује и у комбинацији са још неким основом дискриминације. Вишеструка дискриминација представља дискриминацију лица по основу два или више личних својстава.²⁵¹ Због нарочито тешких последица које проузрокује, законом је сврстана у тешке облике дискриминације. Поверенику је током година поднет значајан број притужби у којима је наведено више личних својстава, међу којима се у великом броју случајева назначавала старосно доба, пол, инвалидитет, брачни и породични статус, здравствено стање, имовно стање и др.

У даљем тексту је дат детаљнији преглед рада Повереника по годинама, како би се могао стећи што потпунији увид у положај старијих и проблеме са којима се сусрећу.

3.1.1. Поступање Повереника у периоду 2010-2014. године

У даљем тексту је дат кратак преглед поступања по притужбама поднетим Поверенику од 2010. до 2014. године. Како је већ наведено, у првим годинама рада институције поднет је мањи број притужби у односу на касније године (2010. године поднето је 1,5% од укупног броја поднетих притужби по основу старосног доба, 2011. године је поднето 4,5%, 2012. године 7,8% од укупног броја поднетих притужби). Од 2013. године се број притужби по основу старосног доба креће око 10% од укупног броја поднетих притужби.

Тако је 2013. године Поверенику по основу старосног доба поднето 10,3% од укупног броја поднетих притужби (68 притужби), а овај основ је био трећи по учесталости, након здравственог стања и националне припадности, што је представљало скок у односу на претходне године. Током ове године дато је и мишљење о одредби Предлога закона о правима пацијената којом је прописано да *„пацијент има право на једнак приступ здравственој служби, без дискриминације у односу на финансијске могућности, место становања, врсту обољења или време приступа здравственој служби“*, која је уједно и једина одредба у којој помиње израз „дискриминација“. У мишљењу је наведено да уколико се ова одредба не измени, може да доведе до несагледивих последица с аспекта остваривања права пацијената на слободу од дискриминације, имајући у виду веома рестриктивно постављену листу личних својстава у односу на које важи забрана дискриминације.

Исти редослед по учесталости поднетих притужби био је и током 2014. године, када је старосно доба као основ дискриминације било присутно у 11,3% од укупног броја поднетих притужби (78) и било је трећи основ по учесталости навођења у притужбама.

²⁵¹ На пример, старија жена са инвалидитетом може бити дискриминисана по основу пола, старосног доба и инвалидитета.

Већ током првих година рада Повереника је констатовано да је неприступачност јавних објеката и површина један од основних проблема у остваривању равноправности како особа са инвалидитетом, тако и старијих суграђана и других лица која се отежано крећу. Постојећом законском регулативом је прописано да објекти и површине у јавној употреби морају да буду изграђени у складу са стандардима приступачности, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старијим особама. Међутим, многи објекти нису приступачни, укључујући и просторије државних органа, што отежава остваривање права и онемогућава друштвену инклузију.

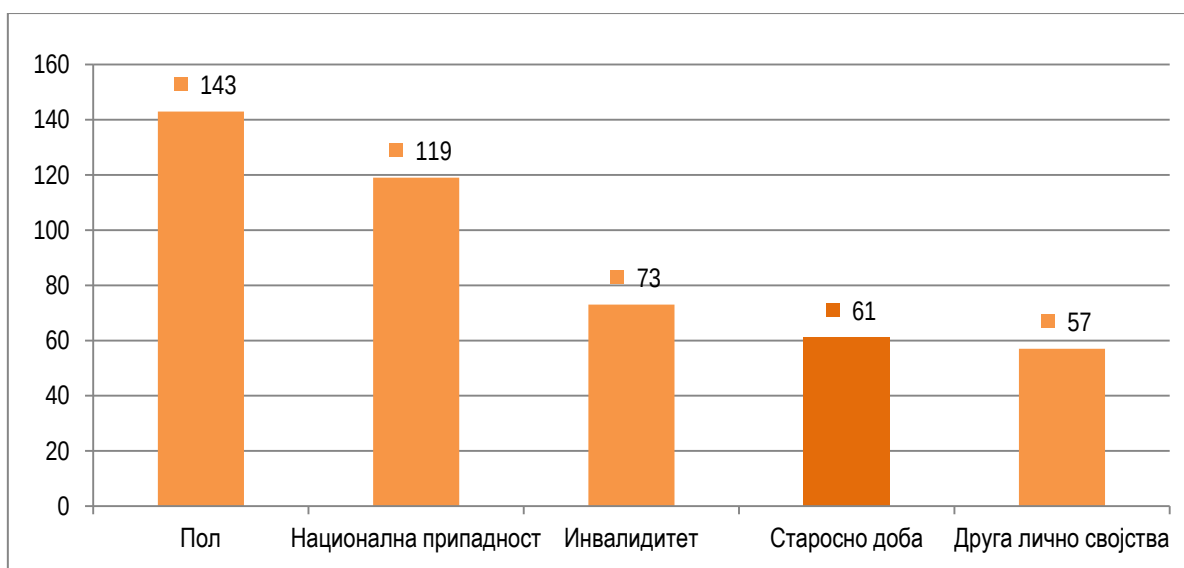
Следеће области које се издвајају по броју поднетих притужби јесу области пружања услуга, пре свега здравствене и социјалне заштите, али и других услуга. Тако је, још у првим годинама рада Повереника, примера ради, указано да су у Правилнику о врсти лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања набројани одређени лекови за која су утврђена ограничења у прописивању у односу на године живота осигураног лица. Наиме, особе оболеле од метастаског карцинома простате, а које су старије од 75 година живота, као и жене оболеле од карцинома дојке, за потребе медикаментне кастрације, које су старије од 40 година, не могу да добију лекове на терет обавезног здравственог осигурања, већ их морају прибавити сопственим средствима.

Поред поступања по притужбама, Повереник је у овом периоду сачинио *Посебан извештај о дискриминацији особа са инвалидитетом у Србији (2013)* и *Извештај о приступачности пословних зграда (2013)*.

3.1.2. Поступање Повереника током 2015. године

Током 2015. године дискриминација на основу старосног доба била је на четвртом месту по броју поднетих притужби, са 9,4% од укупног броја поднетих притужби (61).

Графикон 8: учесталост притужби по основима дискриминације током 2015. године

Број притужби због дискриминације особа старијих од 65 година већи је у односу на претходну годину. Особе старије од 65 година поднеле су више притужби због дискриминације у области пружања јавних услуга, против различитих банака које постављају горњу старосну границу као услов за остваривања права на неке банкарске услуге.

Мишљење са препоруком: Пољопривредни предузетник је конкурисао за помоћ пољопривредним газдинствима кроз бескаматне кредите код банке, на основу конкурса који је расписала Градска управа. С обзиром да му је по окончању конкурса одобрена помоћ, упућен је у банку да потпише уговор, али је тамо обавештен да особе старије од 70 година не могу да добију кредит. **У току поступка утврђено је да је банка, прописивањем услова да корисници пољопривредних кредита и других производа намењених пољопривредним произвођачима могу бити искључиво носиоци регистрованих пољопривредних газдинстава који, поред осталог, у тренутку подношења захтева немају више од 65 година, као ни више од 70 година у тренутку отплате последње рате кредита, извршила акт дискриминације на основу старосног доба.** Због тога је банци препоручено да упути писано извињење подносиоцу притужбе због дискриминаторног поступања према њему, да усклади Методологију кредитирања пољопривредних произвођача са антидискриминационим прописима, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе.

По овој препоруци је поступљено.

Мишљење са препоруком: Подносилац притужбе је навео да има 77 година и да је хтео да поднесе захтев за кредит намењен корисницима пензије, али да му банка није дозволила јер није испуњавао прописани услов да корисник пензије има највише 75 година на дан отплате последњег ануитета. У току поступка утврђено је да је банка у својој услузи – готовински кредити и кредити за рефинансирање за кориснике пензија прописала, између осталог, услов да корисници пензија у тренутку подношења захтева имају најмање 55 година, као и услов да на дан отплате последњег ануитета имају највише 75 година. Повереник је донео мишљење да је **банка, прописивањем услова који се односе на старосно доба корисника кредита за пензионере - минимум 55 година у моменту подношења захтева и максимум 75 година на дан отплате последњег ануитета, прекршила одредбе Закона о забрани дискриминације.** Банци је издата препорука да усклади критеријуме и услове за пружање услуге кредита намењене корисницима пензија са антидискриминационим прописима, као и да убудуће, у оквиру обављања послова из своје надлежности, не крши антидискриминационе прописе.

По овој препоруци је поступљено.

Поред мишљења донетих у појединачним случајевима, банкама су упућене препоруке мера ради постизања пуне равноправности грађана свих старосних доба. Већина банака је реаговала позитивно и из својих општих аката уклонила горњу старосну границу као услов за добијање одређених банкарских услуга.

На адресу 29 пословних банака у Србији упућене су препоруке мера да отклоне непосредну дискриминацију на основу старосног доба у коришћењу банкарских услуга

Поступајући по притужбама које су се односиле на услуге које банке нуде физичким лицима, уочено је да већина пословних банака у Србији коришћење банкарских услуга (позајмице по текућем рачуну, кредити и друго) условљава старосним добом клијената. Банке често прописују да одређену банкарску услугу могу да користе нпр. „особе до 70 година” или „не старији од 67 у моменту отплате кредита/позајмице”. Одређивањем услова горње границе старосног доба за коришћење банкарске услуге, банке непосредно дискриминишу грађане на основу личног својства – старосног доба, тако што им ускраћују право да користе банкарске услуге. Такође, вид кршења начела једнаког третмана огледа се у наметању додатних услова који се траже од старијих корисника банкарских услуга (нпр. додатно јемство), а који се не траже од других потенцијалних корисника услуга. Није спорно право банака да врше процену кредитне способности и кредитног ризика у сваком појединачном случају, јер имају легитиман и на закону заснован интерес да пласирањем средстава обезбеде одговарајућу добит, што подразумева и адекватну процену кредитног ризика приликом одобравања коришћења одређене услуге. Међутим, свака банкарска услуга мора да буде доступна свим грађанима под једнаким условима, а у појединачним случајевима банке имају овлашћење да процењују да ли одређени клијент испуњава услове за коришћење банкарске услуге. Због тога је банкама препоручено да предузму све неопходне мере како би елиминисале дискриминаторни услов горње границе старосног доба за коришћење банкарских услуга, који банке прописују својим општим актима.

Већина банака је одговорила да је поступила или да ће поступити у складу са препоруком.

Рад и запошљавање је област у којој се константно подноси велики број притужби по свим основама. Тако, и по основу старосног доба није ретко подношење притужби, поготово када су у питању жене. Такође, послодавци неретко отпуштају старије раднике, непосредно пре стицања услова за пензију, а старији незапослени радници не успевају да се запосле и поред радног искуства које имају.

Мишљење: Мишљење је донето у поступку поводом притужбе која је поднета против послодавца због одлуке којом се прописују услови за стимулативни одлазак запослених, односно, услов да се за стимулативни одлазак могу пријавити запослени који следеће године пуне 65 година живота и имају најмање 15 година стажа осигурања. Подносилац притужбе је сматрао да је дискриминисан јер је те године пунио 65 година живота, те се наведени стимуланси на њега не односе. У току

поступка утврђено је да је послодавац обезбедио одређеним категоријама запослених могућност да напусте предузеће узимањем одређених стимуланса, односно, пружањем финансијских подстицаја, како би остварили циљ који највише одговара потребама и материјалним могућностима привредног друштва. **С обзиром на чињеницу да послодавац има ограничена новчана средства и да му није у финансијском интересу да пружа подстицај запосленима који ће свакако по сили закона отићи у пензију до краја текуће године, у конкретном случају постоји сразмера између прописане мере и циља који се мером постиже.** Због тога је дато мишљење да утврђивањем критеријума и услова у Одлуци о условима и критеријумима за стимулисање добровољног одласка из компаније, привредно друштво није прекршило одредбе Закона о забрани дискриминације.

Поступајући по притужбама грађана и грађанки, установљено је и да Национална служба за запошљавање, приликом одобравања субвенција за самозапошљавање, прописује дискриминаторне услове. Наиме, у поступцима по притужбама, установљено је да Национална служба за запошљавање, приликом одобравања субвенција за самозапошљавање, прописује услов да жирант корисника субвенције не може бити лице старије од 65 година и одређивањем услова горње границе старосног доба за жиранте непосредно дискриминише грађане на основу личног својства – старосног доба, тако што ускраћује право одређеној групи људи (старијима од горње прописане границе) да буду жиранти корисницима субвенција за самозапошљавање. Националној служби за запошљавање је дата препорука да предузме све неопходне мере како би елиминисала дискриминаторни услов који се односи на старосно доба жираната.

Препорука мера за остваривање равноправности јавном комуналном предузећу да омогући улазак у гробља моторним возилима

Подносилац притужбе који је особа са инвалидитетом навео је да га радници обезбеђења нису пустили да уђе у Ново гробље сопственим аутомобилом за други дан Задушница, уз образложење да је такву одлуку донела Градска скупштина. Анализа Одлуке о забрани уласка моторним возилима у поједина гробља на територији града Београда је показала да се у тексту користи некоректна, застарела и дискриминаторна терминологија, да се свим лицима забрањује улазак моторним возилима на гробља у дане државних празника, Задушница и дан после Задушница, као и да је прописано да лица могу добити посебну дозволу за улазак на гробље другим данима, на основу писане молбе и документације која потврђује инвалидитет.

Повереник је препоручио измену застареле и дискриминаторне терминологије у одлуци, односно усклађивање са општеприхваћеним језичким и термилолошким стандардима у области људских права; омогућавање превоза и/или улазак моторним возилима особама које се отежано крећу на сва гробља и у дане државних празника, Задушница и дан после Задушница, као и олакшање процедуре издавања посебних дозвола за улазак на гробље.

По овој препоруци мера за остваривање равноправности је поступљено.

Насиље у породици се такође појављује у притужбама. Међутим, како Повереник нема надлежност да пружа правну заштиту жртвама насиља у породици, нити има могућност да пружа бесплатну правну помоћ у виду писања поднесака и заступању странака пред судом и другим државним органима, подносиоци оваквих притужби се обавештавају о могућностима које могу да искористе у поступку заштите од насиља у породици.

Мишљење: Подносиоци притужбе навела је да је била изложена насиљу, али је обавештена да у њеном случају нема довољно доказа за поступање надлежног јавног тужиоца. Навела је и да су запослени у надлежном центру за социјални рад променили понашање према њој и оптужују је да је она злостављала супруга и чланове његове породице. Уз пуно разумевање тешке ситуације у којој се подносиоци притужбе налази, констатовано је да на основу чињеница које је навела, није учинила вероватним постојање узрочно - последичне везе између било ког њеног личног својства и поступања јавног тужиоца и центра за социјални рад. Међутим, подносиоци притужбе је указано на неке могућности које јој стоје на располагању. Наиме, чињеница да јавни тужилац сматра да нема доказа да је починилац извршио кривично дело, не значи да она сама не може да покрене кривични поступак због извршења кривичног дела насиља у породици, тако што ће поднети приватну кривичну тужбу. Такође, има могућност да заштиту од насиља у породици затражи и у парничном поступку, подношењем тужбе за изрицање једне или више мера заштита од насиља у породици (налог за исељење насилног члана породице из породичног стана или куће, без обзира на власништво; налог за усељење у породични стан или кућу жртве насиља у породици, без обзира на власништво; забрану приближавања на одређеној удаљености; забрану приступа у простор око места становања или места рада и забрану даљег узнемиравања). Уколико подносиоци притужбе одлучи да поднесе тужбу, а сматра да нема финансијских средстава, има могућност да писаним путем затражи од суда да је ослободи плаћања трошкова судског поступка и такси.

Повереник је ове године Народној скупштини поднео *Посебан извештај о дискриминацији жена* у коме је, између осталог, наведено да су старије жене изложене вишеструкој дискриминацији.

Током 2015. године је са Одбором за људска и мањинска права и равноправност полова организовано јавно слушање на тему **Старење – године живота: од привилегије до дискриминације.**

Седница Одбора за људска и мањинска права, 2015.

На одбору је истакнуто да статистика и пракса показују да су у друштву, после Рома и особа са инвалидитетом, старије особе најдискриминисаније, али да се о томе не говори често у јавности. Указано је такође да се становништво Србије према свим обележјима, са просечном старошћу од 42,2 године, може сврстати у групу изразито старих популација и то не само у европским, него и у светским оквирима, али да Повереник не добија одговарајући број притужби због дискриминације на основу старосног доба, као и да се на основу досадашњих случајева може рећи да се дискриминација старијих најчешће дешава приликом пружања здравствених услуга или остваривања права из области здравствене заштите и у области рада и запошљавања. Указано је и да је насиље над старијима озбиљан проблем и да је скоро 20% старијих изложено неком виду насиља - финансијском, емотивном, физичком и др.

У току ове године је нарочито развијана и сарадња са организацијама цивилног друштва. Тако је са представницима организације „Снага пријатељства“ - AMITY, указано на изазове односа друштва према старијима и посебно израженој дискриминацији и недовољном разумевању старијих особа, отежаном приступу услугама са којима се суочавају, а нарочито услугама здравствене и социјалне заштите, као и о потреби заједничког деловања и организовања активности које воде ка укупном побољшању положаја старијих.

Повереник је заједно са Црвеним крстом Србије организовао конференцију поводом Међународног дана борбе против насиља над старијима под називом **Како смањити дискриминацију и насиље над старијима у Србији**. На овој конференцији је указано да је највише притужби због дискриминације на основу старосног доба поднето у области пружања услуга, посебно банкарских и у области здравствене заштите и најављене активности на укидању концепта потпуног лишавања пословне способности као и смањењу дискриминације и насиља над старијима. На конференцији су представљени резултати истраживања Глобалне алијансе за људска права старијих.

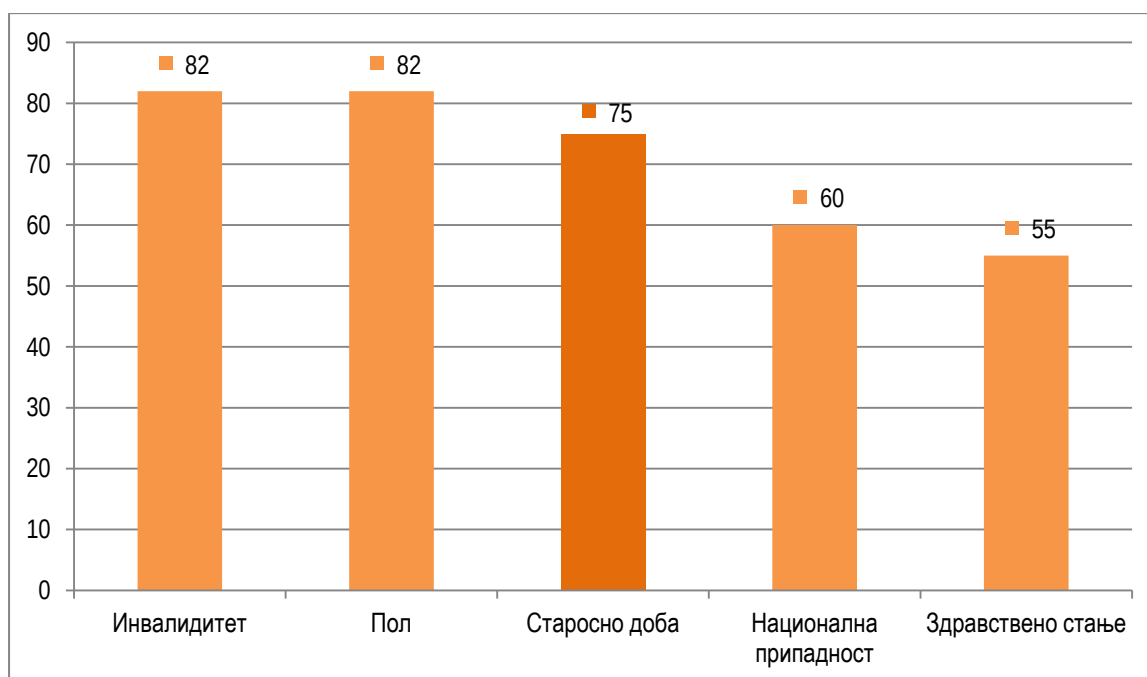
Са конференције поводом представљања публикације „Добро чувана породична тајна – злостављање старијих особа“, 2015.

Децембра 2015. године одржана је конференција поводом представљања истраживања о злостављању старијих и публикације **Добро чувана породична тајна – злостављање старијих особа**, коју је организовао Црвени крст Србије и Повереник, уз подршку УНФПА. У публикацији је дефинисан низ препорука, од којих се издваја унапређење нормативног оквира кроз измене и допуне закона који регулишу правну заштиту од насиља. На овој конференцији је истакнуто да посебно треба размотрити измену Кривичног законика и дефинисања посебног кривичног дела занемаривања и злостављања старијих или као квалификованог облика кривичног дела насиља у породици, као и да је потребно израдити стратешки документ о старењу за наредни период. Међу препорукама су наведене и обавезне и континуиране едукације професионалаца из институција надлежних за решавање случајева насиља, промовисање услуга СОС телефона, развијање услуге психосоцијалне помоћи, као и информисање старијих о њиховим правима.

3.1.3. Поступање Повереника током 2016. године

Током 2016. године број поднетих притужби Поверенику на основу старосног доба се повећао у односу на број притужби по истом основу у претходној години, а старосно доба представљало је трећи основ са 11,8% од укупног броја поднетих притужби (75). У Редовном годишњем извештају за 2016. годину је констатовано да старије особе спадају међу најчешће дискриминисане групе, а један од узрока за то јесте и негативна слика, стереотипи и предрасуде о непродуктивности старијих, ставови да су они искључиво примаоци помоћи и да углавном представљају терет за околину.

Графикон 9: учесталост притужби по основима дискриминације током 2016. године

Резултати истраживања јавног мњења **Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији** из 2016. године, показали су да испитаници перципирају старије особе и жене као мање дискриминисане у односу на претходна истраживања. Трећу групу по изложености дискриминацији према резултатима овог истраживања чине жене и старије особе. Иако је оцењено да су у значајној мери изложене дискриминацији, према овим групама није присутна велика социјална дистанца, што је очекивано. Иако узорак истраживања није велики да би омогућио анализу на нивоу група које су под повећаним ризиком од дискриминације, оно показује смањено поверење становника сеоских подручја и међу старијима у институције. Социјална изолација свакако доприноси смањењу поверења ових група и указује на неопходност усмеравања мера на њихово оснаживање и успостављање сервиса за информисање и помоћ грађанима на подручју читаве Републике Србије, због чега је неопходно на свим нивоима континуирано реализовати кампање сензибилизације јавности о проблему старијих, али и ширити позитивну слику о старењу, старијим особама и њиховом доприносу друштву.

Током 2016. године установљено је да је велики број корисника домова за старе смештен у домове по одлуци њихове деце и најближих сродника, мимо сопствене воље. Управе домова закључивале су уговоре о смештају с децом или другим сродницима, чак и уколико старија особа има пословну способност. Такво поступање представља најгрубље кршење људских права старијих особа на слободу кретања, партиципацију и аутономно одлучивање о свом животу. Због овакве ситуације, Повереник је упутио препоруке мера домовима за смештај одраслих и старијих лица у Републици Србији.

Препорука мера за остваривање равноправности свим домовима за смештај одраслих и старијих лица

У току поступка по притужбама грађана, Повереник је дошао до сазнања да су поједини корисници домова за смештај старих лица смештени у дом против своје воље и нису потписници уговора о коришћењу услуга, иако имају пуну пословну способност, него су њихови сродници (углавном деца) закључили уговор са управом дома. Примера ради, из изјашњења једног дома за старе је утврђено да се корисница налази у дому против своје воље и да је „изразила жељу да напусти дом [...] Међутим, иста је неспособна за самосталан живот у прилог чега говоре и њени лекарски налази”.

Повереник је упутио домовима за смештај одраслих и старијих лица у Републици Србији **препоруку да своје одлуке и поступања приликом пружања услуга корисницима дома не заснивају на стереотипима и предрасудама о могућностима и способностима старијих особа да доносе одлуке о свом животу, поготово с обзиром на њихово старосно доба и здравствено стање**. Старије особе су изложене дискриминаторним ставовима да су немоћне, неспособне да доприносе друштву и да доносе рационалне одлуке. Обавеза је пуног поштовања антидискриминационих прописа свих пружалаца услуга у систему социјалне заштите, како у поступку смештаја, тако и током боравка корисника на смештају у установама социјалне заштите, а пружаоци услуга су у обавези да корисницима обезбеде услугу без дискриминације у складу са начелима прописаним Законом о социјалној заштити.

Повереник је поднео и **кривичну пријаву** због боравка особе у дому за смештај старијих без њене сагласности и воље. Наиме, организација цивилног друштва се обратила Поверенику наводећи да се лице налази у дому за смештај старијих лица, да код себе нема личних докумената, кључ од стана и да није упозната са садржином уговора о смештају који је потписао њен син. Повереник је тим поводом поднео кривичну пријаву против директора дома за смештај старих лица због кривичног дела противправно лишење слободе из члана 132. Кривичног законика истичући да су старије особе изложене различитим облицима занемаривања или злостављања, чему често претходи дискриминација до које доводе предрасуде, стереотипи и идеја о непродуктивности старијих, као и слика да су старији пасивни примаоци помоћи и терет за друштво. Један од облика злостављања старијих јесте и лишавање права на одлучивање о свом начину живота, што доводи до ограничавања или лишавања слободе кретања, ограничавања слободног располагања својим финансијама, избора места живљења и начина лечења.

Мишљење: У притужби против Владе, подносиатеља је навела да се висина пензије раније обрачунавала узимајући у обзир просек за 10 година у којима је пензија била највиша, као и степен образовања, односно квалификација, те да је до 2014. године пензија више пута повећавана, а да је једном приликом повећана чак 10%. Истакнуто је да је за стицање услова за одлазак у пензију раније било потребно мање година живота и радног стажа него сада и да је таква одлука дискриминаторна.

Имајући у виду да се према Закону о привременом уређивању начина исплате пензија, пензија умањује појединим категоријама пензионера и примењује на затечене и будуће кориснике пензија, што значи да се односи на све пензионере одређене категорије, без прављења разлике када је корисник стекао услове за одлазак у пензију, очигледно је да нема повреде права у смислу Закона о забрани дискриминације, јер у описаној ситуацији није дошло до неоправданог прављења разлике, односно неједнаког поступања према подносиатељки притужбе на основу њеног личног својства – година старости.

Током године Поверенику су се грађани обраћали и притужбама у којима су указивали на дискриминацију у области рада и запошљавања, што је и иначе област са највећим бројем поднетих притужби од почетка рада институције. Када су у питању старији грађани, у овој области се притужбе најчешће подnose у ситуацији престанка радног односа, али није редак случај ни да се радници који имају преко 50 година живота већ сматрају „старијим“. Неретко послодавци отпуштају старије раднике, непосредно пре стицања услова за пензију, а старији незапослени радници не успевају да се запосле и поред радног искуства које имају. Примери из праксе Повереника показују да се последица стереотипа о старијим радницима састоји и у оцени послодаваца да су старија лица мање способна за рад, „мање продуктивна“, често уз економску процену послодавца да „млађи“ радник мање кошта, ако узмемо у обзир минули рад, пензијско и здравствено осигурање и друге обавезе. Треба имати у виду да је финансијска и социјална сигурност у старости директно повезана са текућим и прошлим учешћем на тржишту рада. Достојанствен рад и правична зарада током радног века омогућавају и достојанствену старост.

Мишљење: Притужба је поднета против Министарства здравља због одлуке да се са запосленима у здравственим установама не закључују споразуми о продужењу радног односа након престанка радног односа запослених који су навршили 65 година живота и стекли најмање 15 година стажа осигурања. Подносилац притужбе сматра да је на овај начин дискриминисан у односу на особе које су радни однос засновале са основном или средњом школом, па могу да остваре дужи стаж осигурања до своје 65. године живота.

Након сагледавања свих релевантних чињеница, Повереник је утврдио да **није дошло до прављења разлике или неједнаког поступања по било ком личном својству** подносиоца притужбе, те због тога у конкретном случају нема повреде права у смислу Закона о забрани дискриминације имајући у виду да нека лица у тренутку када наврше 65 година живота имају дужи, а нека краћи стаж осигурања,

што није у вези с било којим личним својством осигураника, већ с временским периодом уплаћивања доприноса у фонд пензијског и инвалидског осигурања, као и да послодавац није изразио потребу да се закључи споразум о продужењу радног односа, што се односило на сва лица запослена у здравственим установама, без обзира на лична својства.

Мишљење: У притужби против једне болнице је наведено да је објављен интерни оглас за специјализације и да је избор кандидата обављен на основу постојећих правилника у којима су прописани критеријуми за упућивање на специјализацију, и то: просечна оцена, оцена из предмета – области – гране медицине, дужина студирања, радни стаж и радна карактеристика у установи. Изменама правилника критеријум „радна карактеристика у установи” замењен је критеријумом „године живота”. Анализа прописаних критеријума показала је да су године живота кандидата једини критеријум који се не односи на професионалне способности и остварења кандидата, а током поступка је утврђено, с обзиром на начин бодовања, да су очигледно стављени у неједнак положај старији у односу на млађе кандидате. **Постављање критеријума који се односе на године живота кандидата није оправдано, јер године живота нису стварни и одлучујући услов за упућивање на специјализацију,** сагледавајући како природу и особености под којима се стиче специјалистички стаж, тако и услове под којима се он обавља. Због тога је донето мишљење да су применом критеријума који се односи на године живота сви старији кандидати дискриминисани на основу личног својства – старосног доба, а болници је препоручено да из правилника уклони критеријум за упућивање на специјализацију који се односи на године живота кандидата, да мишљење објави на огласној табли и да убудуће води рачуна да не крши одредбе Закона о забрани дискриминације.

Поред наведеног, током 2016. године посебно је указивано и на један од проблема с којима се суочавају жене уопште, а то је начин на који су представљене у појединим медијима као некомпетентне и инфериорне, на омаловажавајући начин и посредством свог физичког изгледа, а не стручношћу и резултатима свога рада. Повереник је у

Приручнику за новинаре и новинарке – Борба за равноправност²⁵² указао на постојање овог проблема. Овакав однос једног броја медија представља изазов у раду Повереника, јер иако у неким сегментима постоји помак у извештавању, још увек је један број медија недовољно заинтересован за проблем дискриминације и текстовима и прилозима подстиче даље ширење стереотипа, предрасуда и дискриминаторних ставова. Такође,

У Приручнику за новинаре и новинарке – Борба за равноправност се упућује на потребу објективног информисања, односно задовољавања потреба у информисању свих делова друштва без дискриминације, водећи посебно рачуна о друштвено осетљивим групама, попут деце, омладине и старијих лица.

²⁵² Приручник за новинаре и новинарке – Борба за равноправност, Повереник за заштиту равноправности, Београд 2016, доступно на интернет страници: [ravnopravnost.gov.rs > wp-content > uploads > 2017/01](http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2017/01)

наглашено је да је један од циљева и начела регулисања односа у области електронских комуникација, законом предвиђено обезбеђивање доступности услуга универзалног сервиса свим грађанима у Републици Србији, уз задовољење потреба специфичних друштвених група, укључујући особе са инвалидитетом, старије и социјално угрожене кориснике.

Поверенику је током 2016. године поднет и већи број притужби у којима је наведено више личних својстава. Тај податак указује на повећани ниво свести грађана да је у неким ситуацијама дискриминација заснована на више основа. У највећем броју притужби назначено је старосно доба, пол, инвалидитет, брачни и породични статус, здравствено стање, чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама и имовно стање. Повећање броја притужби не значи да се у свим случајевима заиста ради о вишеструкој дискриминацији, с обзиром на то да се дешава да подносиоци притужби наведу по неколико личних својстава, посебно у ситуацијама када нису сигурни које је њихово лично својство било основ дискриминације.

Мишљење са препоруком: Притужба је поднета у име и уз сагласност градоначелнице Смедерева, др Јасне Аврамовић, због изјава које је Перица Ђорђевић, одборник Скупштине града Смедерева, изнео на њеном заседању 24. децембра 2015. године. Према наводима из притужбе, одборник је том приликом изјавио: *„Било би добро да градоначелник буде А. П., млад и частан, уместо надуване и хистеричне бабе.“*

У поступку је утврђено да је одборник увредио и омаловажио градоначелницу на основу њених личних својстава – пола и старосног доба. ***Одборник је свој став исказао кроз стереотипне и традиционалне родне улоге, призму пола и старосног доба, према којима се жена, без обзира на своју стручност и професионална достигнућа, може коментарисати као „баба“ или као „хистерична“*** уколико њен рад и изјаве нису у складу с вредностима друге особе. Повереник је донео мишљење да су повређене одредбе закона, а одборнику је препоручено да упути писано извињење у року од 15 дана од дана пријема мишљења с препоруком, те да води рачуна да у оквиру својих редовних послова и активности не крши законске прописе о забрани дискриминације.

По овој препоруци није поступљено.

Повереник је током године поднео и *Иницијативу за измену Кривичног законика*, и то члана 179. којим је прописано кривично дело обљубе над немоћним лицем. Наиме, за кривично дело обљубе над немоћним лицем (члан 179. став 1) запређена је казна затвора од две до десет година за оног ко над другим изврши обљубу или са њом изједначен чин искористивши душевно обољење, заостали душевни развој, другу душевну поремећеност, немоћ или какво друго стање тог лица услед којег оно није способно за отпор. Истовремено, за кривично дело силовања (члан 178. став 1) запређена је казна затвора од три до дванаест година за оног ко принуди другог на обљубу или са њом изједначен чин употребом силе или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело тог или њему блиског лица. Повереник је поднео ову

иницијативу имајући у виду да је у оба случаја радња извршења иста – обљуба или с њом изједначен чин, а разлика се појављује само у погледу личних својстава пасивних субјекта – у првом случају ради се о лицу које услед душевног обољења, заосталог душевног развоја, друге душевне поремећености, немоћи или каквог другог стања није способно за отпор, суштински, насилној обљуби (одсуство отпора при обљуби на страни пасивног субјекта услед неспособности да се он пружи, свакако не значи одсуство принуде при обљуби, односно постојање слободне воље за полно општење). Само због чињенице личног својства пасивног субјекта, и начин остварења радње извршења је различит (у првом случају извршење обљубе искоришћавањем немоћи, у другом случају принуде).

У 2016. години настављена је сарадња са Црвеним крстом Србије кроз пројекат „Положај старијих на селу“, уз финансијску подршку Популационог фонда Уједињених нација (UNFPA). Једна од кључних пројектних активности било је заједнички реализовано истраживање **Положај старијих на селу**, о коме ће бити више речи у даљем тексту. Резултати овог истраживања су од значаја за одређивање смерница и постављање приоритета у креирању и вођењу јавних политика у овим друштвеним областима у наредном периоду.

Са едукације актера за истраживање о положају старијих на селу, 2016.

У оквиру сарадње са Фондацијом за отворено друштво, а поводом Међународног дана старијих особа, Повереник редовно годишње од 2016. године, организује наградни конкурс за најбољи литерарни рад, ликовни рад и фотографију **Мост разумевања – међугенерациска солидарност**. Право учешћа на конкурсима имају ученици и ученице 6, 7. и 8. разреда основних школа из Републике Србије, који кроз одговарајући вид уметничког израза дају своје виђење међугенерациске солидарности, чиме дају

допринос подизању свести о положају старијих особа и чињеници да године не морају и не смеју бити препрека за достојанствен и квалитетан живот. Догађај поводом међународног дана старијих особа и додела награда организује се у сарадњи са различитим институцијама, као што су Народна скупштина и Црвени крст, док се концепт самог догађаја мења из године у годину. Тако је, у сарадњи са Народном скупштином Републике Србије, догађај у неколико наврата организован у оквиру свечане седнице Одбора за права детета, док су награде ученицима који су победили на конкурс уручивали, поред поверенице, председница Народне скупштине, министри и председници скупштинских одбора.

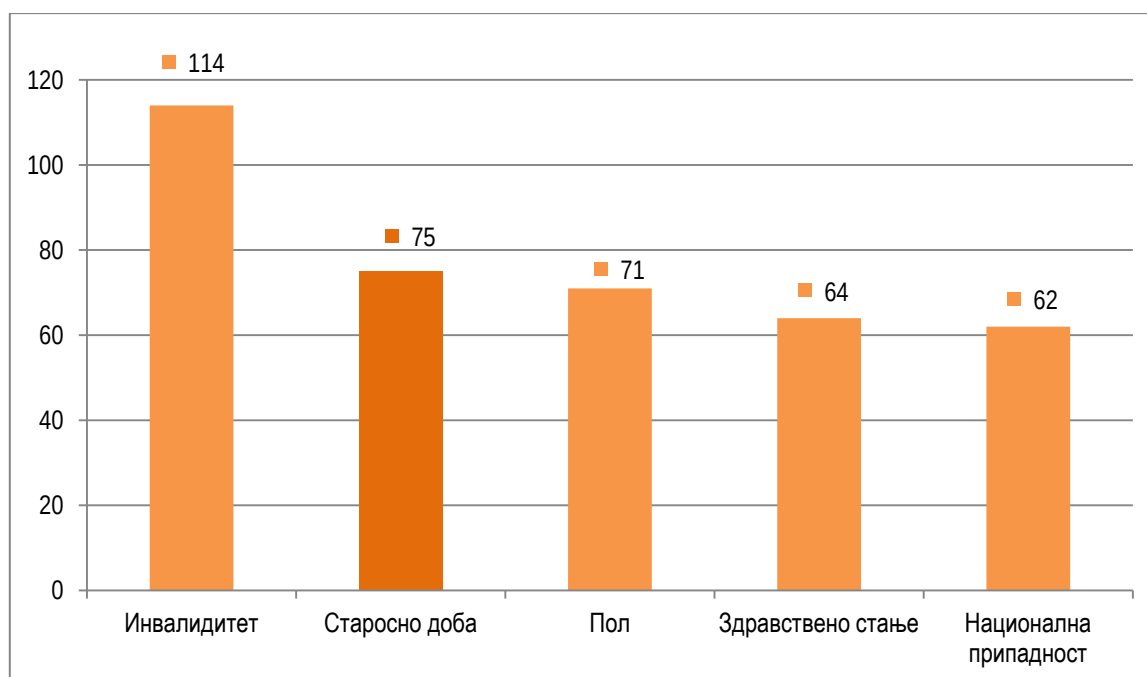
Одржана је и конференција *Године су само број – покажимо међугенерациску солидарност*, у Дечијем културном центру. Обележавање овог дана имало је за циљ подизање свести о дискриминацији старијих, као и о проблемима с којима се сусреће овај део популације. Конференција је била медијски пропраћена, а присуствовало је преко 400 ученика основних и средњих школа града Београда и корисника услуга Геронтолошког центра Београд. Након завршене конференције, приказана је представа *Бонтон старења*.

У организацији Повереника и Црвеног крста 2016. године организована је конференција *Не затварајмо очи: зауставимо злостављање старијих*, поводом 15. јуна, Међународног дана борбе против насиља над старијима. Исте године је издата и публикација *Збирка радова студената и студенткиња*. У питању је зборник радова учесника и учесница такмичења у симулацији суђења у области заштите од дискриминације, који су својим есејима учествовали на конкурс Повереника у оквиру пројекта који финансира Фондација за отворено друштво Србија. Есеји су настали као жеља и потреба да се о старијима у Србији не говори само из перспективе година и не само на њихов дан, 1. октобар, већ да се о њиховом положају говори из угла међугенерациске солидарности.

3.1.4. Поступање Повереника током 2017. године

Дискриминација на основу старосног доба је била присутна и током 2017. године, а по броју притужби овај основ је био на другом месту, са истим бројем притужби као и 2016. године (75) и уделом од 11,8% од укупног броја притужби. Од укупног броја притужби поднетих на основу старосног доба, 33,3% притужби поднето је због дискриминације старијих преко 65 година.

Графикон 10: учесталост притужби по основима дискриминације током 2017. године

Без обзира на бројне уложене напоре, у пракси су и даље видљиви стереотипи и предрасуде везане за године живота, што је видљиво и у притужбама поднетим Поверенику. Пример је и притужба против новинског текста „Стари бирачи“.

Мишљење са препоруком: У поступку поводом притужбе Геронтолошког друштва Србије поводом текста под називом „Стари бирачи“, објављеног у једном дневном листу, у коме се између осталог тражи укидање права гласа старијима од 65 година, за које се наводи да су „*јадни, бедни и незадовољни*“, те да увек гласају за „*деспотски оријентисане кандидате*“, па да би се то спречило требало би „*ограничити право гласа за старе*“, Повереник је донео мишљење да су текстом **изражени ставови који су узнемирујући и понижавајући и којима се вређа достојанство старијих особа**, односно да су прекршене одредбе Закона о забрани дискриминације. Главном и одговорном уреднику дневног листа препоручено је да објави извињење старијим особама у том дневном листу у року од 15 дана од дана пријема овог мишљења са препоруком, као и да убудуће не објављује прилоге којима се вређа достојанство припадника старије генерације, те да својим прилозима доприноси измени образаца, обичаја и праксе који условљавају стереотипе, предрасуде и дискриминацију старијих особа.

По овој препоруци је поступљено.

Током 2017. године уочен је и пораст броја притужби које су поднете због вишеструке дискриминације, а самим тим и пораст броја мишљења која су донета у случајевима дискриминације по више личних својстава. У највећем броју ових притужби као један од основа дискриминације наведено је старосно доба и инвалидитет, а у вези са неприступачношћу.

Мишљење са препоруком: У притужби је наведено да улаз у експозитуру банке није приступачан не само за особе са инвалидитетом која користе колица, него и за остала тешко покретљива лица, старије, као и за родитеље са децом у колицима. У изјашњењу банке је, између осталог, наведено да је пословни простор изнајмљен од Јавног предузећа за склоништа, да банка није тражила сагласност за постављање рампе, да не зна ко је власник. У току поступка је утврђено да улаз у простор експозитуре банке није приступачан, да банка није предузела активности како би обезбедила доступност услуга, те **да је пропуштање да се обезбеди приступачност у супротности са законом**. Повереник је донео мишљење и препоручио банци да предузме активности на обезбеђивању приступачности улаза и својих услуга.

По овој препоруци је поступљено.

Током ове године Повереник је примио притужбу лица у којој је навео да је у филијали Фонда за пензијско и инвалидско осигурање информисан да нема право да поднесе захтев за породичну пензију јер не испуњава услове из члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању. Подносилац притужбе је навео да је са супругом живео тридесет година у браку, од чега 28 година у ванбрачној заједници и непуне последње две године у брачној заједници регистрованој у општини (супруга је преминула три дана пре навршења две пуне године брака). Полазећи од чињенице да се одредбом члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању захтевају додатни услови за лица која су одлучила да склопе брак са осигураницима који су навршили 65 година живота, Повереник је Уставном суду поднео *Предлог за оцену уставности* ове одредбе, имајући у виду да је право на породичну пензију неоправдано ускраћено појединим особама на основу личног својства њиховог брачног друга (умрлог осигураника) – старосног доба, у тренутку закључења брака. С тим у вези, Повереник је указао да су наметањем додатних услова за лица која су одлучила да склопе брак са осигураницима који су навршили 65 година живота, а која се односе на дужину трајања брачне заједнице, односно услов да са умрлим осигураником имају дете, ова лица стављена у неједнак положај само зато што су склопили брак са особом која је навршила 65 година живота.

Одлучујући по предлогу Повереника, Уставни суд је одлуком број Iуз-130/2017 од 19. јуна 2019. године утврдио да оспорена одредба члана 28а Закона о пензијском и инвалидском осигурању, у делу који гласи: „Ако је умрли осигураник или умрли корисник старосне, превремене старосне или инвалидске пензије у тренутку закључења брака навршио године живота из члана 19. став 1. овог закона“, није у сагласности са Уставом, те да иста престаје да важи даном објављивања Одлуке Уставног суда у „Службеном гласнику Републике Србије“.

Имајући у виду да је у претходном периоду приметан раст броја притужби због дискриминације на основу старосног доба, Повереник је у сарадњи са Црвеним крстом Србије, у току 2017. године спровео два истраживања о положају старијих особа у Републици Србији, која су детаљније обрађена у касније делу овог извештаја. У истраживању *Старење у градовима – изазови савременог друштва*²⁵³ циљ је био да се испитају потребе старијих у урбаним срединама, понуде препоруке за унапређење квалитета њиховог живота, као и да се истакну и промовишу примери добре праксе.

Поводом Међународног дана борбе против насиља над старијима повереница је издала **Саопштење** у коме је истакла да године не смеју да буду препрека за достојанствен и безбрижан живот и да је насиље над старијима присутно у нашем друштву, иако најчешће остаје сакривено у оквиру породице. Да би се старији заштитили од злостављања и насиља, веома је важна стална едукација запослених у систему социјалне и здравствене заштите, полиције, правосудног система. Кључни сегмент превенције насиља над старима, али и односа поштовања и разумевања, треба да буде образовни систем где ће се, поред осталог, млађе генерације одгајати у духу међугенерациске солидарности и толеранције.

Истраживање *Положај старијих жена у Србији* Повереник је реализовао уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена - UN Women. Резултати овог истраживања указују на то да старије жене као највећи проблем истичу лош социоекономски положај (54%), а као значајан проблем наводе и доступност и квалитет здравствених услуга, а чак 86% жена сматра да се према њима због година старости здравствени радници опходе са мање поштовања у односу на друге пацијенте.

²⁵³ *Старење у градовима – изазови савременог друштва*, Црвени крст Србије, 2018, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/5214/starenje-u-gradovima-izazovi-savremenog-drustva-ebook.pdf>

Поводом Европског дана међугенерациске солидарности корисници свих домова и клубова Геронтолошког центра Београд уручили су признање повереници за допринос на унапређењу услова живота старијих и скулптуру „Дрво међугенерациске сарадње“. Дрво је настало у оквиру креативне радионице на Фестивалу

међугенерациске сарадње „Океј“ и представља симбол различите сарадње и солидарности младих и старијих грађана.

У оквиру сарадње са Црвеним крстом Србије, улога и надлежности Повереника престављени су на трибини *Достојанствено старење* у оквиру јесењег Фестивала здравља, као и на конференцији *Социјална инклузија старијих - фактор развоја друштва*. Такође, Повереник више година пружа подршку конкурс за *Драганову награду* за најбољи путопис старијих особа, који организују Амити и портал Пензин.

Повереник је такође представио свој рад на Сајму за треће доба на Београдском сајму. На штанду су посетиоци имали могућност да се информишу о томе шта је дискриминација, како да је препознају и пријаве. Том приликом, Канцеларија за здравље старих, Градски завод за јавно здравље Београд и магазин Пензија доделили су повељу о статусу „Пријатељ здравља

старијих“ повереници за допринос у борби против дискриминације најстаријих суграђана, унапређење равноправности, као и за промовисање и развијање међугенерациске сарадње и солидарности.

Са амбасадором Краљевине Белгије Леом Даесом, оснивачем и директором хуманитарне организације *Hospices of Hope* Грејемом Перолсом и директорком Центра за палијативно збрињавање Бел Хоспис Вером Маџгаљ вођени су разговори поводом решавања проблема грађана и њихових породица којима је потребна палијативна нега и збрињавање, као и развоја мешовитих

социјално-здравствених и других услуга из ова два система. Повереница је почасна чланица Центра за палијативно збрињавање Бел Хоспис.

Поводом обележавања 1. октобра – Међународног дана старијих особа, Повереник је и 2017. године расписао конкурс на тему „Мост разумевања – међугенерациска солидарност“ и доделио награде за најбољи литерарни рад, ликовни рад и фотографију.

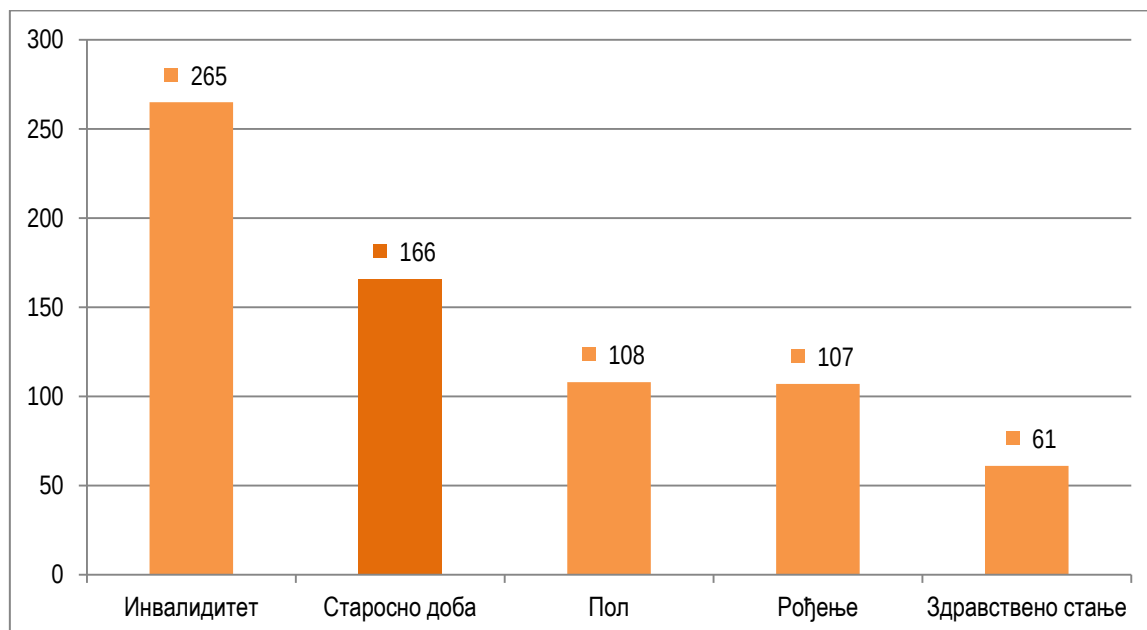
Свечаност поводом обележавања Међународног дана старијих особа, 2017.

3.1.5. Поступање Повереника током 2018. године

Током 2018. године старосно доба као основ дискриминације је било на другом месту по бројности са 16,5% од укупног броја поднетих притужби, након притужби поднетих због дискриминације на основу инвалидитета. Овај основ дискриминације наведен је у 166 притужби, а овај број је више него дупло већи од броја поднетих притужби у 2017. години. На повећање броја притужби по основу старосног доба, пре свега је утицао број притужби поднетих због дискриминације деце због примене одредаба Закона о финансијској подршци породици са децом. Од укупног број поднетих притужби по

основу старосног доба, 7,8% притужби је поднето због дискриминације старијих од 65 година.

Графикон 11: учесталост притужби по основима дискриминације током 2018. године

У раду по притужбама и сагледавањем стања на основу расположивих података, евидентан је неповољан положај суграђана старијих од 65 година живота, који се, без обзира на бројне проблеме, и даље ређе обрађају надлежним органима. Проблеми са којима се старији суочавају су, поред доступности услуга здравствене и социјалне заштите, између осталог и велики број физичких, друштвених и економских баријера, уврежене предрасуде и стереотипи, али и недостатак инклузивних јавних политика које укључују представнике свих узраста и група у планирање и развој насеља. Током године се појавио и проблем који се односи на вештачење у поступку остваривања права на инвалидску пензију и вештачење процене радне способности и могућности запослења или одржања запослења, због чега је Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање упућена препорука мера.

Препорука мера за остваривање равноправности Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање

Повереник је дошао до сазнања да постоји могућност да се у пракси догоди случај у којем орган вештачења РФ ПИО, у два различита поступка покренута по захтеву истог лица, односно поступку за остваривање права из система пензијског и инвалидског осигурања и поступку за остваривање права на основу Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, донесе налаз, оцену и мишљење у складу са којим исто лице не може да оствари право на инвалидску пензију и истовремено у поступку процене радне способности буде процењено као лице које се не може запослити ни под општим, ни под посебним условима, с друге стране.

На овај начин се лице ставља у положај у којем не може бити радно ангажовано, односно запослено, али ни остваривати право на пензију по основу губитка радне способности. Због тога је Повереник упутио препоруку мера РФ ПИО да предузме све неопходне мере у циљу обезбеђивања координације између органа вештачења.

РФ ПИО је успоставио блиску сарадњу са Националном службом за запошљавање која подразумева размену информација и додатну контролу решења, а договорена је и припрема предлога за измену одговарајућих подзаконских аката и одржано саветовање лекара вештака у вези са наведеним проблемом. Посебно је договорено да се чињеница о претходним вештачењима обавезно назначават већ приликом подношења захтева у овим поступцима.

Грађани су се Поверенику обраћали и поводом дискриминације у поступку рада и запошљавања, нарочито када се ради о појединим правима „старијих“ радника.

Мишљење са препоруком: У притужбама више лица против в.д. директора Опште болнице у Пријепољу, због дискриминације на основу старосног доба, наведено је да су подносиоци притужби анексима уговора о раду распоређени на нижа радна места, наводно због поступка реорганизације као и да је директор рекао да је један од разлога да због година старости та лица нису способна да уче нове електронске технологије и евиденције које се уводе у здравству.

У току поступка је утврђено да су подносиоци притужби у тренутку потписивања анекса уговора о раду имали преко 50 година живота, док је једна подносиатеља притужбе навршила 42 године живота. Повереник је дао мишљење да је в.д. директора прекршио одредбе Закона о забрани дискриминације, те му је препоручено да предузме све потребне мере из своје надлежности у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања, као и да убудуће не крши антидискриминационе прописе.

По препоруци није поступљено, па је у складу са законом обавештена јавност.

У поступању по притужбама уочено је да се здравствено стање, као један од основа дискриминације најчешће јавља код вишеструке дискриминације, и то у комбинацији са инвалидитетом, старосним добром и генетским особеностима. У току 2018. један од разлога обраћања грађана је било и указивање на потребу доношења стандарда услуга социјално-здравствене заштите, односно унапређења палијативног збрињавања. С тим у вези Повереник је упутио и препоруку мера Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарству здравља а поводом унапређења социјално-здравствених услуга, које су нарочито важне за старије особе и квалитет њиховог живота.

Препорука мера за остваривање равноправности особа којима је због специфичног социјалног и здравственог статуса потребна палијативна нега

Повереник је Министарству здравља и Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутио препоруке ради обезбеђивања услова за пружање услуга корисницима који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом заштитом или надзором, а нарочито прописивања стандарда за пружање услуга у складу са одредбама члана 60. став 3. Закона о социјалној заштити.

Министарству здравља је препоручено и да предузме мере и активности у оквиру своје надлежности са циљем даљег развоја и унапређења система палијативног збрињавања пацијената и пружања подршке њиховим породицама на територији читаве Републике Србије, а нарочито да свеобухватно сагледа актуелну ситуацију у Републици Србији и у складу са могућностима предузме мере и активности како би пацијенти и њихове породице били на одговарајући начин и у потребном обиму обухваћени оваквом врстом подршке.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је обавестило Повереника да је формирало радну групу за израду Нацрта измена и допуна Закона о социјалној заштити, као и да ће проблем на који је указао Повереник бити анализиран у оквиру рада ове радне групе. Министарство здравља није обавестило Повереника о предузетим активностима.

Поред тога на потребу унапређивања услуга социјално-здравствене заштите указано је и приликом давања мишљења на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о социјалној заштити, с обзиром да је у Нацрту закона о изменама и допунама Закона о социјалној заштити предвиђено брисање одредбе која се односи на ову врсту услуга. Поред ове препоруке мера Повереник је упутио и препоруку мера за остваривање равноправности која се односи на чишћење снега у свим улицама, нарочито у оним у којима живе теже покретна лица, особе са инвалидитетом као и старији суграђани. Поред тога, Повереник је у току 2018. године Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутио и иницијативу за измену и допуну Закона о социјалној заштити.

Иницијатива за измену и допуну Закона о социјалној заштити

Повереник је Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања упутио иницијативу за релаксирање услова за остваривање права старијих суграђана на материјалну подршку, имајући у виду да због прописаног ограничења у погледу површине земљишта, велики број грађана не може да оствари право на новчану социјалну помоћ или им је остваривање овог права отежано, а помоћ им је неопходна. Овим су посебно погођена старачка домаћинства, која располажу површином земљишта већом од прописане, при чему је то земљиште углавном лоше

структуре и није подобно за обраду, због чега су уложени без могућности остваривања подршке.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је обавестило Повереника да је формирало радну групу за израду Нацрта измена и допуна Закона о социјалној заштити, као и да ће проблем на који је указао Повереник бити анализиран у оквиру рада ове радне групе.

Такође, Повереник је Републичком фонду за здравствено осигурање упутио **иницијативу за измену Листе помагала** тако што ће је ускладити са чланом 59. Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања. Наиме, чланом 59. поменутог правилника прописано је да осигурано лице које има обострани трајни губитак слуха преко 40 децибела, односно 65 дБ у најмање две испитиване фреквенције говорног подручја (1000-4000) има право на одговарајући слушни апарат (амплификатор) ако се њиме постиже задовољавајући ниво говорне комуникације и слушне рехабилитације. С друге стране, Листа помагала (табела 1) под тачком 5. Слушна помагала под шифром 192 сужава круг лица којима је омогућено да остваре право на слушни апарат уколико имају трајни обострани губитак слуха преко 40 dB који обухвата најмање две испитиване фреквенције говорног подручја 1000 -4000 Hz и то ако је апарат неопходан за обављање послова занимања по основу кога је лице здравствено осигурано, односно искључује лица којима је овај апарат неопходан, а који не обављају послове занимања по основу којих су здравствено осигурани. Усвојене су измене и допуне Правилника и Листе као његовог саставног дела и извршено усклађивање, али постојеће ограничење није укинато већ је измењена одредба правилника која обухвата ужи круг лица.

Поводом поступака по бројним притужбама поднетим због неприступачности појединих објеката који су одређени за бирачка места, дат је предлог да се спроведе медијација са представницима Центра за самостални живот особа са инвалидитетом, Градске изборне комисије, градских општина Врачар и Савски венац. Наиме, Центар за самостални живот особа са инвалидитетом поднео је Поверенику за заштиту равноправности притужбе због неприступачности појединих објеката који су били одређени за бирачка места на последњим градским изборима. Након тога прихваћен је предлог за медијацију који се показао као добар и ефикасан начин решавања спорова и постигнут Споразум о разумевању у вези обезбеђивања приступачности, како бирачких места, тако и прилагођеног изборног материјала, што представља предуслов за самостално и равноправно учествовање у политичком и јавном животу.

Европска комисија усвојила је 2018. године Препоруке о стандардима за тела за равноправност како би осигурала независност и унапредила ефикасност ових тела. Овом Препоруком одређују се стандарди који се односе на мандат институција за равноправност, њихове ресурсе и одговарајућа овлашћења. Национална тела за равноправност централни су елемент институционалног система за заштиту равноправности, јавне институције основане широм Европе у складу са законодавством ЕУ ради промовисања равноправности и борбе против дискриминације.

Вера Јурова, европска комесарка за правосуђе, потрошаче и родну равноправност је тим поводом изјавила да дискриминацији нема места у Европској унији, због чега им је неопходно обезбедити независност, јер представљају чуваре правде и једнаких могућности за све грађане и грађанке. Према њеним речима, равноправност и начело недискриминације су кључне вредности Европске уније и од виталног су значаја за развој сваког друштва.

У истраживању Повереника *Однос представника органа јавне власти према дискриминацији у Србији* из 2018. године, обухваћени су представници судске, извршне и законодавне власти, а резултати овог истраживања су, између осталог показали да највећи број представника органа јавне власти сматра да су у највећој мери дискриминисане особе са физичким инвалидитетом и интелектуалним потешкоћама, затим сиромашне особе, па старији, особе ромске националности, након тога остале друштвене групе.

Током 2018. године Повереник је поново подржао конкурс за најбоље путописе старијих особа *Драганова награда* који четврту годину заредом организује удружење *Снага пријатељства - AMITY*. Циљ овог конкурса је да промовише активно старење и да створи простор за размену искустава, знања, лепоте и изазова старења и мудрости старијих, а признања се додељују у различитим категоријама, попут Женске путописне приче, Приче о путовању по Србији и Путописне песме.

У току године одржан је десети јубиларни Међународни геронтолошки конгрес који је окупио више од 200 стручњака и експерата из Србије, земаља Југоисточне Европе, Европске уније и Сједињених Америчких Држава, као и институције за заштиту равноправности и омбудсмане из Југоисточне Европе. У свечаном делу

Конгреса о положају старијих говорили су председник Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова Мехо Омеровић, председница Геронтолошког друштва Србије Драгана Динић, представница Популационог фонда УН у Србији Марија Раковић и председница Међународне мреже за превенцију насиља над старијима Сузан Сомерс. У пленарном делу, посебан панел посвећен је улози независних институција у заштити старијих особа, у коме, поред поверенице Јанковић, учествују Пучка правобранитељица Републике Хрватске Лора Видовић, Заштитник људских права и слобода Црне Горе Шућко Баковић, Омбудсмен за људска права Босне и Херцеговине Љубинко Митровић и правобранитељица за равноправност сполова Републике Хрватске Вишња Љубичић. Такође, повереници је уручена годишња награда „Петар Манојловић” за допринос унапређењу положаја старијих у Србији, коју додељује Геронтолошко друштво Србије. Са Сузан Сомерс, председницом Међународне мреже за превенцију насиља над старијима, разговарано је о глобалним тенденцијама у области заштите права старијих, као и о потреби за новом, посебном конвенцијом Уједињених нација за заштиту старијих особа.

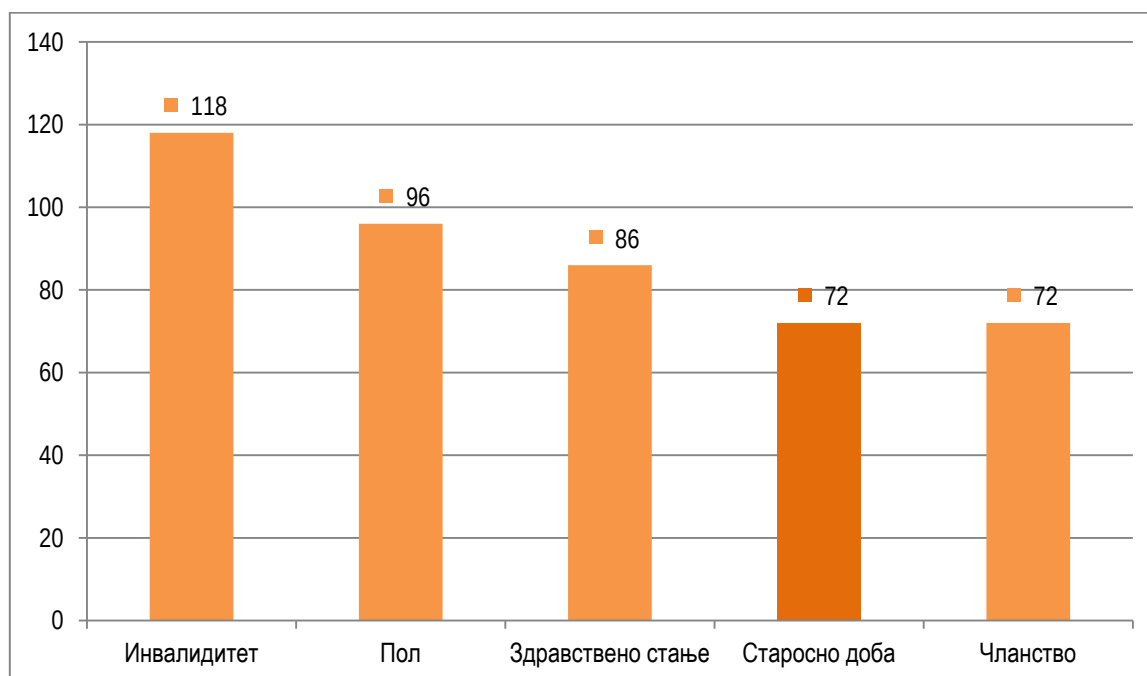

Наградни конкурс *Мост разумевања* – међугенерациска солидарност одржан је и 2018. године, а награде су учесницима додељене на свечаности одржаној поводом обележавања 1. октобра – Међународног дана старијих особа.

3.1.6. Поступање Повереника током 2019. године

Старосно доба је 2019. године било на четвртом месту по бројности притужби, што према учесталости овог основа чини 9,9% од укупног броја поднетих притужби (72). Број притужби које су Поверенику упућене због дискриминације на основу старосног доба у 2019. години мањи је од броја поднетих притужби у 2018. години, али је скоро идентичан броју поднетих притужби по овом основу у 2017. години. На повећање броја притужби у 2018. години утицао је велики број притужби поднетих због дискриминације деце поводом примене одредаба Закона о финансијској подршци породици са децом. У 2019. години највећи број притужби (43%) односио се на дискриминацију особа старијих од 65 година. Старији суграђани су се и даље Поверенику обраћали углавном лично, док су ретке притужбе организација цивилног друштва у њихово име.

Графикон 12: учесталост притужби по основима дискриминације током 2019. године

У притужбама се углавном као проблем истиче да велику сметњу за равноправно укључивање у све друштвене токове особа старијих од 65 година и особа које се отежано крећу, као и особа са инвалидитетом, представља неприступачност јавних објеката и површина, али и услуга.

Мишљење са препоруком: У поступку по притужби у којој је наведено да није обезбеђен несметан приступ објекту у којем је смештена музејска поставка је утврђено да музеј, као правно лице које користи и управља културним добром, није обезбедио приступачност културног добра свим особама које се отежано крећу, чиме је дошло до повреде одредаба Закона о забрани дискриминације. Због тога је музеју дата препорука да предузме мере у циљу обезбеђивања приступачности, као и да убудуће не крши антидискриминационе прописе.

Музеј је обавестио Повереника да је у току пројекат којим је предвиђена и реконструкција хола и „функционална реорганизација“ улазног простора и да ће се реализација пројекта одвијати у наредне две године.

Поводом остваривања приступачности јавних објеката и површина, поред поступања по притужбама Повереник је током године упутио велики број препорука мера за остваривање равноправности наводећи да неприступачност објеката доводи неретко и до потпуне немогућности остваривања одређених услуга, што додатно отежава живот старијим суграђанима који се отежано крећу.

Препорука мера за остваривање равноправности Републичкој изборној комисији

Поступајући по притужбама грађана уочено је да је у ранијим изборним поступцима било бирачких места која на дан избора нису била приступачна особама са инвалидитетом и другим лицима која се отежано крећу. Наиме, бирачка места су се налазила у објектима са физичким баријерама (на спрату без лифта, са тешким улазним вратима, степеницама и сл) као и у објектима до којих је прилаз неприступачан (нпр. прилаз је изузетно стрм, високи прагови, уски пролази, нема обезбеђеног паркинг места за особе са инвалидитетом и сл). У складу са законом, Републичка изборна комисија одређује бирачка места на предлог јединица локалних самоуправа и надлежна је да прописује ближа правила о раду бирачког одбора, као и ближа правила у вези са бирачким местима. Због тога је Повереник препоручио да приликом доношења упутства за спровођење избора, Републичка изборна комисија посебно укаже на потребу предлагања бирачких места која су приступачна и да су јединице локалне самоуправе дужне да предложе објекте који испуњавају ове стандарде.

Поступајући по препоруци мера Републичка изборна комисија је предузела низ мера и активности у циљу унапређења приступачности изборног процеса особама са инвалидитетом и обавестила Повереника да је, између осталог, донела Одлуку о процени приступачности бирачких места у Републици Србији којом је уређен начин процене приступачности бирачких места, што обухвата прикупљање података о приступачности објеката у којима се бирачка места налазе, анализу прикупљених података и утврђивање односно предлагање мера за унапређење.

Повереник је у току 2019. године упутио и више препорука мера за остваривање равноправности (169) центрима за социјални рад поводом повећања броја покренутих поступака за лишење пословне способности. Поред тога, у пракси је примећено да се неретко старији корисници у потпуности искључују из поступка који се односе на остваривање и заштиту њихових права. У једном конкретном случају, центар за социјални рад је старијој корисници поставио привременог старатеља и покренуо поступак за њено лишење пословне способности без обавештавања и учешћа кориснице. Том приликом занемарене су њене потребе и интереси само из разлога што се радило о старијој особи нарушеног здравственог стања, при чему није узимано у обзир да је она способна за „нормално“ расуђивање и да је у стању да се сама стара о себи и о заштити својих права и интереса. Поред тога повод за ову препоруку је била

и чињеница да чак и када се ова лица обратe Поверенику, врло често у даљем току поступка одустану од притужбе или се и након пријема у Пријемној канцеларији Повереника не одлуче на покретање поступка.

Препорука мера за остваривање равноправности центрима за социјални рад

Повереник је свим центрима за социјални рад препоручио да приликом сачињавања плана пружања услуга социјалне заштите старијих корисника, а нарочито приликом процене о неопходности постављања привременог старатеља и покретања поступка којима се ова лица лишавају пословне способности, **своје одлуке не заснивају на предрасудама и стереотипима о њиховим могућностима и способностима да штите и заступају своја права и интересе, с обзиром на њихово старосно доба и здравствено стање, већ на усмереној, балансираној и непристрасној процени околности конкретног случаја и пуну примену принципа најмање рестриктивне интервенције и окружења, као и поштовања личности и достојанства** старијих корисника/ца ради достизања или одржавања њиховог оптималног нивоа психофизичког и социјалног функционисања. Поред тога центрима је препоручено да упознају све запослене са овом препоруком мера.

Три центра за социјални рад (Ковин, Тутин и Ваљево) нису обавестила Повереника о поступању по препоруци, док су остали центри предузели мере.

Мишљење са препоруком: У притужби против центра за социјални рад је, између осталог, наведено да је подносиатеља притужбе старо лице, без ближих сродника, које се налази на смештају у приватном дому за старе, да јој је центар за социјални рад поставио привременог старатеља при чему није била упозната са дејством одлуке, нити јој је достављено решење, да је поднела захтев да јој се омогући обилазак стана у којем је живела до смештаја у дом али јој је центар за социјални рад то онемогућио.

Из изведених доказа закључено је да је центар за социјални рад доносио одлуке које су засноване на стереотипима и предрасудама према старијој особи, која је при томе и нарушеног здравственог стања. Посебно је забрињавајућ навод из решења о постављању привременог старатеља да подносиатеља притужбе „*није у стању да штити своја права и интересе*“, односно да „*није способна да искаже своју вољу*“, имајући у виду да је по оцени вештака неуропсихијатара „*очуваног моралног и апстрактног просуђивања, способна да расуђује у битним питањима своје егзистенције*“. Повереник је дао мишљење да су повређене одредбе закона и препоручио да центар предузме све неопходне мере у циљу отклањања последица дискриминаторног поступања према подносиатељки притужбе, те да јој се неодложно омогући да посети стан у којем је живела до смештаја у Дом за старе, као и да убудуће не доноси одлуке којима се крше антидискриминациони прописи.

Центар за социјални рад је обавестио Повереника да су омогућили корисници дома да посети стан у којем је живела до смештаја у дом и да из њега преузме личне ствари које је желела.

Дискриминација на основу старосног доба се дешава и у случајевима остваривања других права и услуга. Тако је осигуравајућа кућа одбила да пружи услугу путног осигурања подносиоци притужбе због њених година живота. У изјашњењу на притужбу је наведено да друштва за осигурање имају не само право, него и законску обавезу да идентификују, мере и процењују ризике којима су изложени у свом пословању и да управљају овим ризицима применом квалитативног и квантитативног начина управљања, те да утврђују процедуре за идентификовање, процену и мерење ризика, као и за управљање ризицима. С тим у вези, Повереник је указао да је неспорно да је ово друштво за осигурање, као и сва друга друштва за осигурање, овлашћено да утврђује услове осигурања којим уређује своје пословање, али да сви акти друштава за осигурање морају да буду усклађени са Уставом и законским прописима, како оним из области делатности осигурања, тако и са другим прописима Републике Србије, укључујући и прописе који забрањују дискриминацију. У конкретном случају, очигледно је да су особе старије од 80 година, које желе да буду осигурани за време путовања и боравка у иностранству у томе спречене, будући да ова осигуравајућа кућа особама старосне доби од преко 80 година не пружа услугу осигурања за време путовања и боравка у иностранству. Повереник је донео мишљење да је одбијањем да подносиоци притужбе пружи услугу осигурања за време путовања и боравка у иностранству, ово друштво за осигурање повредило одредбе Закона о забрани дискриминације и препоручио да усклади Опште услове за осигурање лица за време путовања и боравка у иностранству са антидискриминационим прописима, тако што ће прописати могућност осигуравања и лица преко навршених 80 година живота. Друштво за осигурање је обавестило Повереника да је поступило по препоруци и изменило Опште услове за осигурање лица за време путовања и боравка у иностранству.

Имајући у виду да је пракса Повереника показала да су поједине рекламе подржавале обрасце понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, као и да нису ретке и рекламе у којима се старији углавном приказују као немоћни, тужни, болесни и без капацитета за квалитетан и садржајан живот, Повереник је у 2019. години упутио и препоруку мера маркетиншким агенцијама.

Препорука мера за остваривање равноправности маркетиншким агенцијама

Повереник је, у поступцима по притужбама грађана, уочио да поједине маркетиншке агенције приликом пружања услуга креирања и израде рекламног садржаја за наручиоце, производе садржаје којима се подржавају предрасуде и стереотипи или којима се вређа достојанство групе лица на основу неког њиховог личног својства.

Поједине рекламе подржавале су обрасце понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, односно стереотипних улога полова, а нису ретке и рекламе у којима се старији углавном приказују као немоћни, тужни, болесни и без капацитета за квалитетан и садржајан живот.

Повереник је указао да су рекламе један од најраширенијих облика медијских производа, да обликују понашања друштва и поједница и неизбежно утичу на понашање купца/потрошача. Није ретка ситуација да се жене у појединим рекламама приказују најчешће као домаћице, или као родитељ који једини уме да замени пелену, опегла веш, спреми ручак или је жена приказана оскудно одевена уз ласцивне поруке и двосмислене текстове који у себи садрже сексуалну конотацију. С друге стране мушкарци су, углавном, приказани као успешни пословни људи, спортисти, власници аутомобила итд. На тај начин се креирају углавном стереотипне слике жена и мушкараца и уместо да се утиче на разградњу стереотипа, они се подржавају и подстиче се поступање у складу са предрасудама, обичајима и друштвеним обрасцима понашања који су засновани на стереотипним улогама полова.

Сагледавајући све околности, Повереник је препоручио маркетиншким агенцијама да приликом креирања и израде рекламног садржаја воде рачуна да се таквим садржајима не подржавају предрасуде и стереотипи или вређа достојанство лица или групе лица на основу неког њиховог личног својства.

У 2019. години усвојени су и Закон о здравственој заштити, Закон о здравственом осигурању, Закон о планирању и изградњи, Закон о Централном регистру становништва, Закон о пензијском и инвалидском осигурању и др. који имају непосредан утицај на живот старијих грађана. У току 2019. године Повереник је упутио и *Иницијативу за подношење амандмана на члан 65. тачка 7. Предлога закона о здравственој заштити* у погледу измена и прецизирања наведеног члана, како би се предупредила дискриминација деце, старих, особа нарушеног здравља и особа са физичким и менталним инвалидтетом имајући у виду да је овом одредбом прописан изузетак за лица смештена у установе социјалне заштите у погледу обима примарне здравствене заштите, односно да је прописаном одредбом смањен обим примарне здравствене заштите за лица смештена у установи социјалне заштите.

Мишљење са препоруком: У притужби је наведено да пацијенткиња има хепатитис Ц и да јој Комисија фонда није одобрила лечење лековима из DAA терапије, из разлога што не испуњава један једини критеријум, а то је претходни неуспех терапије PEG-INF, који код ње није могућ јер је у њеном случају контраиндикован.

У поступку је утврђено да су повређене одредбе Закона о забрани дискриминације а Републичком фонду за здравствено осигурање је препоручено да притужиљи у што краћем року уведе DAA терапију у лечење, као и да усклади са антидискриминационим прописима критеријуме за одобравање употребе лекова из DAA терапије било изменом Правилника о Листи лекова који се прописују и издају на терет средстава обавезног здравственог осигурања, било давањем комисији упутства за примену и тумачење прописаних критеријума тако да се не искључују пацијенти који у лечењу хепатитиса Ц не могу да користе другу терапију.

РФЗО је навео да ће у сарадњи са надлежним институцијама спровести активности у циљу унапређења права свих осигураних лица на нове лекове, односно наставити активности за спровођење препоруке Повереника која се односи на право на лекове за оболеле од хепатитиса Ц који имају контраиндикацију на терапију, на основу мишљења струке, а у складу са расположивим финансијским средствима.

Повереник је такође Министарству здравља упутио *Иницијативу за измену члана 30. Уредбе о плану мрежа здравствених установа* којим су прописана индикациона подручја за која се обезбеђује продужена рехабилитација у болничким установама специјализованим за рехабилитацију, тако да се у наведени члан додају и бубрежна обољења. Наиме, Поверенику се обратило Удружење дијализних пацијената ВМА, поводом измена Правилника о медицинској рехабилитацији у стационарним здравственим установама специјализованим за рехабилитацију²⁵⁴, наводећи да је одредбу члана 2. потребно допунити одредбом која би гласила: „рехабилитација пацијената на редовном програму хемодијализе који се дијализирају три пута седмично“. С тим у вези, Повереник се обратио РФЗО, који је одговорио да нема правни основ за измену Правилника, као ни Листе индикација за коришћење продужене рехабилитације у стационарним здравственим установама за рехабилитацију, јер Уредбом о плану мрежа здравствених установа²⁵⁵ бубрежна обољења нису предвиђена као индикационо подручје за продужену рехабилитацију у болничким установама специјализованим за рехабилитацију. Имајући у виду наведено, Повереник је упутио иницијативу, а Министарство здравља је иницијативу проследило Републичкој стручној комисији за медицинску рехабилитацију на разматрање и стручно мишљење.

Подсећамо да је и Повереник већ годинама, у својим редовним годишњим извештајима, препоручивао обезбеђивање ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање, посебно за особе са инвалидитетом, старије, особе које се лече дијализом, које болују од ретких болести, хепатитиса, меланома и др, као и да је потребно предузимати мере превентивне заштите, скрининг прегледа и посветити посебну пажњу подизању свести и информисаности о здравственим ризицима и репродуктивном здрављу, посебно деце, младих и старијих, уз обезбеђивање веће доступности психолошке подршке.

²⁵⁴ „Службени гласник РС“, бр. 75/16 и 39/18

²⁵⁵ „Службени гласник РС“, бр. 42/6, 119/07, 84/08, 71/09, 85/09, 24/10, 6/12, 37/12, 8/14, 92/15, 111/17, 114/17-испр., 13/18 и 15/18-испр.

Повереник је такође РФЗО поднео *Иницијативу за допуну Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања*²⁵⁶ проширивањем врста медицинско-техничких помагала која се осигураним лицима обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања, односно повећање броја и врсте очних помагала побројаних у Листи помагала.

И током ове године Поверенику су се грађани обраћали поводом престанка радног односа, остваривања права на отпремнине и остваривања права из области пензијског и инвалидског осигурања

Мишљење: Подносиатеља притужбе је навела да је установа у којој је запослена донела одлуку којом је на општи начин утврђена могућност споразумног престанка радног односа запосленима на неодређено време у 2018. години, уз исплату стимулативне накнаде. Овом одлуком је изричито предвиђено да се ова могућност не пружа запосленима којима у 2018. години престаје радни однос по сили закона, односно када наврше 65 година живота и најмање 15 година стажа осигурања. Подносиатеља је у августу 2018. године поднела захтев послодавцу за исплату стимулативне накнаде, о коме није одлучено, док је у септембру 2018. године, послодавац донео решење којим је констатовао да јој престаје радни однос због одласка у пензију, уз признање права на отпремнину због одласка у пензију.

Анализом одлуке Повереник је констатовао да је послодавац имао за циљ да запосленима на неодређено време понуди могућност споразумног престанка радног односа, уз исплату стимулативне накнаде, те да овакво поступање послодавца представља један од начина престанка радног односа, у смислу Закона о раду.

Право запослених на исплату стимулативне накнаде у случајевима када не испуњавају услов за одлазак у пензију по сили закона представља меру заштите која током одређеног временског периода треба запосленом да обезбеди сигурност по престанку радног односа. Престанком радног односа по сили закона и стицањем права на пензију, исцрпљује се циљ и сврха установљеног права на стимулативну накнаду, јер су се стекли услови да лице оствари право на пензију. Овакво становиште заузео је и Уставни суд у својој одлуци I Уз-293/2016 од 25. јула 2017. године, а поводом сличне правне ситуације. У складу са чланом 36. став 2. Закона о забрани дискриминације поступак је обустављен.

Поред поступања по притужбама, Повереник је наставио да спроводи и друге активности на унапређивању равноправности и заштити од дискриминације. Тако је, крајем године Народној скупштини предат **Посебан извештај о дискриминацији у области рада и запошљавања** у коме је, између осталог, наведено да притужбе поднете Поверенику указују да у области рада, а поготово запошљавања, иначе рањиве групе постају још рањивије и подложније дискриминацији, да су жене у лошијем положају на тржишту рада од мушкараца, да су најдискриминисанија друштвена група која је истовремено и најбројнија на тржишту рада, као и да нису ретки случајеви вишеструке дискриминације жена на основу пола и брачног и

²⁵⁶ „Службени гласник РС”, бр. 52/12, 62/12-испр., 1/13-испр., 112/14, 114/14-испр., 18/15, 19/17, 29/17-испр., 2/19 и 16/19

породичног статуса, али и особа са инвалидитетом или тзв. старијих радника због година живота и здравственог стања.

Повереник је током године реализовао и друге активности. Тако је, примера ради, у Берлину одржан семинар посвећен изградњи институционалних капацитета под називом *Борба против еџизма и дискриминације по основу старосног доба* у организацији Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ) и Европске платформе AGE, а домаћин скупа била је немачка Савезна агенција за антидискриминацију. Циљ овог семинара био је да се телима за равноправност и организацијама цивилног друштва помогне у јачању сопствених капацитета, да се оснажи сарадња између тела за равноправност и невладиних организација као и да се заједнички размотре питања која се тичу равноправног поступања према старијима. Повереница је на овом семинару модерирала панел у коме су се приказивале добре праксе у превенцији дискриминације старијих грађана.

Повереник у оквиру својих активности константно указује на потребу очувања здравог живота кроз активно и здраво старење које се односи на промоцију здравих животних стилова током целог живота и укључује како начин потрошње и исхране тако и ниво физичке и социјалне активности. Старење становништва утиче на све сфере друштва и одвија се у контексту климатских промена и убрзане дигитализације. Повереник редовно указује на потребу заштите животне средине и укључивање свих генерација, наравно и старијих, у активности које доприносе здравој животnoj средини као приоритету од свеукупног значаја за друштво. Чињеница је да су здравље, животна средина и социјални услови комплексне области које су у сталној интеракцији и да, између осталог, обухватају: очување и заштиту здравља; разноврсност и квалитет екосистема; природне лепоте и просторне вредности; културну баштину; очување природе и природних богатстава као и спречавање ризика по животну средину. Здрава животна средина је од кључног значаја за развој и стабилност сваког друштва и појединаца у свим генерацијама, што наравно важи и за старије грађане. Старији грађани би у очувању и унапређењу здраве животне средине могли имати улогу чувара али и иноватора заједно са младима, с обзиром да имају „стара“ знања која се могу употребити и стање модификовати у складу са савременим потребама. Потреба очувања здраве животне средине и развоја екологије као посебно значајне друштвене области чини се данас као императив за напредак, те охрабрује свест старијих о значају очувања животне средине у каквој сви желимо да живимо, а активизам старијих грађана по овом питању је користан и мотивишући за све генерације. Овакви ставови су отелотворени и кроз *Циљеве одрживог развоја 2030* Уједињених нација који се односе на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости.

Чланови удружења Покрет трећег доба на еколошкој акцији

Такође, кроз тренутно актуелан *Green Paper on Ageing* Европске комисије (усвајање се очекује током 2021. године) подвлаче се два концепта политике која могу омогућити успешно старење друштава, и то здраво и активно старење и целоживотно учење. Убрзани развој технологије, пре свега дигитализација и роботика који представљају велики цивилизацијски напредак јер нам нова знања у великој мери олакшавају свакодневни живот и рад, истовремено постављају и изазове у погледу равноправног укључивања свих генерација, пре свега старијих ради коришћења нових технологија на општу добробит. Старијима су неретко недоступни или неадекватно доступни нови канали комуникације, што их оставља без правовременог и комплетног информисања о свим друштвеним токовима, па је принцип целоживотног учења, уз прилагођене програме, посебно када је реч о обукама за дигиталне вештине, пут ка већој друштвеној укључености старијих грађана, а трансфер знања међу генерацијама од кључног значаја за менталну и емотивну стабилност појединца. Дигитална укљученост старијих грађана има велики потенцијал за трансгенерацијско коришћење знања и искустава свих генерација и тиме утицај на развој економије.

Током 2019. године Повереник је, у сарадњи са Центром за подршку и инклузију Хелп Нет, а уз подршку Вишеград Фонда, спровео пројекат „Унапређење међугенерациског дијалога“, у партнерству са невладином организацијом „90 децибела“ из Мађарске, „Европском групацијом за територијалну сарадњу ТРИТИА“ из Пољске, као и локалном самоуправом Валашкe Мезијичи из Чешке. Циљ овог пројекта био је подстицање међусобне сарадње, разумевања и суживота генерација, односно јачање међугенерациске солидарности која се постиже радом на промени односа међу генерацијама, трагањем за новим облицима размене знања, вештина и искустава као и поделе одговорности, а која се кроз овај пројекат реализовала кроз одржавање дебата у 10 градова у Републици Србији. На овај начин се допрло до циљних група (младих и старијих), а кроз завршни извештај са овог пројекта дат је пресек реализованих трибина, са анализом реакције публике на обрађене теме и дати закључци и препоруке за унапређење међугенерациских дијалога, подстицање солидарности и унапређење услуга социјалне заштите.

Већ дужи низ година Повереник, у партнерству са Фондацијом за отворено друштво Србија, спроводи програм „Симулација суђења (Moot Court)“ из области заштите од дискриминације. Ово је Национално такмичење у симулацији суђења „Осуди дискриминацију“, намењено студентима основних и мастер студија права на акредитованим факултетима у Србији. Судије на симулацијама суђења су угледни адвокати, судије и правни стручњаци. Поред победника, сваке године се проглашавају и најбољи говорници и победници у писаном делу такмичења. На такмичењу

одржаном 2019. године, тема задатог случаја односила се на говор мржње против више осетљивих друштвених група, укључујући и старије.

На трибини Новог синдиката социјалне заштите Србије, посвећеној примени прописа и препорука о спречавању дискриминације и правима старијих особа, одржаној у оквиру манифестације „Дани социјалне заштите“ у Апатину, закључено је да резултати више истраживања о положају старијих, које је претходних година спровео Повереник, као и пракса ове институције, указују да се велики број старијих налази у ризику од искључености и дискриминације, услед различитих социо-економских баријера, ограничене доступности јавних површина и услуга у заједници али и уврежених предрасуда и стереотипа, а однос према старијима и стварање могућности за остваривање свих њихових права у пуном обиму кључни су не само за равноправност најстаријих суграђана, него и за цело друштво и будуће генерације.

У Дому Народне скупштине, у сарадњи Повереника и Народне скупштине, поводом 1. октобра Међународног дана старијих особа, отворена је изложба *Мост разумевања – међугенерациска солидарност*. На овој изложби су приказани литерарни и ликовни радови, као и фотографије ученика и ученица основних школа из целе Србије и додељене награде најбољим ученицима. Награде најбољим школарцима поред поверенице Бранкице Јанковић, уручили су и председница Народне скупштине Маја Гојковић, председница Одбора за људска и мањинска права и равноправност полова Јасмина Каранац и државна секретарка у Министарству просвете, науке и технолошког развоја Анамарија Вичек.

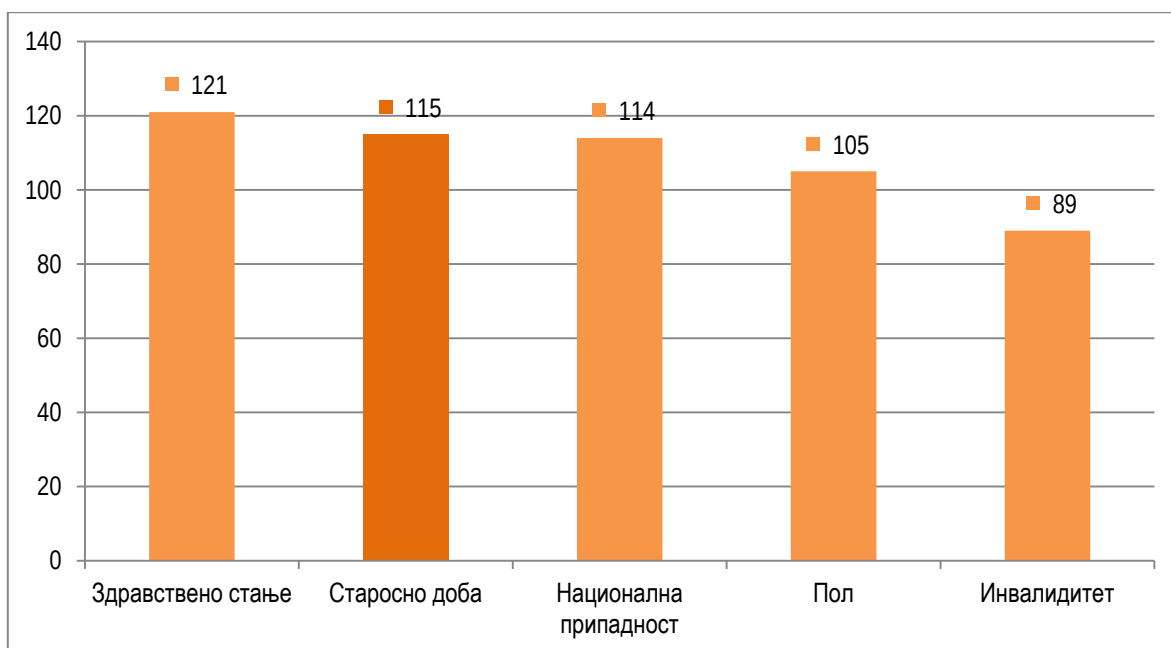
На конференцији одржаној поводом представљања публикација *Старење и дигитална укљученост* и *Водич за коришћење е-услуга* (који је намењен старијима и даје детаљан опис коришћења услуга портала еУправа као и коришћења неколико најпопуларнијих апликација за е-банкинг у Србији) које су издали Црвени крст Србије и Институт друштвених наука, уз подршку Популационог фонда Уједињених нација (УНФПА), између осталог је закључено да растући тренд преласка на е-сервисе представља ризик од искључивања и дискриминације, ако имамо у виду податке истраживања према којима чак 43% старијих никада није користило интернет, да само 9% старијих у руралним подручјима има паметни телефон, као и да огромна већина оних који су на интернету не користе дигиталне услуге. Коришћење дигиталних услуга мора бити опционо и функционално прилагођено старијима, јер ће у супротном велики број наших суграђана бити дискриминисан, односно искључен из друштвених токова.

У оквиру манифестације Дани сениора на Звездари која се традиционално одржава дужи низ година, организована је трибина на тему „Перспектива трећег доба“ на којој је повереница отворила тему перспективе сениора, начина реализације и оснаживања у проналажењу смисла и вредности у трећем добу, када се људи често суочавају са губитком смисла живота. На трибини је наглашено да свако треба сам да пронађе мотив али и да је волонтирање један од бољих начина активирања, а пример добре праксе је волонтерски центар на општини Звездара.

3.1.7. Поступање Повереника током 2020. године

Већ годинама је старосно доба као основ дискриминације један од најчешћих основа дискриминације према учесталости навођења у притужбама. У односу на 2019. годину, број притужби поднетих по овом основу, знатно је повећан, што је и очекивано с обзиром на епидемију Ковид-19 и последице које је имала на становништво различитих старосних категорија, а старосно доба је по учесталости поднетих притужби био други основ са 115 поднетих притужби (14,8%). С тим у вези у 2020. години највећи број притужби је поднет због дискриминације лица старијих од 65 година, затим следе притужбе због дискриминације по основу старосног доба лица између 18 и 65 година и на крају притужбе поднете због дискриминације деце.

Графикон 13: учесталост притужби по основима дискриминације током 2020. године

Годину је обележило више догађаја који су имали непосредан ефекат и на обраћање грађана Поверенику, пре свега поводом ситуације изазване коронавирусом. Поред тога 2020. година је била и година у којој су одржани парламентарни и локални избори што је утицало, између осталог, и на то да шест месеци не буде изабран носилац

функције овог инокосног органа. Конституисање Народне скупштине у новом сазиву утицало је да се поступак за избор повереника спроведе након паузе од шест месеци од престанка мандата, а Народна скупштина је на седници одржаној 26. новембра 2020. године, по други пут изабрала Бранкицу Јанковић за повереницу за заштиту равноправности, на период од пет година. Претходни мандат поверенице је истекао 27. маја 2020. године.

Међутим, већ марта месеца проглашена је епидемија Ковид-19 током које су се, а нарочито током проглашеног ванредног стања, грађани у већем броју обраћали Поверенику тражећи заштиту, а понекад и само информације, подршку и помоћ, претежно путем телефона или имејла. Највише обраћања у том периоду било је у вези са остваривањем различитих права нарочито у области здравствене и социјалне заштите. Интензитет обраћања, између осталог указује на посебну и додатну рањивост иначе рањивих група у друштву и потребу за њиховом бољом заштитом. Епидемија Ковид-19 је несразмерно утицала на старије људе, на особе са инвалидитетом, на сиромашније слојеве друштва, становнике неформалних насеља, кориснике смештене у установама социјалне заштите, на особе са хроничним здравственим проблемима, али и на младе, жене, запошљавање, школовање и сл. Имајући у виду мере забране кретања, ризик од заражавања, пребацивање све већег броја активности на онлајн сферу и сл. утицало је и на приступ појединим правима и остваривање права на услуге, судску заштиту и сл.

Први пут од када је установљена институција Повереника, здравствено стање је у притужбама забележено као најчешћи основ навођења, у преко 15% од укупног броја поднетих притужби. Као и претходних година овај основ је неретко навођен у комбинацији са још неким личним својством и то најчешће инвалидитетом, старосним добом и сл. Старосно доба је други основ по учесталости навођења у притужбама, а највећи број притужби се односи на поступак пред органима јавне власти.

Актуелна ситуација пандемије Ковид-19 на светском нивоу током 2020. године, указала је на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања економских и социјалних поремећаја у свим земљама света погођеним здравственом кризом. Почетком године, када се вирус почео убрзано ширити, у великом броју земаља проглашена је епидемија, а затим и пандемија на светском нивоу и предузете бројне мере, попут затварања граница, карантина, забране кретања, затварања образовних установа и установа културе, одлагања или отказивања различитих скупова, путовања, културних, спортских и других догађаја и сл. Мере предузете у борби против ширења вируса утицале су и на остваривање неких од основних људских права, те се намеће питање сразмере и оправданости постављених ограничења и њиховог утицаја на јавно здравље.

Пандемија Ковид-19 потврдила је неопходност посвећивања посебне пажње ванредним ситуацијама када су угрожени живот и здравље људи, креирању мера подршке појединим, осетљивим друштвеним групама, установљивањем процедура и правила за овакве ситуације, подстицањем волонтеризма и друштвене одговорности. Тако је током године, у бројним публикацијама, извештајима и истраживањима указано на одговарајуће сегменте здравствене кризе како би се пружио задовољавајући

одговор на будуће сличне ситуације, о чему је било речи детаљније у претходним деловима овог извештаја. Повереник је у својим препорукама у потпуности поштовао све међународне стандарде који се односе на неопходност и пропорционалност усвојених ограничења, укључујући позитивне мере за заштиту посебно осетљивих категорија становништва, а које су наведене у горе поменутих извештајима који су накнадно објављивани.

Повереник је након усвајања Одлуке о проглашењу ванредног стања²⁵⁷ интензивирао праћење стања у области заштите равноправности, те препорукама мера и иницијативама упућеним Влади и ресорним министарствима указивао на различите проблеме најугроженијих група грађана и предлагао конкретна решења за њихово превазилажење у пракси, чији су поједини примери дати у даљем тексту.

Повереник је током ванредног стања изазваног пандемијом Ковид-19 упутио **312 препорука мера и 12 иницијатива** органима јавне власти, у циљу сагледавања стања и деловања на унапређењу положаја појединих група становништва које су у условима пандемије нарочито рањиве. У даљем тексту су дати поједини примери ових аката.

На састанку Европске мреже тела за равноправност који се односио на поступање тела за равноправност током кризе изазване пандемијом Ковид-19, као пример добре праксе наведене су препоруке мера Повереника за заштиту равноправности Републике Србије, нарочито оне које су дате на почетку проглашене пандемије у циљу заштите људских права и смањења негативних ефеката пандемије на посебно угрожене групе.

Током ванредног стања повереница је сваког петка волонтирала на инфо линији Црвеног крста Србије за подршку старијим грађанима и грађанкама у изолацији.

²⁵⁷ „Службени гласник РС“, број 29/20

Повереница као волонтерка Црвеног крста Србије са председником Црвеног крста проф. др Драганом Радовановићем

Како је пандемија на самом почетку показала рањивост читавог света, међусобну повезаност и зависност, било је јасно да је наступио и тренутак за максималну солидарност, у коме сви треба да покажу пуну толеранцију, разумевање, међусобно поштовање и подршку, емпатију и спремност за пружање помоћи другима. Истовремено се испољио страх од болести што је утицало и на појаву стигматизације оболелих.

Већ у првим данима здравствене кризе услед епидемије изазване коронавирусом, бројни органи и организације широм света су посебну пажњу посветили положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Као једна од најугроженијих група становништва у оваквим ванредним условима препознати су пре свега старији грађани, којима је у највећем броју земаља света било ограничено или забрањено кретање због рањивости и подложности зарази.

У јавном простору, нарочито на друштвеним мрежама, на самом почетку проглашене епидемије, коментари о старијим грађанима су неретко били негативни и пуни предрасуда о њиховим животима као мање вредним и да опасност по јавно здравље старијих, каква јесте појава корона вируса, није разлог за тако велику бригу друштва.

УПОЗОРЕЊЕ: Повереник је на самом почетку ванредног стања реаговао упозорењем, најпре поводом обраћања грађана и честих случајева недопустивог и увредљивог говора и стигматизације особа оболелих од Ковид-19, особа које су у већем ризику од обољевања, попут старијих особа, али и држављана Републике Србије који се враћају из иностранства, а који су нарочито присутни на друштвеним мрежама. У упозорењу је истакнуто да је стигматизација оболелих на основу њиховог здравственог стања, посебно у условима ванредног стања, проглашеног у циљу сузбијања ширења овог вируса, недопустива, да ствара конфузију и повећава страх.

Мера забране кретања лица старијих од 65 година која је уведена за време трајања ванредног стања утицала је на број притужби поднетих по овом основу у области која се односи на поступање органа јавне власти. Наиме, поступањем органа јавне власти уведене су мере на које су указивали грађани у притужбама, у којима су наводили да због дужине уведене мере забране кретања све теже подносе изолацију, те да су снабдевање и дозвола кретања у раним јутарњим часовима једном недељно неадекватни што утиче на њихово ментално и физичко здравље. Тим поводом Повереник је поднео више иницијатива и препорука мера у којима је указивао на потребу преиспитивања ове мере нарочито у погледу дужине трајања, адекватности термина одређених за кретање и њихову учесталост у складу са дневном анализом епидемиолошке ситуације, уз прилагођавање мера реалним околностима, узимајући у обзир и ризике по здравље становништва, посебно старијих као осетљиве друштвене групе, као и поштовање међународних и домаћих стандарда у заштити људских права.

Препорука мера за остваривање равноправности Влади

Повереник је такође Влади упутио препоруку мера ради унапређења функционисања различитих мера подршке током трајања ванредног стања и уведене забране кретања, у којој је, између осталог, поред поједностављивања процедура за издавање дозвола за кретање, ***препоручено преиспитивање мера у оквиру потпуне забране кретања старијих који све теже подносе изолацију, те да су снабдевање и дозвола кретања у раним јутарњим часовима једном недељно неадекватни и утичу на њихово ментално и физичко здравље, као и да би приликом увођења, прилагођавања, односно преиспитивања већ уведених мера, требало узети све у обзир, укључујући и друге ризике по здравље становништва, посебно старијих као осетљиве друштвене групе.*** Истом препоруком мера је препоручено и унапређење рада и функционисања линија за помоћ старијима и других линија које су установљене за различите врсте подршке и помоћи (попут онколошких пацијената који не знају коме да се обрате у вези са примањем терапије током самоизолације), али и да се посебна пажња обрати на капацитете сигурних кућа и пружање подршке свим особама којима је неопходна ова врста смештаја због могућности повећања стопе насиља с обзиром на услове

ванредног стања и да се приликом смештаја лица у прихватилиште за бескућнике и одрасла лица у кризним ситуацијама, свим установама упуте инструкције у погледу поступања у околностима ванредног стања, како би се обезбедила правовремена заштита.

Сагледавајући чињеницу да се старији суграђани ређе користе савременим видовима електронске комуникације, Повереник је Влади упутио иницијативу да је, и поред могућности подношења захтева за кретање лица за време забране кретања преко портала Е-управе, потребно **да захтеве грађана примају и јединице локалних самоуправа**, имајући у виду да нису свима доступни електронски видови комуникације, истовремено истакавши важност функционисања установљених телефонских линија за помоћ старима у јединицима локалне самоуправе и потребу да ове линије раде и у време забране кретања, односно, да помоћ буде доступна и у време важења забране кретања. Неопходно је и да јединице локалне самоуправе буду упознате са новим надлежностима у вези издавања дозвола за кретање као и да своје сервисе учине доступним грађанима на адекватан начин, прилагођено новонасталим околностима.

Препорука мера за остваривање равноправности општини Баточина и Штабу за ванредне ситуације

За време ванредног стања због пандемије изазване корона вирусом Поверенику су се обратили грађани зато што кол центар и волонтерска служба те општине нису радили у недељу, те старија лица нису била у могућности да добију основне животне намирнице, као ни лекове и средства за хигијену. Ови наводи су потврђени и увидом у Закључак штаба за ванредне ситуације општине Баточина.

Повереник је констатовао да је функционисање служби, посебно телефонских служби за помоћ старијим грађанима од изузетног значаја, као и да нема сметњи да ове службе раде суботом и недељом, с обзиром да је Влада Републике Србије омогућила преко портала Е-управе могућност добијања дозволе за кретање у периоду забране кретања, односно за време викенда. С тим у вези, Повереник је општини Баточина, као и Штабу за ванредне ситуације ове општине упутио препоруку мера која се односила на предузумање свих мера како би рад својих служби, кол центра општине и волонтерске службе за доставу основних животних намирница, лекова и средстава за хигијену старијим лицима, прилагодио новонасталим околностима и за време трајања забране кретања.

Поводом случајева кршења забране кретања у току трајања ванредног стања и изрицања новчаних казни старијим суграђанима, Повереник се обратио Министарству унутрашњих послова **иницијативом за доношење упутства/инструкције о поступању припадника тог министарства приликом контроле поштовања наредбе о забрани кретања и изрицања новчаних казни** за њено кршење. Повереник је препоручио овом

министарству да упутством појасни начин понашања према особама старијим од 65 година које због природе свог здравственог стања нису у могућности да схвате значај наведене мере и обавезу њеног поштовања и предложио да особи која је старија од 65 година и која је у време забране кретања затечена ван објекта у којем има пребивалиште, односно боравиште, а за коју се несумњиво на основу спољних карактеристика и понашања може утврдити да је дезоријентисана у односу на простор, време или људе, уместо изрицања новчане казне буде пружена неопходна заштита кроз укључивање надлежног центра за социјални рад.

Повереник је такође Министарству унутрашњих послова упутио препоруку мера да предузме мере из своје надлежности у циљу омогућавања власницима моторних возила који су старији од 65, односно 70 година, а на које се односи Наредба о ограничењу и забрани кретања, а који немају потомке да могу продужити регистрацију моторних возила и посредством других лица.

Препорука мера за остваривање равноправности ЈП Електропривреда Србије

За време ванредног стања због пандемије изазване корона вирусом Поверенику се обратила особа старија од 65 година живота, чије је домаћинство искључено са електродистрибутивне мреже, пре ступања на снагу Одлуке о проглашењу ванредног стања. Имајући у виду наведено Повереник је упутио препоруку мера ЕПС-у, како би се сагледале могућности и предузеле одговарајуће мере у циљу омогућавања лицима која су старија од 65 односно 70 година живота, а којима је забрањено кретање у складу са Наредбом о ограничењу и забрани кретања лица на територији Републике Србије, да до окончања ванредног стања и забране кретања буду снабдевени електричном енергијом, као и да, док траје проглашено ванредно стање, сагледају могућности и предузму мере за снабдевање електричном енергијом и социјално угрожених грађана (најсиромашнијих грађана и грађанки, становника неформалних насеља, припадника/ца ромске националне мањине који спадају међу најсиромашније и најмаргинализоване групе становништва и др).

Старији грађани су се за време ванредног стања обраћали Поверенику и поводом немогућности остваривања различитих права, првенствено због уведене мере забране кретања. Тако се Поверенику обратио грађанин у своје име и у име своје супруге (обоје имају преко 70 година) због застоја у примању пензије. Наиме, након изјашњења о начину примања пензије које је било потребно банци како би прилагодила достављање пензија грађанима старијим од 65 година, којима је било ограничено, односно забрањено кретање, подносиоцу притужбе банка није доставила пензију, а његовој супрузи није доставила други део месечне пензије, док доступни телефонски бројеви банке не функционишу. Повереник је подносиоца притужбе обавестио да је предвиђена могућност исплате новчаних средстава у просторијама банке пуномоћнику на основу једнократног пуномоћја којим је ово лице овлашћено за подизање средстава. Пуномоћје је једнократно и не мора бити оверено код нотара, него га банци предаје овлашћено лице, уз стављање на увид својих и личних докумената лица које је пуномоћје дало. Након пријема пуномоћја банка телефоном проверава податке

наведене у пуномоћју и по добијању сагласности врши исплату новчаних средстава. Пуномоћје се може дати у форми прописаној од Народне банке Србије које је доступно, као и друге релевантне информације, на званичној интернет страници те банке. Повереник је такође обавестио подносиоца притужбе о свим доступним информацијама и услугама које нуди општина на којој има пребивалиште, о волонтерском сервису и сличним активностима које би овим старијим суграђанима биле од помоћи.

Такође, Поверенику су се обраћали грађани и удружења указујући на велики проблем са којим се у условима пандемије суочавају старије особе које користе услуге неформалних неговатеља, јер геронто домаћице због ризика од заражавања не пружају ову услугу у пуном обиму, односно не улазе у куће корисника, не врши се укључивање нових корисника а ни установе за смештај одраслих и старијих не врше пријем нових корисника. Због овакве ситуације један број старијих грађана нашао се у ситуацији да живи без подршке која им је неопходна, а проблем се додатно усложњава уколико је реч о старијим особама оболелим од деменције или о старијима који се са болничког отпуштају на кућно лечење. Оваква ситуација указује и на потребу пружања подршке особама које брину о својим остарелим родитељима или другим старијим лицима, за шта су им потребна одговарајућа знања, практични савети и упутства.

Повереник је Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, **због неопходности континуитета у пружању услуга старијим грађанима у условима епидемије Ковид-19**, упутио препоруку мера да предузме све неопходне мере из своје надлежности у циљу решавања ситуација у којима се нађу лица којима је подршка неопходна, а која због заражавања неформалних неговатеља или из других разлога остају без одговарајуће неге и помоћи, као и да упути инструкцију свим установама социјалне заштите које пружају услугу смештаја и центрима за социјални рад како да поступају у оваквим ситуацијама.

Препорука мера за остваривање равноправности Влади

Имајући у виду значај остваривања здравствене заштите и других услуга потребних у континуитету и током ванредног стања, Повереник је указао на проблеме са којим су се суочиле особе са инвалидитетом, особе оболеле од ретких болести, особе које се налазе у терминалној фази неке болести и које користе услугу палијативне неге у кућним условима, као и особе оболеле од деменције, које користе услуге мобилних тимова или неформалних неговатеља са којима не живе у заједничком домаћинству, након усвајања мере забране, односно ограничења кретања за све грађане, те упутио препоруку мера Влади **да се у круг лица којима Министарство унутрашњих послова издаје дозволу за кретање уврсте и персонални асистенти и неговатељи, али и неформални неговатељи, као и сродници или пријатељи који не живе у заједничком домаћинству** са овим особама, а који им услугу пружају у вечерњим часовима, јер услуга лиценцираних персоналних асистената, односно неговатеља није доступна свим особама.

Персоналним асистентима и неговатељима омогућено је кретање за време трајања забране кретања.

Поводом обраћања у којима је тражена помоћ у вези са старијим члановима породице који се налазе само у удаљеним местима и којима је потребна помоћ, Повереник је давао обавештења о поднетој Иницијативи Влади поводом дозволе кретања неформалним неговатељима и пружање услуге помоћи у кући у време ванредног стања, односно предложеним начинима за решавање кретања персоналних асистената, неформалних неговатеља, сродника или пријатеља који не живе у заједничком домаћинству, а пружају услуге помоћи и подршке особама са инвалидитетом, грађанима који се налазе у терминалној фази болести, корисницима услуге палијативне неге у кућним условима, особама оболелим од деменције и другим лицима. Након поднете иницијативе, дана 5. априла 2020. године је на званичној интернет страници Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања објављено обавештење поводом издавања дозволе за кретање током полицијског часа у коме је наведено да ће то министарство, по овлашћењу председнице Владе, током ванредног стања, у сарадњи са Министарством унутрашњих послова контролисати и вршити издавање дозвола за кретање у време полицијског часа. Грађани којима је потребна дозвола за кретање у време полицијског часа треба да се захтевом обрате локалној самоуправи и доставе потребна документа, тако да је и овај проблем решен недуго након указивања на њега.

Уставни суд је донео одлуку бр. IУо – 45/2020 од 28.10.2020. године којом је утврдио да одређени чланови Уредбе о мерама за време ванредног стања и Уредбе о прекршају за кршење Наредбе министра унутрашњих послова о ограничењу и забрани кретања лица на територији РС у време важења нису били у сагласности са Уставом и потврђеним међународним уговором. Међутим, у делу који се односио на питање уставности и законитости појединих одредаба ових аката у вези са забраном кретања лица старијих од 65, односно 70 година, лица смештених у центрима за азил, као и забране кретања свим лицима у време Васкршњих празника, Уставни суд је обуставио поступак.

Уставни суд је у образложењу одлуке навео:

...„Прописане мере забране кретања одређених категорија лица не представљају лишење слободе ни према својој сврси, нити према њиховој садржини. Наиме, сврха тих мера није била да се лица на које се мере односе лише слободе у одређеном временском периоду, већ да се у конкретним околностима, посебно угрожена лица, као што су то људи старијег животног доба, додатно и ефикасно заштите од могућности обољевања од опасне заразне болести.“...

...„Што се тиче навода појединих иницијатива да се оспореном мером забране кретања вршила дискриминација ове категорије становништва у односу на лица млађа од 65 година живота, Уставни суд истиче да за мере одступања важи посебан режим забране дискриминације који је утврђен чланом 202. став 2. Устава, а не чланом 21. Устава, на који се подносиоци иницијатива позивају“...

У појединим истраживањима у којима су праћени ефекти пандемије је указано, а и пракса је показала да, нарочито у периоду ванредног стања, потребе становништва за различитим здравственим услугама нису биле задовољене најчешће због недоступности услуге или недоступности лекара. Приступ здравственој заштити грађана који ову заштиту траже због стања која нису била у вези са лечењем или сузбијањем заразе Ковид-19 је нешто олакшан након престанка ванредног стања и то првенствено због почетка рада приватних пракси, којима су се грађани по потреби обраћали.

Обезбеђење приступа редовним здравственим услугама и терапијама, прегледима и психолошкој подршци током криза, укључујући приступачне здравствене објекте, као и јасне и ефикасне процедуре пружања услуга из области здравствене заштите у кризама, само су неки од изазова произашлих из кризе изазване епидемијом Ковид-19. Посебан изазов је представљао положај лица која су се у време ванредног стања налазила на болничком лечењу или рехабилитацији, али и лица на институционалном смештају, попут особа са инвалидитетом или старијих и других лица у установама

социјалне заштите. Са овим проблемима се суочио велики број система здравствене заштите у свету. Несметани приступ и континуитет остваривања права на здравствену заштиту треба да буде осигуран и у кризним ситуацијама у највећој могућој мери.

Препорука мера за остваривање равноправности Министарству здравља

Повереник је Министарству здравља упутио препоруку да **предузме мере како би старији грађани и грађанке могли добити помоћ која им је потребна у свим јединицама локалне самоуправе** на територији Републике Србије **позивањем одговарајућег броја телефона**, о чему би информације требале да се налазе и на сајту тог министарства: *Covid-19.rs*

Јединице локалне самоуправе су обезбедиле телефонске линије, а бројеви телефона су били доступни и на сајту Министарства здравља.

Повереник је такође указао и на проблеме са којима су се суочиле особе на дијализи, као једна од најугроженијих групација хроничних болесника, која у редовним околностима иде на третмане сваки други дан или три пута недељно у зависности од потреба, а повећање размака између две дијализе доводи у питање животе оболелих. Стога је Влади упућена **иницијатива да је потребно свим здравственим установама указати на неопходност скраћивања времена чекања на резултате тестова на COVID-19 за пацијенте на дијализи** како би се омогућили услови за несметано одвијање редовних терапија, и на тај начин спречило угрожавање њиховог здравља. За особе на дијализи су рађени брзи тестови, а третмани спровођени редовно.

У редовним годишњим извештајима и у препорукама мера упућеним јединицама локалне самоуправе Повереник је указивао на **потребу повећања броја и разноврсности услуга у заједници, што је криза изазвана коронавирусом још више појачала.**

Ситуација изазвана болешћу Ковид-19 указала је и на нарочиту важност питања менталног здравља. У ситуацијама неизвесности и немоћи, уз ризике који се односе на приступ адекватним, потпуним и правовременим информацијама о коронавирусу, претњи коју он представља, као и мерама превенције и заштите у одговарајућим форматима, али и ризици у другим областима попут ризика у области приступа раду и изворима зараде, промена образаца понашања, већи боравак у кући, рад од куће или губитак посла и основних извора прихода чланова породице, уз ограничење кретања и окупљања, добијају на значају и у великој мери утичу на повећање потребе за психолошком помоћи и подршком у циљу превазилажења депресије, анксиозности и других проблема узрокованих бригом, социјалном изолованостју, усамљеношћу, раздвајањем од вољених особа, породичним насиљем, злостављањем и др.

Од не мањег значаја, нарочито у кризним ситуацијама, је и континуирано остваривање услуга социјалне заштите. Током године поред притужби које су се односиле на ограничење кретања и друге проблеме током ванредног стања, Поверенику су се обраћали старији суграђани неретко наводећи да им је потребна помоћ у кући, да немају коме да се обрате, да им деца нису у близини, немају времена за њих или су већ довољно оптерећени, да се осећају занемарено и сл.

Ради обезбеђивања редовности и континуитета у пружању услуга током ванредног стања, Повереник је свим јединицама локалне самоуправе упутио препоруку мера **да обезбеде редовно пружање услуге помоћ у кући свим корисницима који су то право остварили пре проглашења ванредног стања и да поједноставе и убрзају процедуре за остваривање услуге помоћ у кући за време трајања ванредног стања**, односно да прилагоде процедуре новонасталим околностима и уведеним мерама ради спречавања ширења заразне болести Ковид-19, како би ова услуга била доступна свим лицима којима је неопходна, а која због година живота, хроничне болести, инвалидитета и сл. не могу да задовоље основне животне потребе. Већина локалних самоуправа је прихватила и поступила по овој препоруци.

Током године се, као додатни изазов због епидемије Ковид-19, појавила и организација рада у системима као што су здравствена, социјална заштита, али и у другим јавним службама попут образовања. Примена Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору и дугогодишња забрана запошљавања показала се као велики проблем у тренутку када су сектори попут здравственог, социјалне заштите или образовања требало да поднесу највеће ударе у периоду епидемије и сузбијању болести Ковид-19. Показало се као изузетно важно водити рачуна о кадровским капацитетима у овим секторима који су за грађане од виталног значаја и у којима је запослено више жена, уз њихову сталну едукацију која обавезно садржи и посебне програме за подизање знања и вештина за деловање у несрећема и различитим врстама кризних ситуација попут оваквих епидемиолошких, када се ради о ширењу заразне болести. Здравствена и социјална заштита треба увек да буду посебно разматране по питању кадрова у односу на друге јавне службе.

На недовољан број запослених у јавним службама (у области здравља, просвете, друштвене бриге о деци, инспекцијских послова и др) и чињеницу да таквим односом ови веома важни системи не могу да одговоре постављеним задацима, а да то није на уштрб радних права запослених и корисника у остваривању њихових права, Повереник је указивао у редовним годишњим извештајима.

У раније поднетој иницијативи за стављање ван снаге Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору Повереник је указао да је нарушена структура запослених у јавном сектору, као и да постоји озбиљан мањак запослених у кључним областима, као што су социјална и здравствена заштита. Имајући у виду да у овим секторима претежно раде жене, овај закон између осталог, има неповољне ефекте како на жене тако и на запошљавање младих.

Закон је престао да важи али је Законом о буџетском систему предвиђена даља контрола запошљавања код корисника буџетских средстава до краја 2020. године.

Према доступним подацима из различитих истраживања и извештаја, старије жене у Србији су у лошијем положају у поређењу са старијим мушкарцима, као и у поређењу са женама и мушкарцима из других старосних група. Проблеми са којима се сусрећу су многобројни: социо-економски положај и изложеност сиромаштву, недостатак прихода за задовољавање основних животних потреба, повећани трошкови лечења, неадекватна доступност јавног превоза, неједнак приступ здравственим установама и услугама социјалне и здравствене заштите, социјална искљученост и изолација, недовољна политичка партиципација и др.²⁵⁸ Старије жене су више изложене и насиљу и злоупотреби. Услови изазвани епидемијом Ковид-19, уз повећан ниво стреса, општа небезбедност и усмереност институција (пре свега полиције и правосуђа) на борбу са пандемијом, доприносе стварању услова за повећање ризика од насиља и његовог повећања. Службе за подршку случајевима насиља, којих је веома мали број, претежно воде невладине организације, које имају ограничене буџете, наведено је у Извештају за 2020. годину²⁵⁹, као и да полицијски протоколи не налажу сарадњу са специјалним службама за подршку нити рутинско упућивање жртава, што резултира недовољном употребом постојеће стручности цивилног сектора. Не постоји интегрисани систем за прикупљање и праћење случајева насиља разврстан према врсти насиља и односу између починиоца и жртве, а акциони план за национални програм заштите и унапређења сексуалног и репродуктивног здравља тек треба да буде усвојен, наведено је у овом извештају.

²⁵⁸ *Положај и учешће старијих жена у политичком и јавном животу у Србији*, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity и удружење грађанки FemPlatz, Београд и Панчево, октобар 2020, доступно на интернет страници: http://femplatz.org/library/publications/2020-12_Polozaj_i_ucesce_starijih_zena.pdf?fbclid=IwAR1QQjmfug4cvo8cyTQnz9E9UVkV8wcW0KPMEQ5Cng8qF6DbVar1fvoKnp0

²⁵⁹ *Извештај за 2020. годину*, Европска комисија, стр. 41

Сагледавајући комплексност проблема насиља над женама и насиља у породици, Повереник је Влади упутио **иницијативу за измену Уредбе о мерама за време ванредног стања**, којом би се предвидео изузетак од поштовања мере забране, односно ограничења кретања, и **којом би се жртвама породичног и партнерског насиља омогућило да напусте стан, просторију и објект** за становање у стамбеним зградама и домаћинство (окућницу) у тренутку у којем су изложене насиљу.

У овој иницијативи је указано и да је препоруком мера од 14. априла 2020. године између осталог Влади указано да је потребно посебну пажњу обратити на капацитете сигурних кућа и пружање подршке свим особама којима је неопходна ова врста смештаја, посебно имајући у виду проблем простора који се нарочито усложњава уколико је потребно у оквиру сигурне куће обезбедити просторију за самоизолацију.

У овом извештају је већ у ранијем делу текста указано на број старијих грађана који је изложен ризику од сиромаштва или социјалне искључености. Сиромашни грађани су једна од често дискриминисаних група. Пракса ове године је показала да притужбе по овом основу углавном подносе физичка лица и то у области социјалне заштите као и у поступцима пред органима јавне власти. Грађани су се најчешће обраћали Поверенику поводом остваривања права на једнократну помоћ, социјална давања или немогућност остваривања других права.

Препорука мера за остваривање равноправности јединицама локалне самоуправе

Сагледавајући положај свих лица која су се током ванредног стања нашла у нарочито тешком економском положају, Повереник је, између осталог, упутио препоруку мера свим јединицама локалне самоуправе **да услугама социјалне заштите и програмима помоћи обухвате сва лица са своје територије која се налазе у стању потребе** неизостављајући лица која спадају у групу тзв. правно невидљивих лица, односно лица која немају регулисан правни статус. Отежавајуће околности проглашења пандемије и увођење мера заштите ради спречавања ширења вируса додатно отежавају егзистенцију припадницима ове популације, због чега су у ситуацији да им је неопходна помоћ и подршка. Указано је да су, с обзиром да се пружање помоћи врши на основу евиденције локалних органа и институција, лица која нису евидентирана јер не поседују личну карту, немају пријављену адресу пребивалишта/боравишта у месту где живе, немају држављанство, правно невидљива лица, странци са нерегулисаним боравком, лица која немају новчану социјалну помоћ, изопштена из доделе хуманитарне помоћи, те је указано на неопходност пружања услуга социјалне заштите и хуманитарне помоћи свим угроженим категоријама.

Како су припадници ромске националне мањине који живе у нехигијенским и неформалним насељима, а који немају адекватан приступ води за пиће, комуналној инфраструктури (канализација, снабдевање електричном енергијом, итд) у већем ризику од могућег

заражавања вирусом, **Повереник је упутио препоруку мера Влади за унапређење положаја Рома у ромским насељима** у којој је препоручено да се као једна од хитних мера предвиди обавеза да се на локалном нивоу становницима ових насеља обезбеди потпуни приступ чистој води (постављањем цистерни, пластичних резервоара и сл.), те да градски/општински органи у свој рад укључе и координаторе за ромска питања, као и да се обезбеди континуирани рад здравствених медијаторки што би морао бити један од приоритета у новонасталој ситуацији у склопу мера на сузбијању ширења вируса.

Доношење Програма економских мера за подршку привреди Србије погођеној последицама епидемије и усвајање конкретних мера показало је да је Република Србија и поред негативних ефеката које је пандемија Ковид-19 имала на привреду, успела да сачува велики број радних места и тиме смањи негативне ефекте пандемије на економски положај пре свега запослених. Било је потребно, међутим размотрити могућности да се креирањем посебних мера које би биле усмерене на све грађане ублаже негативни ефекти које је пандемија болести Ковид-19 имала. Због тога је Повереник Влади указао да приликом креирања мера ради смањења негативних ефеката пандемије свакако треба узети у обзир и чињеницу да последице али и мере које су предузимане у циљу сузбијања ширења Ковид-19 нису једнако погодиле све категорије становништва. Предложене економске мере нису на једнак начин обухватиле запослене и незапослене, оне који раде у неформалној економији (посебно Роме), пољопривреднике, представнике самосталних уметника и др, као ни родитеље, посебно оне који имају више од двоје деце, самохране родитеље, али и на породице у којима су један или оба родитеља незапослена или неформално запослена у односу на породице у којима оба родитеља раде.

Такође, Повереник је поднео **иницијативу да се изврше измене и допуне Уредбе о формирању привременог регистра и начину уплате једнократне новчане помоћи свим пунолетним држављанима Републике Србије у циљу смањивања негативних ефеката проузрокованих пандемијом болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2²⁶⁰** предлажући, између осталог, да се мерама обухвате особе лишене пословне способности које су навршиле 18 година а које нису обухваћене мером, као и да је великом броју грађана лична карта истекла, да у условима ванредног стања нису били у могућности да је продуже, а да је један од услова за уплату једнократне новчане помоћи поседовање важеће личне карте.

Током пандемије Ковид-19 посебна пажња посвећена је положају угрожених група становништва, а као једна од најугроженијих група препознати су старији грађани, према којима су због већег ризика од заражавања и спровођене рестриктивне мере и ограничавања или забрањено кретање. Тако је уочи проглашења ванредног стања донета **Наредба о забрани посета и ограничењу кретања у објектима за смештај старих лица²⁶¹** којом се забрањују посете и напуштање установа од стране корисника.

²⁶⁰ „Службени гласник РС”, број 60/20

²⁶¹ „Службени гласник РС”, бр. 28/20, 66/20, 87/20 и 7/21

Ова наредба је након престанка ванредног стања у неколико наврата мењана, нека ограничења су ублажавана, али је и током 2021. године на снази забрана изласка корисника из установа социјалне заштите за смештај старих лица. Имајући у виду већи ризик по здравље старијих и разумевање предузетих епидемиолошких мера, истовремено је потребно имати у виду и друге здравствене ризике, попут повећања депресије, анксиозности и когнитивних оштећења/деменције које носи дуготрајна изолација и усамљеност код старијих у установама, којима је већ више од годину дана забрањено кретање. Истовремено је потребно имати у виду и чињеницу да је вакцинација у установама социјалне заштите за смештај старих лица почела још крајем 2020. године, као и да је у Републици Србији у току масовна имунизација која је обухватила велики број грађана. Повереник је тим поводом министарствима надлежним за социјалну заштиту и здравље упутио **препоруку мера за остваривање равноправности да у међусобној сарадњи и сарадњи са стручњацима/професионалцима из одговарајућих области сагледају стање и све могуће последице и да у складу са одговарајућим мерама заштите против ширења Ковид-19 у околностима масовне имунизације, размотре измену режима забране посета и ограничења кретања у установама за смештај старијих лица**. Министарство надлежно за социјалну заштиту је одговорило да је министар донео Препоруку о начину поступања установа социјалне заштите за смештај корисника и организација социјалне заштите за пружање услуге домског смештаја приликом посета, са циљем успостављања равнотеже између ризика од ширења коронавируса и користи коју посете породице и других лица имају на ментално здравље и квалитет живота корисника домског смештаја.

Међутим, грађани су се и даље обраћали Поверенику и указивали да због прописаних епидемиолошких мера своје родитеље не виђају што траје више од годину дана, да је режим посета једнак као и прошлог лета и да представља само испуњење форме, као и да су таква лица неретко непокретна, имају различите болести или инвалидитет и да им је непосредан контакт са сродницима од нарочитог значаја. Сагледавајући целокупну ситуацију, Повереник је поново **упутио препоруку мера установи за смештај да убудуће у ситуацијама када се ради о начину поступања установе приликом реализације посета корисницима домског смештаја који имају изражене здравствене проблеме омогући посете на начин који би био најпримеренији**, указујући на потребу индивидуалног приступа сваком кориснику у пружању услуга, као и неопходност пуне одговорности управе установа у погледу руковођења и организовања рада. Наиме, у установама за смештај корисника је неопходно понашање у најбољем интересу корисника у свим ситуацијама, што, како се показало, није увек случај. Препорука министарства о начину поступања установа приликом посета корисницима подразумева свеукупно сагледавање стања од стране одговорног руководства у погледу просторних услова, радне организације, корисничких група и сл. и успостављања равнотеже између ризика од ширења инфекције и користи коју посете имају по здравље корисника, уважавајући различитости сваке установе појединачно.

Пре проглашења епидемије и ванредног стања, почетком године, одржана је конференција *Невидљиве жене* посвећена унапређењу равноправности старијих жена, у организацији Црвеног крста Србије и мреже Хумана С у сарадњи са Кабинетом министарке без портфеља Славицом Ђукић Дејановић и Повереником за заштиту равноправности. На конференцији је истакнуто да су старије жене често

дискриминисане у различитим областима, како због година тако и због пола, инвалидитета и здравственог стања. Након представљања неколико типичних случајева дискриминације старијих жена, повереница је навела да 21. век вреднује младост, лепоту и брзину, док у исто време традиционалне родне улога жена јачају, што доводи до њиховог запостављања, дискриминације и социјалне искључености у старијем добу, због чега друштво мора да промени однос према старијим особама како би им се омогућило да буду равноправни и активни чланови заједнице. Крајем године је већи број скупова одржан онлајн, а тема је, између осталог, била и положај старијих грађана током године.

Крајем године, повереница се састала са председником Народне скупштине Републике Србије Ивицом Дачићем. На састанку се разговарало о поштовању различитости и значају равноправности као темељу сваког демократског друштва, као и о подршци парламента на остваривању пуне равноправности свих наших грађана и грађанки. Пружајући подршку даљем раду поверенице и институције, председник скупштине је истакао да је Србија чврсто посвећена демократији и поштовању људских и мањинских права, и у том смислу ће Народна скупштина и даље бити савезник институцији која је допринела да наше друштво направи значајне кораке ка равноправности свих наших грађана и грађанки. У разговору је такође било речи и о

организацији других видова сарадње, попут јавних слушања, дијалога, итд, а повереница је најавила да ће 2021. године посланицима бити поднет и Посебан извештај о положају старијих грађана и грађанки у Србији, с обзиром да пракса Повереника и бројна истраживања и извештаји показују да и ова друштвена група теже остварује поједина права и да је изложена дискриминацији и занемаривању, да завређује посебну пажњу јавности, те да је неопходно унапредити мере и активности у циљу побољшања њиховог положаја.

Због ситуације изазване корона вирусом и тим поводом уведеног ванредног стања, те организовања онлајн наставе, током 2020. године није реализован конкурс *Мост разумевања-међугенерациска солидарност*.

Михајло Милојевић VIII-4, Краљево, 2018.

3.1.8. Препоруке из редовних годишњих извештаја Повереника

Повереник у својим редовним годишњим извештајима, а на основу увида стечених у поступцима по притужбама, као и на основу других релевантних доступних података о проблемима у остваривању равноправности, даје препоруке свим носиоцима јавне власти за будуће деловање. Неке од датих препорука имају општи карактер због чега је у појединим случајевима потребан дужи временски период како би се реализовале. Због тога се поједине препоруке понављају у редовним годишњим извештајима.

На основу сагледавања стања у вези са дискриминацијом на основу старосног доба, у редовним годишњим извештајима Повереника дате су следеће препоруке:

- Приступити изради стратешких докумената чије је важење истекло или истиче, што се првенствено односи на доношење стратегије унапређења положаја особа са инвалидитетом, стратегије о старењу, стратегије развоја образовања одраслих, као и доношење стратегије која ће унапредити заштиту менталног здравља. Нови стратешки документи би требало да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе.

- Неопходно је ојачати све (квантитативне и квалитативне) капацитете центара за социјални рад како би могли да правовремено одговоре свим пословима у области социјалне и породично-правне заштите и обезбеде квалитетно мапирање потреба, препознавање социјалне искључености и благовремено активирање свих облика подршке и помоћи.

- Интензивирати рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања несметаног приступа јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама за особе са инвалидитетом, лица која се отежано крећу, старије суграђане и децу. Потребно је обезбедити једнаке могућности за приступ службама за хитне интервенције, услугама обавештења, СОС линијама и јавним телефонским именицима.

- Интензивирати рад на побољшању положаја старијих, нарочито у руралним и неприступачним подручјима. Потребно је повећати доступност услуга здравствене и социјалне заштите за старије (кућно лечење и нега, јачање патронажних служби за обилазак и помоћ старима, даљи развој и унапређење система, саветовање путем телефона и сл, као и увођење мобилних и иновативних услуга које одговарају на специфичне потребе старијих, као што су телеасистенција, неформални неговатељи, услуге повремених и привремених смештаја и сл.). Неопходно је и боље повезивање новчаних давања са услугама, као и побољшање услуга превоза што је услов за бољи приступ услугама и спречавање социјалне искључености.

- Предузети мере и активности за обезбеђивање услова за пружање услуга корисницима који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом заштитом прописивањем стандарда за пружање тих услуга. Подизати информисаност о овим правима и услугама, поједноставити процедуре за њихово остваривање, побољшати коришћење информационих технологија у сврху помоћи, обезбедити доступан и приступачан приступ палијативној нези у склопу права на здравствену заштиту без дискриминације. Радити на унапређењу положаја неформалних неговатеља унапређењем система формалне подршке онима којима је помоћ потребна, сагледавањем потреба самих неформалних неговатеља, увођењем различитих врста услуга подршке и др.

- Наставити рад на обезбеђивању ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање,

посебно за особе са инвалидитетом, старије, особе које се лече дијализом, које болују од ретких болести, хепатитиса, меланоме, особе које живе са ХИВ-ом/АИДС-ом и др. Предузимати мере превентивне заштите, скрининг прегледа и посветити посебну пажњу подизању свести и информисаности о здравственим ризицима и репродуктивном здрављу, посебно деце и младих, али и старијих. Обезбедити већу доступност психолошке подршке.

- Унапредити функционисање јавних служби у области здравља, просвете, социјалне заштите, друштвене бриге о деци, науке, културе, инспекцијских послова и др, посебно у погледу броја запослених и предузети мере у правцу враћања одговорности руководиоцима јавних служби у управљању и функционисању ових служби, а у циљу омогућавања остваривања свих права грађана у пуном обиму и разумном року.

- Унапредити остваривање права особа са инвалидитетом на приступачно бирачко место и изборни материјал. Унапредити прописе који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности.

- Континуирано предузимати мере за подстицање запошљавања жена и развој женског предузетништва, за заштиту жена од дискриминације на тржишту рада уз посебну пажњу на остваривање равноправности у приступу радним местима, једнаким условима за напредовање и остваривање једнаке зараде.

- Законом прописати и обезбедити укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама друштвеног живота, посебно у доношењу одлука и вршењу јавних функција на свим нивоима, као и вођење родно балансиране кадровске политике и родно осетљиве статистике, а у складу са међународним стандардима и Законом о забрани дискриминације.

- Радити на унапређивању координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља уз развој сервиса за подршку жртвама насиља као и деци сведоцима насиља. Наставити континуиране активности на подизању свести о препознавању и обавезности пријаве насиља, нарочито запослених у систему здравствене и социјалне заштите. Увести обавезу вођења родно осетљиве статистике која се односи на пријаве насиља и процесуиране случајеве, са акцентом на посебно осетљиве групе као што су девојчице, старије жене, жене са инвалидитетом, Ромкиње и сл.

- Спроводити програме за децу у циљу неговања вредности које промовишу културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности и недискриминације. У школске програме увести здравствено и васпитање о репродуктивном и сексуалном здрављу и кроз грађанско васпитање подстицати усвајање вредности равноправности и толеранције кроз отклањање бројних уврежених стереотипа и предрасуда о различитим друштвеним групама и друштвеним појавама.

- Посебну пажњу посветити одговорном извештавању које не сме да карактерише говор мржње, сензационализам, сексизам, мизогинија, дискриминаторни ставови и увредљиво извештавање које је најчешће усмерено на жене и припаднике ЛГБТ популације. Подстицати интегрисање тема које развијају културу толеранције, разумевања и уважавања различитости, међугенерациске солидарности, међусобног поштовања, родне равноправности и недискриминације у медијима и на друштвеним мрежама.

- Континуирано радити на едукацији запослених у државној управи и локалној самоуправи, запослених у систему образовања, запошљавања, здравствене и социјалне заштите, носилаца правосудних функција, полицијских службеника, запослених у инспекцијским службама, новинара и новинарки и др, у циљу упознавања са појмом, облицима, као и механизмима заштите од дискриминације.

- Успоставити и операционализовати јединствен, централизован и стандардизован систем за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење појаве дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације.

Имајући у виду да је 2020. година обележена и даље актуелном ситуацијом изазваном пандемијом Ковид–19, година која је недвосмислено показала потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања различитих последица које је здравствена криза изазвала, Повереник је, на основу увида у све релевантне расположиве податке о стању у погледу

остваривања равноправности, сагледавајући кључне проблеме који су се испољавали током 2020. године, дао следеће препоруке:

1. Кризне ситуације:

- Установити јасне, прецизне и примењиве процедуре за поступање у свим фазама трајања кризних догађаја, базиране на квалитетним и дисагрегираним подацима о становништву, након анализе одговора надлежних органа на свим нивоима на кризу изазвану вирусом SARS-COVID 19;
- у процес израде процедура за поступање у кризним ситуацијама укључити стручњаке из различитих области, представнике рањивих друштвених група попут старијих грађана, особа са инвалидитетом, Рома и сл, односно њихових организација и институција за заштиту људских права;
- унапредити приступ адекватним, свеобухватним и правовременим информацијама о кризним догађајима, као и начинима за њихово превазилажење;
- радити на укупном унапређивању система здравствене и социјалне заштите, али и других јавних служби у области образовања, друштвене бриге о деци, културе, науке, инспекцијских послова и др, како би могли у свим ситуацијама укључујући кризне, у пуној мери да одговоре на потребе грађана и обезбеде остваривање предвиђених права у континуитету и у пуном обиму;
- обезбедити већу доступност психолошке подршке и заштите менталног здравља посебно у кризним ситуацијама;
- предузимати мере за промоцију волонтеризма и подстицање волонтерског рада свих генерација, уз олакшавање процедура за организацију волонтерских сервиса и подстицање друштвене одговорности не само у кризним ситуацијама, него и у редовним свакодневним активностима.

2. Нормативни и стратешки оквир:

- Изменити, односно допунити или донети поједине прописе, усаглашене са међународним стандардима у одговарајућим областима (попут прописа у вези са пословном способношћу, о социјалној заштити, финансијској подршци породици са децом, доношења прописа о родној равноправности, истополним заједницама и др.), са циљем унапређења положаја и остваривања равноправности свих друштвених група;
- унапредити прописе о раду у погледу детаљнијег регулисања рада од куће, флексибилног радног времена и других одредаба у циљу омогућавања достојанственог рада, смањења несигурности на раду, омогућавања побољшања положаја радника и осигурања доследне примене свих прописа, усклађивања рада и родитељства и сл. Подстицати социјални дијалог свих партнера;

- у циљу постизања пуне усклађености са правним тековинама Европске уније и превазилажења проблема уочених у досадашњој примени закона, изменити и допунити Закон о забрани дискриминације и прописати адекватна решења за успостављање и операционализовање јединственог, централизованог и стандардизованог система за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације, уз предвиђање потребних буџетских средстава за његову имплементацију;

- изградити стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло или истиче (попут стратегија превенције и заштите од дискриминације, развоја социјалне заштите, превенције и заштите деце од насиља, развоја образовања одраслих, друштвено одговорног пословања, стратегије о старењу, акционог плана за спровођење Резолуције 1325 Савета безбедности УН – Жене, мир и безбедност и др), како би се осигурао континуитет у спровођењу мера и активности;

- континуирано јачање капацитета локалних самоуправа, уз додатне едукације запослених у свим системима на локалном нивоу о донетим прописима и стратешким документима, њиховим циљевима и начинима за реализацију предвиђених активности, посебно оним који се односе на области од непосредног интереса за грађане на нивоу локалне самоуправе (попут активне политике запошљавања, унапређења положаја особа са инвалидитетом, развоја услуга социјалне заштите, развоја дигиталних вештина и сл), у циљу постизања најбољих резултата у односу на специфичности локалне самоуправе;

- вршити редовно сагледавање и евалуацију предвиђених мера и активности, а поред постигнутих резултата, сагледати и потребу за њиховом изменом у складу са актуелном ситуацијом, посебно на нивоу локалне самоуправе.

3. Ублажавање последица социјалне искључености и сиромаштва:

- Спроводе мере и активности у циљу смањења социјалне искључености и сиромаштва, смањења разлика између урбаних и руралних средина и унапређења равноправности грађана, нарочито рањивих друштвених група;

- наставити спровођење мера активне политике запошљавања у односу на сагледане ефекте до сада постигнутих резултата, креирати нове мере и механизме активне политике запошљавања којима се постижу најбољи ефекти на запошљавање теже запошљивих лица на тржишту рада, посебно имајући у виду пол, године живота, здравствено и социјално стање и друге карактеристике незапослених лица;

- креирати јавне политике које смањују несигурност на раду и учешће нестандартних облика рада и осигуравају једнакост при запошљавању без давања предности по било ком основу;

- унапредити ефикасност материјалне подршке појединцу и породици у циљу савладавања социјалних и животних тешкоћа, уз боље таргетирање корисника;

- унапредити мере подршке породици са децом и мере популационе политике, са посебним акцентом на услуге и мере усклађивања рада и родитељства.

4. Унапређивање равноправности и спречавање насиља:

- Спроводити програме и подстицати интегрисање тема у јавном и медијском простору (укључујући и друштвене мреже) у циљу промоције културе међусобног поштовања и недискриминације, толеранције, разумевања и уважавања различитости, родне равноправности, међугенерациске солидарности;

- континуирано реализовати едукативне програме за препознавање и реаговање на дискриминацију за све актере, укључујући запослене у органима јавне власти и свим областима друштвеног живота. Радити на укључивању свих друштвених актера на препознавање и превенцији говора мржње у јавном простору. Унапредити ефикасност санкционисања говора мржње;

- приступити потврђивању Конвенције број 190 Међународне организације рада која се односи на забрану насиља и узнемиравања на раду;

- радити на унапређивању координисаног и ефикасног деловања свих институција система у пружању заштите од насиља, уз даљи развој сервиса за подршку жртвама као и деци сведоцима насиља. Сачињавати родно осетљиве статистичке извештаје који се односе на пријаве насиља и процесуиране случајеве, са акцентом на посебно осетљиве групе као што су девојчице, старије жене, жене са инвалидитетом, Роме и Ромкиње, ЛГБТИ и др;

- интензивирати активности на подизању свести најшире јавности, посебно деце и младих, као и старијих грађана о препознавању насиља и његових облика.

ПРЕПОРУКЕ ПО ПОЈЕДИНИМ ЛИЧНИМ СВОЈСТВИМА:

5. Здравствено стање:

- Унапредити доступност услуга здравствене заштите на читавој територији свим корисницима, нарочито особама са инвалидитетом, старијима, грађанима из руралних подручја, Ромима и другим групама којима је отежан приступ (мобилни тимови, организован транспорт, патронажна служба, специјалистички прегледи и сл). Посебно водити рачуна о доступности здравствене заштите у кризним ситуацијама у погледу одговарајућег обима, садржаја и квалитета;

- наставити рад на обезбеђивању ефикаснијих терапија, лекова, материјала и помагала новије генерације на терет Републичког фонда за здравствено осигурање;

- предузимати мере превентивне заштите и скрининг прегледе, радити на подизању свести и информисаности о здравственим ризицима и репродуктивном здрављу свих генерација;

- обезбедити услове за истовремено и комбиновано пружање међусекторских услуга здравствене и социјалне заштите. Унапредити приступ палијативној нези и збрињавању;
- реализовати програме о сексуалном и репродуктивном здрављу у образовном систему и подстицати креирање едукативних медијских садржаја на ову тему;
- унапредити ниво информисаности о правима и услугама и поједноставити процедуре за њихово остваривање, уз коришћење доступних информационих технологија у сврху помоћи.

6. Старосно доба:

- Интензивирати рад на унапређењу положаја старијих, нарочито у руралним и мање приступачним подручјима, повећати доступност услуга здравствене и социјалне заштите (кућно лечење и нега, јачање патронажних служби за обилазак и помоћ старима, саветовање путем телефона и сл, као и унапређење мобилних и иновативних услуга које одговарају на потребе старијих, као што су телеасистенција, услуге повременог и привременог смештаја и сл);
- креирати системске мере подршке за обављање неформалне неге и старања о члановима породице (флексибилно радно време, рад од куће, плаћено одсуство и сл), уз истовремено развијање услуга подршке у заједници (попут услуге предах смештаја, група за узајамну помоћ и подршку, услуга пружања информација, едукације неформалних неговатеља и сл). Јачање механизма за контролу пружања услуга;
- предузимати мере за спречавање социјалне искључености старијих грађана кроз побољшање услуга превоза, спровођење прилагођених програма савладавања дигиталних вештина, подстицања активног старења уз промовисање здравих стилова живота, међугенерациске солидарности и укључивања старијих у различите активности на локалном нивоу;
- унапредити нормативни оквир за заштиту права детета усаглашавањем са Конвенцијом о правима детета, а посебно у погледу дефинисања појмова и забране физичког кажњавања, уз усаглашавање Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања;
- унапређивати доступност образовања за рањиве групе деце са посебним фокусом на организацију наставе у кризним ситуацијама. Нарочиту пажњу посветити деци са инвалидитетом и сметњама у развоју, ромској деци и „деци улице“, у циљу квалитетније подршке и унапређења инклузивног образовања, обезбеђивања личног пратиоца и педагошког асистента у потребном обиму;
- унапређивати једнаке могућности у приступу високом образовању увођењем и/или унапређивањем посебних мера и програма, као и допуном стандарда за акредитацију високошколских установа нарочито у погледу приступачности простора, обезбеђивања асистивних технологија и одговарајућих сервиса за подршку студентима;

- креирати јавне политике за младе уз њихово учешће, којима се постижу најбољи ефекти, већа укљученост, побољшање њиховог положаја уз подстицаје да даљи живот и каријеру наставе у земљи. Формирати посебан одбор за младе или у оквиру постојећих одбора Народне скупштине, делегирати питања која се односе на унапређење положаја младих.

7. Национална припадност и етничко порекло:

- Предузети потребне мере како би састав државних органа, органа локалне самоуправе и других органа јавне власти одговарао националном саставу становништва на њиховом подручју, повећањем броја запослених припадника националних мањина и њиховим школовањем и оспособљавањем за обављање послова;

- промовисати националну, етничку, верску, културну и другу разноврсност и међукултурни дијалог, узајамно поштовање, међусобно разумевање и сарадњу;

- приступити изради и усвајању акционог плана за социјално укључивање Рома и Ромкиња уз успостављање правног основа за локалне ромске координаторе и редовно мерење постигнутих резултата и ефеката мера;

- осигурати континуитет рада здравствених медијатора и педагошких асистента;

- активно радити на унапређивању положаја Рома, посебно Ромкиња и ромске деце, јачањем капацитета пре свега на локалном нивоу, уз остваривање међуресорне сарадње различитих актера и успостављање интегрисаних услуга у погледу обезбеђивања личних докумената, приступа адекватном становању, здравственим, образовним и услугама социјалне заштите, као и запошљавању;

- подстицајним мерама утицати на повећање обухвата ромске деце у предшколском, средњем и високом образовању, смањењу напуштања система образовања, као и спречавању сегрегације у образовном процесу;

- промоцијом примера добре праксе утицати на смањење социјалне дистанце према припадницима ромске заједнице.

8. Пол и брачни и породични статус:

- Континуирано предузимати активности усмерене на отклањање стереотипних улога полова и остваривање пуне родне равноправности у свим областима, предузимати мере за заштиту жена од дискриминације и свеобухватну заштиту од насиља;

- прописати и обезбедити укључивање и подстицање равномерне заступљености жена и мушкараца у свим сферама друштвеног живота, посебно у доношењу одлука и вршењу јавних функција на свим нивоима, као и вођење родно балансиране кадровске политике и родно осетљиве статистике, у складу са међународним стандардима;

- активним мерама подстицати запошљавање жена и развој женског предузетништва, остваривање равноправности у приступу радним местима, једнаким зарадама, као и условима за напредовање, посебно имајући у виду мањи број жена на руководећим положајима у јавном и приватном сектору и недовољно учешће жена из осетљивих друштвених група. Резултате и ефикасност предузетих мера редовно анализирати на нивоу локалних акционих планова запошљавања и локалних акционих планова за унапређење родне равноправности;

- наставити интензивирање инспекцијског надзора у поступку рада и запошљавања у погледу нарушавања једнаких могућности за заснивање радног односа или уживање под једнаким условима свих права у области рада;

- унапредити контролу медијских садржаја и осигурати поштовање прописа и медијских кодекса, нарочито у делу који се односи на забрану говора мржње, сексизам, мизогинију, дискриминаторне ставове и увредљиво извештавање. Подстицати и креирати садржаје усмерене на разумевање и побољшање положаја рањивих група, као и разбијање предрасуда које су најчешће усмерене на жене, припаднике ЛГБТИ популације, старије грађане и др.

9. Особе са инвалидитетом:

- Интензивирати рад на унапређивању архитектонске и информационе приступачности, односно примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања несметаног приступа јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама за особе са инвалидитетом, лица која се отежано крећу, старије суграђане и децу, уз даљи рад на повећању броја приступачних медијских садржаја. Унапредити остваривање права особа са инвалидитетом на приступачно бирачко место и изборни материјал, као и једнаке могућности за приступ службама за хитне интервенције, СОС линијама и сл;

- унапређивати подршку за самосталан живот особа са инвалидитетом у најмање рестриктивном окружењу обезбеђивањем адекватне подршке и развоја потребних услуга и сервиса у континуитету на локалном нивоу. Промовисати и подстицати примену савремених асистивних технолошких достигнућа;

- наставити активности и даље развијати инклузивно образовање и мере подстицања запошљавања особа са инвалидитетом, уз предузимање активности за промену са медицинског приступа у сагледавању капацитета особа са инвалидитетом;

- наставити процес деинституционализације уз истовремени развој услуга подршке и осигурање континуиране подршке. Осигурати пристанак корисника за смештај у установе здравствене и социјалне заштите;

- унапредити прописе који уређују питање лишења пословне способности и старатељства над пунолетним особама уз омогућавање самосталног одлучивања и промоцију способности особа са инвалидитетом, донети прописе који се односе на радно ангажовање особа са инвалидитетом у радним центрима.

Ангелина Стојановић, Лебане, 2017.

3.2. ИСТРАЖИВАЊА ПОВЕРЕНИКА

Једна од активности које Повереник редовно спроводи јесте и спровођење различитих истраживања са циљем пружања свеобухватног увида у стање остваривања и заштите равноправности свих друштвених група.

Тако се редовно спроводи истраживање *Однос грађана према дискриминацији у Србији*, које је спроведено већ шест пута. Ово истраживање треба првенствено да послужи Поверенику као извор информација за потребе анализирања досадашњих активности у области превенције од дискриминације, као и у дефинисању нових активности, које су усмерене на побољшање положаја одређених осетљивих група. Такође, овај извештај би требало узети у обзир и приликом израде нове Стратегије превенције и заштите од дискриминације и Акционог плана којим ће се дефинисати мере и активности неопходне за реализацију постављених стратешких циљева, а све ради унапређења положаја осетљивих група. Нарочито је важно усмерити активности на смањење социјалне дистанце према припадницима различитих група, јер без тога ниједан механизам заштите од дискриминације не може довести до достојанственог и равноправног живота свих грађана и грађанки у Србији. Посебно је значајно истаћи да су последња два истраживања (2016. и 2019.) заснована на истим упитницима, што омогућава увид у промене односа грађана и грађанки према дискриминацији у протекле три године, а тиме и изношење релевантних закључака у вези са њиховим односом према дискриминацији.

У истраживању јавног мњења *Однос грађана према дискриминацији у Србији* из 2013. године, велики број испитаника је навео да друштво треба да посвети пажњу сиромашним људима (76%), особама са инвалидитетом (72%), насиљу над женама (71%), старим људима (68%) и равноправности полова (53%). У односу на ранија истраживања и у одговорима на питање: „Које су групе највише дискриминисане у Србији?“ уочава се извесна разлика. Наиме, према мишљењу испитаника, на првом месту по изложености дискриминацији сада се налазе жене (42% испитаних), док се на другом месту налазе Роми (41,5%), особе са инвалидитетом (28,4%), сиромашне особе (27%) и старије особе (24,5%).

Према истраживању јавног мњења *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији* из 2016. године, трећу групу по изложености дискриминацији чине жене и старије особе. Занимљив је податак да, иако је оцењено да су у значајној мери изложене дискриминацији, према овим групама није присутна велика социјална дистанца. Грађани такође, према резултатима овог истраживања, сматрају да медији највише пажње посвећују равноправности припадника ЛГБТ популације, а да скоро уопште не посвећују пажњу сиромашнима и старијим особама, као и да друштво у предстојећем периоду много пажње треба да посвети равноправности особа са инвалидитетом (66%), сиромашних људи (67%), као и старијих (56%). Иако узорак истраживања није велики да би омогућио анализу на нивоу група које су под повећаним ризиком од дискриминације, оно показује смањено поверење становника сеоских подручја и међу старијима у институцијама. Социјална изолација свакако доприноси смањењу поверења ових група и указује на неопходност усмеравања мера на њихово оснаживање и успостављање сервиса за информисање и помоћ грађанима на подручју читаве Републике Србије.

Исто истраживање²⁶² спроведено 2019. године рађено је коришћењем исте методологије узорка као и истраживање из 2016. године, како би се стекао квалитетнији увид у промене односа грађана и грађанки према дискриминацији у протекле три године, односно о социјалној дистанци која постоји према припадницима различитих група. Између осталог, за рад Повереника, драгоцен је перцепција грађана о улози различитих актера у подстицању и сузбијању дискриминације. Грађани у већој мери него у 2016. препознају значај проблема дискриминације у друштву, постоји и благо повећање броја особа које сматрају да је дискриминација забрањена законом. Четири петине испитаника је става да дискриминација не сме да постоји без обзира о којој групи грађана се ради, а више него раније грађани подржавају и увођење посебних (афирмативних) мера.

Према овом истраживању, само 5% испитаних грађана сматра да дискриминација у Србији није присутна. Петина испитаника и испитаница сматра да је дискриминација у Србији у потпуности присутна, а половина да је углавном присутна.

На питање да ли се дискриминација смањила или повећала у Србији у протекле три године, четвртина испитаника и испитаница је навела да се дискриминација по

²⁶²Истраживање *Однос грађана и грађанки према дискриминацији у Србији*, Повереник за заштиту равноправности, 2019, доступно на интернет страници: <http://ravnopravnost.gov.rs/izv%20%20b5st%20%20d1%98-%20%20be-istr%20%20b0ziv%20%20b0nju-%20%20d1%98%20%20b0vn%20%20beg-mni%20%20b5nj%20%20b0-%20%20bedn%20%20bes-gr%20%20b0d%20%20b0n%20%20b0-i-gr%20%20b0d%20%20b0nki-pr%20%20b5m%20%20b0-diskrimin%20%20b0ci-cir/>

њиховом мишљењу повећала, док је 11% навело да се смањила. У овом истраживању се повећао број оних који сматрају да се дискриминација смањила у односу на период од пре три године, када је такав став изнело 8,4% испитаника и испитаница. Међу онима који сматрају да се дискриминација смањила, највише је испитаника и испитаница старијих од 70 година (20%). Такође, став да је дискриминација иста као и у периоду од пре три године (48%), у најмањој мери заступају испитаници од 70 и више година. Иако све старосне групе перципирају дискриминацију као у потпуности присутну, овај став је ипак најмање присутан код припадника и припадница узраста од 15 до 19 година (9%).

На основу питања колико су одређене групе стављене у неједнак положај у односу на остале грађане (на основу одговора много, прилично, и да и не, мало, нимало и не знам), истраживање је показало да испитаници сматрају да су групе које су највише дискриминисане сиромашни (27%), Роми (25%), особе са интелектуалним потешкоћама и менталним сметњама (24%), а за њима следе старији и припадници ЛГБТ популације (по 21%).

На питање да ли је неко од њихових ближњих био изложен дискриминацији у последњих годину дана, од 13% испитаника који су позитивно одговорили на ово питање, најмање је оних узраста од 70 и више година (5%), а највише оних узраста од 15 до 19 година (19%).

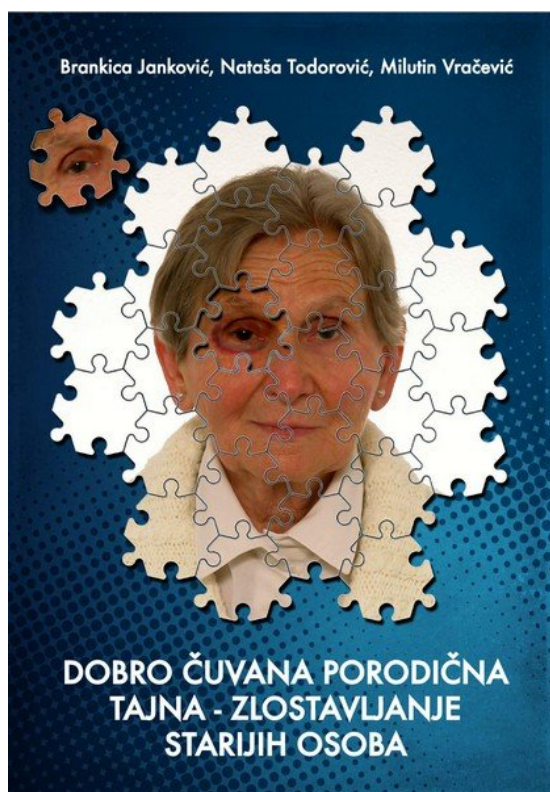
Према резултатима истраживања *Дискриминација на тржишту рада*²⁶³ из 2019. године, које представља и интегрални део *Посебног извештаја Повереника о дискриминацији у области рада и запошљавања*, за све актере на тржишту рада најзаступљеније лично својство у личном искуству о дискриминацији је чланство у политичким, синдикалним и другим организацијама, након којег следи старосно доба за које 33% послодаваца, 46% незапослених и 45% запослених сматра да је чест основ дискриминације на тржишту рада.

Поред наведених, Повереник спроводи и истраживања која се односе на положај одређених друштвених група. Када су у питању старији грађани, спроведено је више истраживања чији су резултати детаљније представљени у даљем делу текста, док је истраживање *Положај старијих у Србији – друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања*, које је спроведено крајем 2020. године, дато у целини.

Сва истраживања Повереника доступна су на интернет страници: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji-i-publikacije/istrazivanja/>

²⁶³Истраживање *Дискриминација на тржишту рада*, Повереник за заштиту равноправности, 2019, доступно на интернет страници: <http://ravnopravnost-5bcf.kxcdn.com/wp-content/uploads/2020/01/diskriminacija-na-trzistu-rada-FINAL.pdf>

3.2.1. Истраживање Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа

Истраживање *Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа*²⁶⁴ које је спровео Црвени крст Србије у сарадњи са Повереником, уз подршку Популационог фонда Уједињених нација (UNFPA), показало је да је неки облик злостављања или занемаривања доживело 19,8% старијих, а последњих годину дана искуство злостављања имало је 11% старијих који су учествовали у истраживању. У публикацији насталој на основу истраживања истакнуто је да злостављању старијих особа често претходи дискриминација до које доводе предрасуде, стереотипи и идеја о непродуктивности старијих, као и слика да су старији пасивни примаоци помоћи и терет за друштво. Истраживање је показало да највећи ризик постоји од финансијског злостављања старијих и да је 11,5% анкетираних пријавило макар један од наведених облика финансијског

злостављања, да чак 13,5% старијих изјављује да не одлучује у потпуности о томе на који начин троши средства којима располаже, а 54% старијих изјављује да издржава и друге чланове домаћинства. Посебан ризик од злостављања представља став старијих да други имају веће потребе од њих и да то што не располажу својим приходима не доживљавају као финансијско насиље. Када је занемаривање у питању, на основу резултата истраживања се може закључити да је оно чешће међу старијима са ограниченом функционалном способношћу. Злостављање и видови насиља над старијима представљају, пре свега, облик кршења људских права и губитак поштовања, о чему се до сада врло мало говорило, углавном је то била табу тема. Однос према насиљу у породици се мењао током времена и од ранијег становишта да је то пре свега део приватне сфере, данас се сматра да је то проблем од много ширег друштвеног значаја и да као такав треба да буде третиран са становишта различитих јавних политика. О феномену насиља над старијима нема довољно података како у свету тако ни у Србији. Подаци Светске здравствене организације показују да 4% до 6% старијих трпи неки од облика злостављања у својој кући, али се претпоставља да је тај број много већи, јер велики је број случајева који никада нису документовани и регистровани, зато што старије особе не пријављују насиље због страха, стида и стигме. Оскудност информација о насиљу над старијим особама указује да је то још увек табу не само у Србији, већ и широм Европе.

²⁶⁴ *Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа*, Бранкица Јанковић, Наташа Тодоровић, Милутин Врачевић, Црвени крст Србије, Београд, 2015, доступно на интернет страници: http://www.redcross.org.rs/slika_4096_Dobro%20cuvana%20porodicna%20tajna%20e-knjiga.pdf

Ово истраживање је спроведено са циљем да се утврди учесталост злостављања над старијима у Републици Србији, као и учесталост различитих типова злостављања: физичког, психичког, финансијског, сексуалног злостављања и занемаривања. Намера је била да се пре свега злостављању старијих особа, које још увек представља добро чувану породичну тајну, да видљивост и понуде решења која ће омогућити старијим особама да живе достојанствено, без страха и стида у сигурном и безбедном окружењу.

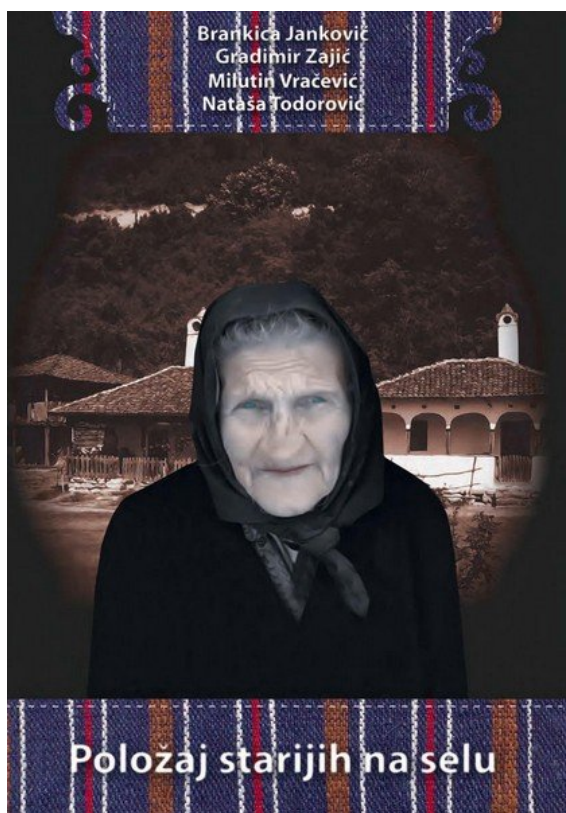

Препоруке дате у овом истраживању су:

- *унапредити нормативни оквир кроз измене и допуне закона који регулишу правну заштиту од насиља у циљу отклањања недостатака и сметњи за ефикасну и делотворну заштиту старијих;*
- *размотрити потребу за изменама Кривичног законика и дефинисања посебног кривичног дела занемаривања и злостављања старијих или као квалификованог облика кривичног дела насиље у породици;*
- *унапређење породичноправне заштите посебно у погледу одређивања и спровођења привремених мера којима треба старијима обезбедити хитну заштиту, као и конкретизовање начела хитности;*
- *ефикасан рад судова и доследна политика кажњавања уз изрицање адекватних санкција према тежини учињеног кривичног дела;*
- *урадити евалуацију Националне стратегије о старењу 2006-2015 година, да би се утврдили постигнути учинци и проблеми;*
- *приступити изради нове Националне стратегије о старењу са јасним и детаљним акционим планом, прецизно дефинисаним активностима, задацима и њиховим носиоцима, такође и јасно дефинисаним буџетским линијама;*
- *унапредити Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима;*
- *неопходна је боља координација свих служби надлежних за решавање случајева насиља над старијима, нарочито на нивоу јединице локалне самоуправе;*
- *стандардизовати вођење евиденције свих надлежних служби и органа и водити јединствену базу података о насиљу над старијима, која ће бити добро и родно осетљива, како би се боље пратили ризици које старење са собом носи, као и успешност интервенција;*
- *обавезне континуиране едукације професионалаца из различитих сектора, социјалних радника, здравствених радника, полиције, тужилаштва, судства и професионалаца из финансијског сектора у поступању у случајевима насиља над старијима;*
- *обезбедити континуирану интерну евалуацију квалитета услуга коју пружају професионалци у циљу унапређења квалитета, доступности и прилагођавања рада професионалаца потребама старијих корисника;*
- *рад са починиоцима насиља у породици је важан корак у превенцији насиља из ког разлога је неопходно поред мера и процедура предвиђених Законом о извршењу кривичних санкција, примере добре праксе Центра за социјални рад који раде са насилницима проширити и на друге средине;*

- обезбедити едукацију неформалних неговатеља и услуге подршке и предаха у заједници;
- промовисати на локалном нивоу услуге СОС телефона за помоћ старијим особама жртвама злостављања;
- развијати услуге психосоцијалне помоћи намењене старијим особама жртвама злостављања у складу са њиховим специфичностима;
- омогућити старијим особама жртвама злостављања бесплатну правну и социјалну помоћ;
- препознавање улоге цивилног сектора у превенцији злостављања старијих и њихове улоге у развијању услуга подршке и заштите;
- информисање старијих о правима које имају и омогућити доступност информација о институцијама, службама и организацијама које се баве заштитом од злостављања и насиља и о раду независних тела;
- сензибилизација и рад са медијима о професионалном и етички примереном извештавању о проблемима старијих, а пре свега о проблемима злостављања и кршења људских права;
- континуирано релатизовати кампање сензибилизације јавности с једне стране о проблему злостављења старијих, а са друге стране ширити позитивну слику о старењу, старијим особама и о њиховом доприносу друштву;
- увести у одговарајуће наставне програме и садржаје који се односе на старост и старење, али и на међугенерациску солидарност;
- у циљу развијања боље међугенерациске солидарности потребно је и у клубовима за старије и другим местима где се старији окупљају, едуковати и информисати старије особе у погледу односа према младима, и значају разумевања целог животног циклуса и адекватног прихватања процеса старења;
- промовисање активне улоге самих старијих кроз мотивисање за самоорганизовање у групе самопомоћи, као платформе која омогућава солидарност и генерациску подршку;
- укључити академски сектор и истраживаче из различитих области, у циљу продубљивања знања која би омогућила боље разумевање проблема насиља над старијима и тиме унапредила пружање заштите (расветљавање различитих облика злостављања, околности под којима се дешавају и карактеристике везане за жртве и починиоце злостављања старијих и др.

3.2.2. Истраживање Положај старијих на селу

Истраживање *Положај старијих на селу*²⁶⁵ реализовали су Црвени крст Србије и Повереник за заштиту равноправности, уз подршку Популационог фонда Уједињених нација (УНФПА), у периоду август–новембар 2016. године. Истраживање је омогућило да се сагледају изазови с којима се сусрећу старији у руралним подручјима, њихове породице, али и локалне заједнице због смањене густине становника на селу. Подаци из истраживања и утврђени изазови омогућили су да се креирају препоруке које треба да допринесу унапређењу равноправности, побољшању квалитета живота у старости и обезбеде достојанство старијим особама које живе на селу.

Као кључни изазови у остваривању равноправног третмана ове категорије становништва препознати су смањен приступ услугама здравствене и социјалне

заштите, потом смањено интересовање професионалних пружалаца услуга за рад у руралним областима, смањење неформалних мрежа подршке – честе миграције у урбане области, недовољна информисаност о услугама и правима, као и често непознавање менталних болести (депресија, деменција). Осим тога, као изазов се намеће и неекономичност пружања транспортних услуга у областима с малом густином становништва, као и лимитиран приступ транспортним капацитетима прилагођених потребама старијих. Као не мање важно, присутно је и питање старења у својој кући, које у таквим условима води социјалној изолацији, мали је број и лош је приступ социјалним и културним активностима, као и могућностима за учење, а недостаје и опрема која олакшава самосталан живот старијих у руралним подручјима.

Резултати истраживања показали су да је социјални профил старијег становништва на селу хетероген, слојевит и разноврстан. Промене у структури породице и домаћинства мењају традиционалне функције породице. „Бела куга“ и честе миграције у урбане области умањују капацитете за породичну подршку у старости. Међу учесницима истраживања 34% припада самачким домаћинствима, а у 63% домаћинстава нема млађих од 65 година.

²⁶⁵ *Положај старијих на селу*, Бранкица Јанковић, Градимир Зајић, Милутин Врачевић и Наташа Тодоровић, Црвени крст Србије, Београд, 2016, доступно на интернет страници: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/12/polozej-starijih-na-selu-web.pdf>

Старији на селу су нарушеног здравља и суочавају се с бројним препрекама у остваривању здравствене заштите. Резултати истраживања су показали да се она остварује само делимично, да је 43% старијих требало лекара али га није посетило. Потешкоће у кретању има скоро половина старијих људи на селу (44%), а 3% је стално у постељи или у колицима.

Субјективни осећај живота старијих на селу је суморан. Сваки четврти сматра да живи лоше или веома лоше, а већина (54%) живи ни добро ни лоше. Стари на селу су у већем ризику од социјалне искључености него од губитка функционалних капацитета за бригу о себи. Већим делом су изван институционалног система услуга за помоћ и подршку старијој популацији, а њихов ослонац су неформалне услуге, помоћ и подршка. Очекивања старијих на селу од државе нису нереална и базирају се на њиховом положају и условима живота.

Највећи број испитаних оцењују да никада нису били изложени дискриминацији (56,4%), петина понекад (19,6%), 11% веома ретко, а свега 7,3% испитаника наводе да су често изложени дискриминацији. Позитиван став о родној равноправности исказало је 86% испитаних, 8,9% је неодлучно, а 3,8% има негативан став.

Из овог истраживања су произашле препоруке:

1. Социјална кохезија и социјална укљученост:

- активно радити на постизању уравнотеженог привредног и друштвеног развоја, са циљем смањивања разлика између региона, градова и села, уз развој инфраструктуре, планиран на реалним основама, а, пре свега, добру мрежу локалних путева као кључни предуслов за обезбеђивање једнаких могућности за старије на селу;

- обезбедити одговарајући модел услуга транспорта који ће омогућити повезивање удаљенијих, мање насељених средина;

- обезбедити веће учешће старијих особа у друштвеном животу, поготово оних који се налазе у ризику од сиромаштва или друштвене маргинализације;

- активно радити на подстицању међугенерациске солидарности и стварању повољнијег окружења у којем солидарност доприноси друштвеном развоју;

- афирмисати примере добре праксе цивилног сектора у подршци старијима на селу (нпр. селу у походе, храна на точковима-кувани оброк за старија лица, достава хране и лекова и сл).

2. Социјална и здравствена заштита и сигурност:

- дефинисати и имплементирати одрживу материјалну помоћ, која обезбеђује минимум социјалне сигурности за старије на селу који немају никаква примања, или су та примања недовољна за задовољење егзистенцијалних потреба (као што су нпр. најнижи износи пољопривредних пензија);

- ојачати капацитете центара за социјални рад како би могли да одговоре на све поверене задатке, и како би могли да обезбеде квалитетно мапирање потреба и старијих људи на селу уз употребу свих постојећих капацитета (нпр. месне канцеларије, месне заједнице и др);

- повећати доступност и разноврсност услуга социјалне заштите у сеоским срединама увођењем мобилних услуга, иновативних услуга, које одговарају на специфичне потребе у датом контексту (нпр. сеоски домаћин, неформални неговатељи, телеасистенција, услуге повремених и привременог смештаја, односно, збрињавање у зимским месецима усамљених старијих људи из удаљених и тешко приступачних села и сл);

- боље повезивање новчаних давања са услугама, као и обезбеђивање ефикасније контроле пружања услуга кроз јачање и унапређење организационих капацитета инспекцијских служби;

- побољшати информисаност старијих на селу о свим правима и услугама, првенствено из области социјалне и здравствене заштите, али и поједноставити процедуре за њихово остваривање уз боље коришћење нових информационих технологија у сврху помоћи;

- подстицати формално запошљавање свих који раде на селу у пољопривреди, посебно жена, с обзиром на њихово велико учешће и капацитете у овој привредној грани;

- повећати доступност услуга здравствене заштите за старије на селу, посебно јачањем ове заштите у области кућног лечења и неге, палијативног збрињавања, јачањем патронажних служби за обилазак и помоћ старима, као и иновативним решењима која ће користити раширене и доступне комуникационе технологије (нпр. саветовање путем телефона, интернет, радио и телевизија);

- повећати учесталост и обухват превентивних здравствених прегледа из обавезног здравственог осигурања и обезбедити бољи распоред средстава која се издвајају за здравствену заштиту ове популације чиме би се смањили здравствени ризици повезани са старијим животним добом и побољшало опште здравствено стање становништва.

3. Безбедност:

- унапредити механизме за благовремено препознавање свих облика насиља над старијима и пружање адекватне заштите, узимајући у обзир све специфичности у вези са старијим особама (нпр. негативни стереотипи, страх, срамота, дискриминација, тешко препознавање и др);

- успоставити добру координацију свих одговорних актера, на националном и локалном нивоу за мапирање безбедносних ризика којима старији могу бити посебно изложени, а затим и планирање и организовање ефикасног одговора, прилагођеног потребама старијих, како у погледу превентивног деловања тако и у случајевима потребе за хитним интервенцијама, посебно у ванредним ситуацијама (дистрибуција хране, лекова, медицинска помоћ, и сл);

- пре остварења евантуалних безбедносних ризика, као и за време трајања ванредних (кризних) ситуација (нпр. поплаве, временске непогоде, земљотреси и др), у одређеним случајевима неопходна је и евакуација старијих. Потребно је да се приликом планирања, али и самог деловања у тим ситуацијама посебно води рачуна о неопходности хитног деловања, смањеној покретљивости и способности самозаштите старијих особа, и другим специфичностима у датој ситуацији (нпр. збрињавање стоке, сточне хране, пољопривредних машина и сл);

- ефикаснија заштита имовине старијих на селу, узимајући у обзир и изложеност безбедносним ризицима, попут крађе, пронаћи адекватна решења у условима смањене инфраструктуре јавних служби.

3.2.3. Истраживање Старење у градовима – изазови савременог друштва

Истраживање *Старење у градовима – изазови савременог друштва*²⁶⁶ реализовали су Црвени крст Србије и Повереник, уз подршку Популационог фонда Уједињених нација (УНФПА), као наставак сарадње започете у 2015. години када је спроведено истраживање *Добро чувана породична тајна - злостављање старијих особа*, односно истраживање о положају старијих у руралним срединама у Републици Србији које је спроведено 2016. године. Циљ новог истраживања, реализованог током септембра и октобра 2017. године, био је да се испитају потребе старијих у урбаним срединама у Републици Србији, да се утврди доступност услуга, пре свега здравствене и социјалне заштите, као и друге јавне услуге, укључујући и транспорт, потом да се понуде препоруке за побољшање квалитета њиховог живота, те да се истакну и промовишу примери добре праксе.

Резултати истраживања указују да велики број физичких, друштвених и економских баријера, уврежене предрасуде и стереотипи, али и недостатак инклузивних јавних политика које укључују представнике свих узрасних група у планирање и развој градова, отежавају старијим особама да у потпуности уживају своја права.

Резултати истраживања показали су да старији у градовима исказују највећу потребу за услугама неге у сопственом дому, али и за већом доступношћу здравствених услуга и услуга јавног превоза.

Актуелну потребу за подршком има 27%, а једна трећина (33%) старијих је у току 2017. године имала потребу за негом у свом дому. Око четвртине испитаника (23%) је навело да је усмерено на институционалну помоћ и подршку, док је за већину ослонац

²⁶⁶ *Старење у градовима – изазови савременог друштва*, Бранкица Јанковић, Градимир Зајић, Милутин Врачевић и Наташа Тодоровић, Црвени крст Србије, Београд, 2018, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/sr/resursi/%C5%A1tampane-publikacije/starenje-u-gradovima-izazovi-savremenog-dru%C5%A1tva/>

сродничка помоћ и подршка - у породици (43%) и од рођака (10%). Када је реч о доступности услуга старијим суграђанима, постоји релативно добра информисаност о институцијама за помоћ и подршку, и то боља информисаност о здравственим услугама него о услугама социјалне заштите.

Такође, резултати истраживања показују да су јавни простор и објекти (поште, банке, центри за социјални рад и сл.) потпуно неприступачни за 16% испитаника. Без могућности јавног превоза у градовима у којима живе је 17%, а у градовима где постоји, јавни превоз је недоступан за 22% старијих.

Највећи број старијих (46%) оцењује своје здравље као „ни добро ни лоше“, а број старијих који своје здравље оцењују као лоше је 30%. Потешкоће у кретању има 36% старијих. Већина испитаника има неку хроничну болест већ дуже време (76%), а за више од половине (55%) хроничне болести су сметња за обављање свакодневних активности. Једна четвртина је имала потребу за лекаром, али га није посетила.

Сваки десети испитаник има приходе испод апсолутне линије сиромаштва, а на „граници“ апсолутног сиромаштва је 8% старијих у градским срединама. Једна петина има изразит осећај субјективног сиромаштва (21%), а скоро половина анкетираних старијих (46%) оценила је да тешко или веома тешко живи и „саставља крај са крајем“ са својим укупним приходима.

Трећина испитаних (33%) сматра да је дискриминација на основу старосног доба учестала и да поједини грађани не могу да остваре своја права само због година старости. На питање о личном искуству са старосном дискриминацијом, 9% старијих је изјавило да је често било изложено дискриминацији због својих година, а њих 23% да су понекад дискриминисани. Анкетирани су незадовољни односом према старијим особама највише у општинским службама (21%), у здравственим установама (19%) и у осталим институцијама/ установама у граду (15%).

Када је реч о очекивањима од државе, највећи број испитаника сматра да би већу пажњу требало посветити бризи за старије, кроз помоћ и услуге (20%), као и осигурању боље здравствене заштите старијих (13%).

Налази истраживања упућују на закључак да је неопходно инвестирање у урбану инфраструктуру, без архитектонских баријера, која ће омогућити слободно и безбедно кретање пешака, веће улагање у приступачан јавни превоз, подстицање друштвеног ангажмана старијих кроз рад, образовање, волонтирање, уметност и рекреацију, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности старијих о променама у систему здравствених и других услуга њима намењених, организовање обука за неформалне неговатеље, промоција здравих животних навика и борба против старосне дискриминације. Циљеви одрживог развоја (SDG), које су државе-чланице Уједињених нација прихватиле 2015. године, између осталог, постављају концепт инклузивне урбанизације. Ово значи да старије особе треба да буду део процеса планирања и одлучивања у вези са урбанизацијом укључујући елементе као што су безбедан и финансијски доступан јавни превоз, али и безбедни, инклузивни, физички доступни јавни простори, попут паркова и других зелених површина.

Из овог истраживања су проистекле препоруке:

У области социјалне и здравствене заштите: □

- радити на превенцији хронично незаразних болести у градовима, кроз подизање свести свих грађана и грађанки о значају упражњавања здравих стилова живота и обезбеђивања приступа здравој исхрани и физичкој активности;

- редовно спроводити јавне кампање о значају здравог старења и активности које би се организовале на заједничким зеленим површинама које би омогућиле и упражњавање здравих стилова живота и едукацију и међугенерациско сусретање;

- адекватно и правовремено информисање о променама у здравственом систему и услугама намењеним старијим особама;

- равномерно развијена мрежа здравствених установа примарне здравствене заштите, боље дизајниране услуге које покривају шири спектар потреба у складу са потребама старијих који живе у граду, комбинацију здравствених и социјалних услуга;

- успоставити конзистентан и ефективан систем дуготрајне неге;

- у Београду постоји Завод за геронтологију и палијативно збрињавање, који је важна институција у пружању услуга и саветодавног рада са старијима 65+. Препорука је да се сличне институције развију и у другим већим градовима;

- едуковати више различитих профила неговатеља, јер услуга геронтодомаћица није довољна да би се задовољиле потребе старијих имајући у виду да се услуге крећу у распону од услуга неге лежећих пацијената, па до плаћања рачуна и читања књига;

- развити услугу обуке неформалних неговатеља, развити услуге предаха за неформалне неговатеље и подржати развијање група самопомоћи неформалних неговатеља;

- наставити са даљом деинституцијализацијом услуга социјалне заштите (дневни центри, клубови) које су се показале као значајне за квалитет живота старијих жена и мушкараца који живе у урбаним срединама.

За јавни простор и зелене површине: ▣

- безбедна и прилагођена старијим особама саобраћајна сигнализација (трајање семафора за пешаке да буде довољно дуго како би старија особа могла да пређе улицу или пешачко острво између широких булевара), постављање лежећих полицајаца и пешачких прелаза у близини значајних институција, широки и одржавани плочници који су равни, без рупа и који нису клизави што ће смањити ризик од падова и повреда, пре свега старијих, али и припадника других генерација;

- пронаћи адекватна архитектонска решења и да се уклоне физичке препреке које старијим особама, са умањеном покретљивошћу отежавају кретање и живот у граду, обезбеђивање укусно дизајнираних, одржаваних и сигурних зелених и јавних површина које подстичу физичку активност, социјалне интеракције и спречавају социјалну изолацију;

- појачати рад комуналних служби у обезбеђивању јавних и зелених простора, а пре свега за време екстремних климатских услова;

- усвајање мера, економских подстицаја, реализовање медијских кампања и појачано спровођење прописа да би се умањило коришћење моторних возила и смањила брзина вожње, као и изградња бициклистичких стаза, као алтернатива моторним возилима.

За јавни превоз: [7]

- повећавање улагања у јавни превоз како би он био адекватан, приступачан, доступан, безбедан и на располагању поготово старијим особама и женама;

- едукација возача јавног превоза о старијим особама које имају потешкоћа са мобилношћу и теже се крећу, а које користе јавни превоз, усклађивање неких линија превоза са радом специјалиста из домова здравља;

- коришћење јавног превоза и у кампањама за промовисање здравих стилова живота и превенције хронично незаразних болести, али и за промовисање међугенерацijske солидарности и борбе против ејџизма и дискриминације.

Становање: [7]

- развити услуге адаптација простора (стана или куће) у којој старија особа живи, како би се осигурала безбедност и сигурност у сопственом стану и смањено ризик од падова и омогућило старење у сопственом дому;

- промовисати већу улогу управника зграде, као одговорног лица које може да алармира и да уочи неке ризике који се односе на старије особе (сиромаштво, злостављање, усамљеност, искљученост, физичка и ментална болест) и да контактира надлежне институције. Промовисати добросуседску помоћ, посебно у вишеспратницама, где комшије могу да помогну старијима који имају проблема при ходању и који су хронично болесни.

Социјалну укљученост старијих: [7]

- промовисање и подстицање волонтерског рада, како самих старијих особа, чиме се промовише здраво и активно старење, као и волонтерски рад младих чиме се развија солидарност и хумане вредности међу људима различитих генерација;

- створити могућности и платформу за друштвени ангажман старијих у градовима кроз рад, образовање, уметност и рекреацију;

- промовисати дигиталну укљученост старијих, као део људског права које омогућава старијим женама и мушкарцима да остваре загарантоване услуге;

- промовисати позитивну слику о старењу и старости на локалном и националном нивоу што представља значајну активност у борби против ејџизма и старосне дискриминације који представљају негативне факторе који успоравају развој друштва.

За градове у Србији: [7]

- укључити локалне самоуправе у Републици Србији у пројекат „Градовима и заједницама прилагођеним старијим особама” који промовише Светска здравствена организација, чиме би се направио први велики корак ка инклузивним градовима прилагођеним својим становницима и чиме би једна локална самоуправа постала први пример оваког пројекта у Србији.

3.2.4. Истраживање Положај старијих жена у Србији

Истраживање *Положај старијих жена у Србији*²⁶⁷ реализовано је уз подршку Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена - UN Women, током октобра 2017. године. Сврха овог истраживања је да се стекне бољи увид у положај старијих жена у Републици Србији и пружи детаљније информације о њиховом положају у следећим областима: здравље, социо-економски положај, формални и неформални рад, коришћење услуга социјалне заштите, безбедност и насиље, образовање и усавршавање, живот у заједници и социјални односи, коришћење превоза и кретање, учешће у правним пословима.

Анализа резултата истраживања је показала да 21% старијих жена своје здравље оцењује као добро или веома добро. Релативно велики број испитаница своје здравствено

стање види као задовољавајуће (37,9%), док као лоше или веома лоше своје здравствено стање види 41,1% старијих жена. Највећи број испитаница наводи да има хроничне болести и стања која изазивају бол (45,5%), а затим следе потешкоће у обављању физичких активности (31%).

У оквиру фокус група које су одржане у склопу истраживања, учеснице су истакле више проблема са којима се суочавају приликом остваривања права на здравствену заштиту - попут дискриминације приликом коришћења услуга хитне помоћи, дугог чекања на специјалистичке услуге, нељубазности и непоштовања од лекара специјалиста, упућивања из државних здравствених установа на приватну праксу у којој лекари раде и високе цене лекова.

Анализа је показала да је у брачним заједницама супруг у 71,3% случајева власник непокретности у којој живе, а жена у 14,5%. Власништво над непокретностима је повезано и са структуром домаћинства, па је жена најчешће власница непокретности ако живи сама (69,7%), док је у осталим ситуацијама непокретност чешће у власништву супруга.

Као најчешћи извор прихода старије жене наводе старосну пензију (57,3%), затим следи породична пензија (29%), 3,9% жена није имало личне приходе, а 1,1% је користило новчану социјалну помоћ. Анализа је показала да 17,2% жена оцењује да су

²⁶⁷ *Положај старијих жена у Србији*, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/08/Polozej-starijih-zena-u-Srbiji-10.4.2019.-digitalna-verzija.pdf>

им месечни приходи довољни да задовоље своје потребе, а 45,6% жена наводи да им недостаје још много средстава како би задовољиле потребе. Четвртина старијих жена наводи да успева да плати редовне месечне трошкове без проблема (25,5%), 44% наводи да има извесне потешкоће, а 30,5% да има велике тешкоће да плати месечне трошкове. Више од половине жена које су учествовале у истраживању незадовољно је својим економским положајем (54,4%).

Према резултатима истраживања, жене од 65 до 69 година (17,9%) су најчешће радиле, док ниједна жена старија од 79 година није радила. Учешће у плаћеном и неплаћеном раду је највише међу женама са високим образовањем (17,6%), а смањује се са степеном образовања, као и са величином домаћинства, па су жене из великих домаћинстава чешће изјављивале да су радиле. Према изјавама испитаница, за учешће у раду у највећој мери су заинтересоване жене од 65 до 69 година (24,4%), при чему то изјављују и жене од 80 до 84 године. За учешће у раду у највећој мери заинтересоване су жене које су завршиле факултет (29,8%). У последњих шест месеци у пољопривредну производњу било је укључено 19,5% старијих жена. Кућне послове је обављало 88,3% жена и у просеку су у кућним пословима трошиле 21 сат недељно. На основу овога можемо закључити да старије жене на кућне послове троше време које је еквивалентно раду са пола радног времена. Ипак, највећи број жена сматра да има посла у кући онолико колико им одговара (62%), а 28,2% испитаница сматра да има више посла него што би желеле.

Иако 58,9% старијих жена своје здравствено стање види као задовољавајуће или добро, тек 38,6% њих наводи да може несметано да обавља свакодневне активности. Другим речима, две трећине старијих жена (61,4%) здравствено стање ограничава у већој или мањој мери у обављању свакодневних активности. Старије жене најчешће отежано обављају послове у вези са сређивањем куће и окућнице (45%), затим у вези са набавком намирница (33,4%), а нешто мање од петине има потребу за подршком и у одржавању личне хигијене, облачењу и кретању у кући (17,5%). У коришћењу превоза подршка је потребна за 12,5% старијих жена.

Услуге социјалне заштите користи 4,5% старијих жена. Коришћење услуга социјалне заштите повезано је са самосталношћу корисница, па услуге најчешће користе старије жене које изјављују да им је значајно ограничена способност за обављање свакодневних активности (8,8%), нешто мање жене којима је у малој мери ограничена способност обављања свакодневних активности (5,3%), док међу женама које су самосталне 0,6% користи неке од услуга социјалне заштите.

Када је испитивана изложеност насиљу, анализа резултата показала је да је 14% старијих жена доживело неки облик насиља, од чега је 4,9% навело да је било изложено вишеструком насиљу, а занемаривању 7,2% жена. Међу испитаницама, 8,6% изјавило је да је било изложено неком виду финансијског насиља (крађа, превара, присила), док 91,1% старијих жена наводи да није имало такво искуство. Поред наведеног, 4,1% старијих жена навело је да је било изложено физичком насиљу. У месту у којем живе старије жене се најчешће осећају сигурно или веома сигурно (59,9%), док је 23,3% изјавило да се осећа или несигурно или веома несигурно.

У организованим активностима са циљем стицања нових знања је учествовало тек 4,1% старијих жена, док је за овакве активности заинтересовано 14,5% жена. Резултати истраживања су показали да су у овакву врсту активности, пре свега, биле укључене жене са завршеним факултетом (11,9%), жене које живе саме и које се никада нису удавале (12,5%). У активностима у заједници, као што су посета позоришту, концерту, изложби или другим културним дешавањима, било је укључено 16,8% старијих жена, што опада са годинама старости. У културне активности укључено је више жена које живе у граду (21%) него жена која живе на селу (6,7%).

Резултати спроведеног истраживања су показали да приликом коришћења услуга јавних служби 40,8% старијих жена нема никакве проблеме, а 27,9% има значајне потешкоће или им је потпуно онемогућен одлазак до поште, банке, лекара и слично. Потешкоће у коришћењу јавних служби, као и јавног превоза расту са годинама. Највише потешкоћа у приступу јавном превозу имају жене година старости од 80 до 84 (61,5%) и 85 и више година (50%). Поред тога, већи је проценат жена са села које не могу да користе јавни превоз иако им је то потребно (37,1%), у односу на старије жене које живе у градовима (22,4%). Највећи број испитаница сматра да друштво не води довољно рачуна о положају старијих жена (80,2%).

Из истраживања су проистекле препоруке:

1. У области социо-економског положаја:

- извршити детаљну анализу структуре трошкова старачких домаћинства;
- омогућити усклађивање пензија са стварним трошковима живота старијих суграђана;
- сагледати могућности за повећање обухвата старијих суграђана правом на новчану социјалну помоћ;
- увести додатне мере материјалне подршке старијима у лошој социо-економској ситуацији;
- континуирано спроводити активности на подизању свести о принципима родне равноправности, у свим животним добрима.

2. У области здравствене заштите:

- преиспитати покривеност трошкова здравствених услуга из буџета Републике Србије у правцу омогућавања повећања њиховог обима за старије суграђане;
- омогућити већу доступност специјалистичких здравствених услуга смањењем дужине чекања специјалистичких прегледа, омогућавањем преписивања лекова који имају ниже цене, ефикаснијим санкционисањем праксе упућивања на скупе услуге у оквиру приватног здравственог система;
- организовати већи обим услуга које би се пружале у кућним условима и на терену, поготово у руралним подручјима;
- организовати активности на подстицању рекреативних активности и редовних прегледа ради превенције болести;

- информисати пацијенте и поједноставити процедуре пријављивања дискриминације у здравству.

3. У области социјалне заштите:

- омогућити повећање обухвата постојећим услугама подршке, уз стално информисање старијих суграђанки о могућностима које им стоје на располагању и процедурама за њихово остваривање;

- подстицати даљи развој различитих услуга подршке старијима у оквиру система социјалне заштите;

- промовисати улогу организација цивилног друштва, посебно оних који се баве реализацијом различитих сервиса подршке у заједници.

4. У области учешћа у културним и другим активностима у заједници:

- обезбедити приступачност и доступност објеката у којима се пружају јавне услуге, јавних простора и посебно јавног превоза прилагођеног потребама старијих суграђана;

- обезбедити делотворније информисање старијих жена о могућностима учешћа у постојећим активностима у заједници, подстицати развој нових програма којима би се обезбедила већа укљученост старијих жена у активности које подстичу њихов лични развој и активно старење;

- утицати на развој волонтерске подршке за старије жене, посебно за оне које живе у руралним подручјима;

- подстицати информатичку писменост старијих жена.

Мина Јецић, Пожаревац, 2017.

3.2.5. Истраживање Положај старијих у Србији - друштвени контекст, преглед података и резултати истраживања

3.2.5.1. Увод

Сви релевантни показатељи – квантитавни и квалитативни, којима се сагледава старење становништва, миграције, дужи животни век, мобилност и тренд смањења броја становника у читавој Европи указују на потребу прилагођавања друштва овим околностима. Неопходно је брзо и делотворно деловање, уз инклузивни приступ у спровођењу лепезе активности на најширем друштвеном плану. Статистичке прогнозе како на регионалном тако и на глобалном нивоу предвиђају да ће 2080. године само у Европској унији (ЕУ) старији чинити преко 28% популације, док је процена да ће до 2040. године старије особе чинити између 23,6% и 25,2% становништва у Републици Србији.

Демографски подаци у претходне две деценије у Републици Србији указују на изражено демографско старење становништва - пад наталитета, висок морталитет, негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулација и интензивно старење становништва, уз „феминизацију“ старења, увећање коефицијента зависности старог становништва, као и брзо смањивање сеоског становништва.

Имајући у виду поменуте статистичке податке, у протеклом периоду спроведена су бројна истраживања и урађени бројни извештаји о положају старијих грађана. Њихови резултати показују неповољан положај старијих грађана, отежано остваривање појединих права, повећање потребе за различитим услугама и сервисима подршке за свакодневни живот, изложеност дискриминацији и занемаривању, посебно жена, занемаривање специфичности положаја појединих узрасних група старијих грађана који представљају најхетерогенију друштвену групу. Ипак, приликом сагледавања стања и будућих кретања у погледу унапређења положаја старијих генерација изостало је интензивније укључивање самих старијих грађана у ове процесе, као активних чинилаца инклузивног приступа креирања мера и активности усмерених ка унапређењу њиховог положаја, имајући у виду да су се до сада спроведена истраживања у мањој мери ослањала на то како старије особе виде сопствени положај и могућности за задовољење својих потреба. Како су старије особе често изоловане и немају прилике да говоре о својим искуствима, која су од непроцењиве важности за проналажење адекватних решења, истраживање о перцепцији и ставовима старијих особа чини се као неизбежан корак у формулисању јавних политика, које би требало да буду садржане у новом стратешком документу који би се на свеобухватан начин бавио политикама старења. Истраживање о положају старијих грађана у Републици Србији спроведено је уз подршку Популационог фонда Уједињених нација а његови резултати биће саставни до ширег документа у оквиру посебног извештаја о положају старијих који ће израдити Повереник за заштиту равноправности Републике Србије.

У оквиру овог истраживања, које представља на неки начин извесну допуну претходно спроведеним истраживањима, нарочито о положају старијих на селу и у граду које су спровели Повереник за заштиту равноправности и Црвени крст Србије, а подржао

Популациони фонд Уједињених нација у Републици Србији, испитане су околности у којима старије особе живе, њихове потребе, као и ограничења и проблеми са којима се суочавају приликом остваривања права, као и остварења пуног потенцијала. Истраживање је помогло да се добије јаснија слика о могућностима које нам стоје на располагању, а посебно како сами старији грађани виде шта креатори политика треба да ураде, како би у наредном периоду омогућили достојанствену старост, уживање свих људских права и слобода и одговорили адекватно на њихове потребе, уважили потенцијале и тиме унапредили положај како старијих грађана тако и свих других друштвених група које ће такође остарити. Крајњи циљ свакако је стварање друштва за све генерације и квалитетнији живот свих његових чланова.

3.2.5.2. Извештаји и истраживања

Демографском ситуацијом у свету и њеним импликацијама на положај појединаца, али и друштва у целини, бавила су се различита тела, органи и организације цивилног друштва широм света, а међу најзначајнијим су она истраживања и извештаји који су спроведени на нивоу Уједињених нација и Европске уније, имајући у виду да имају општи карактер али и да се у великој мери односе на стање и потребе за деловањем у Републици Србији. Преглед сагледаних извештаја и истраживања се налази у Прилогу 1 овог текста, а у наставку ће бити дат кратак преглед закључака и препорука које из њих произилазе, и то подељен на део који се односи на извештаје и истраживања међународних и иностраних тела и организација и део који се односи на истраживања и извештаје домаћих институција и организација.

Извештаји и истраживања на нивоу Уједињених нација, Европске уније и других тела и организација

На нивоу Уједињених нација спроведено је више истраживања и објављен читав низ извештаја (списак у Прилогу 1 овог документа). Оно што се као закључци у најкраћем може извући из ових текстова, пре свега се односи на:

- изазове у праћењу примене Мадридског акционог плана који укључују: недостатак расположивих података у многим земљама, посебно података разврстаних по годинама; немогућност спровођења упоредних анализа између земаља у појединим регионима, због непостојања договорених показатеља на регионалном нивоу; потешкоће у прикупљању прилога свих релевантних актера у земљама у којима не постоје координационе јединице за старење; недостатак капацитета и ограничени национални институционални оквир у неким земљама и регионима да се укључе у процес сагледавања примене овог документа на националном нивоу;
- шансе за унапређење имплементације Мадридског акционог плана о старењу које се виде, пре свега, кроз имплементацију дуготрајне неге имајући у виду да само 5,6% земаља у свету има законодавство које обухвата дуготрајну негу за све којима је потребна, а она може бити важан извор стварања радних места у будућности. Потребно је стварање фискалног простора за улагање у политике

услуга и инфраструктуру квалитета што је од суштинског значаја за отклањање великих недостатака у покривености услугама дуготрајне неге и дефициту достојанственог рада у овој области;

- неопходност изградње инклузивног друштва у сваком смислу, национални планови и стратегије одрживог развоја треба да имају приоритете везане за старење, а посебна пажња треба да се обрати на положај старијих жена, које су у неравноправном положају у односу на мушкарце, а којих ће у будућности, у складу са демографским кретањима, бити све више;
- потребу за посвећивањем посебне пажње хетерогености ове популације и многим факторима који доприносе специфичној и повећаној рањивости њених чланова, попут старијих у руралним подручјима, особа са инвалидитетом и сл, нарочито водећи рачуна о заштити људских права и положају ове популације у кризним и/или ванредним ситуацијама, попут пандемије изазване Ковид 19 вирусом имајући у виду да су старије особе изложене већем ризику од озбиљних болести и смрти од болести Ковид 19;
- будућност рада и корист коју би старије особе требале да имају од промена повезаних са новим трендовима запошљавања, промовише се што већа и дужа ефикасна укљученост старијих на тржиште рада кроз флексибилне радне аранжмане, повећане могућности за делимично пензионисање и прилагођавање послова и радних места различитим потребама старијих особа, нарочито особа са инвалидитетом, уз омогућавање приступа целоживотном учењу;
- наводе да су старије особе посебно осетљиве на економску несигурност и сиромаштво, јер систем социјалне заштите нема довољну покривеност и адекватне накнаде, а лична имовина и уштеда обично нису довољни да гарантују одговарајућу сигурност до краја живота, због чега старење представља значајан, додатни ризик од сиромаштва;
- изазов у погледу покривености и адекватности пензионих давања;
- потребну за обезбеђивањем правичног приступа старењу становништва који се заснива на људским правима, водећи рачуна о родним разликама између мушкараца и жена, при чему се наводи постојање ризика и рањивост старијих жена, посебно обраћајући пажњу на преваленцију и ризик од злостављања старијих особа;
- потребу повећања приступа ИКТ уз промоцију дигиталне писмености старијих грађана;
- јачање здравствених политика и програма превенције, откривања, дијагностике, лечења и неге незаразних болести, укључујући Алцхајмерову болест и деменцију.

С обзиром да је Република Србија у процесу евроинтеграција, оцена стања у свим областима сублимирана је у извештајима о напретку, које сваке године сачињава Европска комисија. С тим у вези, представљени су и поједини делови ових извештаја, а у циљу бољег сагледавања стања, превазилажења недостатака и проблема чије решавање предстоји. У овим извештајима, са нагласком на последњи, *Извештај за*

2020. годину²⁶⁸, у коме се наводи да се у области социјалне инклузије и социјалне заштите, у 2018. години сматрало да 7,1% становништва живи у апсолутном сиромаштву (7,2% у 2017. години). Према истраживању о приходима и условима живота (СИЛК), спроведеном по шести пут у 2018. години, стопа ризика од сиромаштва износила је 24,3% (ЕУ-28 17,1%), а ризик од сиромаштва или стопа социјалне искључености, износила је 34,3% (ЕУ-28 21,8%). Као и претходних година, сиромаштва има више у руралним него у урбаним срединама (10,4% према 4,8%). Око 10% запослених људи је у ризику од сиромаштва, што значи да не могу да испуне своје основне потребе, упркос раду. Око 58,4% становништва је субјективно сиромашно, односно на питање о могућности домаћинства да „саставља крај с крајем“ одговара са „потешкоћама“ и „великим потешкоћама“, што Србију сврстава на сам крај листе европских земаља које спровode СИЛК анкету.

У овом извештају је наведено и да нова Стратегија социјалне заштите у Србији за 2019-2025. још увек није донета, као ни нови Закон о социјалним картама и измене Закона о социјалној заштити. Обухват и адекватност новчаних накнада за задовољење основних потреба су недовољни за њихово покривање. Поред тога, квалитет и покривеност услугама треба побољшати, а надзорни и регулаторни механизми, праћење и евалуацију треба ојачати. Није постигнут напредак у службама социјалне заштите на локалном нивоу нити у процесу деинституционализације. Систем наменских трансфера уведен 2016. године још увек се не примењује систематски и транспарентно. Буџетска издвајања су сада доступна на годишњем нивоу, али без вишегодишњих обавеза које би омогућиле континуитет пружања услуга на локалном нивоу и систем утврђивања приоритета и праћења резултата заснован на доказима.

И у овом извештају су поновљене препоруке дате у претходном а које се односе на потребу за осигурањем примене прописа о социјалној заштити на читавој територији земље равномерно, као и препоруке које се односе на равноправност полова, спречавање дискриминације по било ком основу, борбу против насиља и др.

На нивоу Европске уније је урађено више извештаја и истраживања (списак у Прилогу 1 овог извештаја), у којима се, у најкраћем, указује следеће:

- ниво задовољства животом и срећа у земљама кандидатима за чланство и даље је на ниској позицији у односу на државе чланице Европске уније, 62% испитаника у Србији исказује забринутост око несигурности прихода у старијем добу;
- све већи број (и удео) старијих људи живи сам (посебно старије жене) и чини посебно рањиву групу у друштву, у повећаном ризику од сиромаштва, социјалне искључености или изолације;
- доносиоци одлука имају две главне бриге у овој области и то: висину издатака за пензије - за које се очекује да се повећавају и у апсолутном износу и као удео у бруто домаћем производу; адекватност пензија – односно како тренутне и будуће пензије могу помоћи у спречавању сиромаштва у старости и одржавању прихода старијих особа током пензије. Потребно је донети одговарајући пакет

²⁶⁸ Извештај за 2020. годину, Европска комисија, доступно на интернет страници: <http://europa.rs/godisnji-izvestaj-o-srbiji-2020/>

политика, који укључује и адекватну здравствену заштиту, водећи рачуна о повећању дужине живота и изазовима које та чињеница проузрокује, као и родним разликама у погледу дужине трајања живота и разлике у висини прихода између мушкараца и жена;

- све мањи број радно способног становништва и све већи број старијих и најстаријих у друштву, условљавају потребу за подстицањем старијих да што дуже остану део радне снаге. За Србију су процене да ће се проценат радне снаге до 2050. године смањити за 20%;
- Србија нема свеобухватну политику дуготрајне неге која би одговарала потребама старије популације, покривеност услугама је изузетно мала (у 2016. години само 0,5% старијих особа било је покривено јавним институционалним збрињавањем, 1% је било покривено услугама дневног боравка и кућне неге, а око 7% је добијало новчану накнаду за туђу негу и помоћ), средства која се издвајају су недовољна (у 2017. само 0,45% БДП-а трошено на све услуге дуготрајне неге и бенефиције за старије особе), а старији се углавном ослањају на неформалну негу, било од чланова породице, било од ниже квалификованих радника кроз приватне аранжмане, што је додатни проблем јер такву негу углавном пружају жене, што додатно оптерећује њихов тренутни и каснији положај;
- старост носи посебно негативне конотације и „стари људи“ се често посматрају као да немају никакву вредност за друштво, што је парадигма коју је потребно изменити, посебно водећи рачуна о положају старијих жена.

Извештаји и истраживања домаћих институција и организација

У протеклих неколико година релативно је интензивирао пре свега истраживачки рад различитих организација у погледу старења и положаја старијих као и импликацијама демографске ситуације у Републици Србији на различите сегменте друштвеног живота. Тако је и у више извештаја државних органа, попут *Другог националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011-2014*²⁶⁹ и *Трећег националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017*.²⁷⁰ указано да је запошљавање отежано за особе старије од 50 година, да недостатак и отежана доступност здравствених и услуга социјалне заштите доприноси искључивању и дискриминацији посебно рањивих категорија старијег руралног становништва, те да су социјално искључени и старији и деца. Такође је наведено да није остварен значајан помак у сфери развоја услуга социјалне заштите које обезбеђују јединице локалне самоуправе. Услуга смештаја је најзаступљенија услуга социјалне заштите, док су ванисституционалне услуге у мандату локалних самоуправа недовољно и неравномерно развијене. Међу услугама најраспрострањеније су дневне услуге у

²⁶⁹ *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011-2014*, октобар 2014, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/07/Pregled-2.-nac.-izvestaja-CIR.pdf>

²⁷⁰ *Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017*, Београд, новембар 2018, доступно на интернет страници: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacr.pdf>

заједници и то помоћ у кући за старе и одрасле (у 122 локалне самоуправе) и дневни боравци за децу са сметњама у развоју и са инвалидитетом (у 68 општина и градова). Ове две услуге обухватају преко 17 хиљада корисника. Обухват старијих грађана услугом помоћ у кући (1,1% укупне популације 65+) је низак, чак и у поређењу са европским земљама које се претежно ослањају на сличан модел дуготрајне неге у погледу односа између новчаних давања и услуга, а доступност је посебно недовољна у руралним подручјима. Осим ове две, све остале услуге су обезбеђене у малом броју општина и градова.

Положајем старијих особа у нашем друштву су се доста бавиле и организације цивилног друштва, чији циљеви су посебно усмерени на унапређење квалитета живота старијих грађана, међу којима највише организације чланице мреже Хуманас (коју чине 16 организација цивилног друштва), Црвени крст Србије, а од државних органа Повереник за заштиту равноправности и Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију у Влади Републике Србије.

Основни закључци и препоруке које следе из свих сагледаних истраживања, (списак у Прилогу 1), указују на:

- положај старијих који је у Србији релативно неповољан у поређењу са старијим особама које живе у Европској унији (у старосној групи старијих од 65 година 8% мушкараца и 17% жена није покривено ниједним обликом пензије²⁷¹), због чега је потребно унапређење институционалних механизма за праћење услова живота старијих особа, праћење спровођења политика и мера и оцена њихових ефеката. Старији грађани се суочавају са бројним економским, социјалним и здравственим изазовима, као и са дискриминацијом и различитим предрасудама, изолацијом, а у немалом броју случајева и насиљем, злостављањем и занемаривањем;
- потребу за усвајањем националног стратешког документа о старењу ради успостављања и координације мера и активности за побољшање њиховог економског статуса и приступа људским правима. Посебно је потребно активно сузбијати еџизам и негативне, дискриминаторске стереотипе и предрасуде;
- потребу за обезбеђивањем материјалне сигурности у старости, имајући у виду да немали број старијих из различитих истраживања указује управо на недостатак финансијских средстава за задовољење основних животних потреба, уз уклањање разлика у пензијама међу половима уз стварање модела за решавање ризика од сиромаштва међу старијим женама које живе саме и имају ниске пензије;
- предузимање активности везаних за борбу против сваке врсте насиља, као и економског злостављања (готово 20% старијих особа је доживело неки облик злостављања или занемаривања, а 11,5% анкетираних из истраживања пријавило је макар један од облика финансијског злостављања, а познато је да старије особе не пријављују насиље због страха, стида и стигме. Посебан ризик од злостављања представља став старијих да други имају веће потребе од њих

²⁷¹ Иницијатива за социјално укључивање старијих особа – успеси и научене лекције, Црвени крст Србије, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/5817/socijalna-inkluzija-srb.pdf>

и да то што не располажу својим приходима не доживљавају као финансијско насиље²⁷²);

- побољшање портфолија услуга социјалне заштите за старија лица, дуготрајну и палијативну негу уз обезбеђење системске подршке за породичне неговатеље (рад од куће, више дана плаћеног одсуства, усклађивање обавеза на послу и у породици, коришћење плаћеног одсуства у случају хитности, флексибилно радно време), као и развијање услуга подршке у заједници (едукација неговатеља, информативне услуге, услуга предаха);
- потребу за анализом покривености трошкова здравствених услуга из буџета Републике Србије у правцу омогућавања повећања њиховог обима за старије суграђане, омогућавање веће доступности специјалистичких здравствених услуга смањењем дужине чекања специјалистичких прегледа, омогућавање преписивања лекова који имају ниже цене, ефикаснијим санкционисањем праксе упућивања на скупе услуге у оквиру приватног здравственог система, организовање већег обима услуга које би се пружале у кућним условима и на терену, поготово у руралним подручјима;
- развој палијативне медицине усмерене на свеобухватно збрињавање пацијента на крају живота, уз омогућавање приступа који побољшава квалитет живота пацијената и њихових породица. Обезбеђивање одговарајућих здравствених услуга и повећање њихове доступности, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности старијих особа о променама у систему здравствених и других услуга;
- подстицање међугенерациске солидарности и размене знања, искустава и подршке као делу свих јавних политика, укључујући оне што се баве здравством, социјалном заштитом, финансијском сигурношћу, образовањем, тржиштем рада и запошљавањем или изразом посебне стратегије којом би били креирани одговарајући програми нарочито у локалним заједницама уз кампању промовисања међугенерациске солидарности;
- потребу да се посебна пажња посвети појединим категоријама старијих грађана, који нису хомогена групација, водећи рачуна превасходно о потребама старијих жена које су нарочито угрожене а имају дужи животни век, Рома и Ромкиња, старијих у резиденцијалним установама и сл. Континуирано спроводити активности на подизању свести о принципима родне равноправности, у свим животним добрима;
- различите изазове са којима се сусрећу старије особе у руралним и урбаним подручјима. Као изазови руралног становништва препознају се смањен приступ услугама здравствене и социјалне заштите, недостатак транспорта, смањено интересовање професионалних пружалаца услуга за рад у руралним областима, смањење неформалних мрежа подршке али и јачање капацитета неформалних неговатеља, недовољна информисаност, често непrepoзнавање менталних болести (34% свих учесника истраживања припада самачким

²⁷² *Добро чувана породична тајна: злостављање старијих особа*, Црвени крст Србије, Београд, 2015, доступно на интернет страници: http://www.redcross.org.rs/slika_4096_Dobro%20cuvana%20porodicka%20tajna%20e-knjiga.pdf

домаћинствима, а у 63% домаћинстава нема млађих од 65 година²⁷³). За градско становништво је неопходно инвестирање у урбану инфраструктуру без архитектонских баријера, улагање у приступачан јавни превоз, подстицање друштвеног ангажмана старијих особа, равномерно развијање мреже здравствених установа примарне здравствене заштите, обезбеђивање информисаности, организовање обука за неформалне неговатеље, промоција здравих животних навика и борба против старосне дискриминације;

- потребу за обезбеђивањем одговарајуће инфраструктуре, без архитектонских баријера, посебно обезбедити приступачност и доступност објеката у којима се пружају јавне услуге, јавних простора и јавног превоза прилагођеног потребама старијих суграђана како у урбаним тако и у руралним подручјима;
- подржавање иницијатива које наглашавају очување и развој капацитета старијих особа, укључивање старијих у све аспекте свакодневног живота, као и развој локалних политика у сусрет старењу. Подстицање друштвеног ангажмана старијих кроз рад, образовање, волонтирање, уметност и рекреацију уз промоцију улоге и искоришћеност капацитета организација цивилног друштва, посебно оних који се баве реализацијом различитих сервиса подршке у заједници;
- обезбеђивање дигиталне писмености старијих (43% испитаника истраживања које је спровео Црвени крст²⁷⁴ не користи интернет, а да од 57% оних који се њиме служе више од 90% не користи е-услуге) и обезбеђење да онлајн услуге буду прилагођене потребама и могућностима старијих особа.

3.2.5.3. Резултати истраживања

Истраживање о положају старијих грађана у Републици Србији спроведено је уз подршку Популационог фонда Уједињених нација.

Један од циљева спровођења овог истраживања и израде самог документа је помоћ доносиоцима одлука и заинтересованим друштвеним субјектима у лакшем сагледавању свеобухватне слике о положају старијих особа како у урбаним тако и у руралним подручјима у Републици Србији и потенцијалног доношења новог стратешког документа који се сматра неопходним од стручне јавности. Веома је важно истаћи да су и доносиоци одлука у интервјуима у оквиру квалитативног дела истраживања изразили спремност за његовим креирањем. Ово истраживање представља и неку врсту допуне претходно спроведеним истраживањима о положају старијих, и то одвојено у селу и у граду, а у складу са оквиром који је поставио Популациони фонд Уједињених нација.

У овом документу су, након анализе резултата целокупног истраживања и сагледавања свих обухваћених извештаја и истраживања, дате и препоруке које треба

²⁷³ Положај старијих на селу, Црвени крст Србије, Београд, 2016, доступно на интернет страници:

<http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/12/polozej-starijih-na-selu-web.pdf>

²⁷⁴ Старење и дигитална укљученост, Црвени крст Србије и Институт друштвених наука, Београд, 2019, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/6183/starenje-i-digitalna-ukljucenost-web.pdf>

узети у обзир приликом креирања конкретних мера и активности у оквиру будућег стратешког документа.

Методологија истраживања

У циљу што бољег и реалније сагледавања положаја старијих грађана, у истраживању су коришћена два метода –квантитативни и квалитативни.

Квантитативни део истраживања спроведен је уз помоћ унапред припремљеног упитника, методом „лице у лице“, на репрезентативном узорку од 1077 грађана старијих од 65 година, са циљем сагледавања начина на који старије особе доживљавају свој положај у девет кључних области и које начине и мере виде као одговарајуће за унапређење свог положаја.

Упитник је обухватио следеће тематске целине/питања:

- 1) услуге/сервиси за старије грађане;
- 2) положај старијих особа у неприступачним подручјима и могућност побољшања тог положаја;
- 3) приступ правосуђу;
- 4) доступност здравствене заштите и квалитет здравствених услуга;
- 5) приступ култури и културним садржајима;
- 6) дискриминација и могућности њеног смањивања;
- 7) друштвена партиципација и могућности дигиталне комуникације;
- 8) медијска слика о старијима и могућност њеног унапређења;
- 9) насиље над старијим особама.

У оквиру квалитативног метода било је предвиђено организовање четири фокус групе. Међутим, због епидемиолошке ситуације и нарочито великог ризика за лица која су на институционалном смештају, није одржана фокус група са старијим корисницима услуга из система социјалне заштите, који су требали да говоре о својим искуствима, о услугама које користе и на који начин би оне требало да буду унапређене или замењене. Због тога су организоване три фокус групе, чији учесници су представљали: чланове академске заједнице, старије из једног типичног сеоског подручја, организације цивилног друштва које се баве положајем старијих особа.

Поред фокус група, спроведено је и неколико структурисаних интервјуа са експертима и са доносиоцима одлука из ове области.

У разговорима на фокус групама и током интервјуа су покренута питања која се односе на:

- 1) могућности креатора политика за унапређење положаја старијих грађана;
- 2) примере добре праксе којима се подржавају старије особе и њихове потребе;
- 3) виђење трендова и финансијске одрживости појединих решења;
- 4) осврт на претходни стратешки документ и његову евалуацију;
- 5) кључна питања која би требало да буду део новог стратешког документа.

Резултати истраживања су подељени на два дела, имајући у виду коришћену методологију. У првом делу се обрађују резултати квантитативног дела истраживања, док се у другом делу истраживања обрађују резултати реализованих фокус група и интервјуа са експертима и доносиоцима одлука. Закључци и препоруке засновани су на оба дела истраживања.

Резултати квантитативног дела истраживања

Истраживање уз помоћ унапред припремљеног упитника је спроведено на територији Републике Србије (осим територије Косова и Метохије) на случајном, репрезентативном узорку од 1077 грађана старијих од 65 година, током новембра 2020. године. Подаци су прикупљени методом „лице у лице“.

Структура узорка:

- Пол: жене 59%, мушкарци 41%
- Узраст: 65-69 година 41%; 70-79 година 42%; старији од 80 година 17%
- Образовање: основна школа и ниже 30% испитаника; са средњим нивоом образовања 49%; са вишим и високим новоом образовања 21%
- Тип насеља: град 58%, село 42%
- Врста домаћинства: живе сами 30%, само са партнером живи 38%, у заједници са породицом живи 32%
- Ниво укупних месечних примања: без примања 3% испитаника, до 20.000 динара 24%, 20-40.000 динара 38%, 40-60.000 динара 15%, 60-100.000 динара 8% и преко 100.000 динара 3% док не жели да одговори 10% испитаника.

Упитник је садржао 41 питање, а за попуњавање упитника било је потребно 20-30 минута. Упитником су обухваћене следеће области друштвеног живота: услуге - сервиси за старије особе, положај старијих у екстремно неразвијеним подручјима, приступ правосудју, доступност здравствене заштите, приступ културним садржајима, како смањити дискриминацију старијих, друштвена партиципација - дигитална писменост и укљученост, медијска слика о старијим особама, као и најбољи начин за смањење и пружање заштите и помоћи од насиља, злостављања и занемаривања. Ове области су у даљем тексту дате појединачно.

Анализа прикупљених података извршена је укрштањем у односу на пол, узраст, тип домаћинства, тип насеља у којем старији живе и ниво образовања. У вези са варијаблом образовање, уочено је да постоје велика одступања у нивоу образовања и типу насеља (град, село), што се огледа у укупном скору образовних нивоа. Тако је од 30% испитаника са основном школом и/или нижим нивоом образовања, њих 68% са села док је свега 32% из града. Од 21% испитаника са вишим или високим нивоом образовања, свега 23% је са села док је 77% из града. Ниво образовања је донекле очекивано просечно виши у граду него на селу, па су те разлике када се посматрају резултати по типу насеља, збирно утицале и на дате одговоре.

Што се тиче варијабле месечна лична примања, питања нису укрштена са овом варијаблом из неколико разлога. Наиме, 13% испитаника није желело да да одговор на постављено питање или нема лична примања. Исто тако, на основу добијених процената, може се извести закључак да неки испитаници нису добро разумели постављено питање, те да су помешали лична са укупним примањима домаћинства.

Услуге-сервиси за старије грађане

Да ли користите неку услугу/сервис подршке?

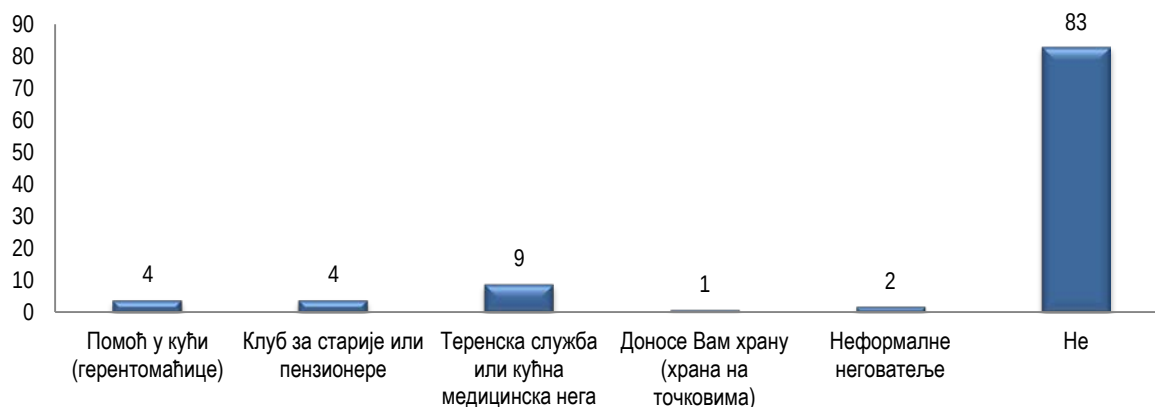
Када смо питали старије грађане да ли користе неки сервис или услугу подршке дошли смо до податка да чак 83% испитаника не користи ове услуге. 9% испитаника наводи да користи услуге теренске службе или кућне медицинске неге, а скоро петина старијих од 80 година користи ове услуге. 4% испитаника старијих од 65 година користи услуге помоћи у кући или клуб за старије или пензионере.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници са	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Помоћ у кући (герентомаћице)	4	3	4	1	3	11	8	1	2	3	4	5	2	7
Клуб за старије или пензионере	4	4	5	5	3	5	3	5	5	4	5	2	5	8
Теренска служба или кућна медицинска нега	9	10	8	5	7	23	12	9	5	6	13	17	6	5
Доносе Вам храну (храна на точковима)	1	0	1	0	1	2	2	1	0	0	2	3	0	0
Неформалне неговатеље	2	3	1	0	2	7	4	1	1	1	3	5	1	1
Не	83	83	83	90	87	57	74	86	88	86	79	74	89	83

Из одговора на ово питање следи да услуге користи укупно 17% испитаних, што није мали проценат, посебно када се имају у виду подаци из претходно поменутих извештаја и истраживања (део Социјална заштита), у којима се говори о изузетно малој покривености услугама подршке за старије грађане. Ипак, уколико се подаци о укупном броју старијих особа који су изјавили да користе услуге упоређу са одговором на једно од следећих питања које се односи на кога се старији ослањају ако им је подршка потребна, у коме је свега 6% испитаних одговорило да им није потребна посебна помоћ и подршка, указује да су потребе за подршком далеко веће од покривености услугама.

Услуга теренских служби или кућне медицинске неге је најчешће коришћена услуга међу испитаницима. Значајан је податак који се односи на узрасну групу корисника услуга - 23% старијих од 80 година користи услуге теренских служби или кућне медицинске неге, што такође важи и за 13% старијих који живе на селу, за разлику од свега 6% старијих који живе у граду а користе ову услугу. Ову услугу такође користи највећи проценат испитаника са основном школом или нижим нивоом образовања (17%), што коинцидира са податком да ову услугу користи већи број испитаника са села, који је истовремено доминантан када је у питању овај ниво образовања (готово половина испитаника са села - 48% има основну школу или нижи ниво образовања).

Није уочена повезаност у погледу коришћења осталих услуга са типом насеља, што указује на релативно равномерну (не) покривеност различитим услугама градског и сеоског становништва.

Да користи услугу неформалних неговатеља одговорило је свега 2% испитаника. Међутим у одговору на питање на кога се ослањају када им је помоћ потребна 76% од укупног броја испитаних је одговорило да се ослања на породицу, 30% да се ослања на комшије и пријатеље, а 26% да се ослања на родбину, што доводи у питање препознавање самог појма неформалних неговатеља и/или посматрање ове врсте помоћи на други начин у односу на организоване услуге и сервисе. Проценат учешћа неформалне подршке у резултатима истраживања указује не само на велики обим ове врсте подршке старијима, већ и на оптерећеност неформалних неговатеља и пружалаца других сличних услуга („средња“ генерација, посебно жене због традиционалних родних улога што додатно отежава њихов положај и перспективе).

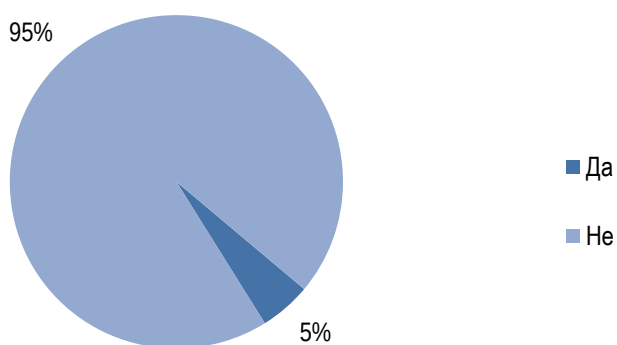
Да ли Вам је за сада потребна нека од постојећих услуга у заједници?

Следеће што смо питали испитанике било је да ли им је сада потребна нека од постојећих услуга у заједници. Само 5% испитаника одговара да им је таква услуга потребна. Међу њима чак петину чине старији од 80 година.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да*	5	5	5	2	5	20	10	4	2	4	6	10	4	2
Не	95	95	95	98	95	80	90	96	98	96	94	90	96	98

Одговарају само испитаници који су на претходно питање одговорили Не

И приликом одговора на ово питање, као и на претходно, не уочава се разлика међу испитаницима у односу на тип насеља у коме живе (град или село), односно сви исказују готово једнаку потребу за услугама (4% у граду, односно 6% на селу). Такође не уочава се разлика у проценту испитаника који су исказали потребе за постојећим услугама у односу на пол (5%). Највећу потребу за услугама, поред старијих од 80 година, исказују они који живе сами (10%) и у истом проценту они који имају основну школу или нижи ниво образовања.

Испитаници који су одговорили да им је потребна нека од постојећих услуга у заједници најчешће су наводили услуге помоћи у кући као и снабдевање намирницама и лековима. Овај податак је у корелацији са податком добијеним из претходног

питања, а који се односи на то да од 17% испитаника који користе услуге, 4% користи услуге помоћи у кући а свега 1% користи услугу доношења хране. Исказана потреба за оваквим услугама од стране испитаника који нису обухваћени услугама указује на неопходност повећања обима пружања пре свега ових услуга, за које су испитаници исказали највеће потребе.

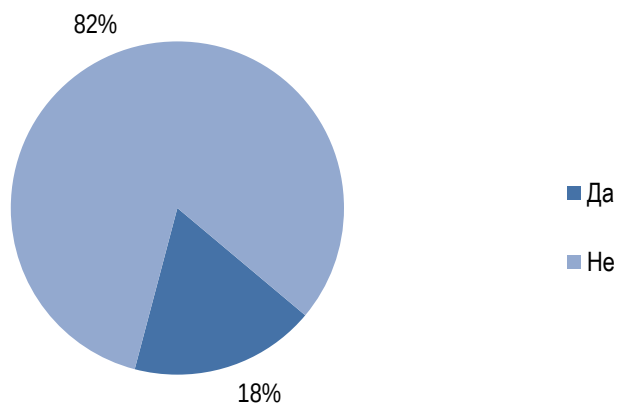
Да ли мислите да је потребно увести неку нову посебну услугу за старије да би вам живот био квалитетнији и једноставнији?

Када смо питали грађане старије од 65 година да ли мисле да је потребно увести неку посебну услугу за старије грађане да би им живот био квалитетнији, нешто мање од петине (18%) одговорило је потврдно. И код овог питања учавамо да су старији од 80 година у највећој мери одговорили да је потребно увести нову услугу за старије, њих 28%. Четвртина испитаних који су одговорили са „ДА“ живе сами.

Такође, посматрајући ниво образовања, нешто већу потребу за новим услугама за старије особе исказују испитаници са нижим нивоом образовања – 22% испитаника са основном школом или нижим новоом образовања и 19% лица са средњим нивоом образовања у односу на 12% испитаника са вишим или високим нивоом образовања. Овај податак може да указује да они испитаници са нижим нивоом образовања теже долазе до постојећих услуга због слабије обавештености о њиховом пружању и/или због мање средстава којима располажу, па нису у могућности да сами обезбеде одговарајуће сервисе, за разлику од оних испитаника који су вишег нивоа образовања.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да*	18	19	18	14	18	28	26	15	15	17	20	22	19	12
Не	82	81	82	86	82	72	74	85	85	83	80	78	81	88

Иако је 83% испитаника одговорило да не користи услуге (прво питање) и 95% испитаника да им услуге нису ни потребне (друго питање), податак да 18% испитаника сматра да треба увести нове услуге указује на недовољно и неадекватно препознавање личних потреба и могућности, што даље може указивати на потребу индивидуалног оснаживања и рада на личном развоју и одговорности у процесу старења. Такође, потребно је сагледавати овај податак из угла експерата и искустава организација цивилног друштва.

Испитаници који су одговорили да је потребно увести нове посебне услуге за старије особе најчешће наводе следеће услуге: мобилне тимове који би помагали старијима у удаљеним местима, млади волонтери који би се дружили са старијима, организовање посета лекара, финансијска помоћ старијима, организовање више друштвених догађаја за старије...

Податак о услугама које старије особе најчешће наводе као потребне указује да би овакве активности требало подстицати, посебно имајући у виду да су исказане потребе, поред мобилних тимова који су неопходни не само старијима у удаљеним местима него и онима који се слабије крећу, имају хроничне болести и сл., обухватале потребу за подстицањем међугенерациске сарадње и дружења, као и кроз волонтерске сервисе.

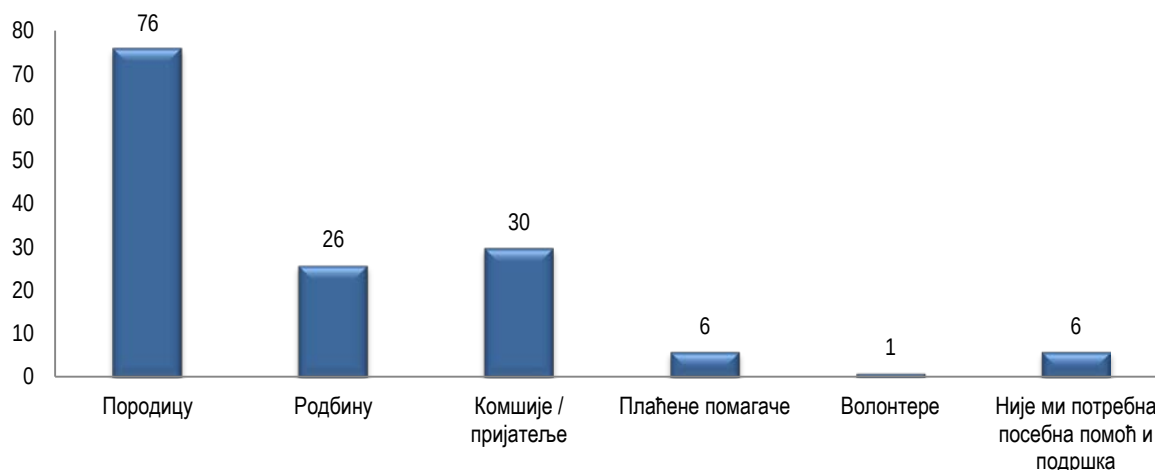
Ако вам је потребна подршка на кога се ослањате?

(могућност више одговора)

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Породицу	76	79	74	79	74	72	54	78	94	76	75	66	82	75
Родбину	26	25	26	21	30	25	30	28	19	26	25	33	23	21
Комшије/пријатеље	30	29	30	32	28	31	40	31	19	24	38	45	23	25
Плаћене помагаче	6	6	7	3	6	15	12	4	4	5	8	12	2	8
Волонтере	1	1	0	0	1	2	2	0	0	0	1	0	1	1
Није ми потребна посебна помоћ и подршка	6	5	7	8	6	5	9	7	4	8	4	7	7	4

Три четвртине испитаника старијих од 65 година одговара да се највише ослања на породицу када им је потребна подршка. Након тога, најчешћи одговори који се појављују су: комшије-пријатељи (30%), родбина (26%) и плаћени помагачи (6%). Нешто више од половине испитаника који живе сами наводе да се ослањају на породицу, док се чак 94% испитаника који живе у заједници остањају на породицу. Само 1% испитаних наводи да се ослања на волонтере када им је потребна подршка. 6% испитаника наводи да им није потребна помоћ.

Значајно је већи удео међу испитаницима оних који се ослањају на породицу, родбину или комшије/пријатеље, у односу на оне који се ослањају на плаћене помагаче. Очекивано, највећи проценат испитаника који се ослањају на плаћене помагаче је у групама старијих од 80 година (15%) као и оних који живе сами (12%). Ови подаци могу да указују да, узимајући у обзир и перспективу убрзаних демографских промена, нарочито продужење просечног животног века, треба посебну пажњу усмерити на ову старосну групу „старијих“ старих и чињеницу њихове самоће и усамљености.

Да ли бисте у случају потребе прихватили услуга дома за старије (институционални облик заштите)?

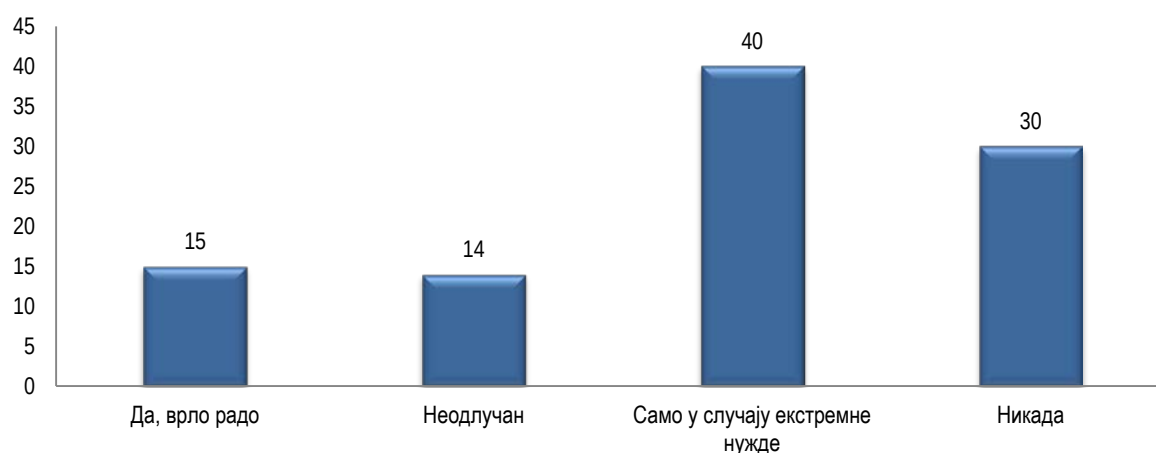
Следеће питање које смо поставили испитаницима било је да ли би у случају потребе прихватили услуге дома за старије. Две петине испитаника наводи да би прихватили услуге дома за старије само у случају екстремне нужде, а нешто мање од трећине испитаних грађана је рекло да никада не би прихватило услуге дома за старије. Чак половина испитаника које живе у заједници наводе да би само у случају нужде ишли у дом за старије. Само 15% старијих грађана наводи да би врло радо прихватили ову услугу. Од њих, четвртина испитаника који живе сами наводе да би врло радо прихватили услуге дома за старије.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, врло радо	15	12	18	12	17	18	25	13	9	17	13	17	15	15
Неодлучан	14	16	13	11	14	23	15	20	8	14	15	14	14	17
Само у случају екстремне нужде	40	40	40	45	38	33	33	38	48	43	36	38	38	45
Никада	30	32	29	32	30	26	27	29	35	26	36	31	33	23

Одговори испитаника према којима 70% не би прихватило да иде у дом за старије или би у дом отишло само у случају нужде (уз 14% неодлучних) указују да старији грађани нису спремни на овако велике животне промене, нарочито они који живе на селу (36% на селу у односу на 26% испитаника у граду).

Наведени податак указује на потребу даљег повећања постојећег обима свих других врста услуга које омогућавају самосталан живот у сопственом дому и познатом окружењу.

Ипак, податак од 15% оних који би врло радо ишли у дом за старије, као и 14% неодлучних указује и на потребу истовременог повећања капацитета за домски смештај, као и на потребу организације едукативних и промотивних активности у отклањању стереотипа о животу у домовима, посредно и на креирање алтернативних облика смештаја сличних домском.

Положај старијих у екстремно неразвијеним подручјима

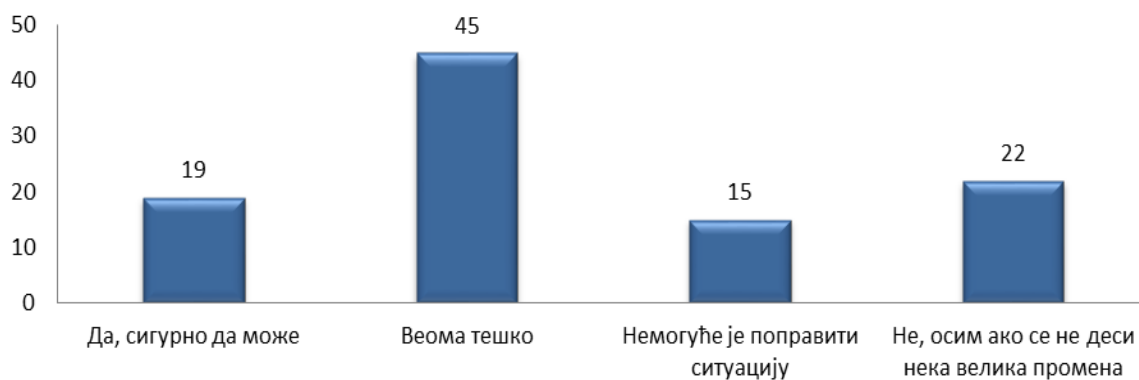
Да ли је, по Вашем мишљењу, могуће променити демографску слику у неразвијеним подручјима у којима живе углавном старији становници?

Питали смо старије грађане који су учествовали у истраживању да ли је по њиховом мишљењу могуће променити демографску слику у неразвијеним подручјима у којима живе углавном старији становници. Нешто мање од половине испитаних је одговорила да би то било веома тешко (45%), док је петина убеђена да се сигурно може променити демографска слика у тим подручјима. 15% грађана наводи да је немогуће поправити ситуацију.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, сигурно да може	19	16	21	17	19	25	26	17	15	22	15	14	18	28
Веома тешко	45	46	44	48	42	44	36	51	44	45	44	39	46	49
Немогуће је поправити ситуацију	15	12	16	10	17	20	18	12	14	10	21	25	12	5
Не, осим ако се не деси нека велика промена	22	25	19	26	23	11	20	20	27	23	20	21	24	18

Без обзира што није мали проценат старијих грађана који сматрају да је ситуацију немогуће поправити посматрајући демографску слику у неразвијеним подручјима, ипак већи проценат испитаника верује да је то могуће без обзира да ли је потребно уложити изузетне напоре или промену (85%).

Међу онима који сматрају да је ситуацију немогуће поправити је више жена, старијих од 80 година, оних који живе сами, оних који живе на селу и оних са нижим нивоом образовања. Ове категорије су управо и категорије старијих које су у неповољнијем положају иначе, те су очекивани и одговори које су давали. Ови одговори импликују, поред одговора на друга питања где се такође издвајају ове категорије, поред самачких домаћинстава, да је потребно посветити пажњу хетерогености популације старијег становништва, те поједине мере таргетирати у односу на факторе који отежавају њихов положај.

Шта би држава, по Вашем мишљењу могла да уради да се поправи положај старијих, а тиме и свих грађана у таквим забаченим поручјима?

Боља инфраструктура (путеви, доступност интернета)

Боље организован саобраћај, чешће линије

Субвенције како би млади остали на селу, повољни кредити, олакшице за пољопривреднике

Отварање фабрика и нових радних места

Отварање амбуланти

Веће плате и пензије

Више културних догађаја

Предлози које су давали испитаници о томе на који начин се може поправити положај старијих у забаченим подручјима могу се груписати у мере приступачности, популационе политике, смањења сиромаштва, различите подстицаје, али и мере које обухватају социјалну и здравствену заштиту и културне догађаје. Дакле сами старији грађани препознају да је за побољшање њиховог положаја потребан сет активности на ширем плану који подразумева мере развојне економске политике и обухвата све генерације, попут улагања у инфраструктуру, саобраћај, транспорт, нова радна места, као и да је реализацијом таквих мера, које нису краткорочне и једноставне, могуће унапређење целокупне ситуације.

Приступ правосуђу

Ако Вам је потребна нека правна помоћ или помоћ у судским поступцима, да ли имате коме да се обратите?

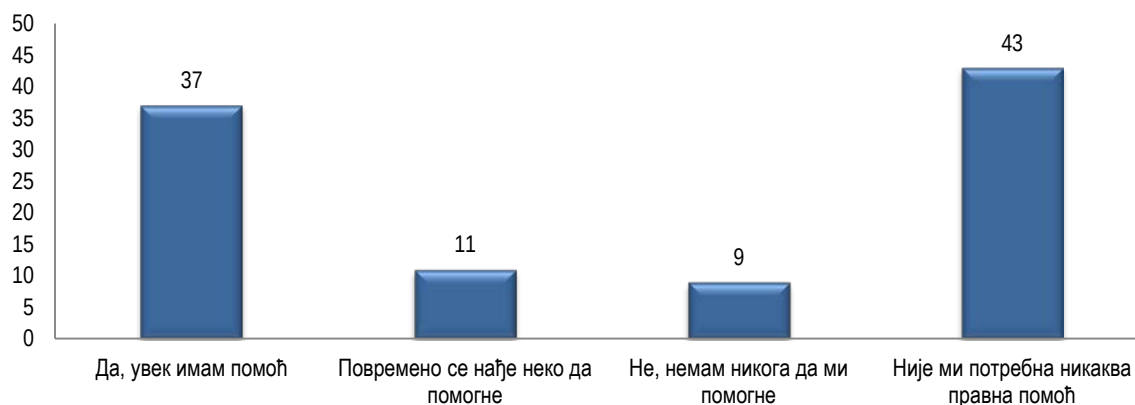
Када смо питали грађане старије од 65 година да ли им је потребна правна помоћ и уколико јесте да ли могу неком да се обрете, нешто више од две петине испитаних је навело да им није потребна правна помоћ. 37% испитаника наводи да увек има помоћ, 11% да се повремено нађе неко да им помогне, а 9% старијих грађана нема никог да им помогне. Испитаници узраста од 65-69 година у највећој мери у односу на остале узрасне групе наводе да увек имају помоћ – 47%.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, увек имам помоћ	37	41	35	47	32	26	28	41	42	41	32	23	40	52
Повремено се нађе неко да помогне	11	12	11	7	12	21	18	9	9	11	12	15	12	5
Не, немам никога да ми помогне	9	6	10	8	9	8	11	9	6	7	11	8	10	7
Није ми потребна никаква правна помоћ	43	41	43	38	47	44	44	42	42	41	45	53	39	36

Међу испитаницима којима није потребна правна помоћ нешто је већи проценат оних који живе на селу (45% оних који живе на селу у односу на 41% оних који живе у граду). Такође је већи проценат оних који живе на селу (11%) а немају коме да се обрете (у односу на 7% оних који живе у граду). Истовремено је већи проценат оних који живе у граду а увек имају правну помоћ (41%) у односу на оне који живе на селу (32%). Ови

результати показују да је правна помоћ нешто мање доступна испитаницима који живе на селу. Да увек има правну помоћ исказује већи број испитаника са високим нивоом образовања (52%) нарочито у односу на испитанике са основним или нижим нивоом образовања (23%) који истовремено у највећем проценту исказују да им никаква правна помоћ и није потребна.

Разлике по полу и типу домаћинства нису уочљиве у односу на ово питање.

Да ли сте користили неку врсту правне помоћи последње 3 године?

Следеће што нас је занимало било је да ли су грађани старији од 65 година у последње 3 године користили неку врсту правне помоћи. Нешто мање од петине испитаних наводи да је користило неку врсту правне помоћи. Од њих скоро четвртина испитаника је узраста од 65 до 69 година старости. У нешто већем проценту испитаници из града (22%) у односу на испитанике са села (13%) су користили правну помоћ у последње три године.

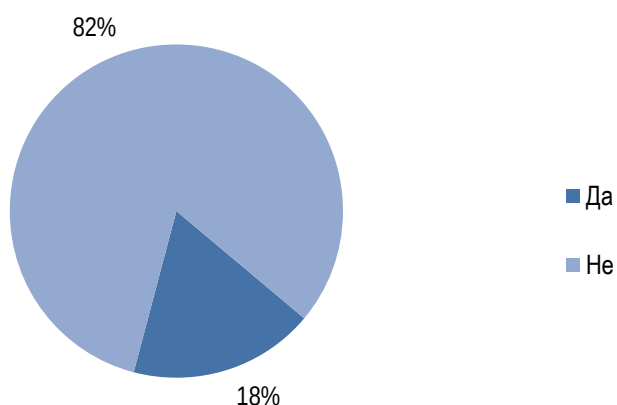
	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да	18	18	18	23	16	11	19	18	18	22	13	15	18	24
Не	82	82	82	77	84	89	81	82	82	78	87	85	82	76

И код овог питања, као и код претходног, испитаници који живе на селу су у већем проценту изјавили да у последње три године нису користили правну помоћ (87%), што је у корелацији са одговорима на претходно питање према којима је правна помоћ мање доступна испитаницима који живе на селу. Правну помоћ је користио нешто већи број испитаника са вишим или високим нивоом образовања – готово четвртина, у

односу на испитанике других нивоа образовања, што може да указује на слабију информисаност о могућностима коришћења правне помоћи. Ови подаци могу бити и одраз дугогодишњих нерешених имовинских односа у домаћинствима, посебно у погледу имовине над стамбеним објектима, као и изостајање коришћења правне помоћи због традиционалних образаца понашања и очекивања да породична имања наслеђују пре свега мушки потомци.

Такође, као и код претходног питања, разлике по полу и типу домаћинства нису уочљиве у одговорима испитаника.

Одговори на ова два питања указују на две могућности – да старији заправо у великој мери не препознају значај правне помоћи јер су препустили решавање тих питања деци или блиским сродницима или да су већину правних питања претходно решили. У оба случаја евидентно је да постоји потреба боље информисаности о праву на бесплатну правну помоћ.

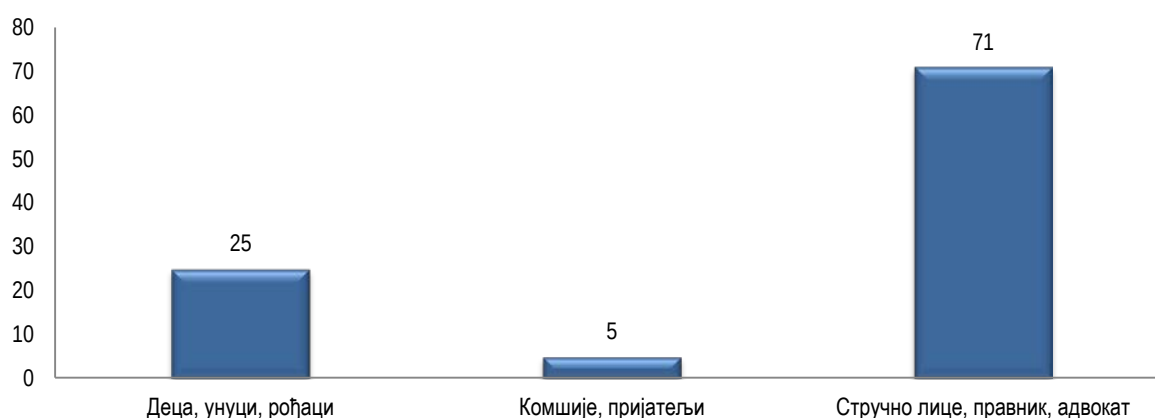
Ко Вам је помогао у коришћењу правне помоћи?

Грађани који су одговорили да су користили услуге правне помоћи наводе да су им најчешће помагали правници односно стручна лица – 71%, затим деца, унуци рођаци – 25%, а у најмањој мери су им помагали комшије и пријатељи – 5%. Грађани старији од 80 година наводе да су им најчешће помагали деца, унуци или рођаци – 71%. Испитанци узраста од 65 до 69 година и од 70 до 79 година у највећој мери наводе да су правну помоћ користили преко адвоката, као и испитаници са вишим или високим нивоом образовања.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Деца, унуци, рођаци	25	22	26	26	8	71	30	24	20	26	21	31	26	17
Комшије, пријатељи	5	7	3	3	8	0	5	8	0	4	5	13	3	0
Стручно лице, правник, адвокат	71	70	71	71	83	29	65	68	80	70	74	56	71	83

Анализа одговора добијених на ово питање такође, као и анализа одговора на друга питања из ове области, указује да нема значајнијих разлика у односу на пол испитаника. Извесна разлика се уочава када је у питању тип домаћинства у коме испитаници живе, па су се испитаници који живе у заједници са породицом у већем проценту ослањали на помоћ стручног лица, правника или адвоката у односу на испитанике из других типова домаћинства. Такође, проценат испитаника који се за помоћ обраћају стручном лицу расте са повећањем нивоа образовања, што се може објаснити и претпоставком већих финансијских могућности за обезбеђивањем овакве врсте помоћи.

Ипак, укупно посматрано није безначајан проценат грађана који су се за помоћ обраћали стручном лицу, правнику или адвокату имајући у виду да се од 18% испитаника којима је правна помоћ била потребна у претходне три године 71% обраћао стручном лицу.

Доступност здравствене заштите

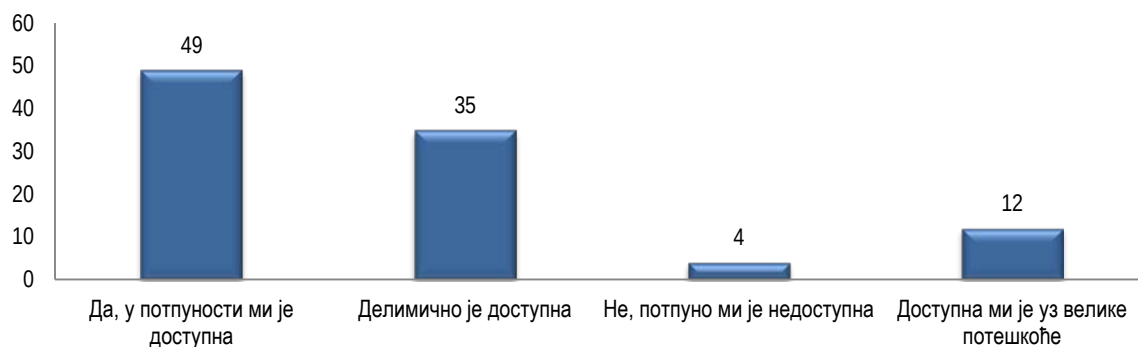
Да ли Вам је потпуно доступна здравствена заштита која вам је потребна?

Следећи сегмент обухвата доступност здравствене заштите и прво питање које смо поставили испитаницима било је да ли им је потпуно доступна здравствена заштита која им је потребна. Половина испитаника наводи да им је у потпуности доступна, трећина да им је делимично доступна и то су одговори који су највише заступљени. 12% испитаних наводи да им је помоћ доступна уз велике потешкоће, а само 4% грађана наводи да им је помоћ потпуно недоступна.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, у потпуности ми је доступна	49	45	51	51	49	44	55	46	47	56	39	36	50	64
Делимично је доступна	35	39	32	36	32	38	33	36	35	28	44	47	34	20
Не, потпуно ми је недоступна	4	4	4	6	3	3	1	6	5	3	5	3	5	5
Доступна ми је уз велике потешкоће	12	12	12	7	16	15	11	13	12	13	12	15	11	11

Релевантна повезаност између добијених одговора и социо-демографске варијабле уочена је највише у односу на тип насеља у коме испитаници живе. Наиме, резултати анализираних одговора испитаника показују да свега 39% испитаника који живе на селу имају у потпуности доступну здравствену заштиту у односу на 56% испитаника који живе у граду. Такође, већем броју испитаника са села здравствена заштита је делимично доступна (44%) у односу на 28% испитаника који живе у граду. Ови резултати указују да је здравствена заштита мање доступна испитаницима који живе на селу.

Истовремено, већу доступност здравствене заштите исказују испитаници вишег или високог нивоа образовања – 64% у односу на свега 36% испитаника са основним или нижим нивоом образовања и половином оних са средњим нивоом образовања.

Када се на основу одговора на ово питање сагледава доступност здравствене заштите, уочава се да је здравствена заштита у потпуности доступна половини испитаника (49%), док је другој половини испитаника (51%) здравствена заштита делимично доступна, доступна уз велике тешкоће или потпуно недоступна.

Да ли сте задовољни квалитетом здравствених услуга?

Наредно питање се тицало задовољства грађана здравственим услугама. Четвртина испитаних грађана је у потпуности задовољна квалитетом здравствених услуга, док је 11% апсолутно незадовољно. 38% испитаника је углавном задовољно, а 29% сматра да би квалитет здравствених услуга могао бити бољи.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, у потпуности сам задовољан	23	21	24	22	22	27	26	19	24	22	24	18	25	24
Углавном сам задовољан	38	40	37	41	37	36	35	46	33	41	35	31	38	51
Не, апсолутно сам незадовољан	11	11	12	12	11	8	14	8	13	11	11	14	12	4
Могла би бити значајно боља	29	29	29	26	31	29	26	28	32	27	31	39	25	21

Нешто веће задовољство квалитетом здравствених услуга исказују испитаници из града (укупно 63% у потпуности или углавном задовољних) у односу на испитанике са села (укупно 59%). Такође, задовољство квалитетом здравствених услуга расте са растом нивоа образовања, па највеће задовољство исказују испитаници са вишим и

високим образовањем (укупно 75%) у односу на испитанике са основном школом или нижим нивоом образовања (49%).

Релевантна повезаност између добијених одговора и других социо-демографских варијабли се не уочава код одговора на ово питање.

Укупно посматрано исказано задовољство здравственим услугама кроз одговоре испитаника на ово питање је веће (61%) у односу на незадовољство (40%).

Који су по Вашем мишљењу највећи проблеми за старије у погледу здравствене заштите? (могућност више одговора)

Као највећи проблем у погледу здравствене заштите старији грађани виде дуго чекање на специјалистичке прегледе – 68%. Затим, као остале проблеме издвајају: недостатак лекара специјалиста (42%), удаљеност здравствених установа (35%), затим лошу организацију здравствене службе (31%), као и неадекватан однос према старијима у здравственим установама (28%).

Жене (72%) су се у већој мери жалиле на дуго чекање на специјалистичку услугу од мушкараца (63%). Такође, испитаници који живе на селу су више од становника из града указали на проблеме као што су удаљеност здравствених установа и недостатак здравствених професионалаца. На исти проблем су у већој мери указали и они са основним и нижим нивоом образовања, који су, како је већ наглашено, претежно са села, што објашњава удаљеност здравствених услуга, па и недостатак здравствених професионалаца.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Удаљеност здравствених установа (недостатак превоза)	35	34	35	29	38	41	27	41	34	24	49	51	27	29
Недостатак здравствених професионалаца, посебно лекара специјалиста	42	48	38	44	40	41	37	46	41	36	50	48	40	39
Неадекватан однос према старијима у здравственим установама	28	29	27	23	32	28	31	28	23	24	33	32	27	23
Дуго чекање на специјалистичку услугу	68	63	72	71	68	61	68	65	73	69	68	72	68	63
Лоша организација здравствене службе	31	29	32	32	34	23	22	35	35	33	28	26	34	29
Нешто друго*	7	5	9	9	6	7	8	7	6	10	4	4	7	13

Анализа одговора испитаника на ово питање упућује да су највећи проблеми старијих особа дуго чекање на специјалистичке услуге и недостатак лекара специјалиста, док је као најмањи проблем неадекватан однос према старијима у здравственим установама. Иако је мањи број испитаника са села указао на лошу организацију здравствене службе, ипак је у већој мери указивао на удаљеност здравствених установа.

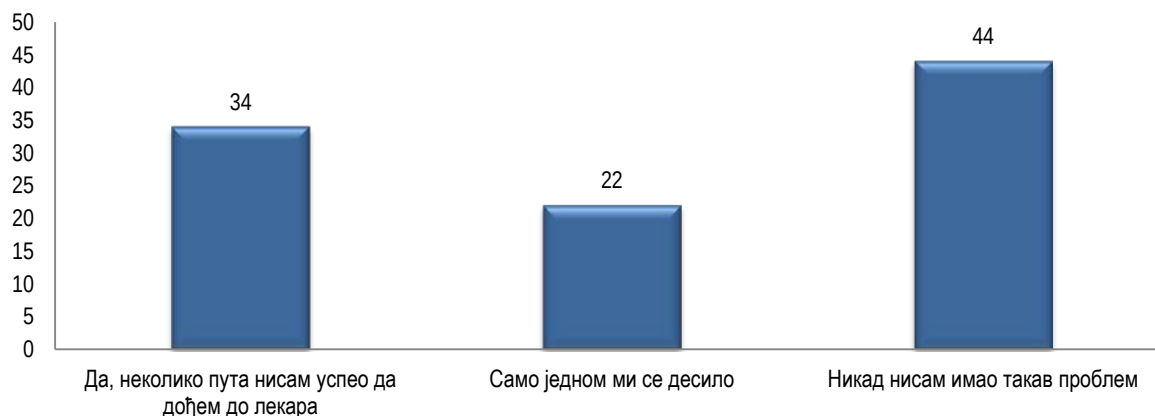
Да ли вам је у протеклих годину дана био потребан лекар, а нисте могли да до њега дођете из било ког разлога?

Када смо питали грађане старије од 65 година да ли им је у претходних годину дана био потребан лекар, а да нису могли да дођу до њега, 44% испитаника је одговорило да никада није имао такав проблем. Трећина испитаника наводи да неколико пута није могла да дође до лекара, а нешто више од петине наводи да им се само једном десила та ситуација.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, неколико пута нисам успео да дођем до лекара	34	33	35	30	38	34	32	34	36	33	36	41	32	29
Само једном ми се десило	22	24	20	22	22	21	19	24	22	22	22	24	21	19
Никад нисам имао такав проблем	44	44	44	48	40	44	49	42	42	45	42	35	46	52

Анализа одговора добијених на ово питање се може упоредити са одговорима добијеним на питање које се односи на доступност здравствене заштите, на основу кога је готово половина испитаника (49%) изјавила да им је здравствена заштита у потпуности доступна, док је другој половини испитаника (51%) здравствена заштита делимично доступна, доступна уз велике тешкоће или потпуно недоступна. Код одговора на ово питање 44% испитаника никад није имало проблем да дође до лекара, што је приближно проценту испитаника који немају проблем са доступношћу здравствене заштите.

Релевантна повезаност између добијених одговора и социо-демографских варијабли се не уочава код одговора на ово питање иако је нешто већи проценат испитаника који живе у граду (45%) који нису имали проблем у последњих годину дана да дођу до лекара у односу на оне који живе на селу (42%). Такође, нешто већем броју испитаника са села (36%) се то десило више пута у односу на испитанике из града (33%), као и нешто већем броју испитаника са основним или нижим нивоом образовања (41%).

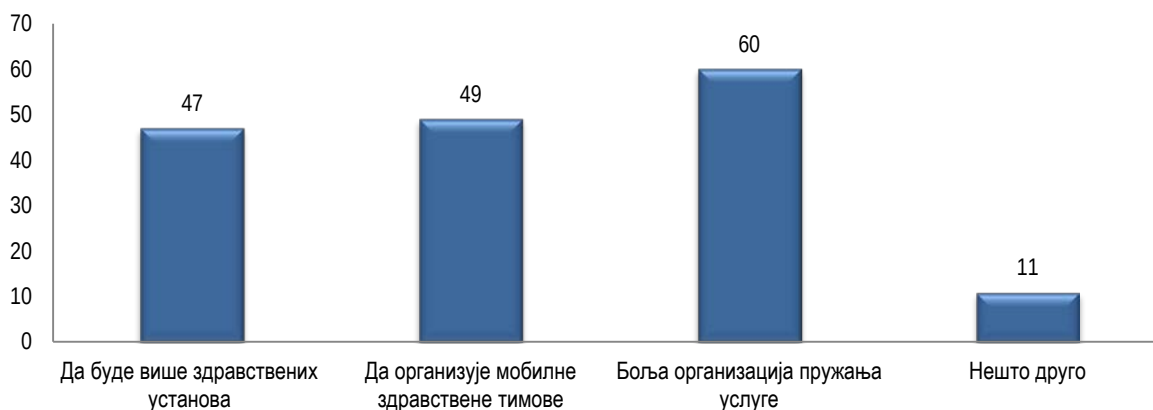
Шта држава може да уради да побољша здравствену заштиту старијих?
(могућност више одговора)

Желели смо да сазнамо од испитаника шта по њиховом мишљењу држава треба да уради да побољша здравствену заштиту старијих особа. Највећи проценат грађана је одговорио да је то боља организација пружања услуге – њих 60%. Након тога, јављају се следећи одговори: да организује мобилне здравствене тимове – 49%, и да буде више здравствених установа – 47%.

Под нешто друго као опцију међу понуђеним одговорима, испитаници су наводили: бесплатне лекове, да има више здравствених радника, отворити амбуланте у селима у којима их нема, организовати превоз до дома здравља...

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да буде више здравствених установа (здравствене станице, домови здравља, болнице)	47	46	47	41	51	48	47	46	47	43	51	52	45	41
Да организује мобилне здравствене тимове	49	53	47	49	43	67	59	45	45	50	49	52	48	48
Боља организација пружања услуге	60	61	59	62	58	59	50	65	63	58	63	61	59	60
Нешто друго	11	7	14	10	14	5	8	12	13	11	11	10	11	13

Испитаници старији од 80 година у већој мери у односу на остале узрасте истичу да би држава требало да организује мобилне здравствене тимове – 67%, који истовремено у најмањој мери имају друге предлоге. Да има више здравствених установа и бољу организацију здравствене службе у већој мери истичу испитаници са села у односу на испитанике из града. Ипак, испитаници са села нису у већој мери препознали мобилне здравствене тимове као начин побољшања здравствене заштите старијих. У односу на ниво образовања нема већих разлика у датим одговорима испитаника.

Одговор на ово питање није у корелацији са одговором на питање шта испитаници виде као највећи проблем у погледу здравствене заштите старијих, када је **мањи број испитаника указао на лошу организацију здравствене службе (31%)**.

Приступ културним садржајима

Да ли су вам културни садржаји које бисте волели да видите доступни у довољној мери?

Следећи сегмент којим смо се бавили био је приступ културним садржајима. За почетак, занимало нас је да ли су старијим грађанима доступни културни садржаји. Трећина испитаних грађана је навела да има приступ свим садржајима који их интересују, док је 28% одговорило да нема уопште приступ културним садржајима. Око петине испитаника одговорило је да има ограничен приступ, или веома ретко приступ културним садржајима.

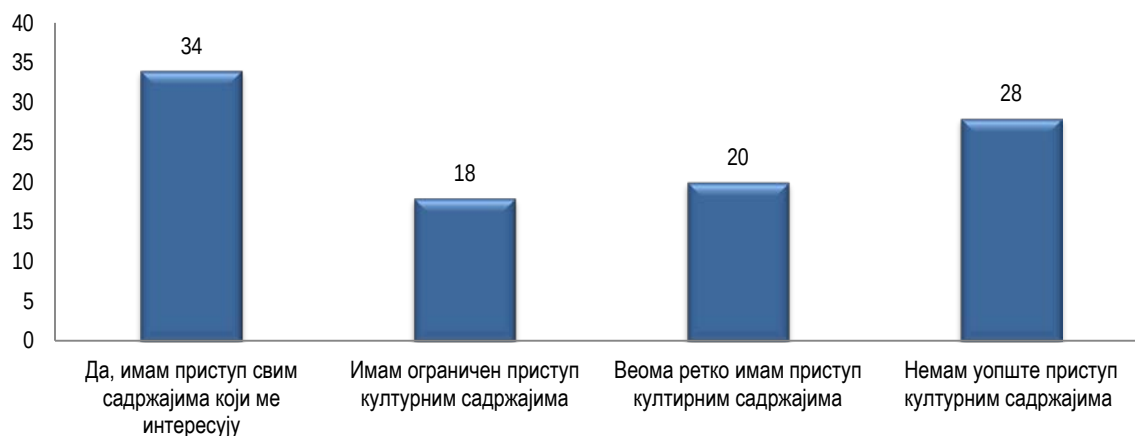
	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, имам приступ свим садржајима који ме интересују	34	29	37	34	38	23	31	36	35	47	17	9	40	56
Имам ограничен приступ културним садржајима	18	21	16	23	14	16	16	23	13	19	17	8	21	24
Веома ретко имам приступ културним садржајима	20	18	21	20	21	16	20	18	21	18	22	25	20	11
Немам уопште приступ културним садржајима	28	31	26	23	27	44	33	23	30	16	45	57	19	9

Половина испитаника из града навела је да има приступ свим садржајима, док је само петина испитаних са села одговорила исто. Такође, да уопште нема приступ културним садржајима навело је 45% испитаника са села у односу на 16% испитаника из града. Извесна разлика се уочава и код одговора да ретко имају приступ културним садржајима у односу на тип насеља. **Када се анализира одговор на ово питање, треба се подсетити да се међу предлозима које су давали испитаници на друго у сету постављаних питања о томе који начин се може поправити положај старијих у забаченим подручјима, налази и потреба за организовањем више културних догађаја.**

Да нема или ретко има приступ културним садржајима наводе у подједнаком проценту испитане жене и мушкарци (47% жена и 49% мушкараца), иако нешто више старијих жена наводи да у има приступ свим садржајима (37% жена у односу на 29% мушкараца).

У односу на године живота испитаника, најмањи приступ културним садржајима исказали су старији од 80 година. Такође, и старији из самачких домаћинстава су исказали нешто мањи приступ културним садржајима у односу на остале узрасне категорије.

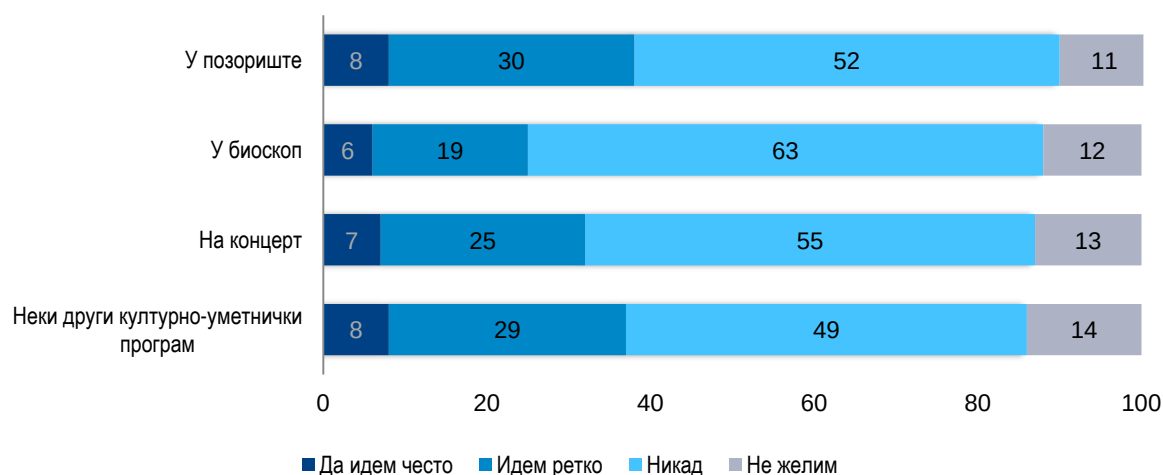
У односу на ниво образовања, најмањи приступ културним садржајима исказују испитаници са нижим нивоом образовања – готово две трећине испитаника са основном школом или нижим нивоом образовања уопште нема приступ културним садржајима, за разлику од готово истог процента испитаника са вишим или високим образовањем који имају приступ свим културним садржајима који их интересују. Одговор на ово питање корелира са одговорима испитаника из града и села, и поткрешљује податак да је међу испитаницима са села већи број лица са нижим нивоом образовања у односу на испитанике из града.

Да ли идете (пре пандемије КОВИД-19)?

	Да идем често	Идем ретко	Никад	Не желим
У позориште	8	30	52	11
У биоскоп	6	19	63	12
На концерт	7	25	55	13
Неки други културно-уметнички програм	8	29	49	14

Да иде у позориште наводи 38% испитаника, у биоскоп 25%, на концерт 32% и на друге културно-уметничке програме наводи да иде 37% испитаника. Ипак, да никад не присуствује културно-уметничким програмима наводи више од половине испитаника, док то и не жели наводи око 12%.

Одговори на ово питање су посматрани у односу на врсту културно-уметничког садржаја.

Да ли идете (пре пандемије КОВИД-19) у позориште?

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, идем често	8	3	10	9	8	3	7	8	7	13	1	1	7	19
Идем ретко	30	28	32	38	28	20	30	28	34	38	20	5	38	48
Никад	52	57	48	46	53	62	49	54	51	39	68	79	44	29
Не желим	11	12	10	8	12	15	14	10	8	10	11	15	11	4

На питање да ли иду у позориште, половина старијих грађана навела је да никад није била у позоришту. Сваки девети испитаник не жели да иде у позориште. Само 8% испитаних иде често у позориште, док трећина наводи да ретко иде. Само 1% испитаника са села је одговорило да иде често у позориште, а 68% да не иде никад. Испитаници женског пола (10%) чешће иду у позориште од мушкараца (3%).

Такође, само 1% испитаника са основном школом или нижим нивоом образовања је навело да иде често у позориште, док их је 79% навело да у позориште не иде никад.

Да ли идете (пре пандемије КОВИД-19) у биоскоп?

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, идем често	6	3	9	8	5	5	7	7	5	10	1	0	6	17
Идем ретко	19	17	20	18	22	13	14	23	19	24	13	3	23	33
Никад	63	69	58	62	62	66	61	59	68	54	74	83	61	37
Не желим	12	12	12	11	11	16	18	11	8	12	12	14	11	12

На питање да ли иду у биоскоп 6% грађана старијих од 65 година наводи да иде често, док 63% да никад није било у биоскопу. Петина иде ретко у биоскоп. Сваки осми испитаник наводи да не жели да иде у биоскоп. Као и код позоришта, и код биоскопа испитаници који живе у граду чешће иду у биоскоп од испитаника који живе на селу. Исто тако, можемо уочити да нешто већи проценат жена чешће иде у биоскоп од мушкараца.

Ниједан испитаник са основном школом или нижим нивоом образовања није одговорио да иде често у биоскоп, док их 83% одговорило да у биоскоп не иде никад.

Да ли идете (пре пандемије КОВИД-19) на концерт?

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, идем често	7	3	9	11	5	3	6	4	11	10	3	2	7	15
Идем ретко	25	22	27	32	25	11	17	29	29	28	22	11	28	40
Никад	55	59	52	46	59	67	59	54	52	48	64	74	51	36
Не желим	13	15	11	12	12	18	18	13	8	14	11	13	14	9

Више од половине старијих грађана никада није било на концерту. Четвртина је навела да иде ретко, а само 7% да иде често на концерте. 13% испитаних грађана не жели да иде на концерте. И код овог питања, као и код претходних, можемо уочити да жене предњаче у одласку на концерте, као и становници града у односу на становнике који живе на селу. Испитаници са вишим или високим новоом образовања чешће иду на концерте у односу на испитанике других образовних нивоа.

Да ли идете (пре пандемије КОВИД-19) на неки други културно – уметнички програм?

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, идем често	8	7	9	12	6	5	6	8	10	11	5	3	8	15
Идем ретко	29	27	30	36	27	18	18	33	35	34	22	20	29	41
Никад	49	53	46	42	52	59	52	46	50	39	63	64	47	32
Не желим	14	13	15	11	15	18	24	13	5	16	11	13	15	12

Што се тиче неких других културних програма, половина старијих грађана наводи да није никад била, док 8% наводи да иде често. И у овом случају испитаници из града чешће посећују друге културно уметничке програме него становници села, као и испитаници са вишим или високим новоом образовања у односу на испитанике других образовних нивоа.

Да ли бисте волели да посећујете више културних садржаја?

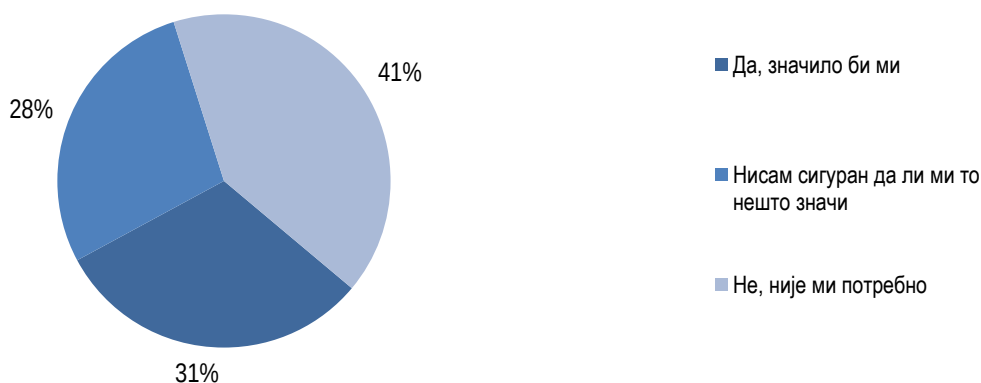
Следеће што смо желели да сазнамо од испитаника је да ли би волели да посећују више културних садржаја. 31% испитаних наводи да би им значило, док 41% сматра да им то није потребно. Нешто више од четвртине старијих грађана није сигурно да ли им то нешто значи.

Половина мушкараца наводи да не би волела да посећује више културних садржаја, док је мањи проценат жена које деле њихово мишљење – 34%.

Више испитаника са села (46%) у односу на испитанике из града (37%) сматра да им више културних садржаја није потребно.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, значило би ми	31	22	38	39	29	20	28	30	36	36	25	10	40	43
Нисам сигуран да ли ми то нешто значи	28	28	28	26	32	23	28	29	27	27	29	26	28	29
Не, није ми потребно	41	50	34	35	39	57	44	41	37	37	46	64	32	28

Такође, потребу за више културних садржаја исказују испитаници вишег нивоа образовања, док испитаницима нижег нивоа образовања више таквих садржаја није потребно.

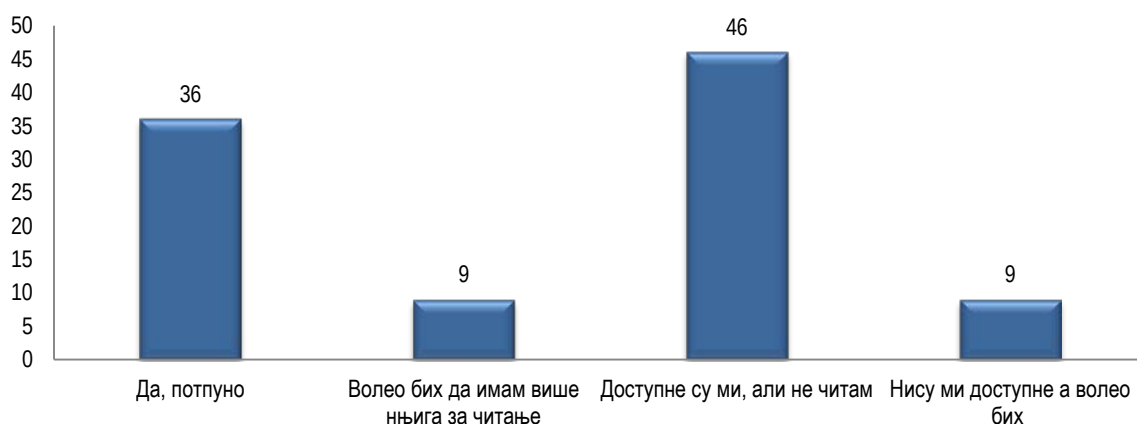
Да ли су вам доступне књиге које бисте волели да прочитате?

На питање да ли су им доступне књиге које би волели да прочитају, нешто више од трећине испитаника наводи да јесу у потпуности. Међутим, 46% испитаних грађана наводи да су им књиге доступне, али да их не читају. Сваки једанаести испитаник наводи да би волео да има више књига за читање и да постоје књиге које им нису доступне, иако би то желели да читају.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, потпуно	36	27	43	38	39	26	36	36	37	49	20	7	40	69
Волео бих да имам више књига за читање	9	10	8	10	7	11	7	11	7	7	11	4	11	11
Доступне су ми, али не читам	46	53	41	45	43	56	44	46	48	40	54	74	42	15
Нису ми доступне а волео бих	9	10	8	8	12	7	13	7	8	4	16	15	7	5

Старији грађани женског пола у већој мери наводе да су им доступне књиге (43%), од испитаника мушког пола (27%). Такође, испитаници који живе у граду (49%) у већој мери процењују да су им доступне књиге од испитаника који живе на селу (20%), док 16% испитаника са села изјављује да им књиге нису доступне а волели би у односу на свега 4% испитаника из града.

Да су им књиге у потпуности доступне наводи 69% испитаника са вишим или високим новоом образовања, за разлику од свега 7% испитаника са основном школом. Истовремено, 15% испитаника са основном школом исказује да им књиге нису доступне а волели би, што заједно са одговором испитаника са села о жељи за доступношћу књига, упућује на предузимање мера којима би се обезбедила већа доступност књига за грађане у руралним подручјима, попут организовања мобилних библиотека.

Дискриминација

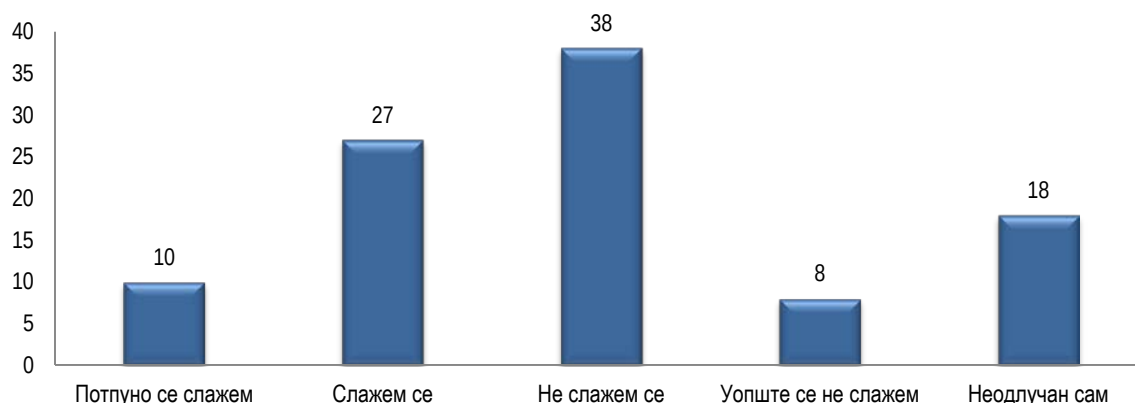
Да ли су, по Вашем мишљењу, старији равноправни са грађанима других старосних категорија?

Следећи сегмент којим смо се бавили јесте дискриминација. Питали смо грађане старије од 65 година да ли су по њиховом мишљењу старији грађани равноправни са другим старосним категоријама. 37% испитаника се слаже са овом констатацијом, док се 46% не слаже и сматра да старији грађани нису равноправни са осталим грађанима.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Потпуно се слажем	10	7	12	14	6	8	6	9	13	11	9	7	12	8
Слажем се	27	24	29	26	28	28	29	28	25	28	26	30	21	37
Не слажем се	38	44	33	34	41	38	35	39	38	38	37	33	44	31
Уопште се не слажем	8	6	8	6	8	10	9	7	7	7	8	9	7	5
Неодлучан сам	18	19	17	20	17	16	20	17	17	16	21	21	16	19

Да се не слаже или да се уопште не слаже да су старији грађани равноправни са другим старосним категоријама навело је нешто више испитаника мушког пола у односу на женски (50% мушкараца у односу на 42% жена). Нешто веће неслагање код одговора на ово питање су исказали и испитаници средњег у односу на друге нивое образовања.

Релевантна повезаност између добијених одговора и других социо-демографских варијабли се не уочава код одговора на ово питање, иако је неодлучност по овом питању исказало нешто више испитаника са села у односу на испитанике из града (21% са села и 16% из града).

Да ли су, по Вашем мишљењу, мушкарци и жене равноправни?

Након што смо установили какав је њихов став о дискриминацији старијих грађана, од испитаника смо желели да сазнамо да ли су по њиховом мишљењу мушкарци и жене равноправни. 36% испитаника наводи да су потпуно равноправни, а 23% да мушкарци и жене нису уопште равноправни. Две петине грађана старијих од 65 година је неодлучно по овом питању. Можемо уочити да мушкарци (41%) у већој мери сматрају да постоји равноправност између полова од жена (33%).

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, потпуно су равноправни	36	41	33	37	34	39	40	34	35	38	34	28	36	48
Не, уопште нису равноправни	23	18	27	18	24	33	23	26	20	22	26	28	24	15
Неодлучан сам, зависи од ситуације и личности	40	41	40	45	41	28	37	40	44	41	40	44	40	37

Да мушкарци и жене уопште нису равноправни сматра 18% испитаника мушког пола и 27% испитаника женског пола, док је неодлучан готово исти број испитаника. Такође, нешто је већи број испитаника са села који сматра да су мушкарци и жене неравноправни у односу на испитанике из града (26% испитаника са села и 22% испитаника из града). Овакав став има и нешто више испитаника старијих од 80 година у односу на друге узрастне категорије. Да су мушкарци и жене потпуно равноправни сматра 48% испитаника са вишим или високим новоом образовања, који истовремено у најмањем проценту сматрају да мушкарци и жене уопште нису равноправни.

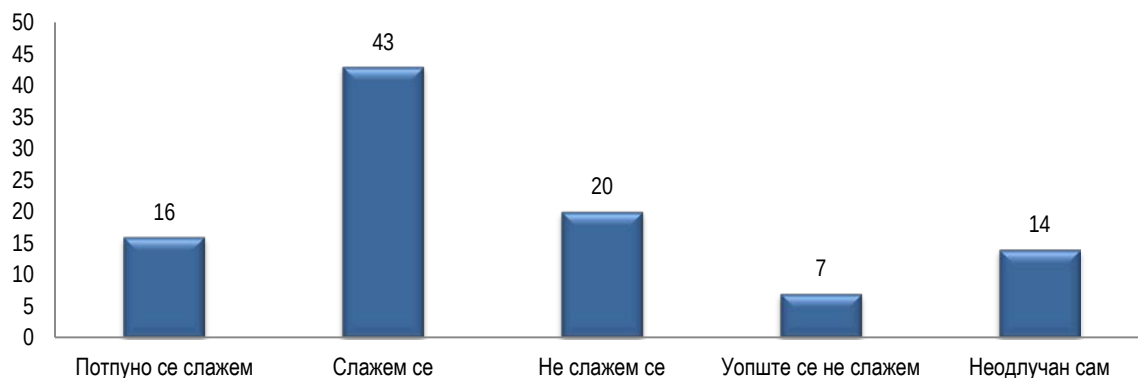

Постоји мишљење да је дискриминација старијих људи присутна у нашем друштву, односно да се према старијима лошије односи због њихових година?

Две петине испитаних грађана се слаже са мишљењем да је дискриминација старијих људи присутна у друштву, док четвртина не дели њихов став. 16% испитаника се слаже у потпуности да се према старијима лошије односи због њихових година.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Потпуно се слажем	16	14	17	15	18	15	19	16	14	18	13	15	17	16
Слажем се	43	46	41	40	45	44	42	41	48	40	47	46	48	28
Не слажем се	20	20	20	19	18	28	19	24	17	20	21	15	18	32
Уопште се не слажем	7	8	6	9	6	5	7	7	7	8	5	9	5	9
Неодлучан сам	14	12	15	16	13	8	14	13	14	13	14	15	12	15

Да су старији грађани неравноправни са другима због њихових година слаже се 59% испитаника у односу на 27% оних који се са том тврдњом не слажу, што указује да постоји лошији однос према старијима, али се поставља питање да ли је то заиста дискриминација у смислу законски недозвољеног неједнаког третмана заснованог на личном својству. Повезаност између социо-демографских варијабли и добијених одговора на ово питање се не уочава.

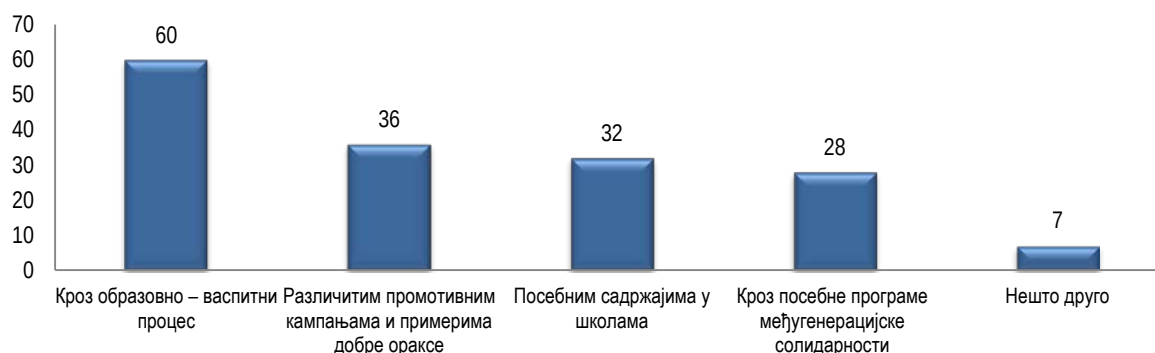
Како је по Вашем мишљењу могуће смањити неједнак однос према старијима, односно дискриминацију?
(могућност више одговора)

Следеће што нас је занимало било је како је по мишљењу испитаника могуће смањити неједнак однос према старијима. Највећи проценат грађана сматра да је то могуће кроз образовно васпитни процес – 60%. Овај одговор су најчешће давали испитаници са вишим или високим новоом образовања (68%). Након тога, одговор који се издваја су различите промотивне кампање и примери добре праксе – 36%, затим посебни садржаји у школама – 32%, као и посебни програми међугенерациске солидарности – 28%.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Кроз образовно – васпитни процес	60	59	60	60	60	59	62	61	56	58	62	59	56	68
Различитим промотивним кампањама и примерима добре праксе	36	42	32	31	41	36	39	38	30	36	36	36	34	41
Посебним садржајима у школама	32	33	32	30	32	38	35	30	32	31	34	32	32	33
Кроз посебне програме међугенерациске солидарности	28	34	24	33	24	28	35	25	26	29	26	22	31	29
Нешто друго*	7	9	6	8	8	5	6	8	7	8	6	7	9	4

*Кућно васпитање, емисије на телевизији...

Образовање и васпитање, дакле најчешће млађих генерација које су у таквом процесу, препознато је од стране испитаника као најефикаснији пут смањења дискриминације према старијим особама, без обзира да ли је добијен такав одговор директно или кроз посебне садржаје у школама. Овакав став је доминантан по свим социо-демографским варијаблама, што указује на његов значај за остваривање равноправности старијих.

Да ли видите неку организацију/ институцију/ појединца да заступа и штити права и положај старијих?

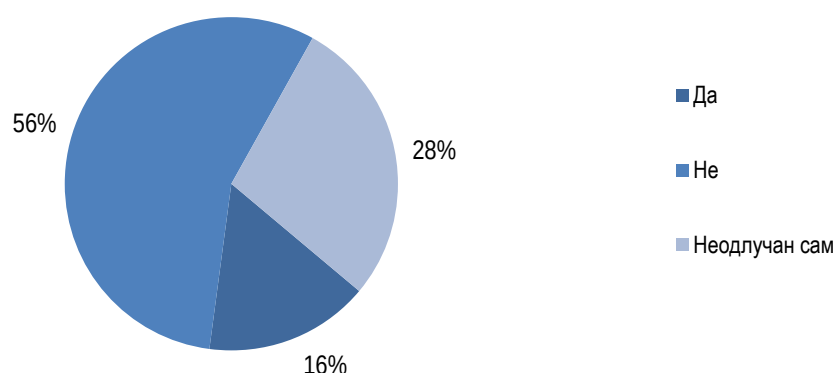
Више од половине испитаника нема сазнања да нека организација, институција или појединац заступају и штите права и положај старијих – 56%. 16% грађана старијих од 65 година је одговорило потврдно.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да	16	16	16	10	20	18	15	18	14	16	15	12	14	25
Не	56	54	57	59	54	54	57	58	52	56	56	57	59	47
Неодлучан сам	28	29	27	31	26	28	28	24	34	27	29	31	27	28

Испитаници који су одговорили да виде организацију, институцију или појединца да заступа и штити права и положај старијих су дали следеће одговоре: Црвени крст, геронтолошки центар, председник Србије, удружење пензионера...

Податак да нешто више од половине испитаника нема сазнања да нека организација, институција или појединац заступају и штите права и положај старијих и да је још готово трећина неодлучна по овом питању, указује на потребе за већом доступношћу информација на ову тему, што би могло да допринесе и већој заштити старијих особа од дискриминације.

Међу оним испитаницима који су одговорили да виде организацију, институцију или појединца да заступа и штити права и положај старијих највише је оних са вишим или високим нивоом образовања, иако се код одговора на ово питање не уочава релевантна повезаност између добијених одговора и социо-демографских варијабли.

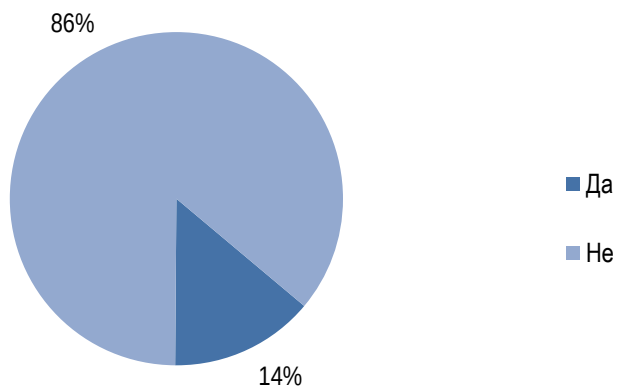
Друштвена партиципација – дигитална писменост

Да ли сте укључени у рад неких организација (клуб, удружење, месна заједница, локална самоуправа, самоорганизоване неформалне групе...)?

Следеће што смо питали грађане старије од 65 година било је да ли су укључени у рад неких организација. Само 14% испитаника је одговорило да јесте. Можемо уочити да су мушкарци у већем проценту укључени у рад организација од жена. Такође, примећујемо да су испитаници узраста од 70 до 79 година у нешто већој мери од осталих старосних категорија укључени у рад организација као што су клубови, удружења, месна заједница и остало.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да	14	18	12	12	17	13	14	17	11	15	13	4	13	32
Не	86	82	88	88	83	87	86	83	89	85	87	96	87	68

Код овог питања се не уочава значајнија разлика међу испитаницима према типу насеља у коме живе. Када се посматра тип домаћинства, испитаници који живе са партнером су исказали нешто већу укљученост у рад неких организација у односу на друге испитанике. Највећу укљученост у рад различитих организација исказали су испитаници вишег или високог нивоа образовања (32%). Ова разлика је нарочито уочљива у односу на испитанике са основном школом или нижим нивоом образовања (4%), док су испитаници са средњим нивоом образовања у просеку у односу на све варијабле.

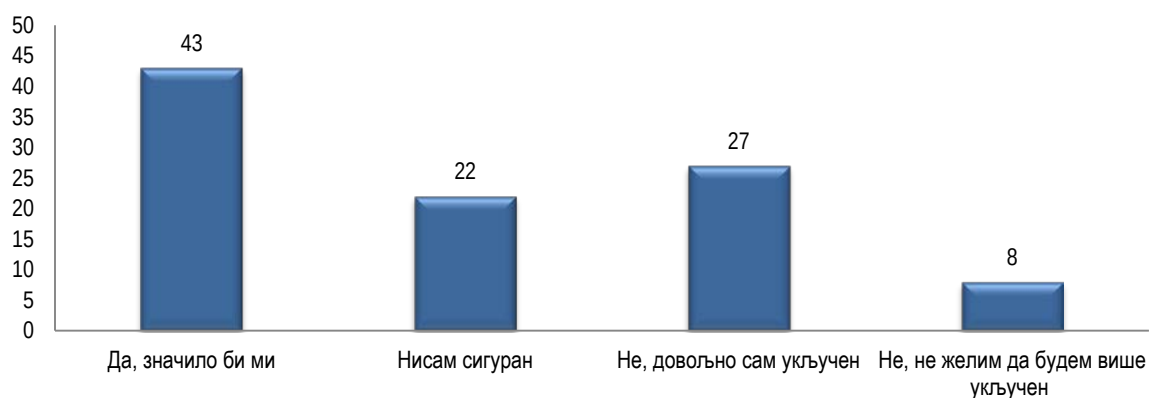
Да ли бисте волели да будете више укључени у друштвени живот заједнице?

На питање да ли би волели да буду више укључени у друштвени живот заједнице две петине испитаника одговара да би им значило – 43%. Нешто више од трећине испитаника одговара да не жели да буде укључена у друштвени живот заједнице, било из разлога што сматрају да су довољно укључени или што не желе више да буду укључени. Жене (48%) у већем проценту него мушкарци (38%) сматрају да би им значило да буду више укључене у друштвени живот заједнице.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, значило би ми	43	38	48	53	35	50	33	50	42	41	47	25	30	58
Нисам сигуран	22	23	20	24	27	0	33	25	0	19	26	25	30	13
Не, довољно сам укључен	27	27	28	24	27	38	20	17	58	31	21	25	39	17
Не, не желим да будем више укључен	8	12	4	0	12	13	13	8	0	9	5	25	0	13

Да је довољно укључено у живот заједнице сматра 31% испитаника из града и 21% испитаника са села. Такође, нешто већи је проценат испитаника који живе са партнером а желело би буде више укључено у живот заједнице (50%) у односу на оне који живе сами (33%) или оне који живе са породицом (42%). Највећи проценат оних који живе са породицом сматра да су довољно укључени у живот заједнице (58%) у односу на испитанике који живе у другачијим типовима домаћинства.

Поред тога што су испитаници вишег или високог нивоа образовања исказали веће учешће у раду различитих организација (претходно питање), исказали су и већу заинтересованост за додатним укључивањем у живот заједнице – 58%, што је двоструко више у односу на 25% испитаника са основном школом или нижим новоом образовања и 30% испитаника са средњим нивоом образовања.

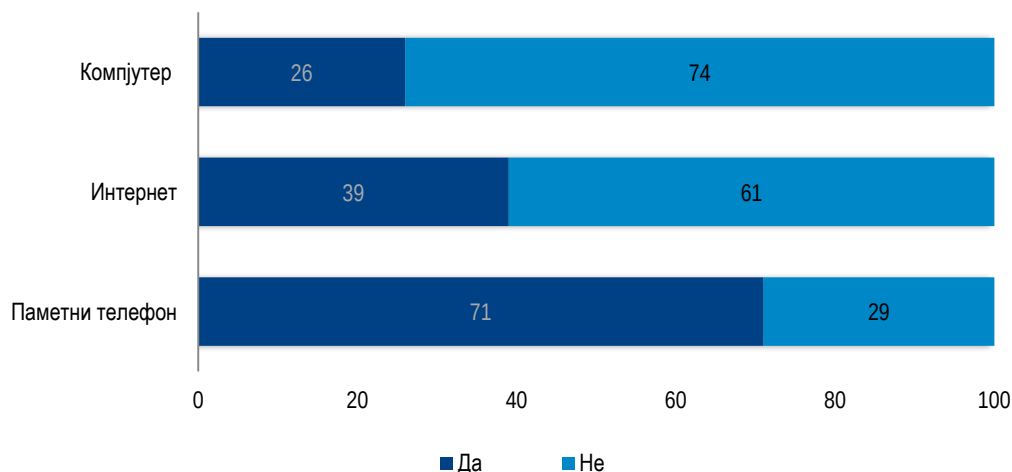
Да ли користите ИТ уређаје?

Када смо питали старије грађане да ли користе ИТ уређаје, дошли смо до одговора да у највећој мери користе паметни телефон (71%). Две петине испитаника наводи да користи интернет, а четвртина компјутер. Добијени одговори указују да је могуће неразумевање или недовољно разумевање шта се подразумева под паметним телефоном и да је могуће да су испитаници све врсте мобилних уређаја третирали као паметне телефоне.

Што се тиче коришћења компјутера, уочавамо да га највише користе испитаници узраста од 65 до 69 година – 41%, као и они са вишим или високим нивоом образовања (49%). Само 7% испитаних грађана старијих од 80 година користи компјутер и само 5% оних са основном школом или нижим нивоом образовања.

Становници града у већем проценту користе компјутер (34%) и интернет (42%), а становници села више користе паметни телефон од испитаника који живе у граду (80%).

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Компјутер	26	23	28	41	19	7	19	30	27	34	15	5	29	49
Интернет	39	41	38	54	28	30	34	44	37	42	35	21	44	53
Паметни телефон	71	71	72	79	72	51	67	75	71	65	80	60	73	83

У одговорима испитаника се не уочавају значајније разлике у погледу пола, иако нешто већи број старијих жена користи компјутер у односу на мушкарце. Коришћење компјутера и паметног телефона опада са годинама живота, а најмањи је проценат старијих у узрасној категорији 70-79 година који користе интернет.

Све ИТ уређаје у највећој мери користе испитаници вишег или високог нивоа образовања, и то у односу на све варијабле.

Такође, према добијеним одговорима, старији који живе сами мање користе ИТ уређаје у односу на старије из других типова домаћинства, што може да упућује на потребу њиховог већег укључивања у обуке за коришћење ових уређаја.

Који је разлог зашто не користите ИТ уређаје?

(могућност више одговора)

Питали смо испитанике који су навели да не користе ИТ уређаје који је разлог за то. Половина грађана старијих од 65 година наводи да не жели да користи наведено, док две петине сматра да нема потребно знање. Само 6% испитаних грађана не користи ИТ уређаје јер у њиховом крају нема техничких могућности. 17% испитаника наводи да нема могућност да купи уређаје, а 18% да се плаши да нешто не поквари.

Становници који живе на селу у већој мери од испитаника из града одговарају да немају могућности да купе уређаје и да у њиховом крају не постоје техничке могућности за коришћење ИТ уређаја. Истовремено међутим, мањи проценат испитаника са села изјављује да не жели да користи ИТ уређаје (47%) у односу на становнике града (59%).

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Немам могућности да купим	17	15	19	17	17	17	23	16	13	12	23	25	15	5
У мом крају нема техничких могућности (нема мреже, сигнал, струје...)	6	5	6	4	5	8	5	10	1	2	10	10	4	2
Немам потребно знање	41	41	41	43	40	41	45	42	36	42	40	41	43	34
Плашим се нешто да не покварим	18	13	21	20	16	15	16	21	14	17	18	22	13	20
Не желим да користим наведено	53	56	51	54	53	53	57	46	59	59	47	55	49	63

Одговарају само испитаници који не користе неки ИТ уређај

Одговор на ово питање је у корелацији са одговором на претходно питање када се посматрају испитаници који живе сами и који у нешто већој мери указују да немају потребна знања и/или могућности да купе ИТ уређаје.

Велики број испитаника са вишим или високим новоом образовања не жели да користи ИТ уређаје (63%), иако истовремено највећи број испитаника овог нивоа образовања уређаје и користи. Овај одговор упућује да они који уређаје не користе то и не желе, без обзира на знања и могућности које имају. С друге стране, већи број испитаника са нижим нивоом образовања од високог изјављује да нема потребна знања за коришћење ових уређаја.

Када се одговори посматрају према полу испитаника, нешто је већи проценат жена које се плаше да нешто не покваре или немају могућности да уређаје купе у односу на проценат испитаника мушкараца.

Да ли користите неку од апликација за комуникацију (Viber, WhatsApp, и др)?

Испитанике који су навели да користе паметни телефон питали смо да ли користе неке од апликација за комуникацију као што су Viber и WhatsApp. Више од половине грађана одговорило је да користи ове апликације, њих 55%. Полне разлике се не уочавају, односно и мушкарци и жене у истој мери користе ове апликације. Међутим, можемо приметити да ове апликације више користе испитаници од 65 до 69 година у односу на старије испитанике – 71%.

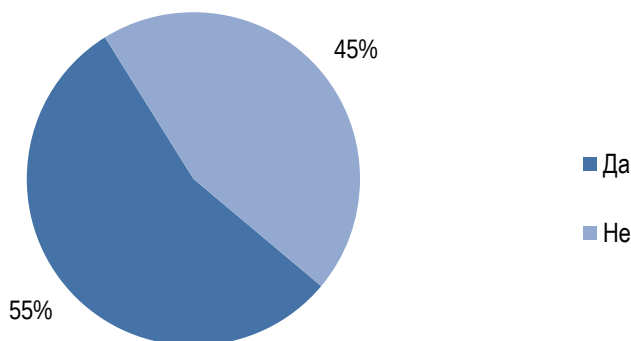
Такође, значајну разлику уочавамо и код типа насеља. Наиме, испитаници који живе у граду (70%) у већем проценту користе апликације за комуникацију у односу на становнике села (39%).

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да	55	55	56	71	48	26	40	64	58	70	39	13	64	82
Не	45	45	44	29	52	74	60	36	43	30	61	88	36	18

Одговарају само испитаници који су рекли да користе паметне телефоне

Мањи број оних који живе сами користе наведене апликације у односу на оне који живе у другим типовима домаћинства, што може да потврђује потребу њиховог већег укључивања у обуке за коришћење самих уређаја и различитих апликација, као један од путева њиховог већег укључивања.

Значајну разлику уочавамо и код нивоа образовања. Испитаници вишег или високог нивоа образовања у највећем проценту користе апликације за комуникацију - 82% док истовремено испитаници са основном школом или нижим нивоом образовања у највишем проценту не користе апликације за комуникацију – 88%.

Како процењујете своје знање/ вештине у коришћењу ИТ уређаја?

Следеће што смо желели да сазнамо од испитаника је како процењују своје знање и вештине у коришћењу ИТ уређаја. Половина испитаника навела је да не користи ове уређаје. Четвртина грађана старијих од 65 година сматра да има само основне вештине. 15% испитаника самостално користи компјутер или телефон и понекада тражи помоћ, а 10% испитаних грађана се по њиховом мишљењу сасвим добро служи ИТ уређајима.

Испитаници у старосним категоријама од 65 до 69 година и од 70 до 79 година у већем проценту наводе да само понекада траже помоћ и да се сасвим добро служе овим уређајима у односу на испитанике старије од 80 година. Тачније, знање опада како расте узраст испитаника.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Не користим уопште	50	53	48	34	55	77	63	38	52	44	58	83	41	25
Имам само основне вештине	25	27	24	29	25	15	17	34	22	26	23	15	32	23
Самостално користим компјутер/телефон – понекад тражим помоћ	15	13	16	21	13	5	11	17	15	17	12	1	19	24
Сасвим добро се служим	10	7	12	16	7	3	9	10	11	13	7	1	8	28

Да се сасвим добро служи ИТ уређајима наводи више испитаника из града него са села (13% из града и 7% са села), а да не користи уопште ове уређаје наводи 58% становника села и 44% становника града.

Такође, посматрано по полу, више жена него мушкараца се сасвим добро служи ИТ уређајима, више их самостално користи компјутер а мање уређаје не користи уопште.

Поново, као и код претходних питања, више испитаника који живе сами (63%) у односу на испитанике који живе у другим типовима домаћинства уопште не користи ИТ уређаје или има само основне вештине.

Такође, далеко је највећи проценат испитаника са основном школом или нижим нивоом образовања који ИТ уређаје не користи уопште (83%) и то не само у односу на друге нивое образовања него и у односу на друге варијабле. Испитаници овог нивоа образовања истовремено у најмањем проценту (1%) исказују да самостално користе или се сасвим добро служе ИТ уређајима. Ови подаци, заједно са подацима из претходних питања, указују на потребу већег укључивања старијих особа са нижим нивоом образовања у различите обуке којима се стичу знања за употребу ИТ уређаја.

По Вашем мишљењу, да ли нове комуникационе технологије могу да побољшају квалитет живота старијих (посебно у погледу информисаности и друштвене укључености)?

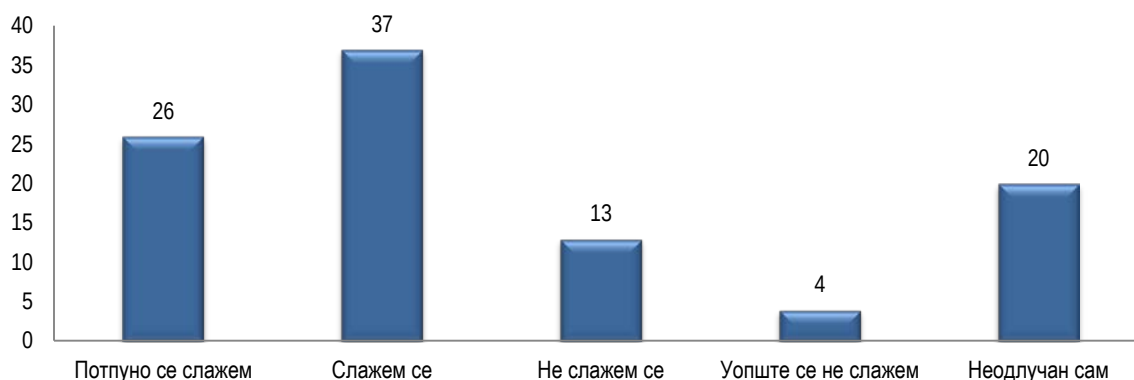
Чак 63% испитаних грађана сматра да нове комуникационе технологије могу да побољшају квалитет живота старијих, а од тога се четвртина слаже у потпуности. 17% грађана се не слаже са овом констатацијом, док је петина неодлучна по питању да ли нове комуникационе технологије могу да побољшају њихов квалитет живота. Свега 4% испитаника се са овом тврдњом уопште не слаже, што показује да значај комуникационих технологија и њихов утицај старији грађани прихватају.

Трећина грађана старости преко 80 година се не слаже да нове комуникационе технологије могу да побољшају квалитет живота, и ова узрасна група се издваја у односу на остале које се у мањем проценту не слажу.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Потпуно се слажем	26	24	26	30	22	23	21	30	25	30	20	13	28	37
Слажем се	37	33	40	37	40	30	40	38	33	36	38	36	36	43
Не слажем се	13	16	10	9	10	28	10	11	17	11	15	17	12	7
Уопште се не слажем	4	5	4	5	5	3	6	4	4	3	6	10	2	1
Неодлучан сам	20	21	20	19	23	16	22	17	22	20	21	24	21	12

Већи број испитаница у односу на испитанике се слаже или потпуно слаже са овом тврдњом. Подједнак проценат испитаника у различитим типовима домаћинства се слаже или потпуно слаже да нове комуникационе технологије могу да побољшају квалитет живота старијих. У погледу типа насеља, нешто већи број испитаника са села у односу на оне који живе у граду се не слаже или се уопште не слаже са овом тврдњом, док се потпуно слаже већи број испитаника из града.

У погледу нивоа образовања, већи број испитаника са вишим или високим нивоом образовања се слаже или потпуно слаже са овом тврдњом у односу на испитанике са нижим нивоом образовања.

Да ли бисте се укључили у програм додатног образовања?

Нешто више од половине испитаника се не би укључило у програм додатног образовања, а само 14% испитаних би се укључило. Трећина није сигурна да ли би им то нешто значило.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, значило би ми	14	10	17	22	9	10	14	13	17	16	12	7	13	29
Нисам сигуран да ли ми то нешто значи	34	41	29	34	39	23	31	39	30	37	30	24	39	36
Не, не желим да будем укључен у додатно образовање	52	49	53	45	52	67	55	48	53	47	58	69	48	35

Испитаници старији од 80 година (67%) не желе да буду укључени у додатно образовање у већој мери од испитаника у осталим старосним категоријама. Нешто већи број жена у односу на испитане мушкарце изјављује да би им значило укључивање у додатно образовање (17% жена и 10% мушкараца). Такође, већи је број старијих мушкараца који нису сигурни да би им то значило (41%) у односу на испитане старије жене (29%).

Такође, мањи број испитаника из града (47%) не жели да буде укључен у додатно образовање у односу на испитанике са села (58%), а мањи је број испитаника са села који су по овом питању неодлучни у односу на испитанике из града, што показује заинтересованост старијих на селу за програме додатног образовања.

Већи број испитаника са вишим или високим нивоом образовања сматра да би им значило да буду укључени у додатно образовање (29%) у односу на друге нивое образовања, што је у корелацији и са исказаним већим интересовањем за укључивање у живот заједнице. Истовремено највећи проценат испитаника са основном школом или нижим нивоом образовања уопште не жели да буде укључен у додатно образовање (69%).

Које програме додатног образовања би по Вашем мишљењу требало понудити старијима?

(могућност више одговора)

Испитаници који би се укључили у програм додатног образовања у највећем проценту наводе да би изабрали програм дигиталних вештина – 77%. Следећи одговор по затупљености је програм страних језика – 42%. Четвртина грађана старијих од 65 година је заинтересована за програме као што су ручни радови и мајсторске радионице.

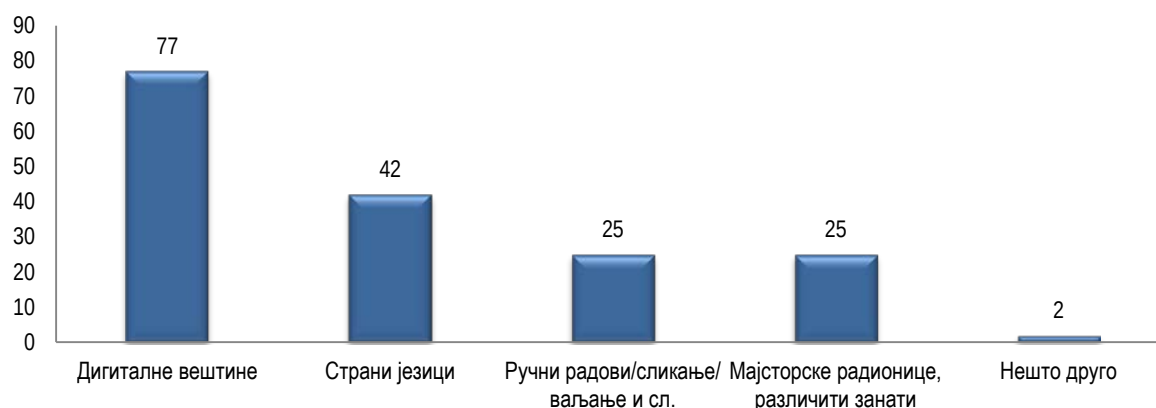
Мушкарци (93%) су у већој мери од жена (70%) заинтересовани за програм дигиталних вештина, док су жене (46%) више од мушкараца (33%) заинтересоване за стране језике. За програм ручних радова су заинтересоване само жене – 35%. Испитаници узраста од 70 до 79 година су у већем проценту заинтересовани за дигиталне вештине од осталих старосних категорија.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Дигиталне вештине (коришћење компјутера, интернета, паметног телефона)	77	93	70	75	86	67	67	83	79	79	72	71	83	73
Страни језици	42	33	46	47	29	50	40	44	42	41	44	0	35	64
Ручни радови/сликање/вајање и сл.	25	0	35	31	21	0	20	28	26	29	17	43	22	23
Мајсторске радионице, различити занати	25	20	27	22	29	33	33	28	16	24	28	43	26	18
Нешто друго	2	0	3	3	0	0	0	0	5	3	0	0	0	5

Одговарају само испитаници који су на предходно питање одговорили Да

Када се посматрају типови домаћинства, највећу заинтересованост за програме додатног образовања исказују они који живе са партнером. Код одговора на ово питање се не уочава већа релевантна повезаност између добијених одговора и типа насеља у коме испитаници живе, односно испитаници и са села и из града су показали заинтересованост за различитим обукама, с тим што је заинтересованост за обуке за ручне радове мања код становника села, а заинтересованост за различите занате већа у односу на становнике града. Такође, нешто већу заинтересованост за обуке за програме дигиталних вештина су показали они који живе у граду, као и испитаници са средњим нивоом образовања.

Значајну заинтересованост за програм страних језика – 64% су исказали испитаници са вишим или високим нивоом образовња, док су они са основном школом или нижим нивоом образовања исказали већу спремност за ручне радове и мајсторске радионице.

Како би, по Вашем мишљењу, требало реализовати образовне програме за старије?
(могућност више одговора)

Питали смо грађане старије од 65 година како би требало реализовати образовне програме за старије. 45% испитаника је одговорило да садржај треба да буде квалитетан и разуман, а 41% испитаних грађана ипак сматра да садржај програма треба да буде прилагођен потребама и могућностима полазника, као и да предавачи треба да буду обучени за рад са старијим особама.

Испитаници узраста од 65 до 69 година у већој мери сматрају да предавачи треба да буду обучени за рад са старијима од старијих испитаника.

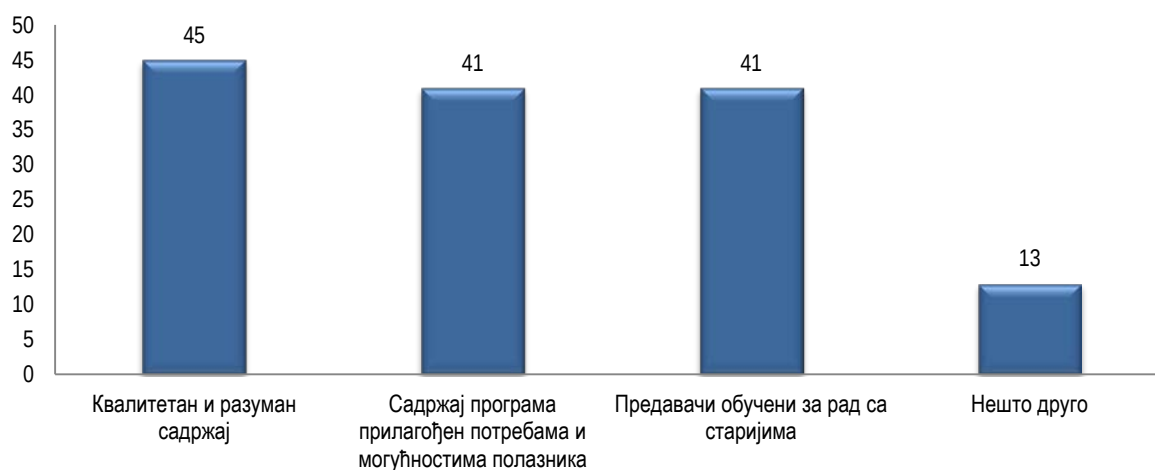
Квалитетан и разуман садржај, као и садржај прилагођен потребама старијих у нешто већем проценту истичу испитани мушкарци него жене. У свим понуђеним опцијама предњаче испитаници са села у односу на испитанике из града, осим у делу одговора који се односи на друге услове за реализацију образовних програма за старије особе.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Квалитетан и разуман садржај	45	48	42	42	46	49	48	41	46	43	48	52	42	40
Садржај програма прилагођен потребама и могућностима полазника	41	44	38	45	38	39	38	44	39	40	42	34	43	45
Предавачи обучени за рад са старијима	41	39	42	49	37	30	39	37	47	40	42	42	38	44
Нешто друго*	13	13	13	10	15	15	13	12	14	14	11	13	12	13

* путем ТВ емисија, пензионерских организација...

Квалитетан и разуман садржај у нешто већем проценту истичу испитаници са основном школом или нижим нивоом образовања.

Код одговора на ово питање се не уочава релевантна повезаност између добијених одговора и других социо-демографских варијабли.

Однос медија према старијима

Да ли су, по Вашем мишљењу, положај и проблеми старијих довољно заступљени у медијима?

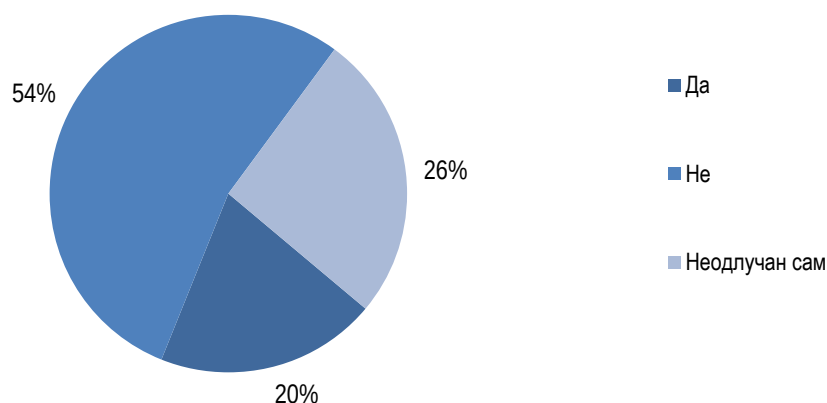
Више од половине испитаних грађана сматра да положај и проблеми старијих особа нису довољно заступљени у медијима. Петина грађана је става да су проблеми старијих довољно заступљени у медијима.

Испитаници женког пола (25%) у већој мери него испитаници мушког пола (12%) сматрају да су проблеми старијих особа довољно заступљени у медијима.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да	20	12	25	21	19	20	21	23	14	20	20	17	17	31
Не	54	58	51	54	54	54	48	53	61	56	52	49	59	51
Неодлучан сам	26	31	23	25	27	26	31	24	25	25	28	35	24	19

Да су положај и проблеми старијих особа довољно заступљени у медијима сматра нешто мање испитаника који живе у зајединици са породицом у односу на друге испитанике.

Релевантна повезаност између добијених одговора у односу на тип насеља у коме живе испитаници се не уочава, док више испитаника са вишим или високим у односу на друге нивое образовања сматра да су положај и проблеми старијих довољно заступљени у медијима.

Какве садржаје би, по Вашем мишљењу, медији требало да пружају у већем обиму? (могућност више одговора)

Да би било потребно више медијских садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих особа, као и њихових проблема сматра 70% испитаника, а готово половина сматра да је потребно више садржаја који подстичу међугенерациску солидарност и разумевање.

Већина испитаника старијих од 65 година сматра да би медији у већем обиму требало да приказују садржаје који доприносе разумевању процеса старења и старијих и њихових проблема – 70%. Половина испитаних наводи да би требало да буде више садржаја којима се подстиче међугенерациска солидарност и разумевање, а нешто мање од трећине наводи да би медији требало у већем обиму да пружају више садржаја који промовишу вредности и достигнућа старијих особа.

Испитаници старији од 80 година у већем проценту сматрају да би медији требало да пружају више садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих у

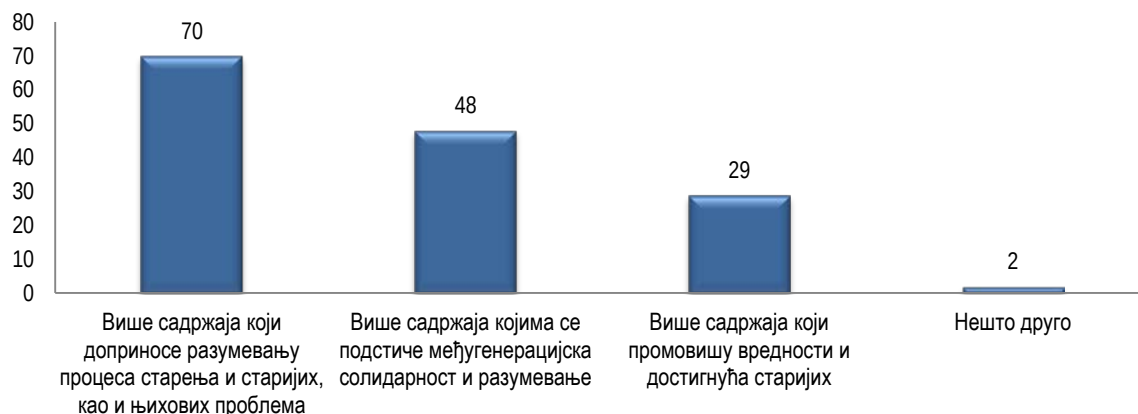
односу на млађе испитанике. Овакав став имају и испитаници са села у односу на испитанике из града.

Више садржаја који промовишу вредности и достигнућа старијих особа пре свих истичу испитаници са вишим или високим нивоом образовања.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Више садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих, као и њихових проблема	70	68	72	70	67	79	71	73	67	72	67	73	72	61
Више садржаја којима се подстиче међугенерациска солидарност и разумевање	48	51	47	53	46	42	58	47	43	53	41	50	49	45
Више садржаја који промовишу вредности и достигнућа старијих	29	34	25	30	30	21	27	29	30	26	33	23	27	42
Нешто друго	2	0	4	0	4	3	6	0	1	2	3	2	3	0

Одговарају само испитаници који су на предходно питање одговорили Не

Податак из анализе претходног питања према коме је од више од половине испитаника одговорило да сматрају да положај и проблеми старијих особа нису довољно заступљени у медијима (54%) као и да је велики број њих навео да је потребно више садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих, као и оних којима се подстиче међугенерациска солидарност и разумевање, показује да треба предузети мере за емитовање оваквих сарджаја.

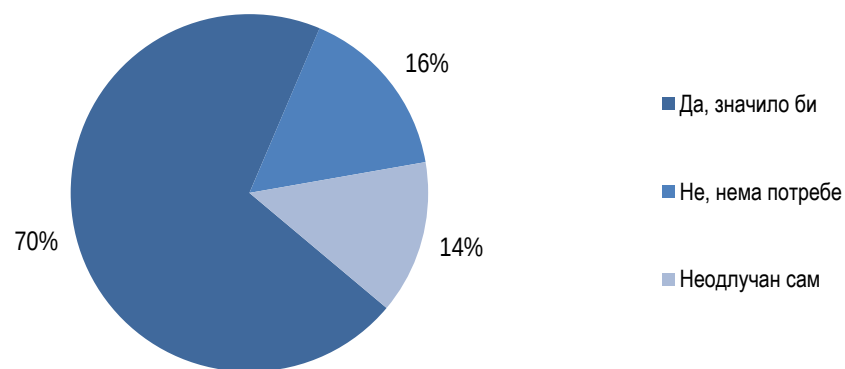
Да ли би, по Вашем мишљењу, било корисно да јавни медијски сервиси емитују специјализоване садржаје намењене старијима?

Питали смо грађане старије од 65 година да ли би по њиховом мишљењу било корисно да јавни медијски сервиси емитују специјализоване садржаје намењене старијим особама, и чак 71% испитаника је одговорило да би значило. Само 16% испитаних грађана је мишљења да за то нема потребе.

Испитаници старији од 80 година (80%) у већој мери сматрају да би било корисно да медијски сервиси емитују емисије намењене старијима од млађих испитаника. Релевантна повезаност између добијених одговора у односу на друге социо-демографске карактеристике се не уочава.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, значило би	71	69	72	66	72	80	74	71	67	72	70	71	69	75
Не, нема потребе	16	15	16	18	15	11	13	18	15	15	16	16	16	13
Неодлучан сам	14	16	12	16	13	8	13	11	18	13	15	13	15	12

Подаци добијени из одговора на ово питање кореспондирају са подацима добијеним на одговоре из претходног питања. Наиме, велики број испитаника је у претходном питању навео да је потребно више садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих (70%). Те програме би могли да емитују јавни медијски сервиси, како је навео већи број испитаника као одговор на ово питање.

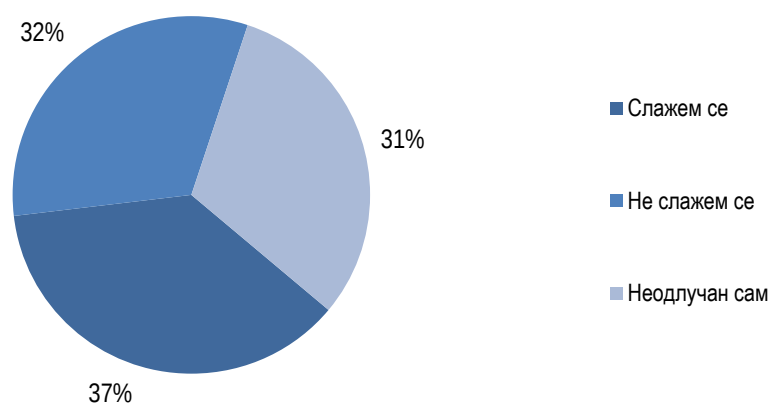
Насиље

Да ли су, по Вашем мишљењу, старији више изложени различитим облицима насиља?

37% испитаних грађана сматра да су старији грађани више изложени различитим облицима насиља, док се 32% испитаника не слаже са њима. Жене (42%) се у већем проценту слажу да су старији изложени насиљу него мушкарци (31%).

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Слажем се	37	31	42	32	40	41	39	36	36	38	36	37	38	33
Не слажем се	32	35	30	36	30	28	30	33	33	30	35	35	27	40
Неодлучан сам	31	35	28	32	30	31	31	30	31	33	28	28	34	27

Такође, да су старији грађани изложени насиљу расте слагање испитаника са порастом година живота, па овакав став износи 32% испитаника у узрасној категорији 65-69 година и 40% старијих од 80 година. Остале варијабле не указују на релевантну повезаност са добијеним одговорима.

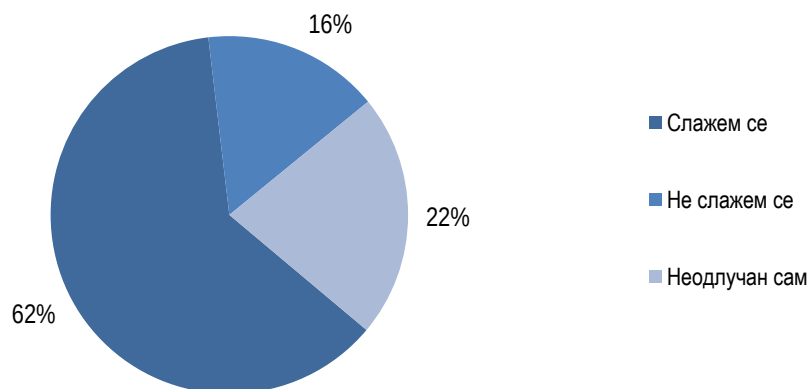

Да ли су, по Вашем мишљењу, старији више изложени занемаривању?

Нешто више од две трећине испитаника сматра да су старији грађани више изложени занемаривању. Само 16% испитаних грађана се не слаже са њима. Петина испитаника је неодлучна по питању да ли су старији више изложени занемаривању од осталих грађана.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Слажем се	62	63	61	61	62	66	61	62	63	61	64	55	69	55
Не слажем се	16	18	14	16	16	13	14	18	15	15	17	16	11	27
Неодлучан сам	22	18	25	23	22	21	25	20	22	24	19	29	19	19

Када је у питању занемаривање, не уочавају се релевантне повезаности са појединим социо-демографским карактеристикама испитаника.

Да ли је одговор надлежних органа у вези са заштитом од насиља, злостављања и занемаривања старијих адекватан?

Следеће што смо питали грађане старије од 65 година је да ли је одговор надлежних органа у вези са заштитом од насиља, злостављања и занемаривања адекватан. 13% испитаника сматра да надлежни раде свој посао, а 24% да углавном добро раде свој посао. Петина испитаника је става да надлежни не раде свој посао.

	Укупно (%)	Пол		Узраст			Домаћинство			Тип насеља		Образовање		
		Мушки	Женски	65-69	70-79	80 и више	Живим сам(а)	Живим само са партнером	Живим у заједници	Град	Село	Основна школа и ниже	Средња школа	Високо образовање
Да, надлежни раде свој посао	13	10	15	13	12	15	12	12	14	13	12	11	11	19
Углавном добро раде	24	26	22	23	24	25	26	28	16	23	25	19	24	31
Не, надлежни не раде свој посао	22	27	19	23	21	25	17	22	27	20	25	21	24	21
Делимично раде	41	38	43	41	43	36	45	37	42	43	38	50	41	29

Жене чешће од мушкараца сматрају да надлежни раде свој посао (15% жена и 10% мушкараца). Испитаници који живе на селу чешће од испитаника из града сматрају да надлежни не раде свој посао када је у питању заштита од насиља, злостављања и занемаривања (25% на селу и 20% у граду). Испитаници са основном школом или нижим нивоом образовања чешће од просека сматрају да надлежни органи делимично раде свој посао (50%). Релевантније повезаности по основу година живота и типа домаћинства се не уочавају.

Наведите на који начин би се, по Вашем мишљењу, старији могли боље заштитити од насиља, злостављања и занемаривања?

Међу исказима који се односе на могућности за бољу заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, поред бољег рада надлежних институција и контакт телефона/СОС линија, налазе се и васпитање младих да помажу и поштују старије, као и гостовање старијих у ТВ емисијама. Ови одговори се могу повезати са одговорима датим у делу овог упитника који се односи на дискриминацију старијих особа, када је међу понуђеним одговорима о начину смањивања лошијег односа према старијима, већина испитаника указала на образовно-васпитни процес (60%), а немали проценат је указао и на посебне садржаје у школама (32%).

Ови одговори се такође могу повезати и са одговорима према којима би било потребно више медијских садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих, као и њихових проблема и одговорима да је потребно више медијских садржаја који подстичу међугенерациску солидарност и разумевање.

Бољи рад надлежних институција (полиција)

Да постоји број телефона који могу да позову и потраже помоћ

Строжије казне за оне које врше насиље

Васпитање младих да помажу старијима и да их поштују

Увођење СОС линије коју старији грађани могу да позову

Гостовање старијих у телевизијским емисијама који би указивали на проблеме

Резултати анализе фокус група

Део овог истраживања спроведен је квалитативном методом, односно квантитативно истраживање засновано на интервјуисању репрезентативног узорка особа старијих од 65 година, подржано је квалитативним истраживањем, кроз фокус групе.

Учесници одржаних фокус група, били су представници:

- старијих пензионера, чланова академске заједнице, који су говорили о свом положају, како би се упоредило њихово искуство са осталим старијим особама;
- старијих особа из једног типичног сеоског подручја, који су представили изазове са којима се суочавају у приступу основним услугама из социјалне, здравствене, економске и друге области;
- организација цивилног друштва које се баве положајем старијих особа и који би говорили о својим искуствима у пружању помоћи и подршке старијима.

Фокус групе вођене су уз помоћ унапред дефинисаног сета питања. На фокус групама учествовало је од шест до осам учесника.

Резултати разговора са учесницима фокус група су у даљем тексту дати по реализованим фокус групама уз навођење ставова по свим испитиваним областима које се односе на: могућности креатора политика за унапређење положаја старијих и краћи осврт на примену претходне Националне стратегије о старењу; примере добре праксе којима се старије особе подржавају, а њихове потребе уважавају; мишљење о актуелним трендовима у вођењу политика и мишљење о финансијској одрживости појединих решења у заштити старијих; кључна питања која треба да обухвати будући стратешки документ.

На исте теме реализовани су и интервјуи са експертима и са доносиоцима одлука из ове области, као специфична допуна овој квалитативној методи истраживања. Резултати интервјуа са експертима и доносиоцима одлука издвојени су у посебном делу, уз навођење ставова по сагледаваним областима.

Закључци и препоруке који следе како из оба дела истраживања дати су у делу Закључци и препоруке.

Лепота истраживачког рада

Поједини занимљиви цитати са фокус група

На селу се много више ради, тешки су услови живота, далеко је лекар, продавница, све је далеко, ако немаш деце у великом си проблему.

Ко зна колико се људи злоупатило у селу и умрло због бенигне ситнице зато што није имао ко да им помогне. А и немаш кога више да зовеш да ти помогне. Нема ко ни да ради.

Не кошта свака подршка – леп гест или разговор су некад довољни.

И женама и мушкарцима је тешко на селу. И свако воли да умре први, да не би остао сам.

О спремности и капацитетима старијих говори и чињеница да су током ванредног стања, и поред забране кретања, старији били укључени у различите волонтерске активности које су обављали преко телефона.

Кажу: услуге су скупе, а ми немамо организован довољан број услуга ни за оне који могу да их плате.

Волели би ми да научимо да радимо на овом телефону, али ови што уче не схватају да нисмо деца и не можемо тако брзо - заборави матор човек и како да откује косу, што је цео живот радио, а не како да џара телефон

У околини Крагујевца имамо села у којима не постоје амбуланте, људи немају ни фиксни телефон а доток струје је веома слаб.

Пусти ме дете са културом, овде, у селима, је народ обузет другим проблемима и ништа нас не би привукло, мало би ваљало да је бољи сигнал јер често се изгуби док гледам ТВ.

Највећи терет неговања старијих пада на сендвич – средњу генерацију, друштво не чини довољно.

Било је кренуло на боље у здравству, закажу ти, не чекаш пуно, лепо се према теби понашају, а кад и си се ти родила (мисли на истраживача рођеног седамдесетих година) није било баш све одлично како се мисли, него била здравија средина, па се народ мање разболевао.

Проблем је што је држава пре била осиромашила и сад кад је економија кренула треба још да се развија па да ситуација буде боља него што је била, јер не можеш само да урадиш једну ствар да стрима буде боље. Али, ето, нађавола, дође и овај вирус и све поквари.

Брзо се живи, трчећи једе, трчећи пије вода, па се брзо и разболева, радиш суботу, недељу, зовне те газда на овај ђавољи мобилни да дођеш сутра иако имаш слободан дан – нису више права радника као што су била, па се људи и од тога разболе, а неки и мало ментално скрену.

У селу људи раде, изађу напоље, мало оплеве, окопају, рад им не недостаје, неки зато што морају, а неки онако, из хобија. Док човек ради, дотле и вреди, рад га држи у животу.

Раније окупиш 30 људи за час посла, на мобу да ти помогну, а сад не можеш да нађеш неког да ти помогне да дигнеш џак брашна, да измериш свињче... Што оно кажу – усе и у своје кљусе.

За многа права људи и не знају па их не користе, а у служби ти пређуте.

У нашој средини је претежно одомаћено становиште да ће неко други да обави посао, да је други одговоран за наше животе, да ће да организује оно што је најбоље да бисмо живели добро. У нашој средини је срамота написати тестамент за живота и завршити послове са расподелом имовине, као да је боље да се наследници вуку по судовима и свађају.

Охрабрује препознавање потреба и развој појединих врста услуга „изван сектора“ за бригу о старијима а које препознају и задовољавају и потребе старијих (доставља намирница и хране, „кувана јела“ у кухињама „за понети“ и сл.).

Има примера и из волонтерске добре праксе како се уз мало труда и добре воље може пружати подршка старијима (Потрчко у Пироту, на пример, који бициклом „разноси“ лекове старијим људима у граду).

Треба систематски афирмисати и „награђивати“ примере добре праксе (медији, цивилно друштво, локална заједница и др.) и користити ове примере за „иновирање“ системских решења.

Учесници у овој фокус групи су били представници више организација цивилног друштва које се баве положајем старијих особа.

Сви учесници фокус групе изразили су готово исти став о актуелним трендовима у вођењу политика које се односе на старије. Овај став одражава забринутост због нејасности трендова и циља јавних политика, без доследности у решавању актуелних проблема.

Да би изглед и модалитети за унапређење услова и квалитета живота старијих особа били знатно бољи потребно је да се подрже различите активности свих заинтересованих актера (старијих особа и оних који ће старити, организација цивилног друштва) и успостави систем поштовања и примене тих политика.

Такође, сви учесници изнели су и веома позитиван став о претходној Националној стратегији о старењу, за коју сматрају да је била изуто добро документ (поштован је Мадридски међународни план акције о старењу и друга важна документа), којим су обухваћене најважније области. Као основни проблем ове стратегије, учесници су навели да није утврђен акциони план за њену имплементацију, нити су опредељена финансијска средства за реализацију активности, нису праћени постигнути резултати, нити је извршена права евалуација њене примене која би била добра полазна основа за вођење политика у овој области.

Сагледавајући актуелну демографску структуру уз нарасле потребе за бројним и разноврсним услугама подршке старијима посебно у систему социјалне и здравствене заштите, уз претходно искуство у спровођењу закона из ових области, са фокусом на финансијску неодрживост појединих решења, али и потребу за боље дефинисаним и контролисаним финансирањем, учесници су оценили да креатори политика имају велику шансу и могућност да израде нови, будући стратешки документ, који би у пракси био примењиван и праћен на много реалнијим основама од претходног.

Као **највећи проблеми** када се посматра положај старијих особа, током дискусије су се издвојили:

- сиромаштво у старости и недовољна ефикасност система новчане помоћи (свега 10% старијих који би по висини примања могли да остварују право на новчану социјалну помоћ, то право и оствари), док би 02% БДП било довољно за „социјалне пензије“, чији би износ морао бити мањи од најмањег износа пензије из осигурања;
- недовољност средстава за социјалну заштиту (гледајући у односу на БДП);
- непостојање контроле средстава која се путем наменских трансфера дозачују локалним самоуправама, недоследност распоређивања ових средстава за одговарајуће услуге у континуитету као и непостојање контроле утрошка средстава за туђу негу и помоћ и њиховог повезивања са коришћењем услуга у погледу правдања средстава, што би утицало на смањење рада на црно;

- непостојање евиденције о старијим грађанима и њиховим потребама;
- постојање „црног” тржишта у погледу пружања различитих услуга и недостатак одговарајућег броја и обима легалних пружалаца услуга (пример је мали број дневних центара за којима постоји велика потреба);
- недостатак одрживости пружања различитих услуга и непостојање подршке приватним пружаоцима услуга (потреба за преиспитивањем стандарда за лиценцирање нарочито пре отпочињања пружања услуге, непостојање повластица у смислу умањења или субвенција доприноса за обавезно социјално осигурање, немогућност ангажовања нпр. геронтодомаћица на привременим и повременим пословима и сл.);
- потреба за обезбеђењем одговарајућих капацитета за институционални смештај и раздвајање заједничког смештаја одраслих и старијих лица;
- недостатак системског увођења и развоја нових услуга (добар пример је Културни центар Мајдан, у коме су ангажовани старији који пружају бесплатне обуке у области ликовног стваралаштва младима);
- недостатак дигиталне писмености старијих грађана, која подразумева и коришћење платних картица и подизање средстава са банкомата, као и дигиталне преваре (он лине куповине);
- обим и могућности коришћења здравствене заштите нарочито током ванредне ситуације, због чега би требало организовати посебне амбуланте за старије који су хронични болесници и којима је лакарска помоћ константно потребна. Све процедуре у здравству треба стандардизовати и омогућити потпуно и олакшано информисање грађана;
- недостатак лекара специјалиста у области геријатрије.

Као кључне теме/питања која треба да садржи нови стратешки документ, учесници су издвојили:

- смањење сиромаштва старијих грађана, што би требало да буде улога државе, као и побољшање квалитета њиховог живота и свакодневног функционисања развојем услуга. Као ограничења се издвајају тренутне могућности државе да обезбеди егзистенцију лицима која не остварују право на пензију. Тзв. „социјална пензија“ односно новчана социјална помоћ треба да буде мањег износа од најниже остварене пензије (пољопривредне). Сам пензијски систем треба да буде одржив (контрола уплате одговарајућих доприноса а не уплата доприноса на минималне износе) и истовремено обезбеђује достојанствену старост (одговарајућу висину прихода);
- потребу процене одрживости појединих услуга у нашим условима, посебно имајући у виду неопходност обезбеђивања континуираности и ефикасности пружања услуга (због несигурности у финансирању услуге се не пружају током целе године иако су познати различити модели дуготрајне неге);

- омогућавање развоја социјално-здравствених услуга, као интегрисаних услуга два система. Посебно је наглашена неопходност обезбеђивања одговарајуће и свима доступне здравствене заштите (не постоје службени подаци о броју сеоских насеља без амбуланте);

- подржавање развоја свих услуга (сада је најразвијенија услуга помоћ у кући, али право на њу остварује тек око 14 хиљада старијих особа која живе у 122 локалне самоуправе и то претежно у градским срединама, а и ту услуга није обезбеђена свих 12 месеци). Апсолутни је недостатак услуга у заједници за особе оболеле од деменције;

- омогућити да услуге које пружа држава и приватни пружаоци немају исту цену, држава би требало да субвенционише услуге, а и да приватним пружаоцима омогући извесне повластице;

- обезбеђивање различитих услуга у складу са потребама старијих који су хетерогена група, нарочиту пажњу посветити старијима на селу где неретко нема путева, превоза, чак ни струје и фиксних телефона (навести и примере самоудруживања), као и особама са инвалидитетом, женама и сл;

- сталне евалуације, праћења квалитета и побољшања стања у погледу пружања пре свега услуга у области социјалне и здравствене заштите;

- укључивање старијих грађана у процесе доношење одлука посебно оних које их се непосредно тичу и дефинисање политика, уз боље организовање институција које реализују програме подршке, збрињавања и заштите старих. Могућност увођења посебног саветодавног тела Владе, у коме ће бити само старије особе, где би старије особе биле у прилици да утичу на доношење одлука по питањима која се њих тичу;

- област образовања, ментално здравље, програми припреме за пензионисање и живот у старости, а будућом стратегијом обухватити и теме које су већ биле обрађиване у истеклој и које су назначене у међународним документима;

- креирање мера подршке породицама које брину о остарелим зависним члановима;

- обезбеђивање приступачности у сваком погледу (архитектонска, информациона, комуникациона, одговарајући превоз...), стварање заједница које су прилагођене старијим грађанима („age friendly communities“);

- коришћење потенцијала старијих особа и реализовање принцип активног старења у пракси, уз посебну пажњу физичком и менталном здрављу старијих;

- положај старијих грађана у ванредним ситуацијама, због чега је потребно установити евиденцију старијих и њихових потреба на нивоу локалних самоуправа, како би се лакше поступало у свим ситуацијама, посебно ванредним;

- међугенерациску солидарност уз сталну промоцију и медијску пропраћеност ове теме;

- насиље и занемаривање, као и неретко присутно финансијско злостављање старијих особа у оквиру породица.

Примери добре праксе које су учесници ове фокус групе издвојили су:

- током ванредног стања, и поред забране кретања, старији грађани су били укључени у различите волонтерске активности које су обављали преко телефона (укључивање старијих је непроцењиве важности имајући у виду да је и у извештају Високог комесара Уједињених нација за људска права истакнуто да је свега 2% активности током ванредног стања посвећено искључиво старијим грађанима, који су, неоспорно, били у веома тешкој ситуацији);

- нису за све активности потребна средства - пример је када су за време ванредног стања у Београду локалне самоуправе нудиле помоћ у виду пакета, на којима је писало да су од тог тренутка брига локалне самоуправе, што је учинио је много за ментално здравље старијих особа нарочито у моменту забране кретања;

- покретне апотеке, поред мобилних тимова здравствених радника, које већ постоје у селима око Благаца;

- добри системи кућног лечења нарочито у већим центрима, које треба искористити и проширити;

- у европским државама постоје различите форме заједница становања, које могу бити разноврсне: скупови мањих самосталних кућа са пратећим заједничким објектима и отвореним просторима погодним за различите активности, мањи станови у оквиру стамбеног објекта, комбиноване заједнице старих и младих породица, које успостављају вишеструку и обострано задовољавајућу кохабитацију и међусобну испомоћ;

- у Аустрији корисници партиципирају у ценама услуга, у зависности од примања којима располажу – што би могло да утиче на повећање броја корисника, док се у Холандији организују специјализовани дневни центри за оболеле од деменције, на фармама и сеоским домаћинствима, где се људи осећају кориснијим и испуњенијим, а средства која су за такве центре потребна су мања у односу на специјализована одељења у институцијама за смештај (нпр. потребан један возач, једно возило и две неговатељице, уз извесну накнаду самој фарми).

Фокус група – представници академске заједнице

Учесници у овој фокус групи су били представници академске заједнице који се баве положајем старијих особа.

Сви учесници фокус групе изразили су готово исти став о актуелним трендовима у вођењу политика, који одражава њихову забринутост, јер не виде шта је заправо тренд и циљ јавних политика, као и да се актуелни проблеми решавају *ad hoc* решењима и стихијски, без јасног плана и стратегије. Констатују да је неопходно што пре донети

нови стратешки документ. Учесници износе и веома позитиван став о претходној Националној стратегији о старењу, за коју сматрају да је била један изутено добар документ који даје добру полазну основу за вођење политика у овој област, али да, нажалост, у пракси није било довољно средстава за њено спровођење, као ни механизма за праћење остварених резултата, као и да није заживео акциони план за њено спровођење. С тим у вези, немамо валидне и реалне показатеље њеног учинка у пракси, јер се њена „евалуација“ састојала од неколико фокус група и интервјуа у организацији УНФПа, али без даљег коришћења у пракси. Такође, сагледавајући такве полазне основе, као и актуелну демографску структуру и нарасле потребе за бројним и разноврсним услугама подршке старијим особама, посебно у систему социјалне и здравствене заштите, уз претходно искуство у спровођењу закона из две поменуте области, са фокусом на финансијску неодрживост појединих решења, али и потребу за боље дефинисаним и контролисаним финансирањем, учесници су оценили да креатори политика имају велику шансу и могућност да израде нови, будући стратешки документ, који би у пракси био примењиван и праћен на много реалнијим основама од претходног.

Као **највећи проблеми**, током дискусије, издвојили су се:

- проблем финансирања услуга у систему социјалне заштите, неповезаност права из система, попут права на туђу негу и помоћ, које није повезано за услугама у систему и не постоји обавеза правдања начина трошења буџетских средстава од корисника овог права;
- као могући начин решавања проблема учесници предлажу посебно осигурање за дуготрајну негу, које треба да буде посебан вид осигурања, по угледу на здравствено осигурање, за кога сматрају да је у пракси очувао, у солидној мери, систем здравствене заштите, јер има сопствени фонд;
- изузетан пораст потреба за услугама, које није праћен понудом од пружаоца, као и проблем самог начина обезбеђивања услуга, посебно проблем начина избора пружалаца услуга на локалном нивоу и прекид у трајању од три месеца због примене буџетских и прописа у области јавних набавки;
- велики проблем „сивог тржишта“, које, како кажу, у пракси, савршено функционише јер се пружају различите услуге а држава не остварује приход по том основу, док се лиценцираним пружаоцима услуга у значајној мери отежава пословање у легалним токовима и терају се у „сиву зону“– предлог могућег решења су пореске олакшице или субвенције овим правним субјектима;
- непостојање система интегрисаних социјално-здравствених услуга, које у пракси уопште нису заживеле, иако су предвиђене Законом о социјалној заштити;
- недовољна укљученост старијих грађана у креирање политика и доношење одлука у вези са старењем и старијима; предлог решења је изналагање најбољег начина њихове партиципације на локалном нивоу, уз промовисање примера добре праксе;

- неадекватна здравствене заштита, посебно њена недовољна приступачност, као и недостатак специјалиста - геријатара у систему здравствене заштите – повећање њиховог броја се види као решење за један број проблема у пружању здравствене заштите;

- неадекватно и недовољно информисање старијих особа о свим питањима важним за њихов живот, посебно нарастао због пречесте „дигиталне искључености”, а дигитална писменост и коришћење нових технологија се види и као изазов и шанса за квалитетнији живот старијих;

- неискоришћеност потенцијала старијег становништва, посебно за волонтерски активизам, упркос чињеници да старији грађани веома често изражавају да им недостаје рад и осећај корисности, у организацији волонтерског рада као велики проблем/намет наведено је осигурање;

- недовољна разрађеност начина функционисања целоживотног учења у пракси;

- неопходност посвећенијег рада на активном и здравом старењу, уз посебан фокус и на личној одговорности у процесу старења (старији нису пуки посматрачи овог процеса);

- у великој мери се издвојио као огроман проблем заштита старијих особа у ванредним ситуацијама – као једно од решења предложено је обавезно учешће стручњака који се баве старијима у кризним штабовима за ванредне ситуације на свим нивоима;

- проблеми стигматизације, неадекватне културе старења и, посебно, самостигматизације и једне генерализоване перцепције, засноване на предрасудама о старијим особама.

Као кључне теме/питања која треба да садржи нови стратешки документ, учесници су издвојили:

- финансирање система услуга за старије;

- план даљег развоја услуга подршке за старије особе, уз посебан акценат на партиципацији и поједностављењу начина организације;

- план прилагођавања система здравствене заштите старијим особама;

- развој – промена културе старења, са посебним акцентом на однос медија према старењу и старости;

- промовисање активног и здравог старења и личне одговорности у овом процесу;

- развој целоживотног учења;

- веће укључивање старијих грађана у доношење одлука и креирање јавних политика, уз узимање у обзир велике хетерогености ове узрасне групе.

Као **примери добре праксе**, навођени су:

- „Њујоршки покрет за клупу” – више клупа за одмор на путу, у циљу пружања прилике за одмор на путу од куће до пијаца, маркета, домова здравља, локалних самоуправа и других институција; сличан пример код нас постоји у Врбасу, настао као резултат заговарачког процеса;

- креирање услуге опремања стамбеног простора за дуже самостално функционисање у блиском и познатом окружењу;

- све услуге “на точковима” – храна, лекови, хигијена и др, а којих у пракси нема довољно;

- подршка у самоорганизовању, дружењу старијих грађана и промовисању њиховог доприноса и улоге у промени и неговању културе старења, као и бројиних културних активности – Пример Фестивала ствралаштва старијих у организацији Геронтолошког центра Београд, као Сајма за старије;

- пример Волонтерског центра на Звездари и примери волонтирања старијих уопште, као врло важног друштвеног ресурса;

- пример београдског Завода за геронтологију и палијативно збрињавање, како данас функционише, али је као пример добре праксе истакнут његов доскорашњи рад као завода за геронтологију и кућно лечење – овакав начин организације рада у систему здравствене заштите показао се као веома ефикасан у пракси;

- пример доброг и ефикасног информисања је летак на зградама, кућама, у улицама, домовима културе, месним заједницама....

- у новије време управитељи зграда у градовима су нотирани као примери могуће добре праксе у мапирању потреба старијих особа који би могли бити институционализовани повезивањем са системом социјалне и здравствене заштите.

Фокус група – представници старијих особа из једног типичног сеоског подручја

Питања на овој фокус групи су била прилагођена учесницима, с обзиром да се ради о грађанима који живе у селу и не прате примену стратешких докумената на начин како то раде професионалци у овој области, нарочито, чланови академске заједнице и/или организације цивилног друштва. Питања су била мање структурисана, тако да су учесници имали слободу да говоре о проблемима који их муче и начинима решавања, као и њихов поглед на живот. Највећи број цитата у поднаслову “Лепоте истраживачког рада” су управо са ове фокус групе с обзиром на то да су аутентичне и одражавају и живописну слику живота на селу.

Сви учесници су недвосмислено навели да је живот на селу много тежи него у граду, јер су на селу послови много тешки, посебно када човек остари, а изменила се структура становника на селу, па нема ко да помаже. Младих нема довољно и немају

посла или су им приходи недовољни, па им старији помажу финансијски. Ипак, најтеже је што нема више ко да ради, и да за разлику од пре само 20-30 година „више не можеш окупити неколико људи да ти помогне да подигнеш неки терет у дворишту, а некада би сазвали 30 људи за тренутак да окопају хектар кукуруза у тренутку“.

Проблем представља што је све далеко - продавница, лекар, апотека и све друго, а нема више превоза, а нема ни путника довољно да би се превоз организовао, па ко нема ауто, користи линијски такси уколико може да плати, а уколико не ослања се на подршку деце, комшија, даље родбине. Ипак, комшије су им на првом месту, јер људи и даље помажу једни другима колико могу. Међутим, људи се некада тешко разболе па и умру због бенигне ситнице јер им нико на почетку не помогне и не укаже на могуће компликације, па не оду на време лекару.

Недостатак информација о правима и начину њиховог остваривања је такође нешто што им ствара велике потешкоће, као и то што немају довољно или уопште знања да користе нове информационе технологије, нарочито интернет услуге, паметне телефоне, е-банкинг и сл. Спремни су да уче, ако има ко да им покаже, и то они млађи од 75 година. Волели би да више знају и користе али ако им неко лепо објасни, без понижавања, јер они не могу тако брзо као деца да савладају. Потребно им је да онај који показује има више стрпљења. Као начин решавања проблема виде неки телефон или једног службеника у општини који се бави њима и каже им где се шта ради јер им је веома отежано сналажење у мору информација.

Опште сиромаштво и неразвијеност економије уз нерешен проблем отпадних вода и канализације виде као највеће проблем јер мисле и да би се њиховим решавањем многе друге ствари решиле, а село покренуло у добром правцу, па би можда и млади више остајали у селу. Сматрају да би било добро утврдити неким планом/документом правац развоја у погледу старења.

Мишљења су да се не може много урадити овако парцијално сим примера ради отпадних вода већ да само опши бољитак води и њих у бољи живот. Кажу да је држава доста урадила у последње време и да су почели да осећају полако добробит од боље економије а онда је стигао Ковид – 19 и вратио нас много година уназад.

Када је у питању поменути помак у положају људи на селу, кажу да је здравствена заштита почела бивати много боља, са мање чекања и доброг односа према старијима, али је опет вирус Ковид -19 све то променио, готово преко ноћи. Нарочито похваљују однос лекара из суседног села који их, како кажу, зове да пита како су и подсећа на терапију или вакцину против сезонског грипа.

Брзину живота којом се данас живи виде као велики проблем очувања здравља, нарочито менталног јер мисле да је нездрава животна средина и брзина живота главни узрок болести. Са тим увезују и све лошији положај радника који такође утиче на здравље, па људи раније губе радну способност.

Културни садржаји и медијски садржаји о старијима им не недостају много јер људи се у селу сами организују и имају велику слободу како да проведу свој дан – у башти, њиви, дворишту, комшилику, одласку до неког тржног центра у Чачку или на неко друго место у граду, у кафану и сл). Кажу да ако човек хоће нешто да гледа може то и

да нађе, осим можда позоришта, али може се без тога. Волели би да је сигнал за ТВ пријемнике јачи јер се често губи и нестаје.

Однос према старијима углавном виде као добар, иако лошији него пре јер данас, кажу, илустрације ради, да старији људи пре устају у аутобусу болесном човеку или трудној жени. Ипак, у већини институција их поштују због година старости. Иначе мисле да човек мора и сам да преузима одговорност за свој живот јер не може држава да брине о свему. Треба човек себе да полако припрема за старост. Не виде насиље над старијима као велики проблем, каже да су то само спорадични случајеви које имају и они у селу, а које људи неће да пријаве, али такву децу у селу сви одбаце. Не знају како би држава могла то да реши овај проблем, јер није држава крива када неко има проблематичну децу. Мисле да полиција мора само да дође на време када неко пријави.

Као **главне препоруке/савете за доносиоце одлука**, учесници ове фокус групе наводе:

- решавање проблема отпада, отпадних вода и канализације, како проблем не би постао још већи;
- мобилне лекаре, нпр. у месној заједници, нарочито за важне специјалистичке прегледе да људи не губе време а држава ресурсе;
- бољу информисаност о правима па и обавезама од стане надлежних служби;
- даљи наставак улагања у инфраструктуру и отварање фабрика, радних места, опште даљи развој привреде да би и млади остајали а деца се рађала и у селима;
- рад на подизању дигиталне писмености, посебно прилагођен старијима.

Сprovedени интервјуи

Због епидемиолошке ситуације изазване епидемијом Ковид 19 и нарочито великог ризика за лица која су на институционалном смештају, није одржана једна фокус група и то са старијим корисницима услуга из система социјалне заштите, који су требали да говоре о својим искуствима, о услугама које користе и на који начин би оне требало да буду унапређене. Због тога је одржано четири интервјуа са експертима и доносиоцима одлука који се у свом раду непосредно баве положајем старијих грађана.

Током интервјуа су постављана питања која супокренута и на фокус групама, а која се односе на: могућности креатора политика за унапређење положаја старијих; виђење трендова и финансијске одрживости појединих решења; примере добре праксе којима се подржавају старије особе и њихове потребе; кључна питања која би требало да буду део новог стратешког документа уз осврт на претходни стратешки документ и његову евалуацију.

Интервјуисани су видели доношење новог стратешког документа као приоритет политике према старијим особама, пре свега због демографске структуре становништва, али и ширине области које треба да буду покривене таквим документом.

Могућности креатора јавних политика за унапређење положаја старијих особа су посматране кроз јаке и слабе стране, односно, кроз прилике и препреке. Као претпоставка креирања и реализације програма за унапређење положаја старијих виде се одговарајуће материјалне прилике и финансијска стабилност, посебно система социјалне и здравствене заштите, као и система пензијског и инвалидског осигурања.

Издвојена је и неопходност међусекторске сарадње како при креирању тако и координацији програма и активности за подршку старијим грађанима. У току разговора се подвлачи и потреба усклађивања односа између националног и локалног нивоа, односно нормирања обавеза (право старијих на одређене врсте услуга) и материјалних и организационих капацитета за пружање услуга у заједници (доступност услуга). Као отворена питања и даље се препознају неједнакост у броју и врсти услуга које се пружају у појединим јединицама локалне самоуправе.

Посебно је као један од великих изазова, а тиме и приоритета препознато креирање најадекватнијих мера за очување комплетних потенцијала старијих грађана, како би то имало позитивне реперкусије на породичном и националном нивоу. Унапређење здравља се види као велика шанса која захтева рад на унапређењу здравствене писмености читавог становништва. Велики изазов представља и потреба за пружањем подршке породици, у смислу разлитих врста и обима сервиса подршке који треба пружити у обезбеђивању достојанственог и квалитетног живота за угрожене категорије становништва.

За нови стратешки документ је битно да не буде манифест свих могућих циљева и задатака и списак жеља, већ добар избор приоритета, задатака и активности према финансијским и свим другим, пре свега људским капацитетима, уз прихватање одговорности заинтересованих актера за њихову реализацију.

Као питања која будућа стратегија треба да обухвати, наведени су и материјално обезбеђење и доступност услуга сиромашних старијих домаћинстава, нарочито на селу, као и инклузивно окружење за друштвену партиципацију старијих уз отклањање разноврсних препрека (физичких, психичких и социјалних) које практично представљају дискриминацију.

У разговорима је указано и на афирмацију могућности волонтерског доприноса (и младих и старијих особа) што је у пракси недовољно искоришћено поље ангажовања. Успешна организација волонтерског рада може значајно допринети финансијској одрживости мреже услуга и унапредити квалитет живота старијих, за шта постоје бројни примери.

3.2.5.4. **Закључци и препоруке**

Ово истраживање нам пружа увид у положај старијих особа у Србији из угла старијих грађана, али и експерата, представника цивилног друштва и доносилица одлука, указујући на „меру“ успеха постојећих политика у вези са старењем и могући будући правац у давању одговора на нарастајуће потребе старије популације, њихово социјално укључивање и остваривање равноправности у друштву, са циљем унапређења квалитета њиховог живота. У истраживању је истовремено сагледан и друштвени контекст у коме се старији грађани у Србији налазе, кроз кратак преглед података о демографској ситуацији и правном оквиру који се односи на политике старења, како у Србији, тако и на међународном плану. На овај начин се може стећи комплетнија слика о начину на који демографске карактеристике утичу на неопходност реаговања на тренутну, али и ситуацију која нас у будућности очекује, имајући у виду пад наталитета, висок морталитет, негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулацију и интензивно старење становништва. Стога ово истраживање може да пружи помоћ доносиоцима одлука и заинтересованим друштвеним субјектима у креирању политика и потенцијалном доношењу новог стратешког документа који се односи на унапређење положаја старијих особа у Републици Србији.

Учесници оба дела истраживања (посебно учесници квалитативног дела) изразили су готово идентичан став о актуелним трендовима у вођењу политика које се односе на старије, а који одражава **забринутост због нејасности трендова и циљева јавних политика, без доследности и систематског приступа у решавању актуелних проблема**. Нарочито је исказан **проблем неучествовања свих заинтересованих актера, посебно самих старијих грађана али и чланова њихових породица, особа пред остваривањем права на пензију, организација цивилног друштва, волонтерских организација и др. у креирању појединачних решења и конкретних мера**.

Такође, учесници истраживања су изразили и веома **позитиван став о претходној Националној стратегији о старењу**, истичући да је пратила Мадридски међународни план акције о старењу и друга важна међународна документа, као и да су биле обухваћене најважније области друштвеног живота у оквиру политика старења које треба да обухвати и нови стратешки документ уз извесну допуну у односу на актуелну ситуацију. Као највећи недостатак истекле стратегије учесници су указали да акциони план имплементације није био донет нити су издвојена посебна финансијска средства за реализацију предвиђених активности, као и да је праћење постигнутих резултата и евалуација недовољно вршено.

Нови стратешки документ треба да буде реалан, уз претходно добро сагледане могућности и капацитете, пре свега финансијску одрживост датих решења како би предвиђени циљеви били испуњиви и одрживи, закључивали су учесници истраживања, указујући да је неопходно сагледати шта је оно што је реална обавеза и одговорност државе, а које мере и активности могу реализовати други друштвени субјекти. Издавања из државног буџета су релативно висока у области

социјалне и здравствене заштите старијих особа, укључујући и пружање услуга, али се поставља питање њиховог адекватног утрошка и најбоље искоришћености.

Учесници фокус група су као основне одговорности државе, издвојили: **минимум социјалне сигурности у старости, што подразумева и смањивање сиромаштва и ефикасност система новчане помоћи; функционисање и контролу услуга социјалне и здравствене заштите (уз истицање посебног проблема – сиве зоне рада у пружању услуга).**

Као основне изазове у погледу решавања проблема у спровођењу јавних политика које се баве последицама старења, тачније имплементацији закона, учесници истраживања су видели **неадекватно решено питање финансирања услуга из система а као решење проблема предлаже се постојање јединственог система дуготрајне неге који би могао да се финансира из посебног вида осигурања за дуготрајну негу.**

Изазов представља и питање правде и правичности у смислу постављања границе између најнижих пензијских примања и новчане социјалне помоћи, а као предлог решења наводи се **могућност увођења социјалних пензија.**

Неопходност прилагођавања система здравствене заштите нарастајућим потребама старијих особа уз посебно инсистирање на превенцији, већем броју редовних скрининга стања која представљају најчешће ризике по здравље и концепту активног и здравог старења и уз узимање у обзир нехетерогености ове узрасне групе, нарочито „старијих“ старијих, велике изазове у погледу начина организације здравствене заштите за старије у руралним подручјима и организације здравствене заштите уопште на свим нивоима. Као пример добре праксе овде се нарочито издвојио Завод за геронтологију и палијативно збрињавање Београд. Концепт активног и здравог старења је такође део програма Декаде здравог старења, проглашеног од Светске здравствене организације.

Сви учесници истраживања, али и сви релевантни показатељи, указују на **неопходност свеобухватног плана решавања приступачности** и његове доследне и континуиране примене у циљу отклањања свих врста препрека за несметано обављање свакодневних животних активности не само старијих особа него и других категорија становништва. Велики проблем представља **недостајућа инфраструктура и транспорт** старијих суграђана, посебно из удаљених подручја, у циљу остваривања свих уставом и законима загарантованих права.

Поред наведеног, као важан елемент је наглашена **неопходност заједничког деловања свих актера (на републичком и локалном нивоу, организација цивилног друштва, самих старијих...), а када је реч о институцијама система - инсистирање на међусекторској и међуресорној сарадњи.** Овакви ставови учесника истраживања указују на потребу остваривања целовитог приступа старењу кроз координирано функционисање свих надлежних органа и конзистентан приступ свих учесника.

Имајући у виду да функционалност и аутономија старијих особа зависи и од окружења у којем живе, потребно је водити рачуна и о **здравијој животној средини,**

прилагођеном, безбедном и интегрисаном стамбеном простору где старији грађани могу да буду активни и аутономни, где могу да учествују у социјалном и културном животу. Поред тога волонтеризам, неформална нега и разумевање потреба и специфичности старијих, међугенерациско уважавање и солидарност, неке су од карактеристика инклузивних заједница прилагођених старијим особама. **Поштовање људских права старијих грађана и грађанки значи њихово истинско укључивање у заједницу на свим нивоима и у свим областима, уз поштовање принципа недискриминације и уважавање хетерогености ове друштвене групе**, основни су принципи приступа старијим особама.

Подстицање међугенерациског разумевања, дијалога и солидарности уз омогућавање трансфера знања међу генерацијама означено је као један од непроцењивих а ефективних друштвених ресурса. Исказана потреба за радом од старијих грађана и могућност организације ефикасних волонтерских сервиса међу члановима свих узрасних група је такође значајан ресурс (као пример добре праксе посебно се издвојила волонтерска мрежа Црвеног крста са дугогодишњом успешном праксом, волонтерски центар Звездара, удружење Снага пријатељства - Amity и друге организације, чланице мреже Хуманас).

Посебна пажња у оквиру квалитативног дела истраживања посвећена је неопходности **посебне заштите и подршке старијим особама у ванредним ситуацијама** изазваним остварењем различитих врста безбедносних ризика, управо с тога што нам је актуелна ситуација изазвана Ковид 19 вирусом показала да су старији грађани несразмерно више погођени у оваквим ситуацијама. Наглашена је потреба за учешћем старијих и организација цивилног друштва које се баве овим питањима и других специјализованих органа са специфичним знањима и капацитетима у раду кризних штабова формираних поводом настале ванредне ситуације.

Наведени закључци и опште и посебне препоруке које следе, креиране су на основу анализе одговора на питања из упитника, анализе дискусије на фокус групама и интервјуа, уз истовремено и континуирано сагледавање и делимичну секундарну анализу претходно спроведених истраживања и израђених студија и извештаја.

ОПШТЕ ПРЕПОРУКЕ:

Као опште препоруке, битне у свим сегментима друштвеног живота, издвајају се:

- потреба доношења свеобухватног и интегративног стратешког документа о питањима старења и унапређења квалитета живота старијег становништва, који обухвата области више секторских политика. Стратешки документ треба да буде резултат сагледавања постојећих релевантних података о структури и положају старијих особа, пројекција за будућност старења и анализе ефеката већ предузетих мера. Нови стратешки документ обавезно треба да прати акциони план са прецизним временским оквиром за предузимање конкретних активности и опредељеним финансијским средствима и изворима финансирања за све мере и активности;

- као држава кандидаткиња за чланство у Европској унији, Република Србија треба да, приликом креирања и спровођења политике старења, прати европске политике старења уз подразумевано праћење и имплементацију свих међународних стандарда на нивоу Уједињених нација. Потребно је пратити консултативни процес у изради „Green paper“ у оквиру политика Европске уније у погледу спровођења инклузивног приступа према групама којима је тржиште рада до сада било теже доступно, а пре свега у односу на жене, старије особе и особе са инвалидитетом, уз борбу против свих облика дискриминације и побољшање равнотеже између пословног и приватног живота, родну перспективу и улагање у усавршавање и препознавање нових вештина и квалификација;

- подршка финансијској сигурности у старости сагледавањем могућности и реформом пензијског система и система новчаних социјалних помоћи (нпр. увођење социјалних пензија за оне који нису остварили право на старосну или другу врсту пензије), али и система тржишта рада стимулисањем флексибилних облика рада и дужег радног ангажовања, уз подршку целоживотног учењу. Даљи развој и прилагођавање пре свега система социјалне и здравствене заштите, унапређивањем постојећих али и креирањем иновативних услуга, уз развој институционалних капацитета, у складу са потребама старијих особа;

- унапређење услова живота старијих грађана и омогућавање партиципације у што у различитим сегментима друштвеног живота, уклањање физичких баријера, одговарајући јавни транспорт, инфраструктура без баријера и др. како у урбаним, тако и нарочито у руралним подручјима;

- унапређење координације свих актера, на свим нивоима и свим секторима (социјалне и здравствене службе, образовање и култура, безбедност, пензијско-инвалидско осигурање, тржиште рада и др.) и сарадња са актерима који се баве питањима старења, укључујући организације цивилног друштва и волонтерске организације, по свим питањима која се тичу старијих особа ради омогућавања социјалне инклузије у што већем обиму, уз редовну процену ситуације и потреба за прилагођавањем појединих мера и активности, подстицање регионалног приступа и повезивања са земљама у региону;

- подстицање међугенерациске сарадње, разумевања, дијалога и солидарности, уз пренос међугенерациског знања и размене искустава, као и подизање свести о значају личног развоја и одговорности о питањима старости у читавој популацији;

- смањење дискриминације старијих особа и пружање ефикасне заштите од дискриминације и насиља, злостављања и занемаривања над старијима, уз уважавање свих специфичности и хетерогености ове узрасне групе (жена, старијих на селу, „старијих“ старих, у резиденцијалним установама, са инвалидитетом и сл.);

- ублажавање негативних ефеката кризних ситуација на старије, попут ситуације изазване Ковид-19 вирусом, кроз унапређивање приступа адекватним информацијама у вези са кризним догађајем и установљавање процедура за поступање у свим фазама

трајања кризе, уз укључивање старијих особа и представника њихових организација у релевантне активности код пружања одговора на конкретан кризни догађај, као и у процес планирања и припрема за будуће сличне ситуације које захтевају претходно квалитетне и узрасно дисагрегиране податке.

ПРЕПОРУКЕ ПО ПОЈЕДИНИМ ОБЛАСТИМА ИСТРАЖИВАЊА:

Услуге-сервиси за старије

- равномерно повећање обухвата старијих грађана неопходним и адекватним услугама/сервисима подршке, са посебним акцентом на рурална и удаљена подручја и посебно ризичне групе (нпр: оболели од деменције, сиромашни, у ризику од насиља и др.), уз претходно мапирање недостајућих услуга, анализу и релаксирање услова за лиценцирање пружалаца услуга у области социјалне заштите као и стварање услова за успостављање континуитета у пружању услуга, уз обезбеђивање/решавање начина финансирања услуга дуготрајне неге;

- проширивање постојећих програма новчаних социјалних помоћи за најугроженије старије грађане, релаксирање имовинских услова за остваривање новчаних социјалних помоћи;

- подстицање даљег развоја и креирање иновативних услуга посебно у погледу коришћења иновативних технологија у процесу унапређења квалитета живота старијих особа и смањења њихове социјалне искључености;

- даље повећање капацитета и квалитета услуга институционалног смештаја примењујући приступ у пружању услуга заснован на људским правима, уз подстицање развоја алтернативних облика смештаја попут заједница становања старијих које су економски одрживе, њихово нормативно регулисање и контролу поштовања примене закона;

- унапређивање социјалне инклузије нарочито на локалном нивоу, уклањање баријера и ризика од социјалног искључивања. Активна сарадња са организацијама цивилног друштва и активно учешће старијих грађана у дизајнирању процеса социјалне инклузије;

- стварање могућности за одговарајуће олакшице и подстицаје пружаоцима услуга у циљу стимулисања развоја капацитета за пружање услуга;

- креирање активности и мера за пружање подршке неформалним неговатељима и јачање њихових капацитета, уз обезбеђивање посебне подршке породицама које брину о остарелим и зависним члановима;

- подстицање различитих облика самоорганизовања старијих грађана, различитих видова самопомоћи, самозаштите и самопотврђивања у старости, уз афирмацију и промоцију активног старења и могућности сваког појединца.

Положај старијих у екстремно неразвијеним подручјима

- даљи рад на промовисању правденог и одрживог раста – повећање обима инвестиција, субвенција и других улагања са посебним акцентом на субвенције и подстицаје нарочито за младе и жене на селу са циљем одрживог раста ових подручја, уз активну сарадњу и повезивање са инвестиционим партнерима и међународним финансијским организацијама како би се организовале стратешке инвестиције у социјалном и здравственом систему од којих би користи имали и старији грађани;

- регионална сарадња и приступ у решавању питања демографског старења, редовна анализа ефеката популационе политике и боље таргетирање предвиђених мера;

- даље улагање у бољу инфраструктуру и омогућавање приступачности, уз обезбеђивање јавног транспорта, како у урбаним тако и у руралним срединама, посебно у мање развијеним подручјима, како би што већи број старијих суграђана имао задовољавајуће услове за достојанствен живот у старости и бољу доступност свим потребним добрима и услугама, нарочито установама здравствене, социјалне заштите, културе и рекреације и др.

Приступ правосуђу

- омогућавање бољег и ефикаснијег приступа правосуђу и организацијама које пружају правну заштиту, посебно за старије који живе на селу;

- унапређење информисаности о праву на бесплатну правну помоћ;

- оснаживање и пружање подршке при решавању питања која се тичу финансијске сигурности и квалитета живота у старости (благовремено решавање правних послова попут послова у вези са расподелом имовине, посебно у случају деменције и сл.).

Доступност здравствене заштите

- промовисање активног и здравог старења предузимањем активности за превенцију болести, спровођење скрининг прегледа на примарном нивоу здравствене заштите и пружање подршке старијим особама у њиховим домовима, уз повећање

броја и обима услуга које подразумевају очување менталног здравља и психолошку подршку;

- обезбеђивање равномерног приступа коришћењу здравствених услуга на целој територији, посебно у сеоским срединама, у погледу одговарајућег обима, садржаја и квалитета (мобилни тимови, организован транспорт, патронажна служба, специјалистички прегледи и сл.). Подстицање отварања нових здравствених установа за заштиту и негу старијих или одељења у постојећим установама у којима се спроводе мере за очување и унапређење њиховог здравља, организује кућно лечење, здравствена нега и рехабилитација, као и палијативно збрињавање;

- развијање социјално-здравствених услуга, као интегрисаних и координисаних услуга два система.

Приступ културним садржајима

- унапређивање постојеће понуде културних и других садржаја уз омогућавање равномерног приступа културним садржајима и старијим особама који живе у селима. Укључивање старијих у креирање и реализацију културних, забавних и рекреативних садржаја;

- креирање иновативних услуга и из домена културе, попут мобилних библиотека за сеоска подручја, различитих представа и других културних садржаја.

Дискриминација

- континуирано отклањање предрасуда и стереотипа о улози и доприносу старијих особа заједници, равноправно и планско укључивање старијих у све области друштвеног живота, водећи рачуна о родној перспективи;

- унапређење садржаја школских програма у васпитно образовним институцијама у циљу раног разумевања старења појединца, потребама личног развоја и одговорностима у овом процесу, значају међугенерациског преноса знања, разумевања, солидарности и толеранције у свим генерацијама;

- спровођење информативних и промотивних кампања о остваривању равноправности и постојању механизма за заштиту од дискриминације. Активно деловање на промени наратива и перцепције о старијима, промовисање недискриминаторног језика у јавном простору, уз континуирано професионално ангажовање старијих особа.

Друштвена партиципација – дигитална писменост

- подстицање партиципације старијих грађана јачањем њиховог активног укључивања у заједницу, подстицање развоја међугенерациских односа, сарадње и дијалога. Подизање свести старијих о одговорности за сопствени живот у старости;
- подстицање развоја волонтеризма и волонтерског рада свих генерација и олакшавање процедура за организацију волонтерских сервиса, уз укључивање старијих особа у ове активности;
- даље развијање целоживотног образовања старијих грађана, уз посебне програме додатног образовања усклађене са њиховим потребама и могућностима, нарочито програме савладавања дигиталних вештина, као и едукативних садржаја намењених заштити старијих као потрошача и корисника услуга.

Однос медија према старијима

- реализација медијских садржаја који доприносе разумевању процеса старења, карактеристика старијих особа и њихових проблема, са посебним фокусом на њихову хетерогеност, уз више садржаја који подстичу међугенерациску солидарност и разумевање и истичу потенцијал старијих особа. Емитовање програма који информисају старије о појединим правима и начуну њиховог остваривања, као и другим информацијама релевантним старијим особама;
- медијско праћење и промоција достигнућа старијих особа, уз истицање примера добре праксе у погледу унапређивања њиховог положаја и јачања међугенерациске солидарности и волонтеризма.

Превенција и заштита од насиља

- креирање мера и активности за заштиту од насиља уз сагледану хетерогеност ове узрасне групе и специфичних фактора ризика за насиље над старијим особама, попут старијих жена и „старијих“ (старијих од 80 година). Ефикасно функционисање мреже психолошке и друге неопходне подршке жртвама и потенцијалним жртвама, реализовање програма превенције насиља, занемаривања и злостављања над старијим особама;
- боља координација свих служби и организација у систему заштите и ефикасно поступање у пријављеним случајевима. Континуирана примена програма обуке намењених професионалцима о специфичностима и тежини препознавања насиља над старијима, ефикасно функционисање мреже психолошке и друге неопходне подршке жртвама и потенцијалним жртвама, реализовање програма превенције насиља, занемаривања и злостављања над старијим особама.

УПИТНИК ЗА САГЛЕДАВАЊЕ ПОЛОЖАЈА СТАРИЈИХ У СРБИЈИ

Сви појмови употребљени у мушком граматичком роду обухватају мушки и женски род лица на која се односе

ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ

1. Пол: (Напомена: питање о полу није потребно постављати већ анкетар сам попуњава)

- 1) мушки
- 2) женски

2. Године живота

- 1) 65-70 година
- 2) 70-80 година
- 3) Више од 80 година живота

3. Ниво образовања?

- 1) основна школа и ниже
- 2) средња школа
- 3) више или високо образовање

4. Где живите?

- 1) град
- 2) село

5. Да ли живите сами или у заједници?

- 1) живим сам/сама
- 2) живим само са партнером
- 3) живим у заједници са породицом (супружник, деца, унуци...)

6. Да ли имате децу

- 1) Да
- 2) Не

7. Колики је месечни износ Ваших укупних личних примања?

- 1) Без личних примања
- 2) Не зна
- 3) Има приходе око _____ динара месечно.

УСЛУГЕ СЕРВИСИ ЗА СТАРИЈЕ

1. Да ли користите неку услугу/сервис подршке

- а) ДА б) НЕ

2. Уколико је одговор ДА - коју услугу користите

- а) помоћ у кући (геронтомаћице)
- б) дневни боравак за старије
- ц) клуб за старије или пензионере
- д) теренска служба и/или кућна медицинска нега
- е) доносе Вам храну (храна на точковима)

3. Ако је одговор НЕ, да ли Вам је за сада потребна нека од постојећих услуга у зајеници

- а) ДА б) НЕ

наведите која _____

4. Да ли мислите да је потребно увести неку нову посебну услугу за старије да би вам живот био квалитетнији и једноставнији?

- а) ДА б) НЕ

5. Ако је одговор ДА, која је то врста услуге/помоћи

6. Ако вам је потребна подршка на кога се ослањате:

- а) Породица
- б) Родбина
- с) Комшије/пријатељи
- д) Плаћени помагачи
- е) Волонтери

7. Да ли бисте у случају потребе прихватили услугу дома за старије (институционални облик заштите)?

- а) Да, врло радо
- б) Неодлучан
- ц) Само у случају екстеремне нужде

д) Никада

ПОЛОЖАЈ У ЕКСТРЕМНО ЗАБАЧЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

8. Да ли је, по Вашем мишљењу, могуће поправити демографску слику у Србији, посебно у забаченим подручјима како не би растао број места у којима живе доминантно старији грађани?

а) Да, сигурно да може

б) Веома тешко и уз велика улагања

ц) Не, апсолутно је немогуће поправити ситуацију

д) Не, осим ако се не деси нека велика промена

9. Шта би држава, по Вашем мишљењу, могла да уради да се поправи положај старијих а тиме и свих грађана у таквим забаченим подручјима?

ПРИСТУП ПРАВОСУДЈУ

10. Ако Вам је потребна нека правна помоћ или заштита пред судом да ли имате коме да се обратите:

а) Да, увек имам помоћ

б) Повремено се нађе неко да помогне

ц) Не, немам никога да ми помогне

д) Није ми потребна никаква правна помоћ

11. Да ли сте користили неку врсту правне помоћи последње 3 године?

а) ДА

б) НЕ

12. Ако је одговор ДА - ко Вам је помагао (може се заокружити више одговора):

а) деца, унуци, родјаци

б) комшије, пријатељи

ц) стручно лице, правник, адвокат

д) локална заједница

е) организација цивилног друштва

ф) синдикат

ДОСТУПНОСТ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

13. Да ли Вам је потпуно доступна здравствена заштита која вам је потребна?

- а) Да, у потпуности ми је доступна
- б) Делимично је доступна
- ц) Не, потпуно ми је недоступна
- д) Доступна ми је уз велике потешкоће

14. Да ли сте задовољни квалитетом здравствених услуга?

- а) Да, потпуно сам задовољан
- б) Углавном сам задовољан
- ц) Не, апсолутно сам незадовољан
- д) Могла би бити значајно боља

15. Који су по Вашем мишљењу највећи проблеми за старије у погледу здравствене заштите (може се заокружити више одговора)?

- а) Удаљеност здравствених установа (недостатак превоза)
- б) Недостатак здравствених професионалаца, посебно лекара специјалиста
- ц) Надекватан однос према старијима у здравственим установама
- д) Дуго чекање на специјалистичку услугу
- е) Недовољно добра организација система
- ф) Нешто друго – упусати шта_____

16. Да ли вам је у протеклих годину дана био потребан лекар а нисте могли да до њега дођете из било ког разлога?

- а) Да, неколико пута нисам успео да дођем до лекара
- б) Само једном ми се десило
- ц) Никада нисам имао такав проблем

17. Шта држава може да уради да побољша здравствену заштиту старијих (могуће је заокружити више одговора):

- а) да буде више здравствених установа (здравствене станице, домови здравља, болнице)
- б) организује посете мобилних тимова и мобилне специјалистичке прегледе у складу са потребама
- ц) боља организација пружања услуге

д) нешто друго _____

ПРИСТУП КУЛТУРНИМ САДРЖАЈИМА

18. Да ли су вам културни садржаји које бисте волели да видите доступни у довољној мери?

- а) Да, имам приступ свим садржајима који ме интересују
- б) Имам ограничен приступ културним садржајима
- ц) Веома ретко имам приступ културним садржајима
- д) Немам уопште приступ културним садржајима

19. Да ли идете (пре пандемије COVID-19):

а) у позориште	Да, идем често	Идем ретко	Никад	Не желим
б) у биоскоп	Да, идем често	Идем ретко	Никад	Не желим
ц) на концерт	Да, идем често	Идем ретко	Никад	Не желим
д) неки други КУП ²⁷⁵	Да, идем често	Идем ретко	Никад	Не желим

20. Да ли бисте волели да посећујете више културних садржаја:

- а) Да, значило би ми
- б) Нисам сигуран да ли ми то нешто значи
- ц) Не, није ми потребно

21. Да ли су вам доступне књиге које бисте волели да прочитате:

- а) Да, потпуно
- б) Волео бих да имам више књига за читање
- ц) Доступне су ми, али не читам
- д) Нису ми доступне а волео бих

²⁷⁵Културно-уметнички програми

КАКО СМАЊИТИ ДИСКРИМИНАЦИЈУ СТАРИЈИХ

22. Постоји мишљење да је дискриминација старијих људи присутна у нашем друштву, односно да се према старијима лошије односи због њихових година.

- а) Потпуно се слажем
- б) Слажем се
- ц) Не слажем се
- д) Уопште се не слажем
- е) Неодлучан сам

23. Како је по Вашем мишљењу могуће смањити неједнак однос према старијима, односно дискриминацију (могуће је заокружити више одговора)?

- а) кроз образовно- васпитни процес
- б) различитим промотивним кампањама и примерима добре праксе
- ц) посебним садржајима у школама
- д) кроз посебне програме међугенерациске солидарности
- е) нешто друго и шта _____

24. Да ли видите да неко заступа и штити права и положај старијих?

- а) Да
- б) Не
- ц) Неодлучан сам

25. Која организација/институција/појединац, по Вашем мишљењу, највише заступа права и положај старијих?

ДРУШТВЕНА ПАРТИЦИПАЦИЈА–ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ И УКЉУЧЕНОСТ

26. Да ли сте укључени у рад неких организација (клуб, удружење, месна заједница, локална самоуправа, самоорганизоване неформалне групе...)?

- а) Да
- б) Не

27. Да ли бисте волели да будете више укључени у друштвени живот заједнице?

- а) Да, значило би ми
- б) Нисам сигуран
- ц) Не, довољно сам укључен
- д) Не, не желим да будем више укључен

28. Да ли користите компјутер, интернет, паметни телефон²⁷⁶?

Компјутер	ДА	НЕ
Интернет	ДА	НЕ
Паметни телефон	ДА	НЕ

29. Ако је одговор НЕ, који је разлог зашто не користите компјутер, интернет, паметни телефон(могуће је заокружити више одговора)?

- а) Немам могућности да купим
- б) У мом крају нема техничких могућност (нема мреже, сигнала, струје и сл.)
- ц) Немам потребна знања
- д) Плашим се нешто не покварим
- е) Не желим да користим наведено

30. Ако је одговор ДА, да ли користите неку од апликација за комуникацију (Viber, Whatsup, i dr)?

- а) ДА
- б) НЕ

31. Како процењујете своја знања/вештине у коришћењу компјутера/интернет/паметног телефона?

- а) Не користим уопште
- б) Имам само основне вештине
- ц) Самостално користим компјутер/телефон - понекад тражим помоћ
- д) Сасвим добро се служим

²⁷⁶

32. По Вашем мишљењу, да ли нове комуникационе технологије могу да побољшају информисаност, друштвену укљученост и квалитет живота старијих?

- а) Потпуно се слажем
- б) Слажем се
- ц) Не слажем се
- д) Уопште се не слажем
- е) Неодлучан сам

33. Да ли бисте се укључили у неке врсте образовних програма?

- а) Да, значило би ми
- б) Нисам сигуран да ли ми то нешто значи
- ц) Не, не желим да будем укључен у образовне програме
- д) Не, јер су образовни програми за старије лошег квалитета

34. Уколико је одговор на претходно питање ДА, које образовне програме/обуке би по Вашем мишљењу требало понудити старијима (могуће је заокружити више одговора)?

- а) дигиталне вештине (коришћење компјутера, интернета, паметног телефона)
- б) страни језици
- ц) ручни радови/сликање/вајање и сл.
- д) мајсторске радионице, различити занати
- е) нешто друго (навести шта)_____

ОДНОС МЕДИЈА ПРЕМА СТАРИЈИМА

35. Да ли су, по Вашем мишљењу, положај и проблеми старијих довољно заступљени у медијима?

- а) Да
- б) Не
- ц) Неодлучан сам

36. Уколико је одговор на претходно питање НЕ, какве садржаје би, по Вашем мишљењу, медији требало да пружају у већем обиму (могуће је дати више одговора)?

а) више садржаја који доприносе разумевању процеса старења и старијих, као и њихових проблема

б) више садржаја којима се подстиче међугенерациска солидарност и разумевање

ц) више садржаја који промовишу вредности и достигнућа старијих

д) нешто друго (навести шта)_____

37. Да ли би, по Вашем мишљењу, било корисно да јавни медијски сервиси емитују специјализоване садржаје намењене старијима?

а) Да, значило би

б) Не, нема потребе

ц) Неодлучан сам

НАСИЉЕ

38. Да ли су, по Вашем мишљењу, старији више изложени различитим облицима насиља, злостављања и занемаривања?

а) Слажем се

б) Не слажем се

ц) Неодлучан сам

39. Да ли је одговор надлежних органа у вези са заштитом од насиља, злостављања и занемаривања старијих адекватан?

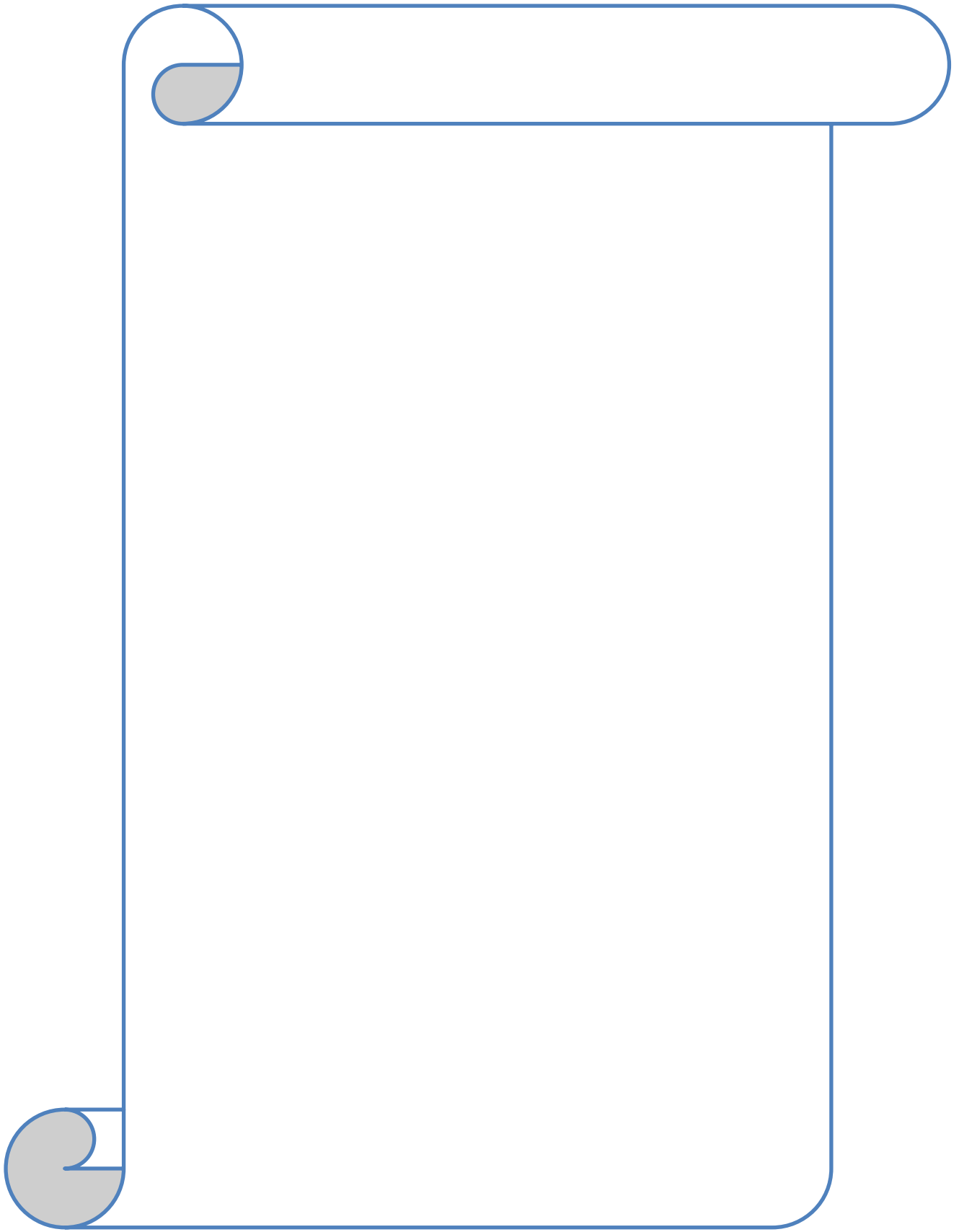
а) Да, надлежни раде свој посао

б) Углавном добро раде

ц) Не, надлежни не раде свој посао

д) Делимично раде

40. Наведите на који начин би се, по Вашем мишљењу, старији могли боље заштитити од насиља, злостављања и занемаривања?

4. КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ У ЗАШТИТИ РАВНОПРАВНОСТИ СТАРИЈИХ ГРАЂАНА И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СТАЊА

Сагледавање стања у погледу остваривања равноправности старијих грађана из великог броја доступних извора, праксе Повереника из поступања по притужбама и другим обраћањима грађана, уз квантитавне и квалитативне показатеље о положају старијих, упућују на потребу прилагођавања друштва старењу становништва, дужем животном веку и тренду смањења укупног броја становника. Ове околности представљају изазове пре свега за системе пензијског и инвалидског осигурања, као и социјалне и здравствене заштите, који треба да се прилагоде новонасталим условима и адекватно одговоре на потребе нарастајућег броја старијих грађана. Ради проналажења најбољих начина за решавање ових изазова потребно је обезбедити и већу друштвену партиципацију старијих грађана и њихово укључивање у процесе како доношења одлука које се тичу старијих, али и свих чланова друштва, тако и реализације конкретних активности. Посебну пажњу је потребно обратити на све већи број самачких старачких домаћинстава, дужи животни век и лошију економску ситуацију старијих жена, старије у руралним подручјима, „старије“ старије односно оне са више од 80 година живота, са инвалидитетом и друге којима је потребна већа подршка имајући у виду да се суочавају са читавим низом препрека у свакодневном животу. Изазови се јављају и у другим областима и захтевају делотворно деловање у погледу веће укључености у различите активности нарочито на нивоу локалне заједнице ради превенције самоће и изолованости старијих али и искоришћености капацитета којима располажу нарочито у погледу знања и искустава која имају. Међу кључним проблемима старијих уочава се и дискриминација, стереотипи и предрасуде о мањој вредности у старости, али и насиље, злостављање и занемаривања којима су неретко изложени, што узрокује потребу спровођења лепезе активности на најширем друштвеном плану у погледу спречавања оваквих појава и развој међугенерациског дијалога, разумевања и толеранције. Најчешћи наратив у јавности у вези са старењем је у вези са статистичким подацима и одрживости система пензијског и инвалидског осигурања уз појединачне случајеве проблема најстаријих суграђана попут сиромаштва, самоће, насиља и сл. Најкраће речено, старијих грађана је много више у односу на остале и „скупи“ су. Наша приоритетна обавеза је да овакав наратив у потпуности изменимо. Овај извештај Повереника је допринос том већем друштвеном подухвату .

Међу кључним проблемима у погледу остваривања равноправности старијих грађана издвајају се поједини проблеми који се односе на више осетљивих друштвених група, али нарочито погађају најстарије грађане. Неки од тих проблема су, примера ради, сиромаштво које погађа све друштвене групе, али представља посебан проблем када су у питању старији грађани, који често без помоћи шире друштвене заједнице, нису у могућности да из њега изађу. Такав је пример и неопходност обезбеђивања приступачности, пре свега архитектонске, објектима у јавној употреби, али и објеката у којима старији живе, приступачан превоз, јавне површине, информације и комуникације.

Република Србија спада у групу земаља у којој је присутан тренд демографског старења и висока просечна старост становништва. Неке од најважнијих демографских карактеристика у периоду 2001–2011. године (између два последња Пописа становништва, домаћинства и станова) су пад наталитета, висок морталитет, негативни природни прираштај, негативан миграциони салдо, низак фертилитет, депопулација и интензивно старење становништва. Просечна старост становништва расте - у 2019. години је 43,3 године, а очекивана дужина живота за мушкарце је 73,1 и 78,3 године за жене. Удео младих је низак и са тенденцијом даљег пада, док је удео лица старих 65 и више година у 2018. години износио 20,2% од укупног броја становника. Посебан изазов представља депопулација села која превазилази темпо смањивања пољопривредног становништва (деаграризацију) и укупног становништва у целини. Све варијанте пројекција промена становништва за наредни период упућују на смањење учешћа радно способног становништва (15–64) у укупној популацији и на повећање учешћа старијег становништва уз повећање броја становника старијих од 80 година живота, нарочито готово дуплирање броја жена у овој старосној категорији, што свакако представља озбиљан изазов за економију и развој друштва. Ове податке треба имати у виду приликом креирања свих политика, а посебно оних које се односе на старије грађане, пре свега како би се могао пружити адекватан одговор свих система на потребе које се старењем становништва мењају.

Према подацима из Анкете о приходима и условима живота (СИЛК), 31,7% становништва Републике Србије (2,18 милиона) изложено је ризику од сиромаштва или социјалне искључености што је знатно изнад вредности просека 28 земаља ЕУ (21,7%). Према показатељима субјективног сиромаштва 46,7% грађана изјављује да тешко или веома тешко „саставља крај са крајем”, а испод линије апсолутног сиромаштва живи око 486.166 становника Републике Србије.²⁷⁷ Сиромашни грађани се у бројним истраживањима и публикацијама како на домаћем, тако и на међународном нивоу перципирају као једна од највише дискриминисаних друштвених група, али и група која је у највећем ризику. Борба против сиромаштва је први од Циљева одрживог развоја УН Агенде за одрживи развој 2030. који се односи на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости. С тим у вези, сва релевантна међународна документа означавају да рад на социјалном укључивању сиромашних захтева добру повезаност свих система заштите и унапређење координације свих актера, на свим нивоима и свим секторима (социјалне и здравствене службе, образовање и култура, безбедност, пензијско-инвалидско осигурање, тржиште рада и др) као и сарадњу са другим актерима који се баве питањима сиромаштва, укључујући организације цивилног друштва и волонтерске организације. Ова сарадња би требало да укључује сва питања која се тичу сиромаштва ради омогућавања социјалне инклузије и веће друштвене укључености, смањења дискриминације и остваривања равноправности у што већем обиму. Према релевантним подацима, више од половине корисника на евиденцији центара за социјални рад припада групи материјално угрожених корисника (проценат ове корисничке групе у 2019. години је порастао за 33,5% од 2011. године), док старији од 65 година чине удео од 10,9% од укупног броја

²⁷⁷ *Последице Ковид-19 на положај осетљивих група и група у ризику – узроци, исходи и препоруке*, Тим Уједињених нација за људска права и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд, 2020, доступно на интернет страници: <https://serbia.un.org/en/resources/publications>

прималаца новчане социјалне помоћи. Имајући у виду да велики број грађана не може да оствари право на новчану социјалну помоћ или им је остваривање овог права отежано, а помоћ им је неопходна, Повереник је упутио иницијативу за релаксирање услова за остваривање права старијих суграђана на материјалну подршку, кроз измену и допуну Закона о социјалној заштити, а побољшање ефикасности и квалитета финансијске подршке старијим грађанима ради савладавања социјалних и животних тешкоћа једна је од препорука овог извештаја.

Пензијско и инвалидско осигурање у Републици Србији засновано је на принципу обавезног пензијског осигурања, код којег се финансирање врши из бруто зарада. Овај систем се, као и у низу других земаља, темељи на међугенерациској солидарности и систему покривања расхода за пензије текућим приходима од доприноса за пензијско и инвалидско осигурање према којем запослени непосредно, својим доприносима, финансирају пензионере и тако сами стичу право на пензију. Међутим, у светлу демографских промена, овакви пензиони системи постају тешко одрживи у данашњем облику. Реформом пензијског система у Србији, која се почев од 2001. године спроводи у више фаза, значајно су промењене карактеристике и структура овог система, о чему је већ било речи у овом извештају. Тако се постепено изједначава старосна граница за остваривање права на старосну пензију, уведен је институт превремене старосне пензије који подразумева смањење висине пензије у случају превременог пензионисања, а значајне измене су усвојене у склопу програма фискалне консолидације, када су све пензије више од 25.000 динара прогресивно смањене за око 40% пензионера. Према подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање, месечни износ пензије који је мањи од износа минималне зараде прима 948.615 пензионера, или више од 55% корисника пензија, а месечни износ пензије који је мањи од износа минималне потрошачке корпе прима чак 1.068.113 корисника пензија. Број осигураника Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање из 2000. године од скоро 2.800.000 пао је на 2.200.000 у 2019. години, док је број пензионера у истом периоду порастао за око 200.000. Повећавају се и просечне године коришћења старосне пензије, па су тако 2012. године жене просечно користиле старосне пензије 18 година, а мушкарци 16, док су 2019. године жене просечно користиле старосне пензије 20 а мушкарци 17 година. Основни проблем није у броју корисника пензија, односно оних који користе плодове ранијих уплата доприноса, него у смањењу броја оних који осигурање уплаћују - радно активног становништва, што ремети однос међугенерациској солидарности на коме почива систем пензијског и инвалидског осигурања. Наиме, у светлу демографских промена, досадашњи модел пензионог осигурања постаје неодржив, а висине пензија се због тога смањују у поређењу са периодом када је овакав систем успостављен, када је три или четири осигураника уплаћивало износ осигурања за једног пензионера, што у великој мери утиче на финансијску сигурност старијих грађана и „гура“ их у сиромаштво.

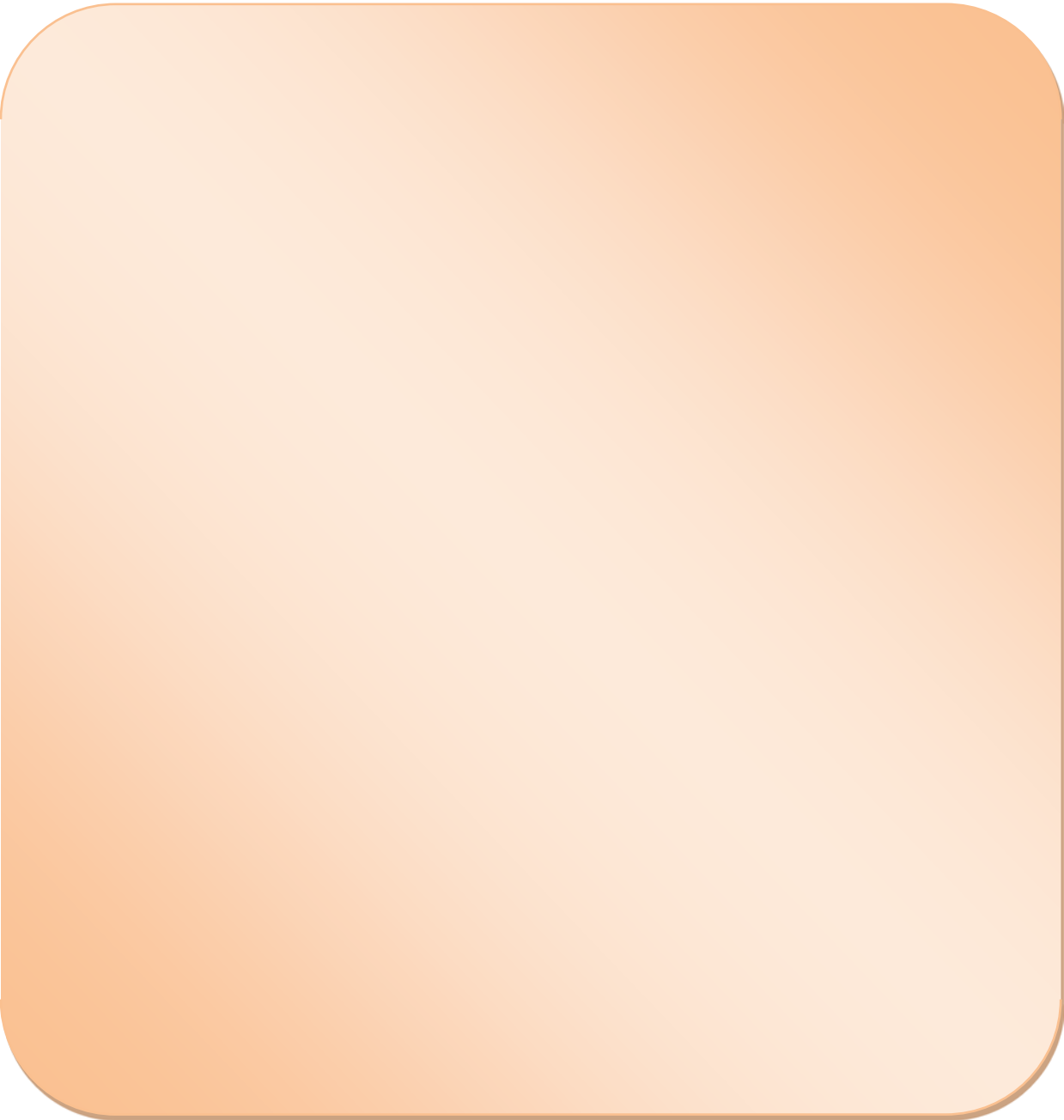
Примања по основу пензија дугорочно не воде економској сигурности у старости, него репродукују материјалну зависност од других чланова породице и друштва као заједнице. Борба против сиромаштва је кључна у области економских и социјалних права, а подразумева обезбеђивање економске и социјалне сигурности и квалитета живота у свим животним добима.

Имајући у виду пре свега демографску слику коју карактерише демографско старење и висока просечна старост становништва, уз даље миграције и одлазак младих, посебну пажњу је потребно посветити спровођењу мера и активности у циљу смањења сиромаштва, подстицања руралног развоја, као и постизања пуне равноправности грађана и грађанки, нарочито рањивих и маргинализованих друштвених група, водећи посебно рачуна о сиромаштву старијих грађана, што би, због свог значаја, могла бити питања којима се бави Народна скупштина као највиши законодавни орган. Повереник је у препорукама које даје у својим редовним извештајима, више година наглашавао да је потребно предвидети спровођење мера и активности у циљу смањења сиромаштва на свим нивоима, ради постизања пуне равноправности грађана и грађанки, нарочито рањивих и маргинализованих друштвених група. У том смислу је потребно посебно пратити индикаторе сиромаштва код старијих грађана и унапређивати постојеће програме и активности које омогућавају достојанствен живот у старости.

И у Агенди за одрживи развој 2030 и Циљевима одрживог развоја Уједињених нација се наглашава оквир политике одрживог развоја интегрисањем перспективе смањења неједнакости кроз смањење сиромаштва, здрав живот, инклузивно образовање, пуно запошљавање, сигурна и одржива насеља, приступ правди и подацима о једнакости. Овакав приступ је прихваћен и у *Декларацији о улози тела за равноправност* - Агенде за одрживи развој 2030²⁷⁸ Европске мреже тела за равноправност (ЕКВИНЕТ).

Имајући у виду да се ради о свеобухватним темама које су високо постављене на агенди међународних тела, овим питањима би требало да се пре свих баве највиши органи у нашој земљи, попут Народне скупштине и Владе Републике Србије, али и одговарајућа надлежна министарства и јединице локалне самоуправе.

²⁷⁸ *Declaration on the Role of Equality Bodies – 2030 Agenda for Sustainable Development*, Equinet, 2019, доступно на интернет страници: <http://equineteurope.org/2019/07/09/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>

У Републици Србији је до 2015. године била на снази Национална стратегија о старењу²⁷⁹, која је као стратешке правце имала афирмацију и остваривање целовитог приступа старењу кроз координирано функционисање свих надлежних органа и конзистентан приступ свих учесника, као и реафирмацију улоге породице и породичне солидарности у унапређивању квалитета живота старијих грађана у развоју друштвене заједнице. Међутим, након истека ове стратегије, која је представљала одређени „путоказ“ за све друштвене актере у погледу правца развоја политика у вези са старењем и унапређењем социјалног, економског, политичког и културног положаја и улоге старијих лица, нови документ којим би се ове активности реализовале није

²⁷⁹ „Службени гласник РС”, број 76/06

донет. Прошло је пет година од престанка важења претходног. Потребу за доношењем новог стратешког документа који се односи на старење исказују сви политички и друштвени актери и старији грађани. Потребно је посветити посебну пажњу старењу, интегришући задовољење потреба старијих грађана у општи стратешки документ, који би подразумевао материјалну сигурност и остваривање различитих права у области пензијско-инвалидског осигурања, социјалне и здравствене заштите, као и спречавање дискриминације и борбу против стереотипа и предрасуда кроз систем образовања и информисања, различите кампање у медијима, специјализоване емисије, публикације, брошуре, новинске чланке и живу реч. Нови стратешки документ треба да прати акциони план са прецизним временским оквиром за предузимање конкретних активности и опредељеним финансијским средствима и изворима финансирања за све мере и активности.

Када се посматра популација старијих грађана и проблеми са којима се они сусрећу, потребно је пре свега напоменути да се не ради о хомогеној групи која има једнаке потребе и могућности. Изражене су разлике између оних који живе у урбаним или у руралним срединама, између „старијих“ старих, односно оних који имају више од 80 година живота и млађих, оних који су на институционалном смештају или живе сами и сл, а посебно су изражане и родне разлике између мушкараца и жена. Због тога је унапређивању положаја старијих потребно приступати мултисекторски и свеобухватно, уз претходну анализу и дубинско сагледавање свих релевантних извештаја и истраживања, посебно анализу раније спроведених мера и активности. Приликом креирања конкретних мера треба спровести широк консултативни процес са свим релевантним актерима, реално дефинисати циљеве и активности, обезбедити изворе финансирања и водити рачуна о потребама различитих група старијих грађана уз њихово активно укључивање у ове процесе али и у спровођење конкретних мера и активности, посебно на нивоу локалне самоуправе.

Као држава кандидаткиња за чланство у Европској унији, Република Србија треба да, приликом креирања и спровођења политике старења, прати европске политике старења уз подразумевано праћење и имплементацију свих међународних стандарда на нивоу Уједињених нација. Потребно је пратити консултативни процес у изради *Green paper* у оквиру политика Европске уније у погледу спровођења инклузивног приступа према групама којима је тржиште рада до сада било теже доступно, а пре свега у односу на жене, старије особе и особе са инвалидитетом, уз борбу против свих облика дискриминације и побољшање равнотеже између пословног и приватног живота, родну перспективу и улагање у усавршавање и препознавање нових вештина и квалификација.

Поред свеобухватног стратешког документа о старијима, потребно је донети и стратегије и акционе планове који се односе на превенцију и заштиту од дискриминације, развој социјалне заштите, менталног здравља, образовања одраслих и др. Нови стратешки документи треба да буду базирани на евалуацији претходно важећих стратегија и уз уважавање тренутног стања и потреба друштвених група на које се односе. Такође је потребно вршити редовно сагледавање и евалуацију предвиђених мера и активности, а поред постигнутих резултата, сагледавати и потребу за њиховом изменом у складу са актуелном ситуацијом.

ПРЕПОРУКЕ:

Надлежна министарства, пре свега Министарство за демографију и популациону политику, у сарадњи са министарствима надлежним за здравље и социјалну заштиту и људска и мањинска права, да израде свеобухватни стратешки документ о питањима старења и унапређења квалитета живота старијег становништва, заснован на свим релевантним подацима и анализама, водећи рачуна о хетерогености ове друштвене групе и укључености свих релевантних актера у процес израде.

Влада да донесе стратешка документа и акционе планове чије је важење истекло у претходном периоду, уважавајући постојећу демографску ситуацију и њене перспективе и обухватајући питања старења и старијих (попут стратегије превенције и заштите од дискриминације, развоја социјалне заштите, здравствене заштите и палијативне неге, целоживотног образовања, менталног здравља, развоја инфраструктуре и саобраћаја и сл).

Приликом израде стратешких докумената, акционих планова и других аката којима се предвиђају мере и активности релевантне за старије, као и у спровођење ових мера и активности посебно на нивоу локалне самоуправе, укључити представнике старијих грађана и организација које се баве људским правима старијих. Вршити редовну евалуацију спровођења предвиђених мера и активности ради сагледавања њиховог ефекта на различите групе старијих грађана и евентуалне потребе за њиховим изменама.

Такође је уочена и потреба унапређивања нормативног оквира у појединим областима које су од интереса за старије грађане. Тако је, примера ради, потребно изменити Закон о социјалној заштити, Закон о спречавању насиља у породици, Породични закон, али и донети Закон о родној равноправности. Повереник у иницијативи за измене и допуне Закона о социјалној заштити указао да је потребно заштитити социјално угрожено сеоско становништво у старачким домаћинствима, у делу који се односи на прописану површину земљишта као општи услов за остваривање права на новчану социјалну помоћ појединаца, односно породица. Наиме, због прописаног ограничења у погледу површине земљишта, велики број грађана не може да оствари право на новчану социјалну помоћ или им је остваривање овог права отежано. У иницијативи је указано да је поред повећања прописане површине земљишта приликом одлучивања о праву на новчану социјалну помоћ потребно узети у обзир и квалитет земљишта, могућност његове обраде, давања у закуп, као и продаје.

У пракси Повереника током година уочено је да се прописана процедура у појединим случајевима у погледу прибављања мишљења свих надлежних органа и учешћа

јавности приликом доношења или измене појединих прописа не спроводи доследно, што касније може довести до усвајања прописа који међусобно нису усклађени или нису усклађени са Уставом. С тим у вези приликом доношења ових аката потребно је доследно поштовати прописане процедуре, сагледати ефекте примене прописа у пракси и евентуалне последице које ти прописи могу имати.

Један од проблема је и праћење случајева дискриминације и чињеница да код нас не постоји јединствени, централизован и стандардизован систем за прикупљање, бележење и анализу релевантних података за праћење појаве дискриминације и начине функционисања система правне заштите, што би могло да допринесе познавању ситуације у нашем друштву, а тиме и сагледавању начина за унапређење положаја појединих друштвених група. У том смислу, евиденција о свим поступцима за заштиту од дискриминације би могла да допринесе и промоцији борбе за остваривање равноправности, посебно имајући у виду да пракса Повереника у раду по притужбама указује, како је већ наглашено, да се старији грађани ређе обраћају надлежним органима. У Србији је постојећим антидискриминационим законодавством постављен темељ за унапређење равноправности и сузбијање дискриминације, али је тај правни оквир потребно унапређивати и усклађивати са правним тековинама Европске уније и међународним стандардима. Тако је Акционим планом за Поглавље 23, поред осталог, предвиђена потреба измене Закона о забрани дискриминације, којом је потребно обухватити и успостављање, овог јединственог система за праћење појаве дискриминације.

ПРЕПОРУКЕ:

Надлежна министарства да приступе раду на изменама постојећих или доношењу нових прописа у одговарајућим областима, усаглашених са међународним стандардима, водећи рачуна о унапређењу положаја и остваривања равноправности свих друштвених група, посебно старијих грађана (попут измене прописа у вези са пословном способношћу, о социјалној заштити, спречавању насиља у породици, доношења прописа о родној равноправности и друго).

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог да кроз измене Закона о забрани дискриминације, у циљу постизања усклађености са правним тековинама ЕУ и превазилажења проблема уочених у досадашњој примени, предвиди решења за успостављање и операционализовање јединственог, централизованог и стандардизованог система за прикупљање и анализу релевантних података који служе за праћење дискриминације и ефикасности система заштите од дискриминације.

Актуелна ситуација пандемије Ковид-19 на светском нивоу током 2020. године нарочито је указала на потребу успостављања равнотеже између заштите здравља становништва, поштовања људских права и минимизирања различитих последица које је здравствена криза изазвала. Већ у првим данима здравствене кризе услед епидемије изазване коронавирусом, бројни органи и организације широм света су посебну пажњу посветили положају угрожених група становништва у условима ванредних ситуација. Као једна од најугроженијих група становништва у оваквим ванредним условима препознати су пре свега старији грађани, којима је у највећем броју земаља света било ограничено или забрањено кретање због рањивости и подложности зарази.

Током кризе се нарочито могла сагледати потреба за унапређивањем приступа адекватним и правовременим информацијама у вези са кризним догађајем и начинима за његово превазилажење. Специфичности потреба различитих друштвених група које су током криза у повећаном ризику захтевају правовремени одговор; неопходно је поседовање што прецизнијих сегрегисаних података о становништву како се не би догодило да неке групе грађана буду изостављене из појединих мера; нужно успостављање сарадње и укључивања што већег броја представника рањивих група у креирање одговарајућих одговора на кризне ситуације; снажна потреба за подстицањем волонтеризма и друштвене одговорности; потреба за прецизирањем одредаба одређених прописа и креирањем одговарајућег одговора на кризне ситуације. Поступањем органа јавне власти уведене су мере на које су указивали грађани у притужбама упућеним Поверенику, у којима су наводили да због дужине уведене мере забране кретања све теже подносе изолацију, да су снабдевање и дозвола кретања у раним јутарњим часовима једном недељно неадекватни што утиче на њихово ментално и физичко здравље, о чему је потребно водити рачуна поготово током кризних ситуација. Током претходне године је до изражаја дошла и неопходност обезбеђивања свих потребних услуга у одговарајућем обиму. Наиме, остваривање права на здравствену заштиту не треба да представља проблем ни једном грађанину, без обзира на место пребивалишта, дијагнозу, године старости и друге карактеристике. Здравствена заштита треба да буде доступна у потребном обиму свима, без обзира да ли је део система оправдано оптерећен тренутно актуелном кризом. Потпуна усмереност на „Ковид пацијенте“ може значајно угрозити здравље становништва у погледу других, нарочито хроничних пацијената, што има велике последице на појединце, а може се рефлектовати дугорочно на систем здравствене заштите. У том смислу, неопходно је обезбедити континуирани потпуни приступ услугама здравствене заштите за све грађане и то у свакој ситуацији, без обзира на тренутне кризе. С друге стране у претходној години су се показали већи недостаци у погледу остваривања права на услуге социјалне заштите, чији је континуитет важан поготово у кризним ситуацијама. Важну улогу у оваквим ситуацијама имају волонтери и волонтерске организације.

Данашње друштво карактеришу убрзане промене које се дешавају на свим нивоима и у различитим областима, и које у великој мери утичу на појединце, породице, заједнице и друштво. Према подацима Уједињених нација, број особа старијих од 60 година ће 2050. године премашити број деце до 15 година старости. Ове промене постављају одређене захтеве који се у великој мери односе на системе социјалне и здравствене заштите, које је потребно прилагодити повећаном броју старијих особа у друштву.

Пракса Повереника је потврдила потребу континуираног пружања здравствене заштите свим корисницима. Старији неретко, и без обзира на актуелну здравствену кризу, имају проблем са обухватом и доступношћу здравствене заштите. Повереник је током година упутио и више иницијатива које се односе на коришћење услуга здравствене заштите, као што је, примера ради, Иницијатива упућена Републичком фонду за здравствено осигурање за измену Правилника о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања и Иницијатива упућена Министарству здравља за измену Уредбе о плану мрежа здравствених установа. Анализом досадашње праксе Повереника и поступања по препорукама мера уочено је да је Републички фонд за здравствено осигурање

показивао велику предузимљивост у поступању по датим препорукама, што је важно, имајући у виду да су средства Фонда ограничена и да није лако поставити приоритете, када је у питању здравствена заштита свих грађана Републике Србије.

Посебну групу корисника услуга чине они који због специфичног социјалног и здравственог статуса имају потребу и за социјалним збрињавањем и за сталном здравственом заштитом, односно палијативном негом. Тренутно у нашој земљи не постоје стандарди за пружање таквих услуга. За пацијенте који се суочавају са завршном фазом живота веома је важно да им се пружи све алтернативе, а једна од њих је свакако палијативна нега на крају живота. У погледу доступности и квалитета услуга палијативног збрињавања, у реалности постојећег система ово право често остаје само могућност коју већина пацијената и чланова њихових породица не успева да оствари, због чега је потребно подизати информисаност грађана о овим правима и услугама, поједноставити процедуре за њихово остваривање, побољшати коришћење информационих технологија у сврху помоћи, обезбедити доступан и приступачан приступ палијативној нези како старијих тако и других лица која имају такву потребу, у склопу права на здравствену заштиту, без дискриминације. Ради решавања ових проблема, неопходно је да Министарство здравља и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања уреде ова питања и организују услуге за кориснике који због свог статуса имају потребу за медицинском негом и сталним социјалним збрињавањем.

Поред тога, и даље је евидентан проблем спровођења како превентивних, тако и скрининг прегледа у циљу раног откривања болести и унапређења општег здравља становништва, али и потреба унапређења информисаности грађана о овим темама.

У савременим условима је континуирано присутан и тренд преображаја породице. Људи ступају у брак касније, касније добијају децу, имају мањи број деце, живе у кохабитацији, није ретко самохрано родитељство, што све утиче на промену структуре породице, која више не подразумева заједнички живот више генерација и бригу млађих за старије чланове. Старији грађани све чешће живе сами, а како је и животни век продужен, услед губљења традиционалне улоге породице, појавила се велика потреба за различитим услугама које подразумевају бригу и негу старијих грађана. Односи између чланова породице су комплексни и двосмерни. Старији неретко пружају финансијску помоћ и бригу за чланове породице. Са старењем се повећава ризик од хроничних болести, што може довести и до инвалидитета и до функционалне зависности старијих од млађих чланова породице или друштвене заједнице. Знатан број старијих лица је због изнемоглости, болести и инвалидитета, односно, без подршке породичног окружења, упућен на коришћење одговарајућих услуга социјалне и здравствене заштите, укључујући и обезбеђивање неких основних животних услова. Поменуте промене захтевају прилагођавање специфичностима животних услова и потреба које се јављају у старости. Капацитете за пружање услуга подршке старијим лицима, помоћи и неге у кући и сл. као и услуге смештаја, треба обезбеђивати у

потребном обиму у свакој општини и месту, уз настојање да се коришћење ових услуга омогући што већем броју лица и у мањим, односно удаљеним срединама у којима су ове услуге развијене у много мањем обиму, а потреба евидентна. Посебну пажњу потребно је посветити старијима у руралним срединама, и учинити додатне напоре да се све услуге у што већој мери учине доступне људима у овим срединама. Тренутна ситуација у нашој земљи показује да старији чланови породице углавном добијају негу од неформалних неговатеља, односно од других чланова породице и рођака, а питање капацитета и могућности за обављање таквих послова је отворено. Унапређење положаја неформалних неговатеља уз унапређење система формалне подршке онима којима је помоћ потребна, сагледавањем потреба самих неформалних неговатеља, увођење различитих врста услуга подршке и др. јесте начин за превазилажење уочених проблема. Повереник редовно указује да је неопходно ојачати све капацитете центара за социјални рад, али и неформалних неговатеља како би се обезбедило активирање свих облика потребне подршке и помоћи. Такође, са истим циљем Повереник је упутио и Иницијативу за стављање ван снаге Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, имајући у виду да је применом овог закона нарушена структура запослених у јавном сектору, као и да постоји озбиљан мањак запослених у кључним областима као што су социјална и здравствена заштита, који узрокује и неадекватно реаговање на потребе грађана, што се посебно потврдило током епидемије Ковид-19.

Поред поменутих проблема који се односе на обим и доступност услуга социјалне заштите, у пракси Повереника су видљиви и случајеви када се поступања приликом пружања услуга корисницима појединих домова за старе заснивају на стереотипима и предрасудама о могућностима и способностима старијих особа. Због тога је домовима за смештај одраслих и старијих лица у Републици Србији упућена препорука да своје одлуке и поступања приликом пружања услуга корисницима не заснивају на стереотипима и предрасудама у односу на њихово старосно доба и здравствено стање. Такође, Повереник је у току 2019. године упутио више препорука мера за остваривање равноправности центрима за социјални рад, поводом повећања броја покренутих поступака за лишење пословне способности. Поједини центри за социјални рад покрећу поступке за лишење пословне способности старијих корисника/ца и постављају привременог старатеља овим лицима, не водећи се реалним могућностима тих лица. Наиме, према расположивим сазнањима до којих је Повереник дошао поступајући по притужбама, одлукама појединих центара за социјални рад није претходила адекватна процена снага и потреба старијих корисника. Застарела је пракса да се олако покрећу поступци лишења пословне способности и постављају привремени старатељи, без узимања у обзир последица које оваква пракса носи по конкретна лица.

Такође као посебан проблем је уочена и традиционална подела улога између мушкараца и жена у ранијем животном добу која се рефлектује и на свакодневни живот у старости. Старије жене се чешће ослањају на приход који им обезбеђује партнер, имају ниже приходе од старијих мушкараца, а истовремено, према релевантним статистичким подацима, жене живе дуже. Једна од карактеристика демографских промена је и феминизација старења. Поред тога, многе жене су провеле живот у пружању неге, на физички захтевним и лоше плаћеним пословима или у неформалној економији, што за последицу има њихов још лошији положај у

старости. Евидентно је да су жене у Републици Србији и даље у неповољнијем положају у односу на мушкарце у свим областима друштвеног живота, а посебно је изражена дискриминација жена на тржишту рада, у ућешћу у одлучивању, у економској сфери и образовању, као и родно засновано насиље према женама. У *Посебном извештају Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији у области рада и запошљавања* је, између осталог, наведено да је Поверенику у десетогодишњем периоду од оснивања институције до објављивања тог извештаја, највише притужби поднето у области рада и запошљавања – трећина од укупног броја свих поднетих притужби, и то на основу скоро свих личних својстава која су наведена у Закону о забрани дискриминације, а највише притужби поднето је због дискриминације по основу пола и то у претежном броју случајева због дискриминације жена на тржишту рада, након чега у приближно сличном броју случајева следи дискриминација на основу брачног и породичног статуса и то пре свега жена. Пракса Повереника показује и да се као основ дискриминације, ова два лична својства често појављују у комбинацији. Узроци који доводе до подређености или надређености полова, односно стереотипне улоге полова и даље производе неједнакости у свакодневном животу. Да су жене међу најугроженијим групама потврђују и резултати истраживања јавног мњења Повереника *Однос грађана и грађанки према дискриминацији* према којима су жене друга најугроженија група (после Рома), а чак 42% грађана сматра да су жене највише изложене дискриминацији, према њиховој слободној асоцијацији.

Због свега наведеног је потребно не само предвиђати посебне мере и активности усмерене ка старијим женама, него у току целог животног века радити на пуном остваривању равноправности међу половима, а као једна од последица таквог стања ће бити и остваривање веће равноправности у старијим годинама.

Поред наведеног, старији, а нарочито старије жене се суочавају и са различитим аспектима насиља, злостављања и занемаривања. Један од учесталијих видова насиља старијих је финансијско насиље, имајући у виду да старији често не одлучују у потпуности о томе на који начин ће трошити средства којима располажу или издржавају и друге чланове домаћинства, о чему сведоче бројна истраживања и извештаји. Насиље над старијима представља озбиљан проблем у нашем друштву, а истовремено је тема о којој се мало говори и која се често крије и не пријављује, што је значајна препрека за њено решавање. У поменутом истраживању Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања²⁸⁰ испитанице су навеле да су биле изложене насиљу, злостављању и занемаривању, и то како у кућама у којима живе, али и у установама и у јавном превозу. У овом извештају се између осталог закључује да је потребно да државе обезбеде једнакост у пракси за старије, као и превенцију насиља, услуге подршке и приступ правди. Посебно је истакнуто да треба радити на информисаности, подизању нивоа свести и даљим истраживањима.

²⁸⁰ *Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања*, Црвени крст Србије и HelpAge, 2017, доступно на интернет страници: <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>

Подаци о повећању броја случајева родно заснованог насиља указују да је проблем насиља и даље озбиљан и врло комплексан проблем иако је Закон о спречавању насиља у породици постигао одређене ефекте и унапредио координисано деловање институција система у пружању заштите. Број пријављених случајева породичног насиља смањено се током ванредног стања, али је истовремено психосоцијална подршка женама у ситуацијама насиља пружена путем хитних телефонских линија повећана за 30% у поређењу са периодом пре почетка епидемије Ковид-19 и закључно са августом 2020. године, званично регистрован број жртава породичног насиља био је 12.332, од чега су 72,4% биле жене²⁸¹. Овакво стање показује потребу за даљим јачањем система подршке жртвама, као и јачањем институција које су за ову подршку надлежне. Потребно је предузимати даље кораке усмерене ка сузбијању родних стереотипа и сексизма, затварању родних празнина на тржишту рада, оснаживању жена, постизању једнаког учешћа у различитим секторима и процесима одлучивања, превенцији насиља кроз промовисање равноправности, родних улога у систему образовања, културе и медија, као и друге мере којима се могу постићи жељени резултати. Посебну пажњу је потребно посветити мерама за превенцију насиља у кризним ситуацијама када се може очекивати повећање броја случајева насиља.

Актуелна здравствена криза додатно је потврдила неопходност несметаног приступа свим механизмима заштите од дискриминације. Пуна примена антидискриминаторног правног оквира од стране свих органа јавне власти, вођење централне и јединствене евиденције о случајевима дискриминације у свим областима друштвеног живота, као и праћење међународне и домаће антидискриминационе праксе и политика, уз сагледавање налаза релевантних истраживања и извештаја, ниво информисаности и свести грађана о забрани дискриминације и о значају остваривања принципа равноправности за друштвени и економски развој и побољшање квалитета живота свих грађана, односно стварање таквог културног обрасца понашања у коме се дискриминација осуђује, а равноправност поштује и подржава, значајна је карактеристика свих савремених демократских друштава.

Резултати више истраживања о положају старијих које је претходних година спровео Повереник, као и пракса ове институције, али и друга истраживања и извештаји, како у земљи тако и на међународном нивоу, упућују да се старији грађани, пре свега, сусрећу са увреженим предрасудама и стереотипима о њиховом положају и улози у друштву. Како у свету, тако се и код нас старији грађани посматрају као непродуктивни примаоци помоћи и терет за здравствени и економски систем у општој култури која посебно „цени“ и форсира младост, физичку спремност и лепоту, брзину и технолошки напредак. Оно што представља посебан проблем је што се одлике друштва олако прихватају као задати оквир, па их старији сасвим нормално прихватају. Наиме, старији грађани неретко усвајају негативне ставове о себи, прихватају преовлађујуће друштвене норме и преузимају улогу коју им је друштво доделило, као неактивна, пасивна и зависна лица. Друштво не очекује да су стари физички активни, друштвени, креативни и продуктивни. Слагањем са оваквим очекивањима, старији сами избегавају активности у којима би се понашали супротно од онога што друштво од њих очекује, што је оличено у ставовима који подразумевају да нешто не приличи њиховим

²⁸¹ COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, United Nations Serbia/ UNDP, September 2020, https://serbia.un.org/sites/default/files/2020-09/seia_report%20%281%29.pdf

годинама. У таквом окружењу опада и способност старијих да буду активни, креативни и продуктивни и води ка перманентном физичком и менталном пропадању.

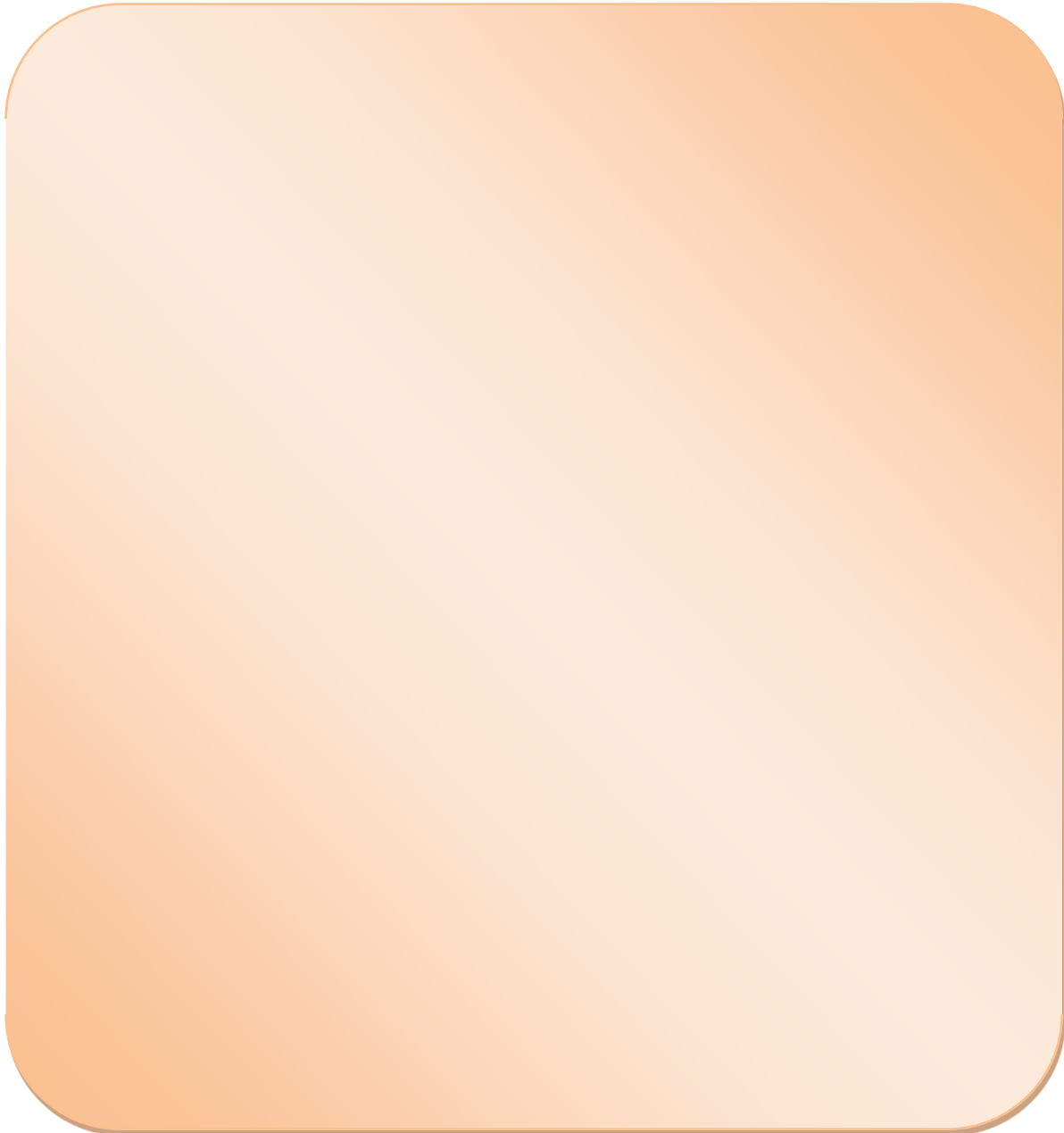
Термин који је опште прихваћен и обухвата стереотипе и предрасуде, односно дискриминацију старијих на основу њихових година јесте „ејџизам“. Овим термином се обухватају сва понашања која резултирају кршењем људских права старијих у најразличитијим областима друштвеног живота, а рефлектују се на животе породица и појединаца у најширем смислу и повећавају зависност старијих умањујући допринос који су дали раније и настављају да дају у старијем животном добу (пример је уобичајен став да нешто „Не приличи његовим годинама“ или „Наше време је прошло“). На овакве обрасце понашања се утиче кроз серије, филмове, представе, рекламе, књиге... Негативним стереотипима о старењу, доприноси и слика у медијима, приказујући често старије као болесне, зависне и скупе за друштво. Старије особе се у рекламним порукама приказују ретко, а производи које рекламирају углавном су лекови, медицинска помагала и друга медицинска средства. Такође, рекламни садржаји за финансијске услуге банака, попут кредита, приказују да старије особе ову врсту производа користе пре свега као би помогли деци и унуцима а не ради задовољења сопствених потреба. Ретки су случајеви у којима су старији приказани као активни, креативни, насмејани и независни.

Уклоњени мурал из Бристола који приказује старију жену почетком пандемије Ковид-19 како кија и шири вирус, анонимни улични уметник (*Banksy*)

Позитивна виђења вредности старијих особа и њиховој партиципацији у друштву повећава потенцијале друштва за прогрес и доприноси ефективнијем и свеобухватнијем увођењу старења у свеопшти развој друштва, посебно у условима демографске слике и пројекција старења становништва. Због тога је потребно да већина чланова друштва прихвати да је старење популације природан исход, да су старије особе ресурс за континуиран економски раст и да популација која стари треба

да буде интегрисана у развојне програме и политике, за шта управо медији имају посебну одговорност. Начини за борбу против оваквих предрасуда и стереотипа се свакако огледају у едукацији и информисању грађана свих узрасних категорија о солидарности и суживоту, као и међусобном односу и прихватању процеса старења, уз промоцију толерантних односа у породици и друштву и уважавање потреба и положаја свих генерација, што је потребно константно чинити.

Један од проблема који су констатовани анализом праксе Повереника, јесте вишеструка дискриминација, која се може јавити и у односу на имовинско стање и старосно доба, или инвалидитет, здравствено стање, пол, брачни и породични статус и др. Притужбе због вишеструке дискриминације, у највећем броју случајева су поднете у области пружања јавних услуга и у области рада и запошљавања. У области

пружања јавних услуга највећи број притужби се подноси на основу здравственог стања, инвалидитета и старосног доба, који у комбинацији доводе до дискриминације. Из праксе Повереника следи и да су вишеструкој дискриминацији неретко изложене жене.

Сметњу за равноправно укључивање у друштвене токове особа старијих од 65 година и особа које се отежано крећу, као и особа са инвалидитетом, представља неприступачност јавних објеката и површина, али и услуга, о чему сведоче бројна истраживања и извештаји. Приступачност је општи термин који се користи како би се описао степен до којег су физичко окружење, превозна средства, информације и комуникације, односно објекти, робе и услуге приступачни највећем броју људи. Када говоримо о особама са инвалидитетом и свим лицима која се отежано крећу попут старијих грађана, односно њиховом праву приступа физичком окружењу, услугама и производима, приступачност се повезује са подручјем људских права и разним правним механизмима њихове заштите, а истовремено се повезује са термином „Универзални дизајн“ који подразумева приступачност свим људима без обзира на то да ли имају неки степен инвалидитета или не. У Републици Србији је створен правни оквир у овој области, а неки од тих прописа односе се на: планирање и изградњу као и техничке стандарде планирања, пројектовања и изградње објеката којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама; јавне набавке на основу чега се предвиђа обавеза прилагања доказа о поштовању техничких стандарда приступачности за добра и услуге; безбедност саобраћаја на путевима и обезбеђивање приступа, равноправно са другима, физичком окружењу; комуналне делатности и могућност обезбеђивања јавног градског превоза и несметаног паркирања; железнички и ваздушни саобраћај и права лица са инвалидитетом и лица са смањеном покретљивошћу у железничком и авио-превозу; повластице у унутрашњем путничком саобраћају и др. Без обзира на постојање ове регулативе, у обављању свакодневних активности грађани се и даље суочавају са препрекама приликом кретања, коришћења превоза, уласка и кретања кроз различите објекте како од јавног значаја, тако и објеката за становање који и даље нису приступачни, те је у извесној мери у смислу неприступачности онемогућен и приступ робама и услугама. Неприступачност јавних објеката, посебно оних у којима се остварују различита права, као што су центри за социјални рад, локална самоуправа, поште, банке, РФ ПИО и сл. је и поред бројних али несистематичних интервенција, и даље изражена, што може бити основ дискриминације. Здрава животна средина и јавни простор доступан свим узрастима, удобан, безбедан и интегрисани стамбени простор, где старији могу да буду активни и аутономни, где могу да учествују у социјалном и културном животу, олакшавају положај старијих грађана и чине друштва инклузивнијим.

У циљу обезбеђивања приступачности, Повереник је, поступајући по притужбама грађана, донео више мишљења у којима је утврдио дискриминацију због постојања физичких баријера које онемогућавају самосталан приступ објектима и услугама. Такође, Повереник је, примера ради, упутио препоруку мера Републичкој изборној комисији да предузме све неопходне мере и активности из своје надлежности у циљу обезбеђивања приступачних бирачких места уз обезбеђивање комуникација и информација, како би се свим лицима обезбедило равноправно учешће на изборима.

Као једна од препорука органима јавне власти годинама се наводи потреба за интензивирањем рада на унапређивању архитектонске и информационе приступачности и примену универзалног дизајна у свим областима, са циљем омогућавања несметаног приступа јавним објектима и површинама, превозу, информацијама, комуникацијама и услугама, уз обезбеђивање једнаких могућности за приступ службама за хитне интервенције, услугама обавештења, СОС линијама и сл.

Унапређење положаја старијих подразумева и међугенерациски дијалог и размену знања, искустава, вештина и способности између млађих и старијих генерација, о чему такође говоре бројни извештаји и истраживања. Један од начина за остваривање међугенерациске сарадње јесу кампање за сузбијање стереотипа и предрасуда о различитим генерацијама, способностима, потребама и правима свих генерација, као и промоција међугенерациске солидарности уз промоцију примера добре праксе и породичних вредности. У том смислу и Повереник спроводи различите активности, а као пример ћемо поменути спровођење пројекта под називом Мост разумевања, о коме је било више речи у ранијем делу текста.

С друге стране, убрзани развој технологије, пре свега дигитализација и роботика који представљају цивилизацијски успех и омогућавају нам нова знања олакшавају живот, истовремено отварају нове хоризонте и олакшавају контакт на даљину, али постављају и изазов, нарочито за старије генерације, због чега је потребно посветити пажњу укључивању старијих у процесе овладавања новим технологијама, како би се на равноправан начин информисали и укључили у савремене токове, посебно у кризним ситуацијама попут ванредног стања које је карактеристика прве половине 2020. године. Старијима су неретко недоступни нови канали комуникације, што их оставља без правовременог и комплетног информисања о свим друштвеним токовима. Недоступност или неадекватна доступност подразумева и недостатак вештина за напредно коришћење информационих технологија – нпр. електронско банкарство, е-управа, е-пријаве за заказивање и сл. Тако је, примера ради, повереница указивала да је нарочито старијим грађанима недоступан начин имунизације против корона вируса електронском пријавом преко портала еУправе, што се потврдило након омогућавања непосредног вакцинисања, без претходне пријаве и то на више локација. На овај начин је држава омогућила једнаку доступност вакцине грађанима свих генерација и грађанима на свим подручјима.

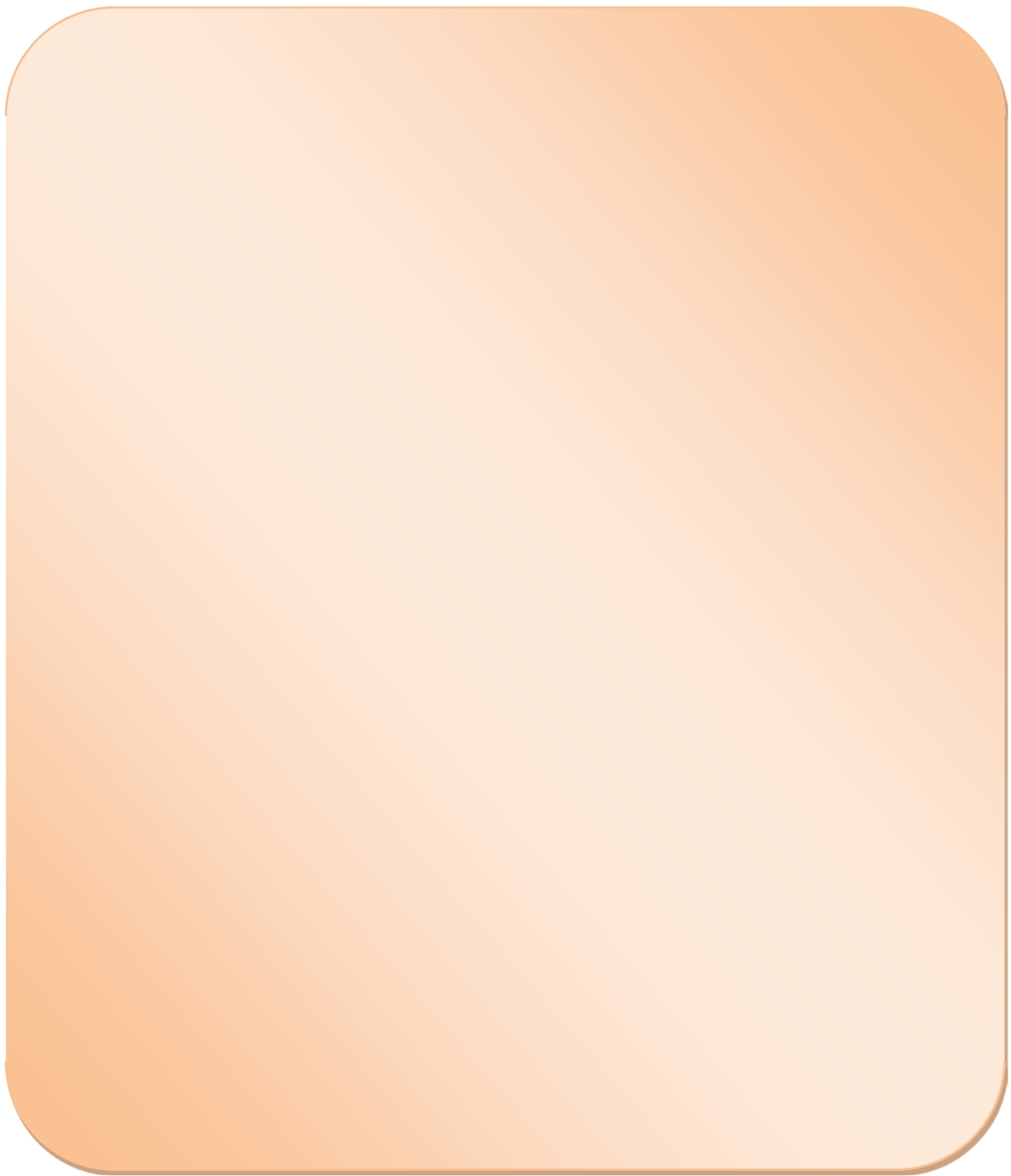
*Стратегијом развоја дигиталних вештина у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године*²⁸² између осталог је наведено да одређени број старијих грађана нема основне дигиталне вештине а потреба праћења информација на савременим уређајима, као и потреба остваривања контакта и приступа различитим услугама у друштву, налаже неопходност развоја ових вештина. Због тога би старије грађане у што већем броју требало обучити основама функционисања паметних телефона и интернета, укључујући вештине подешавања нових налога и креирања лозинки, истраживања, претраге, преузимања и коришћења мрежних и мобилних апликација. У овој стратегији је наведено да ће кључни показатељи учинка предвиђених циљева бити детаљно разрађени у оквиру акционих планова. Јавна расправа о предлогу првог акционог плана у току је у периоду 25. март – 14. април 2021. године, иако је његово

²⁸² „Службени гласник РС“, број 21/20

усвајање предвиђено у року од 90 дана од дана усвајања Стратегије. Овај план треба да садржи посебан део – платформу за развој дигиталних вештина старијих, кроз прилагођене обуке у циљу истинске дигиталне укључености старијих.

Већа друштвена укљученост старијих је условљена и њиховим ставовима о сопственим вредностима и капацитетима. С тим је у непосредној вези промоција активног и здравог старења међу свим генерацијама, нарочито међу генерацијом старијих. Повереник у оквиру својих активности константно указује на потребу очувања здравог живота кроз активно и здраво старење које се односи на промоцију здравих животних стилова током целог живота и укључује како начин потрошње и исхране тако и ниво физичке и социјалне активности. Такође, потреба заштите животне средине и укључивање свих генерација, наравно и старијих, у активности које доприносе здравој животnoj средини приоритет је од свеукупног значаја за друштво. Старији грађани у очувању и унапређењу здраве животне средине могу имати улогу чувара али и иноватора заједно са младима, с обзиром да имају „стара“ знања која се могу употребити и стање модификовати у складу са савременим потребама. Овакви ставови су отелотворени и кроз *Циљеве одрживог развоја 2030* Уједињених нација који се односе на будући друштвени и економски развој у складу са принципима одрживости.

Од не мањег утицаја је и што већи степен укључивања старијих у различите активности, културне, спортске и друге садржаје. Принцип целоживотног учења, организација различитих обука прилагођених потребама и могућностима старијих, што већи степен укључивања у различите друштвене токове и активности, представља начин остваривања веће друштвене партиципације.

Прилог

Коришћена литература:

Међународни

1. *A/RES/67/139 - Towards a comprehensive and integral international legal instrument to promote and protect the rights and dignity of older persons*, General Assembly, December 2012, <https://undocs.org/A/RES/67/139>
2. *Active Ageing in Europe: Adding Healthy Life to Years*, April 2018, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5946166/>
3. *AGE Barometer 2019*, AGE Platform Europe, https://www.age-platform.eu/sites/default/files/AGE_Barometer_2019-Final2_0.pdf
4. *Age discrimination law outside the employment field*, European Commission, 2020, <https://www.age-platform.eu/publications/age-discrimination-law-outside-employment-field>
5. *Ageing Europe – Looking at the lives of older people in EU*, Eurostat, 2019, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10166544/KS-02-19%E2%80%91EN-N.pdf/c701972f-6b4e-b432-57d2-91898ca94893>
6. *Briefing Series Executive Summary*, 2020 AARP-DESA, February 2020, <https://www.un.org/development/desa/ageing/news/2020/03/14049/>
7. *C128 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention*, ILO, 1967, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::55:P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C128,/Document.
8. *CESCR, General Comment No. 6, The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons*, 1995, <https://www.refworld.org/pdfid/4538838f11.pdf>
9. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, European Commission, October 2012, https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_en
10. *Council Directive 2000/78/EC*, November 2000, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>.
11. *Council Directive 2004/113/EC*, December 2004, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:373:0037:0043:en:PDF>.
12. *Countries With the Oldest Populations in the World*, Population Reference Bureau, March 23, 2020, <https://www.prb.org/countries-with-the-oldest-populations/>
13. *COVID and Longer Lives: Combating ageism and creating solutions*, World Economic Forum, October 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_Combating_ageism_and_creating_solutions_2020.pdf
14. *Covid-19 and the impact on human rights*, The Aire Centre, 28 April 2020, https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf
15. *Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic*, Council of Europe,

Strasbourg, 20 April 2020, <https://rm.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-ic-covid-/16809e33c6>

16. *Declaration on the Role of Equality Bodies – 2030 Agenda for Sustainable Development*, Equinet, 2019, <http://equineteurope.org/2019/07/09/declaration-on-the-role-of-equality-bodies-2030-agenda-for-sustainable-development/>
17. *Demographic Headwinds in Central and Eastern Europe*, International Monetary Fund, European Department, Washington, 2019, <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2019/07/11/Demographic-Headwinds-in-Central-and-Eastern-Europe-46992>
18. *Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council*, March 2011, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:088:0045:0065:en:PDF>.
19. *Enjoyment of all human rights by older persons*, Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, July 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/204/21/PDF/G1920421.pdf?OpenElement>
20. *ESPN Thematic Report on Challenges in long-term care Serbia 2018*, The European Social Policy Network, European Commission, February 2018, https://ec.europa.eu/social/main.jsp?pager.offset=25&advSearchKey=espnltc_2018&mode=advancedSubmit&catId=22&policyArea=0&policyAreaSub=0&country=0&year=0
21. *Europe 2020 – for a Healthier EU.” Public Health - European Commission*, January 5, 2017, https://ec.europa.eu/health/europe_2020_en
22. *Follow-up to the International Year of Older Persons: Second World Assembly on Ageing*, Report of the Secretary-General, July 2019, <https://undocs.org/A/74/170>
23. *Fundamental Rights Report 2018*, European Union Agency for Fundamental Rights, Luxembourg 2018, <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/fundamental-rights-report-2018>
24. *Green Paper on Ageing Fostering solidarity and responsibility between generations*, European Commission, January 2021, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/1_en_act_part1_v8_0.pdf
25. *Guide to the National Implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations - Department of Economic and Social Affairs, May 2008, <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/papers/guide.pdf>.
26. *Guidelines For Mainstreaming Ageing*, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), Geneva, 2021, https://unece.org/sites/default/files/2021-03/ECE-WG.1-37_Guidelines_for-Mainstreaming_Ageing_1.pdf
27. *Health and long-term care workforce - demographic challenges and the potential contribution of migration and digital technology*, European Commission, Luxembourg, 2021, https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/23-02-2021_health_and_longterm_care_workforce_online.pdf
28. *HRC Resolution 21/23 - The Human Rights of Older Persons*, Human Rights Council, October 2012, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G12/176/57/PDF/G1217657.pdf?OpenElement>.
29. *HRC Resolution 24/20: The Human Rights of Older Persons*, Human Rights Council, October 2013, <https://www.unescap.org/resources/hrc-resolution-2420-human-rights-older-persons>.
30. *Human rights of older persons the data gap*, Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, July 2020, <https://undocs.org/A/HRC/45/14>
31. *Implications of COVID-19 for Older Persons: Responding to the Pandemic*, UNFPA, 2020, https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Older_Persons_and_COVID19_final.pdf

32. *Income Poverty in Old Age: An Emerging Development Priority*, UN Department of Economic and Social Affairs programme on ageing,
<https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/PovertyIssuePaperAgeing.pdf>
33. *Issue Brief on Older Persons and COVID-19: A Defining Moment for Informed, Inclusive and Targeted Response*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020,
<https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2020/04/POLICY-BRIEF-ON-COVID19-AND-OLDER-PERSONS.pdf>
34. *Long-term care workforce: Employment and working conditions*, Eurofound, 2020,
<https://www.age-platform.eu/publications/long-term-care-workforce-employment-and-working-conditions>
35. *Madrid International Plan of Action on Ageing*, United Nations, April 2002,
<https://www.un.org/development/desa/ageing/madrid-plan-of-action-and-its-implementation.html>.
36. *Modalities for the fourth review and appraisal of the implementation of the Madrid International Plan of Action on Ageing*, 2002, report of the UN Secretary-General, 2020,
<https://undocs.org/E/CN.5/2020/4>
37. *New job opportunities in an ageing society*, International Labour Organization (ILO) and Organization for Economic Co-operation and Development, February 2019, Tokyo, Japan,
<https://www.oecd.org/g20/summits/osaka/ILO-OECD-G20-Paper-1-3-New-job-opportunities-in-an-ageing-society.pdf>
38. *Non-papier o staњу u poglavljima 23 i 24 za Srbiju*, Evropska komisija, јун 2020,
<https://www.mei.gov.rs/srl/dokumenta/eu-dokumenta/>
39. *Open-ended Working Group on Ageing for the purpose of strengthening the protection of the human rights of older persons*, UNDESA, <https://social.un.org/ageing-working-group/index.shtml>
40. *Pandemic experience in the Long-Term Care Sector*, Canadian Institute for Health Information, Ottawa, 2020, <https://www.cihi.ca/sites/default/files/document/covid-19-rapid-response-long-term-care-snapshot-en.pdf>
41. *Policy brief - Gender equality in ageing societies*, UNECE, March 2020,
https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE_WG-1_34.pdf
42. *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons*, United Nations, May 2020,
<https://www.un.org/development/desa/dspd/2020/05/covid19-older-persons/>
43. *Poverty Watch 2018 Older persons' poverty and social exclusion – a reality*, AGE Platform Europe Policy Statement, October 2018, https://www.age-platform.eu/sites/default/files/AGE_Poverty_Watch_2018.pdf
44. *Quality of life – Life and society in the EU candidate countries*, Eurofound, Luxembourg, 2019,
https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18032en.pdf
45. *Recommendation for a fair and equal Europe: Rebuilding our societies after Covid19*, Equinet, 2020, <https://equineteurope.org/2020/11-recommendations-for-a-fair-and-equal-europe-rebuilding-our-societies-after-covid-19/>
46. *Recommendation No. 162 concerning Older Workers*, ILO, 1980,
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162
47. *Recruitment and Retention in European Social Services - State of play, ways forward and the role of European social dialogue – joint position paper*, European Public Service Union and Federation

- of European Social Employers, June 2020, http://sociaemployers.eu/files/doc/SEM%20001-20%20position%20paper_screen%20VS3.pdf
48. *Report on the Impact of Demographic Change*, European Commission, 2020, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/demography_report_2020_n.pdf
 49. *Resolution 65/182. Follow-up to the Second World Assembly on Ageing*, General Assembly, February 2011, <https://undocs.org/A/RES/65/182>.
 50. *Rural development – long-term vision for rural areas - Roadmap*, European Commission, 2020, <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12525-Long-term-vision-for-rural-areas>
 51. *Share of population over the age of 65 in European countries 2019*, Published by D. Clark, March Mar 23, 2020, <https://www.statista.com/statistics/1105835/share-of-elderly-population-in-europe-by-country/>
 52. *The Beijing Platform for Action*, UN Women, 1995, https://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf
 53. *The Fundamental Rights Report 2020*, European Union Agency for Fundamental Rights, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-fundamental-rights-report-2020_en.pdf
 54. *The Sustainable Development Goals*, The United Nations, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>
 55. *The Toronto Declaration On the Global Prevention of Elder Abuse*, World Health Organization, 2002, https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/alc_toronto_declaration_en.pdf.
 56. *United Nations Principles for Older Persons*, December 1991, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OlderPersons.aspx>
 57. *Universal Declaration of Human Rights*, The General Assembly, December 1948, https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.
 58. *Report of the world assembly on ageing – The Vienna International Plan of Action on Ageing*, United Nations, 1982, <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/vienna-international-plan-of-action.html>.
 59. *Извештај о напретку Републике Србије за 2015 годину*, Европска комисија, http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godinjii_izvestaj_15_final.pdf
 60. *Извештај за 2019. годину*, Европска комисија, http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR - REVIDIRANO.pdf
 61. *Извештај за 2020. годину*, Европска комисија, <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-e>
 62. *Општа препорука бр. 27 – Старије жене и заштита њихових људских права*, Комитет за елиминисање дискриминације жена, децембар 2010, https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/27_opsta_preporukacedaw.doc

Домаћи

1. *Алтернативни извештај Комитету за елиминацију свих облика дискриминације жена о дискриминацији старијих жена у Републици Србији*, Удружење Снага пријатељства – Amity, Београд, 2018, <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2018/07/Amity-Alternativni-Izvestaj-o-diskriminaciji-starijih-zena-u-Srbiji.pdf>
2. *База података*, Републички завод за статистику, <http://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>
3. *Број корисника и просечан износ пензије по филијалама и општинама за децембар 2019. године*, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, <https://www.pio.rs/sr/ostalo>
4. *Водич за националну имплементацију Мадридског интернационалног плана акције о старењу*, Одељење за економска и социјална питања УН, 2008, доступно на интернет страници: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1254/vodic-za-nacionalnu-implementaciju-mipaa.pdf>
5. *Град прилагођен старијим особама – Путоказ за активно старење у граду Београду*, Институт за јавну политику и ПАЛГО смарт, 2019, <https://indd.adobe.com/view/42bba10-ffe3-43e3-8514-e71e27e5dc3a>
6. *Детерминанте здравља и коришћења здравствене заштите старих особа на територији Војводине*, докторска дисертација, др Соња Чанковић, Нови Сад, 2017, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/8658>
7. *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2011-2014*, октобар 2014, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/07/Pregled-2.-nac.-izvestaja-CIR.pdf>
8. *Евалуација Националне стратегије о старењу Републике Србије за период 2006 – 2015 и предлози за нови стратешки оквир*, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Популациони фонд Уједињених нација у Србији, јануар 2016, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1253/evaluacija-primene-nacionalne-strategije-srpski.pdf>
9. *Евалуација примене Националне стратегије о старењу Владе Републике Србије, 2006-2015. и предлози за нови стратешки оквир*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2016, <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/analize-i-istra%C5%BEivanja/evaluacija-primene-nacionalne-strategije-o-starenju/>
10. *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2014, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20146008.pdf>
11. *Жене и мушкарци у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/vesti/20210305-republicki-zavod-za-statistiku-objavio-publikaciju-zene-i-muskarci-u-republici-srbiji-2020/?a=0&s=0>
12. *Извештај о напретку у остваривању Циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији*, Републички завод за статистику, Београд, децембар 2020, http://sdg.indikatori.rs/media/1545/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf
13. *Извештај о пријављеним случајевима родно заснованог насиља у здравственим установама у Републици Србији 2018*, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2019, <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Godisnji%20izvestaj%20rodno%20nasilje%202018.pdf>
14. *Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих за 2018. годину*, Републички завод за социјално осигурање, Београд, септембар 2019, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1878/izvestaj-o-radu-ustanova-za-sme%C5%A1taj-odraslih-i-starijih-u-2018.pdf>
15. *Извештај о унапређењу квалитета рада у здравственим установама Републике Србије у 2018. години*, Институт за јавно здравље Србије „Др. Милан Јовановић Батут“, 2019, <http://www.batut.org.rs/download/izvestaji/Izvestaj%20kvalitet%202018.pdf>

16. Имају иста права - шта старије жене имају да кажу о својим правима да не буду дискриминисане, да буду равноправне и слободне од насиља, злостављања и занемаривања, Црвени крст Србије и HelpAge, 2017, <https://www.redcross.org.rs/media/2467/imaju-ista-prava-pdf.pdf>
17. Иницијатива за социјално укључивање старијих особа – успеси и научене лекције, Црвени крст Србије, 2019, <https://www.redcross.org.rs/media/5817/socijalna-inkluzija-srb.pdf>
18. Ја, неформални неговатељ, Центар за подршку и инклузију HELP NET, Београд, 2019, <https://www.mdpp.gov.rs/doc/ja-neformalni-negovoatelj.pdf>
19. Људска права и КОВИД-19 Анализа измене правног оквира током епидемије КОВИД-19 и утицај на остваривање људских права у Републици Србији, Комитет правника за људска права (YUCOM), септембар 2020, <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom Covid layout SRP all-1.pdf>
20. Мапирање услуга социјалне заштите и материјалне подршке у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2020, <http://csp.org.rs/sr/publikacije/>
21. Међугенерациска размена у Републици Србији, Црвени крст Србије, Београд, 2019, <http://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-razmena-u-Republici-SrbijiB5-knjizni%20blok.pdf>
22. Међугенерациска солидарност за почетнике, Центар за одговорну акцију, Београд, март 2019, [https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5\(2\).pdf](https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-saradnja-za-pocetnikeB5(2).pdf)
23. Међугенерациска солидарност између породице и државе, Црвени крст Србије, 2019, <https://www.mdpp.gov.rs/doc/Medjugeneracijska-solidarnost-web.pdf>
24. Ментално здравље неформалних неговатеља, Црвени крст Србије, новембар 2020, <https://www.redcross.org.rs/media/6994/ment-zdravlje-neformalnih-negovatelja-web.pdf>
25. Месечни статистички билтен, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo>
26. Мреже социјалне сигурности у време Ковид–19 кризе, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, јул 2020, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/category/dokumentacrl/>
27. Насиље над старијима - Студија о насиљу у породици, Црвени крст Србије, Београд, 2012, <https://www.redcross.org.rs/sr/resursi/%C5%A1tampane-publikacije/nasilje-nad-starijim-osobama/>
28. Насиље над старима - Убиства, плјачке и батине, октобар 2018, <http://penzija.org.rs/nasilje-nad-starima-ubistva-pljacke-i-batine/>
29. Насиље над старима и даље један од највећих проблема друштва, јун 2017, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/nasilje-nad-starima-i-dalje-jedan-od-najvecih-problema-drustva/>
30. Ограничење кретања и суђења за време ванредног стања, Комитет правника за људска права (YUCOM), <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/08/Ograni%C4%8Denje-kretanja-i-su%C4%91enja-za-vreme-trajanja-vanrednog-stanja-YUCOM-jul-2020..pdf>
31. Положај и учешћу старијих жена у политичком и јавном животу у Србији, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity и удружење грађанки FemPlatz, Београд и Панчево, октобар 2020, <http://www.femplatz.org/library/publications/2020-12 Polozaj i ucesce starijih zena.pdf>
32. Последице Ковид-19 на положај осетљивих група и група у ризику – узроци, исходи и препоруке, Тим Уједињених нација за људска права и Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд, 2020, <https://serbia.un.org/en/resources/publications>
33. Потрошачка корпа, Министарство трговине, туризма и услуга, <https://mtt.gov.rs/informacije/potrosacka-korpa/>

34. Практикум за јавност - Зауставимо дискриминацију и насиље над старијим женама, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity, Београд, <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/08/ZaustavimoNasiljeDiskriminacijuNadStarima20170821.pdf>
35. Пригушена светла града - Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда, Удружење грађана Снага пријатељства – Amity, Београд, октобар 2017, <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2017/10/Prigusena-svetla-grada.pdf>
36. Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041, Републички завод за статистику, 2014, <https://popis2011.stat.rs/?p=3403>
37. Процене становништва 2019, Саопштење, Републички завод за статистику, 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/?a=18&s=1801>
38. Пунолетни корисници у систему социјалне заштите у 2018. години, Републички завод за социјалну заштиту, јул 2019, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1879/punoletni-korisnici-u-sistemu-socijalne-za%C5%A1tite-2018.pdf>
39. Пунолетни у систему социјалне заштите 2019, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2020, <http://www.zavodsz.gov.rs/sr/biblioteka/izve%C5%A1taji-iz-sistema/izve%C5%A1taji-iz-sistema-2019/>
40. Села у Србији, промене структуре и проблеми одрживог развоја, Републички завод за статистику, Београд, 2015, http://media.popispolioprivrede.stat.rs/2015/11/Sela_u_Srbiji.pdf
41. Слобода да одлучујемо сами – Шта старије особе говоре о својим правима на аутономију и независност, дуготрајну и палијативну негу, HelpAge International и Црвени крст Србије, <https://www.redcross.org.rs/media/4441/sloboda-da-odlucujemo.pdf>
42. Социјална давања, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329833/socijalna-zastita.php>
43. Социјална заштита у старости: дуготрајна нега и социјалне пензије, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, 2014, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf
44. Социјална укљученост старијих особа (65+) у Србији, Црвени крст Србије, Београд, 2018, <https://www.redcross.org.rs/media/4437/socijalna-ukljucenost-starijih-u-srbiji-e-knjiga.pdf>
45. Старење и дигитална укљученост, Црвени крст Србије и Институт друштвених наука, Београд, 2019, <https://www.redcross.org.rs/media/6183/starenje-i-digitalna-ukljucenost-web.pdf>
46. Старење и међугенерациска солидарност у институционалном смештају, изазови и перспективе, Центар за одговорну акцију, Београд, 2019, <http://www.mdpp.gov.rs/doc/starenje-i-medjugeneracijska-solidarnost-u-institucionalnom-smestaju.pdf>
47. Статистички годишњи билтен 2019, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, <https://www.pio.rs/sr/godishni-bilten>
48. Статистички календар 2020, Републички завод за статистику, Београд, 2020, <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/demografski-indikatori/>
49. Статистички месечни билтен, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, новембар 2020, <https://www.pio.rs/sr/mesechni-bilten>
50. Статистички месечни билтен, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јануар 2021, <https://www.pio.rs/sr/mesechni-bilten>
51. Трећи национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији за период 2014-2017, Београд, новембар 2018, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/Treci-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-nacrt.pdf>

52. Увод у старење и људска права старијих – пилот студија о финансијском злостављању старијих, Црвени крст Србије, Београд, 2015, https://www.redcross.org.rs/media/1666/uvod_u_starenje_i_ljudska_prava_starijih.pdf
53. Унапређење људских права кроз развој услуга палијативног збрињавања, Удружење правника за медицинско и здравствено право Србије – СУПРАМ, Београд, 2019, <http://www.supram.org.rs/wp-content/uploads/2019/12/CD-izdanje.pdf>
54. Унапређење положаја неформалних неговатеља у Републици Србији – истраживање свеобухватних потреба у циљу креирања препорука за јавне политике, Центар за подршку и инклузију HELP NET, Београд, 2019, <http://helpnet.rs/wp-content/uploads/2020/02/Unapredjenje-polozaja-neformalnih-negovatelja-istrazivanje.pdf>
55. Упоредни преглед броја становника, Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis/popis-2011/popisni-podaci-eksel-tabele>
56. COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, United Nations Serbia/ UNDP, September 2020, https://serbia.un.org/sites/default/files/2020-09/seia_report%20%281%29.pdf
57. Older Persons in the Republic of Serbia and COVID-19 Pandemic - Research Of The Impact Of Covid-19 And Subsequently Introduced Mitigation Measures On The Health, Rights, And Overall Well-Being And Vulnerability Of Older People, UNFPA Serbia, <https://0serbia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/older-persons-and-covid-19-01-12.pdf>